

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

**ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ**

(Մակրոտնտեսագիտություն, 3-րդ մակարդակ)

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

**(տնտեսագիտության թեկնածու, պրոֆեսոր Ի.Տիգրանյանի
ընդհանուր խմբագրությամբ)**

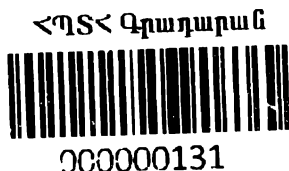
ԵՐԵՎԱՆ
«Տնտեսագետ»
2011

ՀՏԴ 330.101.541(07)
ՊՄԴ 65 g 7
Մ 188

Հրատարակվում է ՀԴՏՀ գիտական խորհրդի
որոշմամբ

Մասնագիտական խմբագիրներ՝
Ի. Տ. ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ
տ.գ.թ., պրոֆեսոր

Հ. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
տ.գ.թ., դոցենտ

Գրախոսներ՝

Գ. Ե. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ
տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Ի. Ե. ԽԱՂԱԹՅԱՆ
տ.գ.թ., պրոֆեսոր

Մ 188 Մակրոտնտեսական վերլուծություն և կանխատեսում: Ուսումնական ձեռնարկ (ՀԴՏՀ, խմբ.՝ Ի. Տիգրանյան, Հ. Հովհաննիսյան.- Եր.: Տնտեսագետ, 2011, 328 էջ)

Ձեռնարկում ներկայացված են մակրոտնտեսական վերլուծություններ, դրանց կիրառման մեթոդներ, կանխատեսման հիմնահարցեր: Յուրաքանչյուր գլխում ներառված են թեմայի տեսական հիմնահարցերի ամփոփ շարադրանքը, հասկացությունները, հարցեր՝ կրկնության և քննարկումների համար, թեմայի վերաբերյալ թեստեր և խնդիրներ: Առաջարկված նյութի յուրացումը ոչ միայն կխորացնի տեսական գիտելիքները, այլև օգտակար կլինի մակրոտնտեսական մոդելների կառուցման և տնտեսական քաղաքականության մշակման գործնական աշխատանքներում:

Ձեռնարկը հասցեագրված է տնտեսագիտական բուհերի և ֆակուլտետների բակալավրիատի ու մագիստրատուրայի, նաև՝ ապիրանտներին, դասախոսներին:

ՀՏԴ 330.101.541(07)
ՊՄԴ 65 g 7

ISBN 978-9939-61-029-0

© «Տնտեսագետ» հրատարակչություն, 2011
© Ի.Տիգրանյան և ուրիշներ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Առաջաբան	6
----------------	---

ԳԼՈՒԽ 1

Մակրոտնտեսական վերլուծության և կանխատեսման մեթոդաբանությունը

1.1. Մակրոտնտեսական վերլուծության մեթոդաբանական հիմնահարցերը	8
1.2. Ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գլխավոր խնդիրները	23
1.3. Տեսական և կիրառական մակրոտնտեսագիտություն	27
1.4. Մակրոտնտեսական կանխատեսման անհրաժեշտությունը և իրականացման եղանակները	38
1.5. Մակրոտնտեսական կանխատեսման համակարգը և կանխատեսման մեթոդները	44

ԳԼՈՒԽ 2

Տնտեսական աճի վերլուծության և կանխատեսման մոդելներ

2.1. Տնտեսական աճի և նրա մոդելավորման տեսության մի քանի հիմնահարցեր	65
2.2. Արտադրության արդյունավետությունը և տնտեսական աճը	70
2.3. Տնտեսական աճի նորքեյնսյան դինամիկ մոդելներ	72
2.4. Տնտեսական աճի նորդասական մոդելները	85
2.5. Դենիսոնի տնտեսական աճի գործոնային վերլուծությունը և տնտեսական աճի «թվաբանությունը»	89
2.6. Տնտեսական աճի տեմպերի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով	92
2.7. Տնտեսական աճի կանխատեսումը բազմագործոն մոդելներով	96
2.8. Արտադրական ռեսուրսների ծավալի և արդյունավետության կանխատեսումը	100
2.9. Միջճյուղային հաշվեկշռի օգտագործումը տնտեսական աճի կանխատեսման մեջ	104

ԳԼՈՒԽ 3

Պարբերաշրջանների և տնտեսական հավասարակշռության ժամանակակից մոդելներ

3.1. Տնտեսական պարբերաշրջանների տեսությունների դասակարգումը	120
---	-----

3.2. Տնտեսական պարբերաշրջանների վերլուծության հիմնական մոդելներ	123
3.3. Տնտեսական հավասարակշռության տեսությունները.....	125
3.4. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելը	127
3.5. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելը	131
3.6. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդել	135
3.7. IS-LM մոդելի դինամիկ վերլուծությունը	136
3.8. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների հարաբերական արդյունավետությունը IS-LM մոդելում	138

ԳԼՈՒԽ 4

Անկայուն մակրոտնտեսական իրավիճակը և կայունացման քաղաքականության առանձնահատկությունները

4.1. Անկայուն մակրոտնտեսական իրավիճակը	151
4.2. IS-LM-BP մոդելը	158
4.3. Տնտեսական քաղաքականության արտացոլումը IS-LM-BP մոդելում	162
4.4. Պարզ և բարդ բազմարկիչների քեյնսյան մոդելներ.....	165
4.5. Հիպերինֆլյացիայի կանխման տնտեսական քաղաքականություն	168

ԳԼՈՒԽ 5

Հարկաբյուջետային քաղաքականության կիրառման հիմնահարցեր

5.1. Բյուջեի ձևավորման և կատարման գործում հարկային պլանավորման անհրաժեշտությունը	180
5.2. Հարկային բեռի կարգավորման խնդիրները.....	188
5.3. Հարկային համակարգի սկզբունքները	195
5.4. Հարկաբյուջետային քաղաքականության նպատակը և ուղղությունները	200
5.5. Հարկաբյուջետային քաղաքականության դասական մոդելներ	203
5.6. Հարկաբյուջետային քաղաքականության քեյնսյան մոդելները	208
5.7. Պետական բյուջեի պակասուրդը և պետական պարտքը	213
5.8. Պետական պարտքի տնտեսական հետևանքները: Դեֆոլտի ռիսկերը	220

5.9. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման խնդիրները.....	223
5.10. Հարկաբյուջետային քաղաքականության երկարաժամկետ և կարճաժամկետ նպատակներն ու դրանց իրականացման գործիքները.....	226

ԳԼՈՒԽ 6

Դրամավարկային քաղաքականության կիրառման և կանխատեսման հիմնահարցեր

6.1. Դրամավարկային քաղաքականության ցուցանիշներ և գործիքներ.....	242
6.2. Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգեր.....	250
6.3. Դրամավարկային քաղաքականության նպատակադրումները, գնաճի նպատակային մակարդակի ընտրության մոդել.....	256
6.4. Դրամավարկային քաղաքականության կանոնների կիրառման առանձնահատկությունները (Ֆրիդմենի, Թեյլորի և Մակ-Քելամի կանոնները).....	274
6.5. Դրամավարկային քաղաքականության հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում և կիրառում.....	278
6.6. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգումը.....	282
6.7. Կենտրոնական բանկի անկախության հիմնախնդիրը.....	285

ԳԼՈՒԽ 7

Տնտեսության արտաքին հատվածի մոդելավորումը

7.1. Ապրանքների արտահանելիության գործոնները և ճյուղերի դասակարգումն ըստ արտահանելիության.....	303
7.2. Արտահանման TNT մոդելը և հավասարակշռության կառուցակարգն այդ մոդելում.....	305
7.3. Արտաքին պարտքի մարման արտացոլումը TNT մոդելում.....	309
7.4. Գների ձևավորումը և իրական եկամուտների համեմատությունը TNT մոդելի միջոցով.....	311
7.5. «Հոլանդական հիվանդության» ազդեցության գնահատումը.....	314
7.6. Կապիտալի մասնակցությունը պահանջարկի ցնցումների ձևավորմանը.....	317
7.7. TNT մոդելի քեյնսյան մոտեցումները և դեվալվացիայի քննադատություն.....	319
Գրականություն.....	325

Առաջաբան

Ժամանակակից տնտեսագիտության տեսության կարևոր ուղղություններից են մակրոտնտեսական վերլուծությունն ու կանխատեսումը: Մակրոտնտեսական վերլուծությունների հիմնական տարրերին ուսանողները ծանոթանում են բակալավրիատում՝ «Տնտեսագիտության տեսություն» և «Մակրոտնտեսական կարգավորում» առարկաներն ուսումնասիրելիս: Ավելի խորացված և հարստացված գիտելիքներ ստանում են մագիստրատուրայում՝ «Մակրոտնտեսական վերլուծություն և կանխատեսում» դասընթացից: Այս առարկայի վերաբերյալ ուսումնական որևէ ձեռնարկ դեռևս չի հրատարակվել, բայց առանձին թեմաներին և հիմնահարցերին վերաբերող ուսումնական նյութեր տեղ են գտել այլ դասագրքերում, ուսումնական ձեռնարկներում և գիտական հրատարակություններում:

Այդ է պատճառով, որ, ի տարբերություն մակրոտնտեսագիտությանը վերաբերող բազմաթիվ դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների, այս հրատարակությունն ունի որոշակի առանձնահատկություն: Նախ՝ այն մագիստրատուրայի ուսանողների համար ուսումնական ձեռնարկ ստեղծելու առաջին փորձն է: Գրքում համակարգված շարադրվել են մակրոտնտեսական վերլուծությունների և կանխատեսման հիմնահարցերը: Յուրաքանչյուր գլխում ներկայացվել են ոչ միայն տվյալ թեմայի տեսական հարցերը, որոնք իրենց բարդության աստիճանով գերազանցում են բակալավրիատի ուսումնական ծրագրի հարցերին, այլև առանձնացվել են հիմնական հասկացությունները, քննարկումների համար նախատեսվող հարցերը, խնդիրներն ու թեստերը, թեմայի համառոտ ամփոփումը: Այսպիսի մոտեցումը հնարավորություն է ընձեռում ուսումնական ձեռնարկը միաժամանակ օգտագործելու ինչպես տեսական գիտելիքների հարստացման, այնպես էլ մակրոտնտեսական մոդելների կիրառման գործնական փորձ ձեռք բերելու համար: Այդ մոդելները շարադրվել են որոշակի կառուցվածքով ու տրամաբանական հաջորդականությամբ և նախկինում ուսումնասիրվածների ավելի խորացված մեկնաբանությունն են:

Ուսումնական ձեռնարկի մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ նրանում, ի տարբերություն այլ նմանատիպ հրատարակությանների ուշադրություն է դարձվել մակրոտնտեսական կանխատեսումների մեթոդաբանական և գործնական հիմնահարցերին, քննարկվել են կանխատեսումների եղանակները, ժամանակակից մեթոդները, առանձին ոլորտներում դրանց կիրառման առանձնահատկությունները:

Ձեռնարկը շարադրվել է այնպես, որ այն հասանելի լինի բոլորին, հաշվի են առնվել նյութի բարդությունը, բնույթը, ուսանողների նախկինում ձեռք բերած գիտելիքները, օգտագործվել են վերլուծության և կանխատեսման գրաֆիկական և ոչ բարդացված մաթեմատիկական մեթոդներ: Այդ հանգամանքը հնարավորություն կտա ընթերցողներին կողմնորոշվելու տնտեսական գործընթացների դինամիկայի քանակական վերլուծություններում: Մակրոտնտեսագիտության դասավանդման բազմամյա փորձը ցույց է տալիս, որ առանձին թեմաներում օգտագործվող թվային օրինակները և դրանց կից շարադրվող տիպային խնդիրներն ու թեստերը խիստ օգտակար են նյութի ավելի խորը յուրացման համար:

Ուսումնական ձեռնարկում ներկայացված դասընթացի նյութերը ավելի արդյունավետ կարող են յուրացնել այն ուսանողները, ովքեր նախապես ուսումնասիրել են մակրոտնտեսագիտության նախնական (ներածական) կուրսը և ունեն տարրական գիտելիքներ այս բնագավառում:

Ուսումնական ձեռնարկի հեղինակներն են.

Գլուխ 1՝ **Յ. Բ. Ղուշչյան**, տ.գ.դ., պրոֆեսոր (1.1, 1.2)

Ծ. Ջ. Կարապետյան, տ.գ.թ., դոցենտ, (1.3)

Յ.Ս. Դովհաննիսյան, տ.գ.թ., դոցենտ, (1.4, 1.5)

Գլուխ 2՝ Կ.Յ. Գրիգորյան, տ.գ.թ., դոցենտ (2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5)

Յ.Ս. Դովհաննիսյան, տ.գ.թ., դոցենտ (2.6, 2.7, 2.8, 2.9)

Գլուխ 3՝ Զ. Ջ. Վարդանյան, տ.գ.թ., դոցենտ (3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8)

Կ. Յ. Գրիգորյան, տ.գ.թ., դոցենտ (3.1, 3.2)

Գլուխ 4՝ Զ. Ջ. Վարդանյան, տ.գ.թ., դոցենտ (4.1, 4.4, 4.5)

Մ.Ա. Ղարազյոզյան, դասախոս (4.2)

Գ.Ա. Ավագյան, տ.գ.թ., դոցենտ (4.3)

Գլուխ 5՝ Ա.Յ. Մուրադյան, տ.գ.թ., դոցենտ (5.1, 5.2, 5.3)

Թ.Մ. Մկրտչյան, տ.գ.թ., դոցենտ (5.4, 5.5, 5.6, 5.7, 5.8, 5.9, 5.10)

Գլուխ 6՝ Ի. Տ. Տիգրանյան, տ.գ.թ., պրոֆեսոր (6.1, 6.2)

Ռ.Ս. Ղանթարյան, տ.գ.թ., դոցենտ (6.3, 6.4, 6.7)

Գ.Ա. Ավագյան, տ.գ.թ., դոցենտ (6.5, 6.6, 6.8)

Գլուխ 7՝ Ի.Տ. Տիգրանյան, տ.գ.թ., պրոֆեսոր (7.1, 7.2, 7.3)

Յ. Ս. Դովհաննիսյան, տ.գ.թ., դոցենտ (7.4, 7.5, 7.6)

Հեղինակային կոլեկտիվը սիրով կընդունի յուրաքանչյուր դիտողություն և առաջարկություն:

Գ Լ ՈՒ Խ 1

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գլխում դիտարկվում են.

- մակրոտնտեսական վերլուծության մեթոդաբանական հիմնահարցերը,
- ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գլխավոր խնդիրները,
- տեսական և կիրառական մակրոտնտեսագիտություն,
- մակրոտնտեսական կանխատեսման անհրաժեշտությունը և իրականացման եղանակները,
- մակրոտնտեսական կանխատեսման համակարգը և կանխատեսման մեթոդները:

1.1. Մակրոտնտեսական վերլուծության մեթոդաբանական հիմնահարցեր

1.1.1. Մակրոտնտեսական վերլուծությունների մեթոդաբանության էությունը

Մակրոտնտեսական վերլուծությունների մեթոդաբանությունը տնտեսական հետազոտությունների ընդհանուր մեթոդաբանության բաղկացուցիչ մասն է և լուծում է մակրոտնտեսական օրինաչափությունների պարզաբանման յուրահատուկ խնդիրներ: Գիտական մեթոդաբանությունը ձևավորվում է երևույթների ուսումնասիրության անաչառ և անկողմնակալ տարրերի միասնությունից: Օբյեկտիվ տարրերը ընդգրկում են երևույթների, առարկաների էությունը, եական հատկանիշները, հիմնական բովանդակությունը և ձևավորվում են մարդկանց կողմից: Մարդիկ օգտվում են որոշակի մեթոդներից՝ դրանք ավելի խորությամբ ճանաչելու համար: Ուստի բոլոր մեթոդները, եղանակները, որոնք օգտագործվում են զանազան գիտությունների կողմից, օբյեկտիվ են և բխում են երևույթների և գործընթացների էությունից: Այսպես, տնտեսական բոլոր գիտություններն օգտագործում են հաշվեկշռային մեթոդն այն պարզ պատճառով, որ տնտեսական երևույթներն երկու կողմ ունեն, դրանք արդյունքի արտադրության և ռեսուրսների օգտագործման, նոր արդյունքի ստեղծման ու դրա սպառման գործընթացներ են: Հետևապես, ու-

սումնասիրության մեթոդներն օբյեկտիվ բնույթ ունեն և բխում են հետազոտվող երևույթների, առարկաների էությունից:

Միաժամանակ, ուսումնասիրվող առարկաները, երևույթները դասակարգվում են ըստ որոշակի հատկանիշների, որոնք մարդկանց կողմից ընկալվում են սուբյեկտիվ ձևով: Այդ է պատճառը, որ որոշակի պայմանավորվածություն է ձևավորվում երևույթները քանակապես գնահատելու և դրանց մեծությունները հաշվարկելու համար:

Մեթոդաբանությունն ուսումնասիրության մեթոդների և մեթոդիկաների ամբողջությունն է և ձևավորվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հասկացությունների միասնությունից: Այն ներառում է երևույթների, առարկաների, գործընթացների հետազոտության եղանակների, ձևերի, ինչպես նաև դրանց քանակական ու որակական գնահատման այն կարգը, որը մարդիկ ճիշտ են համարում հետազոտության տվյալ պահին: Օրինակ մինչև 1993թ. ընդունված էր, որ երկրում ստեղծված արդյունքը պետք է գնահատել համախառն ազգային արդյունքի, իսկ 1993-ից Համախառն ներքին արդյունքի (այսուհետ՝ ՀՆԱ) ցուցանիշով: Դրանց հաշվարկման կարգը տարբեր է և տնտեսագետների կողմից հաշվի է առնվում որոշակի խնդիրների լուծման ժամանակ:

Մակրոտնտեսական վերլուծություններ կատարելու համար պետք է դիտարկել տնտեսության մեջ գործող 4 հիմնական սուբյեկտները. տնային տնտեսությունները, գործարարությունը, պետական և արտաքին ոլորտները:

Տնային տնտեսությունները բավարարում են սեփական սպառումը, արտադրության բոլոր գործոնների սեփականատերեր են, որոնց գործարկումից ստանում են եկամուտ և օգտագործում սպառման և խնայողության համար: Գործարարությունը երկրի ներսում գործող բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների ամբողջությունն է, որի կազմում պետական և մասնավոր սեփականության պայմաններում ստեղծվում են շուկայում իրացվող ապրանքները և հասարակական բարիքները: Պետական ոլորտը ընդգրկում է պետական ինստիտուտները և գերատեսչությունները, որոնց գործունեության վերջնական նպատակն առավելագույն շահույթի ստացումը է: Պետական ոլորտի վերջնական նպատակը տնտեսության զարգացման կայունացման քաղաքականություն իրականացնելն է, հասարակական բարիքների արտադրությունը և դրանց գնումը մասնավոր ոլորտից, կանոնավոր դրամաշրջանառության կազմակերպումը, պետական բյուջեի եկամուտների ապահովման կազմակերպումը: Արտաքին ոլորտն երկրից դուրս գտնվող տնտեսական բոլոր գործակալների գործունեության և արտասահմանյան երկրների այն

գործունեության ամբողջությունն է, որն առնչվում է մեր երկրի արտաքին կապերի հետ:

Չետևաբար, մակրոտնտեսագիտության մեթոդաբանության կարևոր խնդիրներից մեկը տնտեսության գործունեության ամբողջության մեջ նշված 4 ոլորտի ճշգրիտ տարանջատումն է և դրանց միջև ձևավորվող կապերի ու հարաբերությունների դիտարկումը:

Նշված 4 ոլորտում երկրորդ կարևոր հարցը մակրոտնտեսական երևույթների, գործընթացների ամբողջական ագրեգավորումն ու դրանց միջև գոյություն ունեցող կապերի ու միտումների բացահայտումն է: Մակրոտնտեսական երևույթների միջև գոյություն ունեցող կապերը հանդես են գալիս որպես միտումներ և հիմնականում ֆունկցիոնալ գծային կախվածության տեսք չեն ստանում: Այսպես, եթե բնակչության եկամուտների աճի դեպքում խնայողությունների բաժինը դրանց մեջ ավելանում է, ապա այն մշտապես հանդես է գալիս մոտավոր ձևով և կայուն աճի միտումներ հանդես չի բերում:

Երրորդ խնդիրը պայմանավորված է նրանով, որ, չնայած կապերի ոչ գծային կախվածությանը, մակրոտնտեսական հետազոտություններում օգտագործվում են 4 տիպի ֆունկցիոնալ կախվածության հավասարումներ.

- վարքային մոտիվներ արտահայտող գործառույթներ. արտահայտում են մակրոտնտեսական քանակական մեծությունների փոփոխության (ՉՆԱ, կապիտալի կայուն պաշար) և դրանց օգտագործման հարաբերական մեծությունների (սպառման կամ ներդրումների հակվածությունը, կապիտալի հավելաճի գործակից) միջև գոյություն ունեցող հարաբերակցությունը,

- արտադրության տեխնոլոգիական պայմանները բնութագրող գործառույթներ. արտահայտում են ոչ միայն արտադրության գործոնների միասնությունն առանձին արտադրություններում, այլև առանձին երկրներում ազգային արդյունքի ստեղծման գործում կապիտալի, աշխատանքի, տեխնոլոգիական առաջադիմության և այլ գործոնների մասնակցության չափը,

- ինստիտուցիոնալ հարաբերություններ արտահայտող գործառույթներ. արտահայտում են օրենսդրական կարգով սահմանվող մեծություններից մակրոտնտեսական ծավալային մեծությունների կախվածությունը: Օրինակ՝ հարկային եկամուտների մեծությունը կախված է ազգային արդյունքի մեծությունից և հարկային դրույքաչափերից, իսկ ներդրումների հնարավոր ծավալը կախված է տնօրինվող եկամտի մեծությունից և եկամուտների նկատմամբ հարկման մեծությունից,

- բազմակապերը ընդհանրացնող գործառույթներ. բնորոշում են մակրոտնտեսական որևէ մեծության ձևավորման բաղկացուցիչ-

ները, ինչպես օրինակ՝ ամբողջական պահանջարկը ձևավորվում է տնային տնտեսությունների գումարային պահանջարկից (C), գործարար ոլորտի ներդրումների պահանջից (I), պետական ծախսերից (G) և զուտ արտահանման ծավալից (NX)։

$$Y = C + I + G + NX:$$

Մակրոտնտեսական վերլուծության հիմնահարցերից է նաև նշված գործառույթների միջոցով մակրոտնտեսական մոդելների առաջադրումը և օգտագործումը։

Մակրոտնտեսական մեթոդաբանության առանձնահատուկ հիմնահարց է տնտեսական փոփոխությունների չափումը։ Տնտեսության մեջ թողարկվում են արտադրանքի միլիոնավոր տեսակներ և նույնքան էլ մատուցվում են ծառայություններ։ Դրանք միավորելու համար օգտագործվում են ընթացիկ շուկայական գներ։ Նախորդ ժամանակաշրջանի հետ համեմատելու համար օգտվում ենք համադրելի գներից։ Բացի այդ, հաճախ հաշվարկում ենք գների միջին փոփոխությունը կամ գների դասիչները, ինչպիսիք են՝ սպառողական գներինը կամ համախառն ներքին արդյունքի դեֆլյատորը։

Վերջապես, մակրոտնտեսագիտության կարևորագույն նպատակը տնտեսական հավասարակշռության ապահովումն է։ Մակրոտնտեսագետները սովորաբար օգտագործում են «ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռություն» հասկացությունը, որը իրավիճակ է, երբ արտադրության ծավալը և նրա փոխանակման համամասնությունները ձևավորվում են այնպես, որ բոլոր շուկաներում հավասարակշռություն է ձեռք բերվում պահանջարկի և առաջարկի միջև։ Սակայն ապրանքների, աշխատանքի, փողի և արժեթղթերի շուկաներում մշտապես տեղի են ունենում առաջարկի ու պահանջարկի փոփոխություններ, որոնք խախտում են տնտեսական հավասարակշռության վիճակը, քանի որ շուկաների մասնակիցներից յուրաքանչյուրն իր ցանկությունները, նախագծումները չի համաձայնեցնում մյուսների հետ, և առաջարկի ու պահանջարկի համապատասխանությունը ձևավորվում է շուկայական մրցակցությամբ։ Տնտեսական հավասարակշռությունը կարող է լինել կայուն և անկայուն։ Եթե տնտեսական որոշակի ազդակի հետևանքով խախտվում է հավասարակշռությունը տվյալ շուկայում, որն ունի հավասարակշռությունը վերահսկելու ներուժ, սեփական ուժերի հաշվին վերականգնում է այն, ապա շուկան կայուն հավասարակշիռ է։ Եթե շուկան ինքնուրույն չի կարող վերականգնել հավասարակշռությունը, ապա անկայուն է։

Մակրոտնտեսական մեթոդաբանությունը պարունակում է նաև այնպիսի հարցադրումների լուծում, որոնք կապված են պետության ու շուկայի փոխադարձ կապերի բացահայտման, մակրոտնտեսա-

կան երևույթների վրա արտաքին հարաբերությունների ազդեցության գնահատման և այլ խնդիրների հետ: Դրանք կպարզաբանվեն դասընթացի հետագա ուսումնասիրության ընթացքում:

1.1.2. Մակրոտնտեսական վերլուծությունների համակարգ

Մակրոտնտեսական վերլուծությունն ընդգրկում է վերլուծության նպատակի, մեթոդների, ձևերի, խնդիրների և ուղղությունների ամբողջությունը: Դրանք միասին հնարավորություն են ընձեռում իրականացնելու մակրոտնտեսական զանգվածային վերլուծություն և դրա արդյունքներն օգտագործելու մակրոտնտեսական հետագա քաղաքականություն և տնտեսության զարգացման հիմնադրույթ մշակելու համար: Այդ նպատակների իրականացումը պահանջում է.

1. վերլուծել երկրի տնտեսական զարգացման մակարդակը: Տնտեսության զարգացումը պետք է ներկայացնել դրական և բացասական կողմերով, ձեռք բերված նվաճումներով և չլուծված խնդիրներով, ռեսուրսների օգտագործման գնահատմամբ, տնտեսության մեջ ձևավորված ոչ բնականոն իրավիճակների պատճառների պարզաբանմամբ.

Այսպես, եթե փորձենք վերլուծել ՀՀ տնտեսական զարգացման մակարդակն անկախության շրջանում (1991թ. և դրանից մեկուկես տասնամյակ հետո), ապա կարելի է ընդգծել.

ա) ՀՀ տնտեսության անկախացման սկզբնական շրջանին բնորոշ էին տնտեսական անհավասարակշռությունը, ֆինանսական անկայունությունը, արտադրության միջոցների և սպառման առարկաների մշտական պակասը, դրամաշրջանառության անկայունությունը, փողի արժեզրկումը, ստեղծվող արդյունքի բարձր նյութատարությունը, «ստվերային տնտեսության» առկայությունը,

բ) ճիշտ է, 1990-ական թվականների սկզբին տեղի ունեցան նաև մակրոտնտեսական մի շարք անցանկալի երևույթներ՝ բնակչության արտագաղթ, ստեղծվող արդյունքի անմախաղեպ կորձառում, արժույթի փոխարժեքի զգալի տատանումներ, երկրի արտաքին պարտքի ավելացում, որոնք ոչ միայն անցումային տնտեսության՝ օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող պատճառների, այլ նաև տնտեսության պետական կարգավորման գործում թույլ տված սխալների, պետական մակարդակի բարձրացված կոռուպցիայի ու թալանի, արտադրական ներուժի քայքայման արդյունք էին: Չնայած վերջին տասնամյակում հնարավոր եղավ կայունացնել տնտեսական աճի տեմպերը, խիստ կրճատել դրամի արժեզրկումը, որոշակիորեն

կրճատել բնակչության արտագաղթը, կայունացնել արտաբժույթի փոխարժեքը և մի շարք այլ մակրոտնտեսական ցուցանիշներ, սակայն երկրի մակրոտնտեսական իրավիճակը կատարյալ համարել չի կարելի:

Հարցն այն է, որ մի շարք անցանկալի երևույթներ խանգարում են բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը, աղքատության հաղթահարմանը, տարածքների զարգացման մակարդակի համահարթեցմանը, դեռևս գոյություն ունեցող «ստվերային տնտեսության», մենաշնորհային քաղաքականության, հասարակության մեջ բարգավաճող կոռուպցիայի վերացմանը: Դեռևս իրավական ու տնտեսական քաղաքականության սկզբունքներն ամբողջությամբ չեն իրականացվում, հասարակության ժողովրդավարացումը տեղի է ունենում խառնածին մեթոդներով, իսկ աղքատության հաղթահարման գործընթացն ունի քարոզչական բնույթ, գոյություն ունեցող հարկային և մաքսային համակարգը կոռուպցիայի լայն հնարավորություններ է ծնում:

Մակրոտնտեսական իրավիճակի վերլուծությունը միայն փաստերը չի արձանագրում, այլ բացահայտում է նշված երևույթների ազդեցության չափերի գնահատման մեթոդները, եղանակները, որպեսզի հնարավոր լինի ճշգրիտ որոշել դրանցից յուրաքանչյուրի ազդեցության չափը:

2. Վերլուծել տնտեսական զարգացման նպատակները: Նպատակների վերլուծությունն ավելի բարդ գործընթաց է, քանի որ տնտեսական զարգացման հիմնադրույթը նպատակների մի ամբողջություն է, որը ներառում է տնտեսական, սոցիալական, պաշտպանական, բնապահպանական յուրահատուկ նպատակներ, որոնցից յուրաքանչյուրի գոյությունը, խնդիրները պարզելու համար անհրաժեշտ է դրանք անվանակարգել, այնուհետև դասակարգել ըստ ուղորտների բնույթի, իրականացման ժամանակահատվածի: Ընդ որում, եթե զարգացման մակարդակի պարզաբանման համար կատարվում է պոզիտիվ վերլուծություն, ապա նպատակները վերլուծվում են նորմատիվ եղանակով, և ցույց են տրվում դրանց իրականացման հնարավորությունները, ռեսուրսները և ժամկետները: Նպատակները տարանջատվում են ըստ բնույթի գլխավոր և միջնորդավորվող, ինչպես նաև ըստ դրանց միջև գոյություն ունեցող կապերի բնույթի: Օրինակ, եթե պահանջվում է ավելացնել կրթության և գիտության ուղորտների ծախսերը, ապա պետական բյուջեում երկրի պաշտպանության համար ավելի քիչ պաշարներ են մնում, և դրանք հակասող նպատակներ են դառնում: Նպատակների վերլուծության ընթացքում, հատկապես նորմատիվային վերլուծության համար, հաճախ պահանջվում է ստեղծել «նպատակների ծա-

ռը», որը ծրագրանպատակային մեթոդով կանխատեսման գործիք է, քանի որ արտահայտում է խնդրի նպատակը, ռեսուրսները, իրականացման եղանակները, ժամանակահատվածները և սպասվող հիմնական արդյունքները:

3. Վերլուծել գործող տնտեսական համակարգի շահերի համապատասխանությունը: Տնտեսավարող սուբյեկտների թվարկումն ըստ հատվածների՝ տնային տնտեսություններ, գործարարություն և պետություն, մեզ հուշում է, որ դրանց շահերը ոչ միայն կարող են չհամընկնել, այլ նույնիսկ կարող են հակասել: Ուստի վերլուծության նպատակն է պարզել, թե կոնկրետ դեպքում պետական շահերն ինչպես են ուտնահարվում գործարարության շահերի պաշտպանության ժամանակ, և ընդհակառակը:

Այսպես, ՀՀ-ում արտադրության միջոցների մասնավորեցման ընթացքում հաշվի չառնվեց գործարարության ակտիվացման պահանջը, քանի որ մասնավորեցումն ի վերջո դիտվեց որպես ինքնանպատակ գործընթաց՝ պատճառ դառնալով տնտեսական ճգնաժամի խորացման և բնակչության արտագաղթի ուժեղացմանի:

Շահերի համապատասխանության վերլուծությունն առաջին հերթին անհրաժեշտ է մանր, միջին և խոշոր ձեռներեցների, ինչպես նաև մենաշնորհային դիրք ունեցող արտադրությունների շահերը պետական շահերին հարմարեցնելու և դրանց միջև հակասությունները հաղթահարելու համար: Այս փուլում վերլուծության խնդիրն է նաև փոխհամաձայնեցնել սպառողի և արտադրողի շահերը, քանի որ նախկինում կարգադրող էր արտադրողը, շուկայական տնտեսությունում՝ սովորաբար սպառողը, իսկ անցումային տնտեսությունում հանդես է գալիս և՛ նոր, և՛ հին ավանդույթը, ուստի շահերի փոխհամաձայնեցումը հաճախ դառնում է դժվարին խնդիր:

4. Տնտեսական զարգացման ռեսուրսների և միջոցների վերլուծություն: Տնտեսական զարգացման ռեսուրսները և միջոցները մեկընդմիջտ տրված մեծություններ չեն: Նախ, ռեսուրսները բաժանվում են երկու խմբի՝ վերարտադրվող՝ անտառային, ջրային, հողային և չվերարտադրվող՝ օգտակար հանածոներ և հանքային պաշարներ: Գոյություն ունեն նաև աճող ռեսուրսներ՝ հիմնական արտադրական և ոչ արտադրական ֆոնդեր: Վերարտադրության միջոցները նույնպես դիմամիկ փոփոխվող են: Դրանք վերաբերում են մարդկային մտածողության այն նվաճումներին, որոնք ձեռք են բերվել դարերի ընթացքում և շարունակում են մինչ օրս: Օրինակ՝ եթե տնտեսագետները ցանկանում են վերլուծել աշխատանքի արտադրողականության աճի հնարավորությունները, ապա դեռևս XX դարի սկզբին հայտնաբերված արտադրողականության աճի 12 գործոնը կարող է տալ դրա պատասխանը: Ներկայումս նման մի-

ջոցներ են համակարգչային տեխնիկան և համացանցային տեղեկատվության համակարգերը, որոնք խիստ կատարելագործում են տնտեսության պլանավորման, կանխատեսման ու կառավարման տեխնիկական հնարավորությունները:

5. Տնտեսության պետական կարգավորման գործիքների և մեթոդների վերլուծություն: Տնտեսության զարգացման վրա պետական կարգավորման ազդեցությունը հանդես է գալիս զանազան գործիքների միջոցով, որոնցից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը կարող է վճռական լինել որոշակի պայմաններում: Այդ պայմանների փոփոխության դեպքում տվյալ գործիքի ազդեցությունը կարող է չեզոքանալ, ուստի պահանջվում է պարզել, թե այդ գործիքներից յուրաքանչյուրը տնտեսավարող սուբյեկտների շահերին ինչպես է առնչվում, և ովքեր են շահում կամ տուժում տվյալ գործիքի կիրառումից, որն է պետական կարգավորման գործիքի արդյունավետ կիրառման սահմանը:

Այսպես, եթե երկրի Կենտրոնական բանկը (այսուհետ՝ ԿԲ) ավելացնում է փողի զանգվածը ու դրանով ազդում է տոկոսադրույքի իջեցմանը, ապա դրանից տուժում են կապիտալի տերերը, շահում են ներդրողները, և դա նպաստում է երկրի տնտեսության զարգացմանը: Սակայն տոկոսադրույքի ազդեցությունը ներդրումների վրա տեղի է ունենում մինչև որոշակի սահման, որից հետո այդ ներդրությունը չեզոքանում է, որը գրականության մեջ նշվում է «փողի ծուղակ» անվանումով:

Մակրոտնտեսական վերլուծությունները կարող են հետապնդել ընթացիկ մակրոտնտեսական այնպիսի նպատակներ, ինչպիսիք են՝ դժվարությունները պարզելը և դրանց հաղթահարման ուղիներ մշակելը, տնտեսության կտրուկ անկումները կասեցնելը, կամ տնտեսական այլ երևույթների ազդեցությունը չեզոքացնելը, որոնք ապագայում կարող են ստեղծել մակրոտնտեսական զարգացման խոչընդոտներ: Եթե փորձենք այդ նպատակները միավորել, ապա կարող ենք փաստել, որ դրանք հետապնդում են դեռևս անկանխատեսելի վտանգները կանխատեսելու, հետազոտելու և հաղթահարման միջոցներ առաջադրելու նպատակ:

1.1.3. Մակրոտնտեսական ստատիկ և դինամիկ վերլուծություններ

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության վիճակը որոշել նշանակում է պարզել, թե շուկայական տնտեսության բոլոր մասնակիցներն ինչ պայմաններում կարող են իրականացնել իրենց նախանշած նպատակները: Այդ պատճառով տնտեսության հավասա-

րակշռությանը համապատասխանում են ոչ միայն բարիքների առաջարկի որոշակի ծավալ և կառուցվածք, այլ նաև շուկայական գործարքների յուրաքանչյուր մասնակցի՝ իր նախանշած ծրագրերի իրացումից բավարարվածությունը: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք արտադրողների մոտ չի գոյացել պատրաստի արտադրանքի պաշարների գերպլանային հավելած, իսկ սպառողների մոտ պարտադրված խնայողություններ:

Ե՛վ առանձին շուկաները, և՛ ազգային տնտեսությունն ամբողջությամբ հաճախ հայտնվում են անհավասարակշիռ վիճակում: Կախված այն բանից, թե տնտեսական երևույթների ուսումնասիրության ընթացքում ինչ չափով է հաշվի առնվում ժամանակը, տարբերում ենք՝ ստատիկ, համեմատական ստատիկ և դինամիկ վերլուծություն:

Ստատիկ վերլուծության ժամանակ որոշում են, թե ներծին (էնդոգեն) մեծությունների ինչ չափի դեպքում է տվյալ պահին սահմանվում հավասարակշռություն: Այս պարագայում օգտագործվում են ստատիկ մոդելներ, որի բոլոր մեծությունների չափերը վերաբերում են ժամանակի միևնույն պահին: Այդպիսի մոդելներում ենթադրվում է, որ ներծին փոփոխականներն անմիջապես արձագանքում են արտածին (էկզոգեն) պարամետրերի փոփոխություններին:

Եթե ստատիկ մոդելում արտածին պարամետրերը մի ժամանակահատվածում փոփոխվեն այլ ժամանակի մեծություններով, ապա մոդելի ուսումնասիրությունն առաջ է բերում ներծին փոփոխականների նոր մեծություններ: Այսպիսի մոտեցումն անվանում են համեմատական ստատիկ վերլուծություն: Այն հնարավորություն է տալիս որոշելու ներծին պարամետրերի մեծությունը ժամանակի տարբեր պահերի, բայց միևնույն ժամանակ չի բացահայտում մի հավասարակշիռ վիճակից մյուսին անցնելու գործընթացը: Համեմատական ստատիկ վերլուծության հիմնական խնդիրն է ներծին պարամետրերի վրա արտածին պարամետրերի այս կամ այն փոփոխության ազդեցության գնահատումը /օրինակ՝ ինչպե՞ս պետական ծախսերի ավելացումը կազդի ներդրումների ծավալի վրա/:

Տնտեսության մեկ վիճակից մյուսին անցման գործընթացն ուսումնասիրվում է դինամիկ վերլուծության միջոցով, որում կիրառվում են դինամիկ մոդելներ: Վերջիններս ներառում են ժամանակի տարբեր հատվածներին վերաբերող փոփոխականներ, այդ պատճառով էլ դրանք նկարագրում են սկզբնական վիճակից վերջնականին անցնելու գործընթացը: Դինամիկ վերլուծության շրջանակներում բացահայտվում են նաև արտածին ցնցումից հետո տնտեսական համակարգի նախկին հավասարակշիռ վիճակին վերադառնալու անհնարինության պատճառները:

Դիմամիկ մոդելներում տնտեսության զարգացման ընդհանուր նպատակը՝ զարգացման առաջընթացի ապահովումը, կախվածության մեջ է մախորդ ժամանակաշրջանի արդյունքներից: Դիմամիկ մոդելների մշակումը հնարավոր է դարձնում արտադրության աճի առաջընթացի կապակցումը ներդրումների, աշխատանքային պաշարների արդյունավետ օգտագործման հետ:

Տնտեսական հետազոտություններում ժամանակի հաշվառումն իրականացվում է կարճ և երկար ժամկետների առանձնացմամբ: Կարճ ժամկետում ուսումնասիրության առարկա են տնտեսական շրջապտույտի հոսքային մեծությունները /եկամուտներ, խնայողություններ, ամորտիզացիա, ներդրումներ և այլն/ և դրանց ազդեցությունը պաշարների վրա /գույք, ունեցվածք/: Գույքային ծավալի փոփոխության հետադարձ ազդեցությունը հոսքերի վրա հաշվի չի առնվում: Տնտեսական հոսքերի և պաշարների փոխազդեցության համալիր վերլուծությունն իրականացվում է երկար ժամանակահատվածում:

Քանի որ բոլոր ներծին մակրոտնտեսական պարամետրերը փոխկապված են, դրանց հավասարակշիռ մեծությունները, որպես կանոն, կարելի է որոշել միայն հավասարումների համակարգի լուծմամբ, որոնք նկարագրում են մակրոտնտեսական սուբյեկտների համագործակցությունը միաժամանակ բոլոր մակրոտնտեսական շուկաներում: Սակայն բարդ տնտեսական գործընթացների ուսումնասիրության ձևերից է նաև մասնակի վերլուծությունը: Դրա էությունն այն է, որ ուսումնասիրման օբյեկտի վրա ազդող շատ գործոններ համարվում են տրված և անփոփոխ, փոփոխվում են միայն նրանք, որոնց ազդեցությունն ուսումնասիրվող օբյեկտի վրա ցանկալի է սահմանել, որոշել: Մասնակի վերլուծությունը հատկապես օգտագործվում է «այլ հավասար պայմաններում» կախվածության բացահայտման համար, և ստացված տվյալները հետագայում օգտագործվում են ընդհանուր վերլուծության ընթացքում: Տնտեսագետները, իրենց ընդհանրացումներում թույլ են տալիս ենթադրություններ կամ «այլ հավասար պայմաններում» մոտեցումը: Դա նշանակում է, որ բոլոր մնացած փոփոխականները, բացի տվյալ պահին ուսումնասիրվողից, մնում են անփոփոխ: Ընդհանուր վերլուծությունը թույլ է տալիս որոշելու, թե արդյոք միմյանց չեն բացառում մասնակի վերլուծության ընթացքում ստացված եզրակացությունները:

1.1.4. Մակրոտնտեսական խորացված վերլուծության ցուցանիշները և դրանց հաշվարկման սկզբունքները

Ազգային հաշիվների համակարգն (այսուհետ՝ ԱՀՀ) իրենից ներկայացնում է փոխկապված ցուցանիշների ամբողջություն, որն օգտագործվում է մակրոտնտեսական գործընթացների վերլուծության և նկարագրության համար:

ԱՀՀ տվյալներն օգտագործում է երկրի կառավարությունը՝ տնտեսական քաղաքականության մշակման և դրա արդյունքների վերահսկման համար: Այդ տվյալներից օգտվում են միջազգային կազմակերպությունները, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ը, Արժույթի միջազգային հիմնադրամը, Համաշխարհային բանկը՝ համաշխարհային տնտեսության զարգացման գնահատման, առանձին երկրների զարգացման մակարդակների համեմատման, ինչպես նաև գիտական հետազոտությունների կատարման համար:

ԱՀՀ հիմնական նպատակն է քանակական տեղեկատվություն հաղորդել ազգային եկամտի ստեղծման, բաշխման և օգտագործման վերաբերյալ: Ազգային հաշիվների համակարգի շրջանակներում որոշվում են մի քանի հիմնական վիճակագրական ագրեգատներ, որոնք լայնորեն օգտագործվում են որպես տնտեսական ակտիվության գնահատման ցուցանիշներ ողջ տնտեսության մակարդակով: ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության 2008 թ. տարեգրքում ԱՀՀ-ում ներկայացված ցուցանիշներն են՝ ՀՆԱ թողարկումը, միջանկյալ սպառումը, համախառն ավելացված արժեքը, արտադրության և ներմուծման զուտ հարկերը, լրահատկացումները, համախառն /զուտ/ շահույթը, համախառն տնօրինվող, սեփականությունից ստացված եկամուտները, վերջնական սպառման ծախսերը, հիմնական կապիտալի ծավալը, կատարված տրանսֆերտները, ՀՆԱ դեֆլյատորը:

ՀՀ ազգային հաշիվների համակարգն ընդգրկում է հետևյալ հաշիվները՝

- ապրանքների և ծառայությունների.
- արտադրության.
- եկամուտների ձևավորման.
- սկզբնական եկամուտների բաշխման.
- եկամուտների երկրորդային բաշխման.
- տնօրինվող եկամտի օգտագործման.
- կապիտալի հետ գործառնությունների:

Հաշիվների համակարգի միջոցով իրականացվում է տնտեսական հոսքերի մեծությունների ձևավորման և օգտագործման հաշվարկը:

Պաշարների մեծության կառուցվածքային վերլուծության նպատակով մշակվում են հաշվեկշիռներ, որոնց հողվածներում նշվում է պաշարի մեծությունը ժամանակի որոշակի պահին:

ՀՆԱ-ն տվյալ երկրի ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ հանդիսացող ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների արտադրական գործունեության արդյունքն է: Այսինքն՝ տվյալ երկրում ստեղծված արժեքի մի մասը վճարվում է ոչ ռեզիդենտներին՝ ՀՆԱ-ի արդյունքում նրանց մասնակցության համար: Եվ ընդհակառակը՝ տվյալ երկրի ռեզիդենտները եկամտի մի մասը, օրինակ՝ աշխատավարձը, կարող են ստանալ արտասահմանից /այլ երկրներում ստեղծված ավելացված արժեքից/: Համանման գործընթացներ տեղի են ունենում նաև սեփականությունից ստացվող եկամուտների /տոկոսներ, շահաբաժիններ և այլն/ բաշխումից: Այդ եկամուտների մի մասը ռեզիդենտներն ստանում են արտասահմանում արտադրված ավելացված արժեքից, այն դեպքում, երբ տվյալ երկրում արտադրված արժեքի մի մասն օգտագործվում է ոչ ռեզիդենտների սեփականությունից եկամուտների վճարման համար:

Ազգային հաշիվների համակարգում (այսուհետք՝ ԱՀՀ) սկզբնական եկամուտներին վերագրվում են այն եկամուտները, որ ստանում են տնտեսական սուբյեկտներն ավելացված արժեքի սկզբնական բաշխման ընթացքում /շահույթ, խառը եկամուտներ, եկամուտներ սեփականությունից, աշխատանքի վարձատրություն, արտադրության և ներմուծման հարկեր /զուտ հարկերը/ առանց համապատասխան լրահատկացումների:

ՀՆԱ-ն չափում է վերջնական ապրանքների և ծառայությունների հոսքը, որն արտադրվել է տվյալ երկրում գործող տնտեսական գործակալների կողմից, իսկ ՀԱԱ-ն նրա ռեզիդենտների ստացած սկզբնական եկամուտների հոսքն է: Քանակական տեսանկյունից համախառն ազգային արդյունքը (այսուհետ՝ ՀԱԱ) տարբերվում է ՀՆԱ-ից արտասահմանից ստացված սկզբնական եկամուտների մնացորդի (սալդոյի) չափով: Սկզբնական եկամուտների մնացորդը տվյալ երկրի ռեզիդենտների կողմից արտասահմանից ստացված եկամուտների և տվյալ երկրից արտասահմանին տրված ոչ ռեզիդենտների ստացած եկամուտների տարբերությունն է: Այն որոշվում է որպես ռեզիդենտ միավորների ստացած և վճարած բոլոր սկզբնական եկամուտների տարբերություն: Այս տարբերությունը հաճախ անվանում են նաև «զուտ եկամուտ արտահանումից»:

ՀԱԱ = ՀՆԱ + սկզբնական եկամուտների տարբերություն

Երկու ցուցանիշն էլ վերաբերում են ամբողջ տնտեսությանը. ՀՆԱ-ն չափում է թողարկումը, իսկ ՀԱԱ-ն՝ եկամուտը: Ներքին արդյունքը և ազգային եկամտի ցուցանիշները կարող են հաշվարկվել ինչպես համախառն, այնպես էլ զուտ հիմքով: Համապատասխանաբար՝ առաջին դեպքում ունենք ՀՆԱ և ՀԱԱ, և դրանցից հանելով հիմնական կապիտալի սպառումը՝ ստանում ենք՝ զուտ ներքին արդյունքը /այսուհետ՝ ՉՆԱ/ և Չուտ ազգային արդյունքը /այսուհետ՝ ՉԱԱ/:

Մակրոտնտեսական վերլուծություններում օգտագործվում է անձնական եկամտի ցուցանիշը: Որպես այդպիսին՝ այն բացակայում է ԱՀՀ-ում, բայց կարող է հաշվարկվել ԱՀՀ-ի ուրիշ ցուցանիշների հիման վրա:

Անձնական եկամտի ցուցանիշն ստացվում է ՉԱԱ-ից հանելով սոցիալական ապահովագրության վճարները, անուղղակի հարկերը, կորպորացիաների չբաշխված շահույթը, կորպորացիաների շահութահարկը և տրանսֆերտային վճարների գումարների ավելացումները: Անհրաժեշտ է հանել նաև գործարարության տոկոսային եկամուտները և ավելացնել անձնական եկամուտները, որոնք ստացվում են տոկոսի ձևով, այդ թվում՝ պետական պարտքի:

Տնօրինվող անձնական եկամուտը հաշվարկվում է անձնական եկամուտը պակասեցնելով քաղաքացիներից գանձվող եկամտահարկի և պետությանը տրվող մի քանի ոչ հարկային վճարների չափով: Տնօրինվող անձնական եկամուտը տնային տնտեսությունների կողմից օգտագործվում է սպառման և խնայողությունների համար:

Ամբողջ տնտեսության մասշտաբով համախառն ազգային տնօրինվող եկամուտն ստացվում է՝ գումարելով համախառն ազգային եկամուտը և զուտ տրանսֆերտները արտասահմանից: Վերջինս որոշվում է արտաքին աշխարհից ստացված տրանսֆերտների /նվիրատվություն, բարեգործություն, հումանիտար օգնություն և այլն/ մեծությունից հանելով արտասահման տրված համանման տրանսֆերտների գումարը: Համախառն ազգային տնօրինվող եկամուտն օգտագործվում է վերջնական սպառման և ազգային խնայողությունների համար:

ՀՆԱ-ն հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշներից է, որը գնահատում է տնտեսական գործունեության արդյունքները: ՀՆԱ-ն չափում է վերջնական արդյունքի արժեքը, որն արտադրվել է տվյալ երկրի ռեզիդենտների կողմից ժամանակի որոշակի հատվածում:

Վերջնական ապրանքները և ծառայություններն օտագործվում են սպառման, կուտակման և արտահանման համար: Միջանկյալ ապրանքների և ծառայությունների արժեքը, որ ծախսվել է արտա-

դրական գործընթացում /հումք, նյութեր, վառելիք, էներգիա, գործիքներ, սերմեր, բեռնատար տրանսպորտի ծառայություններ/, չի ներառվում ՀՆԱ-ում՝ կրկնահաշվարկից խուսափելու համար: «Համախառն» հասկացությունն այստեղ նշանակում է, որ արդյունքի հաշվարկման ընթացքում հիմնական կապիտալի սպառումը /ամորտիզացիան/ արժեքից չի հանվում:

1.1.5. Մակրոտնտեսական մոդելավորում

Մակրոտնտեսական երևույթները, մեծությունները ընդհանրացումներ են, և դրանց փոփոխությունները քանակապես ներկայացնելու համար կատարվում է ագրեգավորում, իսկ դրանց փոփոխությունների վրա ազդող գործոնները գնահատվում են ավելի ընդհանրացված: Մակրոտնտեսական ընդհանրացված փաստացի ցուցանիշների հիման վրա, որոնք մակրոտնտեսական մոդելներում ներառվում են որպես մուտքային մեծություններ, հաշվարկվում են տնտեսական զարգացման առաջադրանքները՝ որպես մոդելի ելքային (էնդոգեն) մեծություններ:

Մակրոտնտեսական մոդելների առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ մուտքային տրված մեծությունների հետ միասին մոդել ներմուծվում են նաև տնտեսական քաղաքականության փոփոխականներ, որոնց հիման վրա պետք է ձևավորվեն երկու խումբ մեծություններ.

ա. տնտեսական զարգացման ծրագրային առաջադրանքներ (անձնական սպառման ծախսերը, աշխատանքի ծախսումները, ներդրումների սպասվող ծավալները),

բ. տնտեսական քաղաքականության առաջադրանքներ (պետական բյուջեի եկամուտները, սպառման ապրանքների գները, բյուջետային վարկերը):

Տնտեսական մոդելը տնտեսության գործընթացների, երևույթների պարզագույն քանակական պատկեր է: Մոդելն արտահայտում է միայն տնտեսական երևույթի կմախքը, նրա ընդհանուր պատկերը: Տնտեսական երևույթն ավելի հարուստ, բազմակողմանի և ընդգրկում է:

Տնտեսական առանձին երևույթների համար մոդելի մշակման ժամանակ վերանում ենք ոչ էական գործոնների ազդեցությունից և երևույթի զանազան առանձնահատկություններից:

Մակրոտնտեսական մոդելներն ավելի մեծ ընդհանրացում են պահանջում, քանզի բազմագործոն են և բազմաբովանդակ: Այդ է պատճառը, որ մակրոտնտեսական մոդելներն իրականությանը մո-

տենում են ավելի ընդհանուր ձևով: Իհարկե, որքան շատ գործոնների ազդեցություն է հաշվի առնվում տնտեսական մոդելներում, այնքան դրանք ավելի ճշգրիտ են արտացոլում իրականությունը և արտահայտում են այդ գործընթացի էական կողմերը: Սակայն, ինչպիսի բարդ ու բազմագործոն մոդելներ էլ օգտագործենք, տնտեսական երևույթների, գործընթացների ամբողջ էությունը մոդելում արտահայտել հնարավոր չէ, հատկապես, եթե խոսքը վերաբերում է մակրոտնտեսական գործընթացների մոդելավորմանը:

Այնուամենայնիվ, մակրոտնտեսական մոդելավորումը մակրոտնտեսական մեծությունների և դրանց վրա ազդող գործոնների միջև քանակական կապեր սահմանելու եղանակ է և հնարավորություն է տալիս թեկուզ ընդհանուր տեսքով կապ հաստատելու մակրոտնտեսական ռեսուրսների և առաջադրվող մեծությունների միջև: Մակրոտնտեսական մոդելներ մշակվում են երկու հիմնական նպատակով.

ա. վերլուծականները մշակվում են տնտեսական զարգացման ցուցանիշների միջև քանակական ճշգրիտ կապերը բացահայտելու և ռեսուրսների օգտագործման վիճակը պարզելու համար,

բ. կանխատեսմանը՝ մշակվում են մակրոտնտեսական ցուցանիշների փոփոխության միտումները և չափերը հիմնավորելու համար:

Կանխատեսումը կարող է վերաբերել ողջ երկրի տնտեսությանը, նրա աճի տեմպերին, կառուցվածքին, զարգացման գործում առկա հիմնախնդիրներից յուրաքանչյուրին, հատկապես գիտության և տեխնիկայի նվաճումների օգտագործման ապահովմանը, բնապահպանական առանձնահատուկ խնդիրների լուծմանը:

Մակրոտնտեսական մոդելավորումն իրականացվում է գործընթացների հետևյալ հաջորդականությամբ.

- հիմնախնդրի դրվածքի ձևակերպում,
- մոդելի նախագծի ընտրություն,
- մոդելի լուծման ուղիների հայտնաբերում,
- ստացված արդյունքի և մոդելի վերազնադատում,
- գտնված լուծման ճշգրտում,
- որոշման իրականացում գործնականում:

Մակրոտնտեսական մոդելավորման գործընթացում օգտագործվում են երկու տիպի ցուցանիշներ՝ պաշարներ և հոսքեր:

Մակրոտնտեսական քաղաքականության առանձնահատուկ տեսական մոդել է մշակել հոլանդացի տնտեսագետ Յան Թինբերգենը: Ըստ այդ տեսության՝ տնտեսական քաղաքականության մշակումը կատարվում է մի քանի փուլերով:

Առաջին փուլ: Կառավարությունը նախ և առաջ որոշում է տնտեսական քաղաքականության նպատակները: Այդպիսի նպատակներ կարող են լինել, օրինակ, լրիվ զբաղվածությունը, գրոյական ինֆլյացիան, կայուն տնտեսական աճը և այլն:

Երկրորդ փուլ: Նպատակները որոշելուց հետո սահմանվում են այն գործիքները, որոնց օգնությամբ կարող ենք հասնել առաջադրված նպատակներին: Այդպիսի գործիքներ են հարկերը, պետական ծախսերը, դրամական զանգվածը, տոկոսադրույքը և այլն:

Երրորդ փուլ: Կառուցվում է տնտեսական մոդել, որը կապակցում է նպատակային ցուցանիշներն ու գործիքները, ինչը հնարավորություն է տալիս ընտրելու օպտիմալ քաղաքական որոշումներ:

Մոդելի հավասարումների մանրամասն նկարագրությունը տե՛ս Ջեֆերի Սաքսի և Ֆելիպե Լարրենի «Մակրոէկոնոմիկա» գրքի 19 գլուխում:

1.2. Ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գլխավոր խնդիրները

1.2.1. Մակրոտնտեսագիտության կողմից լուծվող խնդիրների դասակարգումը

Մակրոտնտեսագիտության զարգացման ընթացքում խնդիրները փոփոխվում են գիտության, հատկապես մակրոտնտեսագիտության, տեսության զարգացման շնորհիվ: Տեսության զարգացումը հնարավորություն է ընձեռում լուծելու այնպիսի խնդիրներ, որոնք նախկինում առաջադրվել և լուծվել չէին կարող մեթոդաբանական մշակումների բացակայության պատճառով:

Ընդհանրապես, մակրոտնտեսագիտության առջև դրվում են հետևյալ խնդիրները

ա) Ընդհանրացնել տնտեսական մյուս գիտությունների հետազոտությունների արդյունքները, բացահայտել տնտեսագիտության տեսության կողմից առաջադրված մեթոդական լուծումները տնտեսագիտության մյուս բնագավառներում:

բ) Մակրոտնտեսագիտությունը մշակում է մեթոդաբանություն տնտեսության բոլոր ճյուղերի զարգացման արդյունքներն ընդհանրացնելու համար: Այսպես, եթե խոսքն արդյունաբերության մեջ ստեղծված ազգային արդյունքի արտադրության զնահատման մասին է, ապա նկատի է առնվում ոչ թե արդյունաբերության համախառն արդյունքը, այլ երկրի համախառն ներքին արդյունքի այն մասը, որն ստեղծվել է արդյունաբերության մեջ: Նույն ձևով պետք է

դիտարկել մնացած ճյուղերի մասնակցությունը երկրի համախառն ներքին արդյունքի արտադրությանը:

գ) Մակրոտնտեսագիտության կողմից առաջադրվում են ռազմավարական խնդիրներ, և հնարավորություն է ստեղծվում դրանք հիմնավորելու երկրի ընդհանուր պաշարներով՝ պարզելու նաև առանձին ճյուղերի զարգացման խնդիրները:

դ) Մակրոտնտեսագիտությունը հնարավորություն է ընձեռնում երկրի տնտեսական զարգացման արդյունքները համեմատելու այլ երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակների հետ՝ պարզելու երկրի տեղը և դիրքը համաշխարհային զարգացման ընդհանուր գործընթացում: Նկատի է առնվում, որ երկրի զարգացման մակարդակն այլ երկրների հետ համեմատելու համար անհրաժեշտ է հաշվարկել, օրինակ, մեկ բնակչի հաշվով թողարկվող ազգային արդյունքը կամ մեկ բնակչի հաշվով կատարվող կրթության, առողջապահության, սոցիալական ծախսերը: Այս ցուցանիշներն արտահայտում են երկրի տնտեսական զարգացման որակական կողմերը:

ե) Մակրոտնտեսագիտությունը հնարավորություն է ընձեռնում միմյանց հետ շաղկապելու երկրի տնտեսական, քաղաքական, բնապահպանական, պաշտպանական խնդիրները և գտնելու դրանց զարգացման մակարդակների համապատասխանեցման նպատակահարմար լուծումներ՝ նկատի ունենալով, որ այդ բնագավառների առաջընթացի համար հաճախ պահանջվում են ծախսումներ, որոնք երբեմն հակասում են միմյանց պահանջների բավարարմանը: Այսպես՝ պաշտպանական հիմնահարցերի լուծումը հաճախ կաշկանդում է երկրի սոցիալական զարգացման խնդիրների իրագործումը:

զ) Մակրոտնտեսագիտության տեսության գործնական խնդիրներից է տնտեսության զարգացման արդյունավետ ուղիների հայտնաբերումը, գիտատեխնիկական նվաճումների ներդրումը, երկրի ընդերքի ուսումնասիրության և այդ ոլորտներում նորամուծական մեթոդների կիրառումը: Հիմնական խնդիրներից է նաև երկրի տնտեսական զարգացմանը խոչընդոտող երևույթների հայտնաբերումը և դրանց ազդեցության չեզոքացումը: Մակրոտնտեսագիտության առջև ծառայած խնդիրները մշտապես փոփոխվելու են մի կողմից՝ մակրոտնտեսագիտության զարգացման, մյուս կողմից՝ երկրի տնտեսական զարգացման ընթացքում ծագող նորագույն խնդիրների ի հայտ գալու հետևանքով: Ուստի, մակրոտնտեսագիտությունը մեկընդմիջտ տրված մեթոդների, սկզբունքների և ուսումնասիրության եղանակների ժողովածու չէ: Այն ենթակա է հարատև փոփոխության և կատարելագործման:

1.2.2. Մակրոտնտեսագիտության խնդիրներն անցումային տնտեսություններում

Անցումային տնտեսություններում ի հայտ են գալիս օրինաչափություններ, որոնք մակրոտնտեսագիտությունից պահանջում են առանձնահատուկ մոտեցումներ: Հարցն այն է, որ այդպիսի տնտեսություններում դեռևս չեն ձևավորվել կատարյալ շուկայական հարաբերություններ: Հաճախ տնտեսության հիմնական լծակները կենտրոնացված են պետության ձեռքում, որը թույլ չի տալիս ստեղծելու մրցակցային դաշտ, տնտեսությունները չեն ավարտել գործընթացները, չի ստեղծվել կատարյալ շուկայական տնտեսության իրավական դաշտ, որոնց հետևանքով մակրոտնտեսագիտության խնդիրները հաճախ տարբերվում են զարգացած և կատարյալ շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրների մակրոտնտեսական զարգացման խնդիրներից: Ուստի, անցումային տնտեսություններում մակրոտնտեսագիտության հիմնական խնդիրներ են՝

1. Տնտեսական անկման կասեցումը և նախկին տնտեսական զարգացման մակարդակի վերականգնումը: 1990-ական թթ. ՀՀ-ում տեղի ունեցավ տնտեսության անկում: Համախառն ներքին արդյունքի արտադրության ծավալը, միջազգային մի շարք կազմակերպությունների հաշվարկների համաձայն, կրճատվեց մինչև 37%, իսկ առանձին ճյուղերում՝ ավելի կործանարար էր: Օրինակ՝ տեքստիլ արդյունաբերության մեջ մնաց նախկին արտադրության ծավալի միայն 0.5%-ը:

2. Անցումային տնտեսությունների մակրոտնտեսական հիմնահարցերի մեջ ձևավորվում է տնտեսական կայուն աճի ապահովման և տեմպերի արագացման խնդիր: Վերջին հաշվով, դա տնտեսության նախկին իրավիճակի վերականգնման հիմնական պայմանն է և ապահովում է երկրի տնտեսական զարգացման կայունություն:

3. Անցումային տնտեսություններում ձևավորվում են տնտեսական զարգացմանը խոչընդոտող երևույթներ. «ստվերային տնտեսություն», պետական միջոցների յուրացում, կոռուպցիա, հարկերից խուսափելու երևույթներ: Դրանք կարծես թե բնականոն են անցումային բոլոր տնտեսությունների համար, ուստի մակրոտնտեսագիտության խնդիրն է բացահայտել այդ երևույթների՝ ի հայտ գալու պատճառները և դրանց հաղթահարման միջոցառումներ մշակելը:

4. Անցումային բոլոր տնտեսություններում տեղի է ունենում գործազրկության աճ, որն հաճախ դա ուղեկցվում է արտագաղթով, իսկ երկրում մնացած բնակչությունը փաստորեն կորցնում է աշխատելու հնարավորությունը հիմնականում երկու պատճառով. նախ արտադրության ծավալները կրճատվում են ձեռնարկությունների

զգալի մասի փակվելու հետևանքով, երկրորդ՝ մասնավորեցված ձեռնարկություններում տեղի է ունենում աշխատուժի կրճատում: Ուստի մակրոտնտեսական կայունացման խնդիրներից մեկը բնակչության զբաղվածության ապահովումը և գործազրկության կրճատումն է:

5. Անցումային տնտեսություններում տեղի է ունենում բնակչության կենսամակարդակի անկում, կրճատվում են եկամուտները, մեծանում է աղքատ բնակչության տեսակարար կշիռը: Հետևաբար, մակրոտնտեսագիտության կարևոր խնդիրը բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման ուղիների, միջոցառումների մշակումն է, որն է պարզել աղքատության առաջացման և աղքատ բնակչության դեռևս մեծ տեսակարար կշռի գոյության պատճառները: Աղքատության ձևավորման պատճառները կարելի է բաժանել երկու խմբի տնտեսության անկում և բաշխման անհավասարություն, որը պայմանավորված է իրավական, տնտեսական և այլ գործոնների անկատարությամբ:

Երկու դեպքում էլ պահանջվում է անցումային տնտեսություններում իրականացնել համակարգային վերափոխումներ, որոնք կապահովեն ինչպես բաշխման հարաբերությունների, այնպես էլ անցումային տնտեսություններում ձևավորված անցանկալի բոլոր երևույթների հաղթահարման գործընթացի իրականացումը:

Անցումային տնտեսությունների համակարգային վերափոխումների հիմքում դրվում է, առաջին հերթին, արտադրության միջոցների մասնավորեցումը և ապապետականացումը, որի իրականացման երկու ձևերի՝ «շոկային թերապիայի» կամ շրջափոխման ճանապարհով ապահովվում է տնտեսության կենսունակությունը և արդյունավետության բարձրացումը: Միաժամանակ, մասնավորեցումն ենթադրում է շուկայական տնտեսության ստեղծման կայունություն և անվերադարձելիություն նախկին տնտեսական համակարգին, նոր հարաբերությունների ձևավորում պետության և մասնավոր հատվածի միջև հատկապես արդյունքի բաշխման և հարկային հարաբերություններում: Վերջապես, մասնավորեցումը ծնում է սոցիալական խնդիրների լուծման նոր կառուցակարգերի ձևավորման անհրաժեշտություն, քանի որ շուկան և շուկայական կառուցակարգերը բնակչության սոցիալական ապահովման խնդիր չեն լուծում, և պետության առջև նոր գործառույթների իրականացման հարց է դրվում:

1.3. Տեսական և կիրառական մակրոտնտեսագիտություն

1.3.1. Տեսության և պրակտիկայի միասնականություն

Մակրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է տնտեսական այն երևույթները և գործընթացները, որոնք դրսևորվում են միայն երկրի ողջ տնտեսության մասշտաբով: Այդպիսիք են՝ տնտեսական աճը, գործազրկությունը, սղաճը, փոխարժեքի փոփոխությունը և այլն: Ցուցանիշներ են հաշվարկվում նաև հասարակական արտադրության ներուժի, ռեսուրսների և արդյունքների փոխհարաբերությունների, ֆինանսական դրության, արտաքին հարաբերությունների վերաբերյալ: Տնտեսական այս երևույթների միջև գոյություն ունեն բազմակողմ կապեր, փոխհարաբերություններ, որոնց ուսումնասիրությամբ զբաղվում է մակրոտնտեսագիտության տեսությունը: Այդ կապերի բացահայտումը տնտեսության խնդիրն է: Սակայն դրա նպատակը բացահայտված կապերի կիրառումն է՝ մակրոտնտեսական երևույթների վրա ազդելու համար: Հետևաբար մակրոտնտեսագիտությունը սահմանում է այն օրենքներն ու օրինաչափությունները, որոնք հանդես են գալիս մակրոտնտեսական երևույթների միջև: Որքան ավելի է խորանում մակրոտնտեսագիտության տեսությունը, և որքան ավելի խորքային օրինաչափություններ են բացահայտվում, այնքան մեծանում է կիրառական մակրոտնտեսագիտությունը տնտեսության պետական կարգավորման գործում կիրառելու հնարավորությունը:

Օրինակ, երբ Քեյնսը բացահայտեց, որ մակրոտնտեսական հավասարակշռության ձևավորման գործում կարևոր նշանակություն ունի ամբողջական պահանջարկը, երկրները սկսեցին մշակել դրա վրա ազդելու քաղաքականություն, որը հնարավորություն է տալիս ակտիվացնելու տնտեսական զարգացումը՝ ապահովել մակրոտնտեսական հավասարակշռություն:

Վերջին քառորդ դարում տեսականով մակրոտնտեսական վերլուծությունները խիստ խորացել են և պարունակում են տնտեսության վրա ազդող գործոնների այնպիսի վերլուծություններ, ինչպիսիք են՝ երկրի ժողովրդավարացումը, տնտեսության մեջ կոռուպցիայի հաղթահարումը, աշխատուժի կրթական մակարդակի բարձրացումը և քնդհանուր առմամբ մարդկային կապիտալի զարգացումը: Մակրոտնտեսագիտության տեսության զարգացումը կապված էր նաև հաշվողական տեխնիկայի և ծրագրավորման նոր մեթոդների ստեղծման հետ, որոնք հնարավորություն են տալիս օգտագոր-

ծելու բազմագործոն մոդելներ և գնահատելու այդ գործոնների քանակական ազդեցությունը մակրոտնտեսական երևույթների վրա:

Իր հերթին, մակրոտնտեսագիտական կիրառական վերլուծություններն ընծեռում են տեսության հետագա զարգացման և նոր օրինաչափությունների հայտնաբերման հնարավորությունը: Այսպես, XX դարի կեսերին ԱՄՆ-ում, ճապոնիայում, Խորհրդային Միությունում և այլ երկրներում հասարակական արդյունքի միջճյուղային հաշվեկշիռների մշակումը հնարավորություն ընձեռեց բացահայտելու լրիվ ծախսերի գործակիցների հաշվարկման նոր մեթոդներ, ցույց տվեց տնտեսության ճյուղերի միջև դրսևորվող նոր կապերը, մակրոտնտեսական ազդեցավորման արդյունավետ սահմանները: Այսպիսով, մի կողմից՝ մակրոտնտեսագիտության տեսության զարգացումը հնարավորություն է տալիս պարզելու մակրոտնտեսական երևույթների վրա ազդող գործոնների քանակական ազդեցության չափերը, որոնք անհրաժեշտ են երկրի տնտեսական զարգացման քաղաքականությունը մշակելու գործում, մյուս կողմից՝ կիրառական հետազոտությունների շրջանակի ընդլայնումը մակրոտնտեսագիտության տեսության զարգացման նորագույն մեթոդաբանություն է ստեղծում. մակրոտնտեսագիտության տեսության և կիրառական հնարավորությունների զարգացման նոր պահանջներ են առաջադրվում տնտեսագիտության տեսությանը, որի մշակումները հնարավորություն կտան լուծելու այնպիսի հարցադրումներ, որոնք դեռևս մակրոտնտեսագիտության կողմից ամբողջությամբ լուծված չեն: Օրինակ՝ ինչպիսի՞ տնտեսական քաղաքականությամբ կարելի է բարձրացնել արտադրական ներուժը, ի՞նչ շրջանակներում է հնարավոր կայունացնել տնտեսությունը, ինչպիսի՞ կորուստ կունենա հասարակությունը սղաճը հաղթահարելիս, ի՞նչ սահմաններում կարելի է թույլատրել երկրի պետական բյուջեի պակասուրդի հարաբերական մեծությունը:

Մակրոտնտեսագիտության տեսության և կիրառման փոխադարձ կապը հանդես է գալիս առաջին հերթին երկրի տնտեսական քաղաքականության միջոցով: Նման քաղաքականությունը սահմանում է տնտեսության զարգացման կանխատեսվող օրինաչափությունները, ցույց է տալիս դրանց իրականացման միջոցառումները, ռեսուրսները, պարզում է տնտեսության զարգացման ընթացքում առաջացող խոչընդոտները և միջոցառումներ նախատեսում դրանց հաղթահարման համար, հնարավորություն է տալիս մշակելու երկրում իրականացվող սոցիալական քաղաքականության կմախքը: Այսպիսով, տնտեսական քաղաքականությունը մակրոտնտեսագիտության տեսության և կիրառման կապի արտահայտման հիմնական գործիքն է:

1.3.2. Մակրոտնտեսական համակարգի և մակրոտնտեսական քաղաքականության փոխազդեցությունը

Մակրոտնտեսական համակարգի և քաղաքականության փոխադարձ կապերը արտահայտվում են տնտեսական պարբերաշրջանների ընթացքում, քանի որ տնտեսության զարգացման յուրաքանչյուր պահի ձևավորվում են դրանց կապի յուրահատուկ դրսևորումներ: Երբ տնտեսությունը վերելք է ապրում, ձևավորվում և գոյանում են նոր պաշարներ, որոնք կարող են նպաստել տնտեսական զարգացման արագացման գործընթացին, եթե, իհարկե, այդ պաշարները օգտագործվում են նպատակային ու չեն կաշկանդում մակրոտնտեսական որևէ համակարգի կայուն զարգացումը:

Մակրոտնտեսական զարգացման գործում երկրորդ կարևոր պահը ձևավորվող վրիպումների, ոչ ցանկալի երևույթների հայտնաբերումն է, որոնց հաղթահարման համար պահանջվում են լրացուցիչ պաշարներ, և դա պետք է նկատի ունենալ մակրոտնտեսական քաղաքականության առաջադրման ու մշակման ընթացքում: Մակրոտնտեսական քաղաքականության ու համակարգի միջև կապերը պետք է քննարկել մակրոտնտեսական վերլուծությունների վերաբերյալ եզրակացություններ կատարելու ընթացքում: Այդ եզրակացությունները վերաբերում են տնտեսության բոլոր ոլորտներին, հետևաբար դրանք հաճախ ունենում են խիստ տարբեր ուղղությամբ զարգացումներ, և պահանջվում է դրանցից ընտրել միջին օրինաչափությունը, այսինքն՝ այն եզրակացությունը, որն ապահովում է մակրոտնտեսական համակարգի բաղկացուցիչ տարրերի ներդաշնակ զարգացում: Օրինակ եթե ձևավորվում են արդյունաբերության նոր ճյուղեր, որոնք զգալի քանակությամբ փոխադրվող բեռների պահանջարկ են առաջացնում, ապա կպահանջվի ստեղծել համապատասխան ենթակառուցվածքներ:

Մակրոտնտեսական քաղաքականության ազդեցությունը մակրոտնտեսական համակարգերի զարգացման վրա հաճախ զգալիորեն թուլանում է, եթե մակրոհամակարգերում տեղի են ունենում իրավական խախտումներ (ստվերային տնտեսություն, կոռուպցիա, արտաքին կապերի իրականացման գործում փողերի լվացում և այլն): Այդպիսի դեպքերում մակրոտնտեսական քաղաքականության ուղղությունները պետք է պարունակեն նաև հասարակության զարգացման այնպիսի առաջադրանքներ, ինչպիսիք են ժողովրդավարացումը, իրավական հարաբերությունների կարգավորումը և այլն:

Վերջապես, մակրոտնտեսական քաղաքականության և համակարգերի միջև ընդգծված կապեր ձևավորվում են սոցիալական զարգացման և սոցիալական նվաճումների ապահովման բնագավառում: Մակրոտնտեսական համակարգը գործունակ է, եթե այդ գործընթացում գոյություն ունի կատարյալ մրցակցություն: Սակայն շուկայական կատարյալ մրցակցությունը հնարավորություն չի տալիս լուծելու սոցիալական զարգացման հիմնախնդիրները: Դրանք լուծվում են պետության առանձնահատուկ գործառույթներով, որոնք պետք է ամենայն մանրամասնությամբ արտացոլվեն տնտեսական քաղաքականության բովանդակության մեջ, ուստի մակրոտնտեսական քաղաքականությունը պետք է ընտրություն կատարի տնտեսական արդարության և հավասարության միջև նկատի ունենալով, որ տնտեսական արդարությունը պահանջում է եկամուտների բաշխում ըստ աշխատանքի և կապիտալի, իսկ տնտեսական հավասարությունը պահանջում է ապահովել հասարակության այն անդամների եկամուտները, որոնք շուկայական կարգավորմամբ անհրաժեշտ եկամուտներ չեն ստանում: Այսպիսով, մակրոտնտեսական համակարգերի և տնտեսական քաղաքականության միջև ձևավորվող կապերը բարդ են ու բազմակողմանի, քանի որ դրանց միջև գոյություն ունեն անմիջական, ածանցվող և երկրորդային բնույթ ունեցող կապեր, որոնցից յուրաքանչյուրը մակրոտնտեսագիտությունից պահանջում է առանձնահատուկ մոտեցում:

1.3.3. Մակրոտնտեսական համակարգերը և դրանց միկրոտնտեսական հիմքերը

Տեխնոլոգիական զարգացումը սերտորեն կապված է արտադրության կազմակերպման, կառավարման մեթոդների կատարելագործման, տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի փոփոխության հետ: Տեղի է ունենում տնտեսության մեջ զբաղված բնակչության արագացված վերաբաշխում: Աշխատուժը տեղաշարժվում է գյուղատնտեսությունից դեպի արդյունահանող, հետո վերամշակող արդյունաբերություն և վերջապես՝ դեպի ծառայությունների ոլորտ:

Փոփոխվում է նաև ռեսուրսների արժեքայնությունը: Հատկապես մեծ ճգնաժամից հետո՝ XX դարի 30-ական թթ., առավելություն ստացան մարդկային կապիտալը և նոր տեխնոլոգիաները: Նախկինում՝ ինդուստրիալ ժամանակաշրջանում, առավելագույն հատույց կարելի էր ստանալ՝ օգտագործելով աշխատանք, կապիտալ և բնական պաշարներ:

Փոփոխվում, զարգանում են ոչ միայն տեխնոլոգիաները, այլև հասարակության բոլոր ինստիտուտները: Փոխվում են օրենքները, սովորույթներն ու նախատիպերը: Փոխվում են ձեռնարկությունների ձևերը և չափերը, տնային տնտեսությունների և պետության գործառնությունները: Փոխվում են սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կառուցվածքը և համակարգերը: Սակայն տնտեսական բոլոր համակարգերում գոյատևում են կենտրոնացված կառավարումը և շուկայական փոխանակությունը:

Երկրի և հասարակության հիմնական խնդիրների լուծման համար տնտեսական կյանքի կազմակերպումը, որը պայմանավորված է ռեսուրսների սահմանափակությամբ, իրականացվում է տնտեսական համակարգերի միջոցով: Տնտեսական համակարգն ինստիտուտների, օրենքների, գործունեության տարբեր տեսակների, մարդկանց շահերի և հիմնարար արժեքների ամբողջությունն է, որոնք միաձուլված կազմում են այն կառուցվածքը, որում ընդունվում են տնտեսական որոշումներ:

Սահմանափակ ռեսուրսների և այլընտրանքային արժեքի գոյության պայմաններում հասարակությունը միշտ էլ պետք է արձատրական տնտեսական որոշումներ կայացնի՝ ի՞նչ ապրանքներ արտադրել և ծառայություններ մատուցել, ինչի՞ց պետք է հրաժարվել կամ ի՞նչը ժամանակավորապես հետաձգել, ե՞րբ և ինչպե՞ս ռեսուրսները տեղափոխել արտադրության մի ոլորտից մյուսը: Բացի այդ, պետք է որոշել՝ ի՞նչ միջոցներ ձեռնարկել ամբողջական արդյունքի ավելացման համար, և՛ ինչպե՞ս այն բաշխել հասարակության բոլոր անդամների միջև: Շուկայական տնտեսությունն իրենից ներկայացնում է որոշումների ընդունման ապակենտրոնացված համակարգ, որում մարդիկ և՛ գործարար ֆիրմաները տարբեր գներով, սպառողների, արտադրողների, բանվորների, խնայողությունների սեփականատերերի, և՛ ներդրողների տեսքով մասնակցում են շուկային ընդունելով այս կամ այն որոշումները, որոնք արտացոլվում են տարբեր ապրանքների և ծառայությունների առաջարկում և պահանջարկում:

Շուկան «հաշվարկում է» այսպիսի միլիոնավոր որոշումներ և դրանցից ստեղծում է փոխադարձաբար կապված շուկայական գների շղթա, որն արտահայտում է դրա բոլոր մասնակիցների նախապատվությունները: Շուկայական գները և դրանց փոփոխություններն ազդանշան են տալիս արտադրողներին հայտնելով, թե ինչ են ցանկանում սպառողները: Շուկայական գները հանդես են գալիս նաև որպես նորմավորող սարքեր՝ որոշելով արտադրական ռեսուրսների և պատրաստի բարիքների տեղաբաշխման համամաս-

նությունները հասարակության անդամների միջև նրանց պահանջներին և գնողունակությանը համապատասխան:

Հետևաբար, տնտեսական համակարգի բնութագրիչ գծերը ոչ թե տնտեսական գործունեության առանձնահատուկ տեսակներն են, այլ գոյություն ունեցող ինստիտուտների բնույթը և դրանց ազդեցության եղանակը տնտեսական որոշումների ընդունման վրա:

Վերջին տարիներին մակրոտնտեսական կարգավորումը ձեռք է բերել ճկունություն և ձեռնարկությունների ռազմավարական պլանավորման բազմաթիվ գծեր: Մակրոտնտեսական կարգավորման հիմքում ընկած է ճկուն ռազմավարական պլանավորումը, որը հաշվի է առնում ազգային և համաշխարհային զարգացման անորոշությունը և փոփոխականությունը: Ռազմավարական պլանավորման մեջ գլխավորը կարգավորման սկզբունքները և տարբեր ոլորտներում գերակայությունները որոշելն է:

Շուկայական կարգավորման ժամանակակից հայեցակարգը ուղղորդված է երկրի տարբեր ոլորտների և ճյուղերի, ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների մեծացմանը, գիտելիքահենք տնտեսության ստեղծմանը:

1.3.4. Տնային տնտեսությունների, ֆիրմաների և պետության վարքագիծն ապրանքների և ծառայությունների, արտադրության գործոնների, ֆինանսների ու արտարժույթի շուկաներում

Այդ կապերը ձևավորվում են ընդհանուր և առանձնահատուկ գծերով: Այսպես, շրջանառության մեջ գտնվող փողի քանակը որոշվում է ԿԲ քաղաքականությամբ, առևտրային բանկերի տնտեսական ակտիվությամբ և տնային տնտեսությունների՝ բանկերի դեպոզիտների նկատմամբ կանխիկ փողի նախապատվության գործակցով:

Տնային տնտեսությունները յուրաքանչյուր կոնկրետ պահի որոշակի քանակի կանխիկ փողի պահանջ ունեն /փողի պահանջարկ/: Դա պայմանավորված է նրանով, որ գնումների համար պետք է վճարել դրամական եկամուտների ստացման երկու պահերի արանքում: Այդ պատճառով փողի նկատմամբ պահանջարկի մեծությունը կախված է արտադրված արտադրանքի քանակից և փողի շրջապտույտի արագությունից: Այսպիսի բացատրություն են տալիս նորդասական դպրոցի ներկայացուցիչները: Դրան համապատասխան՝ փողի նկատմամբ պահանջարկը հավասարակշռվում է առաջարկի հետ՝ գների մակարդակի փոփոխության հաշվին:

Քեյնսյան տեսության մեջ հավասարակշռությունը փողի շուկայում հնարավոր է միայն տոկոսադրույքի և իրական ազգային եկամտի մեծությունների որոշակի համապատասխանության դեպքում: Փողի իրական պաշարի առաջարկի ավելացման դեպքում LM կորը տեղաշարժվում է աջ: Շրջանառության մեջ գտնվող փողի իրական քանակի կրճատման դեպքում տեղաշարժվում է ձախ: Այդ պատճառով էլ գնի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխանում է LM-ի որևէ դիրք:

Բարիքների նկատմամբ առանձին մակրոտնտեսական սուբյեկտի պահանջարկը ձևավորվում է առանձնահատուկ խթանող դրդապատճառների ազդեցությամբ, որոնք հաշվի են առնվում յուրաքանչյուր տնտեսական սուբյեկտի պահանջարկի ֆունկցիան կառուցելիս: Դրանց կառուցման մեթոդաբանությունը նորոգասական և քեյնսյան տեսություններում սկզբունքորեն տարբերվում են:

Ներկայումս մակրոտնտեսագիտությունում օգտագործվում են սպառման ֆունկցիայի մի քանի տարբերակներ, որոնք միմյանցից տարբերվում են նրանով, թե պահանջարկ ձևավորող գործոններից որին է տրվում որոշիչ նշանակություն: Քանի որ տնօրինվող եկամտի չօտագործվող մասը տնային տնտեսությունների խնայողությունների ծավալն է, ապա սպառման և խնայողությունների ֆունկցիաները դուրս են բերվում միաժամանակ:

Ֆիրմաների պահանջարկն ապրանքների և ծառայությունների շուկայում որոշվում է ներդրումների պլանավորվող ծավալով, որը կախված է անցյալ և սպասվող ներդրումներից: Քանի որ ներդրումային միջոցների հիմնական աղբյուրը տնային տնտեսությունների խնայողություններն են, ապա խնայողությունների և ներդրումների պլանավորվող ծավալների անհամապատասխանությունը հանգեցնում է բարիքների շուկայի անհավասարակշռության:

Ապրանքների և ծառայությունների շուկայում պետական գնումների ծավալները ժամանակակից տնտեսությունում որոշվում են ոչ միայն հանրային բարիքների արտադրության պահանջներով, այլև պետության կայունացման քաղաքականության իրականացման միջոցառումներով: Բացի պետական գնումներից, պետությունն ազդում է առաջարկի և պահանջարկի վրա նաև հարկազանձմամբ:

Ապրանքների և ծառայությունների շուկայում հավասարակշռության պայմանները լրիվ ծավալով կարելի է բացահայտել միայն մյուս մակրոտնտեսական շուկաների հետ դրանց փոխհարաբերությունների վերլուծությամբ: Միևնույն ժամանակ, գների տրված մակարդակի պայմաններում ապրանքների ու ծառայությունների առաջարկի կատարյալ ճկունության մասին ենթադրությունը թույլ է տալիս նկատել պահանջարկի և առաջարկի փոխազդեցության

առանձնահատկություններն ապրանքների ու ծառայությունների շուկայում՝ ըստ քեյնսյան տեսության, որտեղ սպառողական պահանջարկի մեծությունը կապվում է ազգային եկամտի ընթացիկ ծավալի հետ: Նույնիսկ այս դեպքում գոյություն ունի ազգային եկամտի միակ մեծություն, որը համապատասխանում է շուկայական հավասարակշռությանը:

Քանի որ տնային տնտեսությունների պահանջարկը ֆունկցիա է եկամտից, իսկ ֆիրմաների պահանջարկը՝ տոկոսադրույքից, ապա հավասարակշռության պայմաններն ապրանքների և ծառայությունների շուկայում ներկայանում են ազգային եկամտի և տոկոսադրույքի համապատասխանության որոշակի բազմությամբ: Գրաֆիկորեն այդ բազմությունը ներկայանում է IS կորի տեսքով: Ապրանքների և ծառայությունների քեյնսյան մոդելում հավասարակշռության արտածին խախտման դեպքում առաջանում են բազմարկչային ներգործություններ, որոնք ներկայացնում են մի հավասարակշիռ վիճակից մյուսին անցնելու գործընթացը՝ առանց զների մեխանիզմի մասնակցության, պահանջարկի և առաջարկի քանակական հարմարվողականության ուղիով:

Կապիտալի շուկայի միջոցով խնայողությունները վերածվում են ներդրումների: Վերջիններիս կառուցվածքը ձևավորվում է տնային տնտեսությունների ունեցվածքի կառուցվածքի օպտիմալացման գործընթացում: Այդ ունեցվածքից առանձնանում են երկու բաղկացուցիչ ֆինանսական միջոցներ /փող և պարտատոմսեր/ և ներդրումներ իրական կապիտալում /արժեթղթեր/: Պահանջարկի և առաջարկի համատեղ համահարթումը բոլոր վարկային շուկաներում ձեռք է բերվում տոկոսադրույքի փոխկապակցված համակարգի ճկունությամբ: Եկամտաբերության և ռիսկի հնարավոր համակցությունների նկատմամբ ներդրողների նախապատվությունների տարբերություններն ի հայտ են գալիս ունեցվածքը ֆինանսական և իրական ներդրումների բաժանելու համամասնության մեջ: Միևնույն ժամանակ, ունեցվածքի յուրաքանչյուր տարր ունի ռիսկի իր աղբյուրը: Այդ պատճառով ֆինանսական և իրական ներդրումները միատեսակ փոխադարձ փոխարինելի չեն ներդրողների համար: Փոխադարձ փոխարինելիության աստիճանի գնահատման տարբերությունները բխում են ռիսկի նկատմամբ դրանց տարբեր հարաբերություններից:

Փողի նկատմամբ պահանջարկը և արժեթղթերի շուկայի գնագոյացման պորտֆելի տեսությունը որոշում են այն պայմանները, որոնցով ֆիրմաները կարող են ներգրավել արտաքին դրամական միջոցներ, իսկ ներդրողները բարձրացնել իրենց բարեկեցությունը:

Արժեթղթերի շուկայում, բացի գնագոյացման ավանդական տեսությունից, որով գինը որոշվում է որպես դիսկոնտավորված սպասվող եկամուտների գումար, ներկայումս գոյություն ունի CAMP (capital asset pricing model) մոդելը, որը հենվում է պորտֆելի տեսության վրա: Դրա հետագա զարգացումն է APT (arbitrage pricing theory) մոդելը, որտեղ արժեթղթից եկամտի մեծությունը և ռիսկը պայմանավորված են մի շարք գործոններով: ՀՆԱ տատանումներով, ինֆլացիայի տեմպով, արժույթի փոխարժեքով: CAMP մոդելն ենթադրում է, որ արժեթղթերի շուկայական պորտֆելը, որպես շուկայում շրջանառվող ռիսկային ակտիվների ամբողջություն, համընկնում է ներդրումների համար օպտիմալին:

Աշխատանքի շուկայում աշխատանքի առաջարկի և պահանջարկի փոխազդեցության արդյունքում որոշվում է զբաղվածության մակարդակը: Նորդասականների և քեյնսականների տեսություններում աշխատանքի շուկայի գործունեության մեխանիզմների նկարագրությունները նույնպես էապես տարբերվում են:

Նորդասականներն արձանագրում են աշխատանքի պահանջարկի կախվածությունն իրական աշխատավարձից, որովհետև դրա հավասարությունն աշխատանքի սահմանային արտադրողականությանը շահույթի մաքսիմալացման պայման է: Կապիտալի հաստատուն ծավալի դեպքում իրական աշխատավարձի իջեցումը հանգեցնում է աշխատանքի պահանջարկի մեծացման, և ընդհակառակը: Այս տեսության մեջ աշխատանքի առաջարկն աճող ֆունկցիա է՝ կախված իրական աշխատավարձի դրույքաչափից և տոկոսադրույքից: Այս դրույքաչափերից յուրաքանչյուրի բարձրացումը խթանում է տնային տնտեսություններին՝ փոխել ազատ ժամանակն աշխատանքայինով: Պահանջարկի և առաջարկի այսպիսի կախվածությունն աշխատանքի շուկայում աշխատավարձից և գների ճկունությունից, ապահովում է այդ շուկայում կայուն հավասարակշռություն՝ լրիվ և արդյունավետ զբաղվածության պայմաններում: Լրիվ զբաղվածությունը չի ենթադրում ամբողջ աշխատունակ բնակչության ներգրավում հասարակական արտադրության մեջ: Շուկայում ձևավորված աշխատանքի հավասարակշիռ գնի պայմաններում որոշ մարդիկ կարող են չցանկանալ վարձվել աշխատանքի:

Քեյնսյան տեսության համաձայն աշխատանքի նկատմամբ պահանջարկի ծավալը որոշվում է արդյունավետ պահանջարկի մեծությամբ, իսկ աշխատանքի առաջարկի ծավալը՝ իրական աշխատավարձի դրույքաչափով: Այսպիսի պայմաններում աշխատանքի շուկայում կարող է ծագել առանձնահատուկ հավասարակշռություն աշխատանքի առաջարկի ավելցուկով: Ընդ որում՝ իրական աշխա-

տավարծի դրույքաչափի իջեցումը չի ուղեկցվում աշխատանքի պահանջարկի մեծացմամբ:

Ապրանքների և ծառայությունների գների մակարդակով է պայմանավորված դրամական աշխատավարծի յուրաքանչյուր դրույքաչափին համապատասխան աշխատանքի պահանջարկը: Ինչպես կփոխվեն զբաղվածությունը և բարիքների առաջարկը, որոշվում է աշխատանքի առաջարկի գնի արծագանքով գնի մակարդակին: Եթե աշխատանքի առաջարկի գինը մնում է անփոփոխ կամ բարձրանում է ավելի փոքր չափով, քան աճում են բարիքների գները, ապա ամբողջական առաջարկի ծավալը և զբաղվածությունը մեծանում են: Երբ աշխատանքի առաջարկի գնի աճը հավասար է կամ գերազանցում է բարիքների գնի աճին, զբաղվածությունը մնում է անփոփոխ կամ նվազում է: Նորոգասականների կարծիքով՝ դրամական աշխատավարծն աճում է այն տեմպով, ինչ-որ գների մակարդակը: Նրանց տեսության մեջ ամբողջական առաջարկը բոլորովին ճկուն չէ գնի նկատմամբ:

Քեյնսյան տեսության մեջ աշխատանքի անվանական գնի աճը հետ է մնում գների մակարդակի աճից, այդ պատճառով ամբողջական առաջարկը մեծանում է գների մակարդակի բարձրացմանը զուգընթաց: Ամբողջական առաջարկի ճկունությունն այնքան փոքր է, որքան քիչ է անվանական աշխատավարծի դրույքաչափը հետ մնում գների մակարդակի աճից:

1.3.5. Ագրեգավորումը մակրոտնտեսագիտությունում և «ագրեգավորված շուկա» հասկացությունը

Մակրոտնտեսագիտությունը, ինչպես նշել ենք, վերաբերում է ամբողջ տնտեսությանը, նրա հիմնական մասերին կամ ագրեգավորված բաղկացուցիչներին, ինչպիսիք են՝ պետական հատվածը, տնային տնտեսությունը կամ մասնավոր հատվածը: Ագրեգավորված բաղկացուցիչն իրենից ներկայացնում է առանձնահատուկ տնտեսական միավորների ամբողջություն, որոնք դիտարկվում է այնպես, ինչպես կոլիտարկվեր, եթե կազմեր մեկ ամբողջություն: Այսպես, կարելի է միավորել երկրի միլիոնավոր մարդկանց և դիտարկել նրանց որպես մեկ հսկայական միավոր՝ «սպառողներ»: Ուսումնասիրելով ագրեգավորված բաղադրիչները՝ մակրոտնտեսագիտությունը փորձում է ներկայացնել տնտեսության ընդհանուր կառուցվածքի գծապատկերը և դրա տարրերի միջև եղած կապերը: Դիտարկելով տարբեր տնտեսական հիմնախնդիրներ՝ մակրոտնտեսագիտությունն օգտվում է այնպիսի տնտեսական ցուցանիշներից,

ինչպիսիք են՝ արտադրության ծավալը, զբաղվածության մակարդակը, ամբողջական եկամուտը, ծախսերը, գների մակարդակը: Ագրեգավորված բաղադրիչի մեջ մտնող միավորներն առանձին չեն դիտարկվում կամ քննարկվում են միայն մասնակիորեն: Պատկերավոր ասած՝ մակրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է ամուսնը, այլ՝ ոչ թե ծառերը:

Մակրոտնտեսական վերլուծության ընթացքում ազգային տնտեսությունում առանձնացվում են միայն չորս ագրեգավորված տնտեսական սուբյեկտներ՝ տնային տնտեսություններ, ձեռնարկատիրություն, պետական հատված և արտաքին աշխարհ /արտասահման/: Այս հատվածներից յուրաքանչյուրն իրական տնտեսական սուբյեկտների ամբողջություն է, որ փոխազդեցության մեջ է մյուսների հետ:

Մակրոտնտեսական վերլուծություն կատարելիս ագրեգավորվում են ոչ թե ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, այլև նրանց վարքը տնտեսական կյանքում: Այլ կերպ ասած՝ առաջարկի և պահանջարկի մակրոտնտեսական գործառույթների ամբողջությունը փոխարինվում է մակրոտնտեսական սուբյեկտների վարքն արտահայտող գործառույթներով: Ընդ որում՝ միևնույն ժամանակ բացահայտվում է, որ ազգային տնտեսությունը, որպես բարդ օրգանական համակարգ, ունի տարբերակման հատկություն՝ միկրոտնտեսական սուբյեկտի գործունեության հետևանքները կարող են չհամընկնել մակրոտնտեսական ագրեգատում միավորված սուբյեկտների նույնատիպ գործունեության հետևանքների հետ: Օրինակ՝ երբ ինչ-ինչ պատճառներով ձեռնարկությունը ձեռնպահ է մնում իրական ներդրումներից, ապա դա նպաստում է ընդամենը նրա կապիտալի պահպանմանը: Սակայն եթե բոլոր ձեռնարկություններն այդպես վարվեն, ապա տնտեսական աճը կդադարի: Առանձին տնային տնտեսության համար արժեթղթերը /բաժնետոմսեր, փոխառություններ/ կազմում են նրա իրական ունեցվածքի մի մասը, միևնույն ժամանակ՝ երկրում շրջանառվող բոլոր արժեթղթերի գումարը ֆիկտիվ կապիտալ է, որն իրենից ներկայացնում է ֆինանսական պարտավորվածություն միմյանց հանդեպ: Տնային տնտեսությունների միկրոտնտեսական հետազոտությունը նպատակ ունի բացահայտելու, թե ինչու՞ է մեկ անհատի պահանջարկը տարբերվում մյուսի պահանջարկից: Արդյունքում պարզվում է, որ նրա վրա ազդում են մի շարք գործոններ եկամուտը, անհատական նախապատվությունները, տարիքը, ընտանեկան և սոցիալական դրությունը, բնակավայրը և այլն: Մակրոտնտեսագիտությունում տնային տնտեսությունների հատվածի ուսումնասիրության գլխավոր նպատակն է ժամանակի ընթացքում բացահայտել սպառողական ամբողջական

պահանջարկի ծավալի տատանումները: Այս դեպքում բոլոր նշված գործոնները, բացի եկամտից, չեզոքացվում են ագրեգավորման ընթացքում:

Մակրոտնտեսական ագրեգավորումը տարածվում է նաև շուկաների վրա: Առանձին բարիքների շուկաների ողջ բազմությունը, որը միկրոտնտեսական վերլուծության ուսումնասիրության առարկա է, մակրոտնտեսագիտությունում միավորվում է բարիքների միասնական շուկայում, վաճառվում է միայն մեկ տեսակի բարիք, որն օգտագործվում է և՛ որպես սպառման առարկա, և՛ որպես արտադրության միջոց /իրական կապիտալ/: Իրական բարիքների բազմությունը մեկ վերացական բարիքի մեջ ընդգրկելով՝ վերանում է բարիքի գնի՝ որպես մի ապրանքը մյուսով փոխարինելու համամասնության միկրոտնտեսական հասկացությունը: Ուսումնասիրության առարկա են դառնում գնի բացարձակ մակարդակը և դրա փոփոխությունը:

Ժամանակակից տնտեսությունում փողի դերն ուսումնասիրում են առանձնահատուկ մակրոտնտեսական գործիքի փողի շուկայի միջոցով, որում առաջարկի և պահանջարկի փոխազդեցության արդյունքում ձևավորվում է փողի գինը՝ տոկոսադրույքը:

Բարիքների շուկան և աշխատանքի շուկան միասին կազմում են տնտեսության իրական, իսկ փողի շուկան և արժեթղթերի շուկան՝ դրամական հատվածը:

Որպեսզի ագրեգավորված կատեգորիաները չկորցնեն իրենց տնտեսական իմաստը և գիտական արժեքը, անհրաժեշտ է պահպանել որոշակի կանոններ, որոնք մշակվում են ազգային հաշիվների համակարգում: Մակրոտնտեսական ագրեգավորման արդյունքում ազգային տնտեսությունը գործում է չորս սուբյեկտների տնտեսական գործունեության տեսքով, որոնք փոխազդում են ագրեգավորված շուկաներում:

1.4. Մակրոտնտեսական կանխատեսման անհրաժեշտությունը և իրականացման եղանակները

1.4.1. Կանխատեսումների իրականացման եղանակներ

Կանխատեսումը, այդ թվում տնտեսական, կարելի է դիտարկել որպես ապագայի մասին գիտական պատկերացումների հստակ արտահայտություն, որն առաջանցիկ արտացոլում է իրականությունը՝ հենվելով բնության, հասարակության և մտածողության օրենքների իմացության վրա: Ելնելով որոշակիության աստիճանից և հետազոտվող գործընթացների վրա ունեցած ազդեցության

բնույթից՝ տարբերում ենք ապագայի մասին գիտական պատկերացումների երեք ձև. վարկած, կանխատեսում, պլան:

Վարկածը բնութագրում է հասկացության ապագան ընդհանուր տեսական մակարդակում: Դա նշանակում է, որ վարկածի կառուցման ելակետային բազան կազմում են տեսությունները և դրանց հիման վրա բացահայտված հետազոտվող օբյեկտների գործունեության ու զարգացման օրինաչափություններն ու պատճառահետևանքային կապերը: Վարկածի մակարդակում տրվում են օբյեկտների որակական բնութագրերը, դրանց զարգացման ընդհանուր օրինաչափություններն ու միտումները:

Կանխատեսումը վարկածի համեմատ ունի որոշակիություն, քանի որ հենվում է ոչ միայն որակական, այլև քանակական չափանիշների վրա և դրանով իսկ բնութագրում է օբյեկտի ապագա իրավիճակը քանակապես: Կանխատեսումն ապագան արտացոլող հասկացություն է՝ որոշակի կիրառական տեսության մակարդակում: Այն տարբերվում է վարկածից անորոշության ավելի ցածր աստիճանով և ավելի բարձր արժանահավատությամբ: Միևնույն ժամանակ, օբյեկտի կամ երևույթի կանխատեսումային գնահատումները կոշտ, միանշանակ չեն, դրանք ունեն հավանական բնույթ:

Պլանն իրենից ներկայացնում է հստակ որոշված նպատակադրումների և հետազոտվող օբյեկտի մանրամասն, որոշակի կանխատեսումներ: Այստեղ մանրամասնվում են նպատակադրված խնդիրներին համապատասխան զարգացման ուղիներն ու միջոցները, հիմնավորվում են կառավարչական որոշումները:

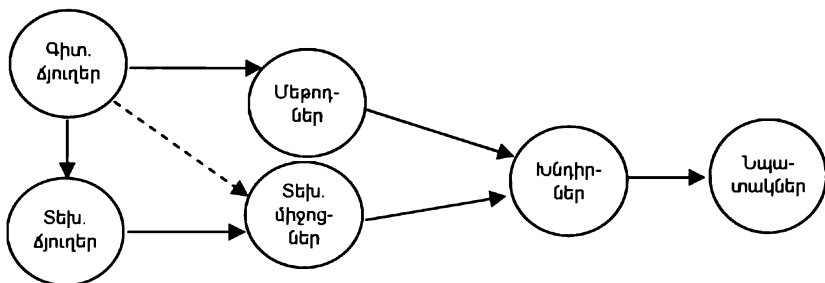
Կանխատեսումն ուսումնասիրվող օբյեկտի ապագա վիճակի մասին գիտականորեն հիմնավորված պատկերացումների և փաստերի համակարգ է, որն ունի հավանական, սակայն բավականին արժանահավատ բնույթ:

Մակրոտնտեսական կանխատեսման դերը տնտեսական գործընթացների կառավարման մեջ դժվար է գերազնահատել, եթե նկատի ունենանք, որ ցանկացած կառավարչական որոշում իր բնույթով կանխատեսումային է: Կանխատեսման փուլում ձևավորվում են զարգացման հնարավոր նպատակներն ինչպես համազգային, այնպես էլ կառավարման ճյուղային ու տարածքային մակարդակներում: Կանխատեսման արդյունքներն օգտագործվում են ինչպես պետական մարմինների, այնպես էլ ֆիրմաների, բանկային, ապահովագրական ընկերությունների, արդյունաբերական կորպորացիաների կողմից: Հետևաբար, կարելի է ասել, որ կանխատեսումն այն հիմնաքարն է, որի վրա իրականացվում են յուրաքանչյուր ոլորտի գործարար և կառավարչական գործառույթները:

Ժամանակակից տեսությունը տարբերում է կանխատեսման երկու եղանակ՝ հետազոտական և նորմատիվային:

Հետազոտական եղանակն ենթադրում է կանխատեսում ներկայից դեպի ապագա: Այս դեպքում կանխատեսումը, հենվելով ռետրոսպեկտիվ վերլուծության արդյունքում ստացված տեղեկատվության, կանխատեսվող օբյեկտի զարգացման միտումների, ցուցանիշների միջև եղած փոխադարձ կապերի վրա, աստիճանաբար, տարեցտարի նկարագրում է ապագան: Քանի որ այդպիսի մոտեցումը հենվում է վերլուծական հետազոտությունների վրա, անվանում են գիտական կամ հետազոտական: Հաճախ այս եղանակն անվանում են նաև նկարագրական և գենետիկական՝ նկատի ունենալով, որ հենվում է օբյեկտի զարգացման ժառանգականության վրա՝ հաշվի առնելով այն ներուժը, որը պարփակված է հենց օբյեկտի մեջ:

Նորմատիվային եղանակը կանխատեսումն է ապագայից դեպի ներկա: Այս դեպքում նախ սահմանվում են զարգացման ցանկալի, վերջնական նպատակները, այնուհետև որոշվում են անհրաժեշտ ռեսուրսները և դրանք հասնելու ուղիներն ու եղանակները: Նորմատիվային կանխատեսումն իրականացվում է այսպես կոչված՝ «նպատակների ծառի» միջոցով, որի խոշորացված գծապատկերն ունի հետևյալ տեսքը.

Այս եղանակն օգտագործվում է այն դեպքում, երբ օբյեկտի անցյալի վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն չկա, հետևաբար չկա բազմագործոն վերլուծություն ու մոդելավորում իրականացնելու հնարավորություն: Գերակշռում են հետազոտման որակական մեթոդները: Սահմանելով օբյեկտի զարգացման ցանկալի վերջնական իրավիճակը՝ կանխատեսողը պետք է նախատեսի այն միջոցառումները և պաշարը, որոնք անհրաժեշտ են այդ նպատակներն իրականացնելու համար:

Հաճախ կանխատեսման այս երկու եղանակն օգտագործվում են զուգահեռաբար: Այսպես, ենթադրենք՝ հետազոտական կանխատես-

ման առանձին տարբերակները ցույց են տալիս առաջիկա 10 տարիների ընթացքում գործազրկության մակարդակի կրճատում 10-7%: Կանխատեսողը, օգտագործելով նորմատիվային եղանակը, նպատակ է դնում հասնել 5% գործազրկության մակարդակի: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ դրա համար անհրաժեշտ է ստեղծել լրացուցիչ աշխատատեղեր և կատարել համապատասխան ներդրումներ: Եթե այդպիսի լրացուցիչ աղբյուրների հնարավորությունն ապացուցվում է, ապա կանխատեսումը հիմնավորված է:

1.4.2. Անորոշությունը և սպասումների դերը մակրոտնտեսական կանխատեսումներում

Մակրոտնտեսական համակարգերը ձևավորվում են բազմաթիվ ֆիրմաների, տնտեսությունների, պետության և այլ տնտեսավարող սուբյեկտների այնպիսի միասնությամբ, որ դրանցից որևէ մեկի գործունեությունը հաճախ չի կարող էական դեր կատարել մակրոտնտեսական երևույթների և համակարգերի վարքագծի փոփոխության գործում: Այդ է պատճառը, որ նույնիսկ տնտեսության տարբեր ճյուղերի կամ տարբեր շուկաների ճակատագրի կանխատեսումը կարող է վճռորոշ դեր չունենալ մակրոտնտեսական համակարգի առանձին բաղադրիչների փոփոխության վրա: Հետևաբար, միկրոտնտեսական երևույթների վրա ազդող գործոնների ուսումնասիրությամբ հնարավոր չէ կանխատեսել մակրոտնտեսական այն համակարգի ապագա վիճակը, որը ձևավորվում է միկրոտնտեսական այդ երևույթների ամբողջությունից:

Միկրոտնտեսական երևույթների և դրանցից ձևավորված մակրոտնտեսական համակարգի միջև անհամապատասխանությունը ծնում է մակրոտնտեսական համակարգերի վարքագծերի կանխատեսման որոշակի անորոշություն: Դա տեղի է ունենում մի շարք պատճառներով. նախ՝ միկրոտնտեսական երևույթի վրա ազդող գործոնները հաճախ ունեն ազդեցության հակադիր կողմեր, երկրորդ՝ միկրոտնտեսական երևույթներից ձևավորված մակրոտնտեսական համակարգը հանդես չի բերում այն միջին օրինաչափությունը, որը ձևավորվում է տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում, երրորդ՝ մակրոտնտեսական երևույթների վրա ազդում են տնտեսական այնպիսի արտաքին գործոններ (էքստենալ), որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ միայն տնտեսավարող սուբյեկտների մի մասի վրա: Հետևաբար մակրոտնտեսական օրինաչափությունը շեղվում է տնտեսավարող սուբյեկտների միջին օրինաչափությունից: Վերջապես, միկրոտնտեսական երևույթների վրա ազ-

դող գործոններն ավելի չափելի ու գնահատելի են, քան դրանց ազդեցությունը մակրոհամակարգերի վրա: Այս բոլորի ազդեցությամբ մակրոտնտեսական համակարգերում ձևավորվում է վարքագծի անորոշություն, ինչը հնարավորություն չի տալիս տնտեսավարող սուբյեկտներին իրական կանխատեսում կատարելու իրենց ապագա գործունեության ծրագրման ժամանակ, և առաջանում է միկրոտնտեսական որոշումների կայացման և իրականացման տարբերություն, որն անվանում են տնտեսական ռիսկ:

Այդպիսի ռիսկեր ձևավորվում են նաև պետության տնտեսական քաղաքականությունը մշակելիս, քանի որ այդ քաղաքականության ծրագրային առաջադրանքները կարող են չհամապատասխանել մակրոտնտեսական սպասումներին: Քաղաքականության նախագծումների և սպասումների միջև ձևավորվող տարբերությունները կարող են հանգեցնել մակրոտնտեսական այնպիսի երևույթների, ինչպիսիք են տնտեսական տատանումների խորացումը, տնտեսական անկման չափերի մեծացումը: Այդպիսի հակասական երևույթները ձևավորվում են տնտեսական աճի խթանման, ներդրումների ավելացման, աշխատանքային ռեսուրսների օգտագործման, խթանման այս կամ այն տարբերակի ընտրության ժամանակ: Այդպիսի ռիսկ ձևավորվում է նաև մակրոտնտեսական համակարգի փոփոխության վրա ազդող գործոնների բազմազանության և դրանցից յուրաքանչյուրի ազդեցության գնահատման դժվարության պատճառով: Հետևաբար, մակրոտնտեսական համակարգերի փոփոխությունը հաճախ դիտարկվում է որպես նախկինում գոյություն ունեցող օրինաչափությունների դրսևորման հաջորդականություն կամ ինչպես գրականության մեջ է կոչվում՝ «պատմական նույնատիպություն»: Այն կարող է պարունակել սխալներ, քանի որ պատմական իրադարձությունը, որպես կանոն, նույն օրինաչափությամբ չի կրկնվում: Այս բոլորը չի նշանակում, թե մակրոտնտեսական համակարգերի վարքագծերը հնարավոր չէ կանխատեսել: Այդ գործում օգնության է գալիս մակրոտնտեսական սպասումների տեսությունը, որը վերջին կես դարի ընթացքում զգալի նվաճումների է հասել մակրոտնտեսագետների աշխատություններում՝ Ռոբերտ Բարո, Դևիդ Ռոմեր և ուրիշներ:

Երբ տնտեսական գործակալները՝ տնային տնտեսությունները, ֆիրմաները, պետությունը կատարում են միջժամանակային ընտրություններ, նրանք ապագայի նկատմամբ անտարբեր են: Գործարար ֆիրման, որը մտածում է ներդրումներ կատարելու մասին, ցանկանում է իմանալ ներդրումից սպասվող եկամտի ապագա մեծությունը: Սակայն ապագա եկամուտները կարող են գնահատվել զգալի անճշտությամբ: Եթե ապագայում սպասվում է տնտեսական

աճ, ապա եկամուտները կարող են բարձր լինել, եթե սպասվում է անկում, ապա եկամուտները կլինեն ցածր: Այդ պատճառով տնային տնտեսությունները և ֆիրմաները ստիպված են ապագայի մասին ունենալ որոշակի սպասումներ, որպեսզի կատարեն ճիշտ ընտրություն:

Հարմարվող սպասումների տեսությունն ենթադրում է, որ մարդիկ ձևավորում են ապագայի իրենց սպասումները՝ ելնելով մակրոտնտեսական գործընթացների նախկին և ընթացիկ վիճակներից և իրենց սպասումներում փոփոխություններ են կատարում աստիճանաբար՝ ելնելով իրենց փորձից: Այս տեսանկյունից անհատները ճշգրտում են ապագայի վերաբերյալ իրենց սպասումները՝ հաշվի առնելով ներկա ժամանակի վերաբերյալ իրենց սպասումների սխալը: Հարմարվող սպասումների դեպքում Y^e_{+1} -ը ձևավորվում է Y^e սպասումները կանխատեսման սխալի գործակցով ճշգրտելով.

$$Y^e_{+1} = Y^e + \beta(Y - Y^e)$$

որտեղ՝ $0 < \beta < 1$

Հավասարումը ձևափոխելով՝ ստացվում է. $Y^e_{+1} = (1 - \beta) Y^e + \beta Y$:

Սա նշանակում է, որ գալիք տարվա համար Y -ի կանխատեսումը նախորդ տարվա կանխատեսման և այս տարվա իրական Y -ի միջին կշռված արժեքն է:

Եթե տնտեսական գործակալները ենթադրում են, որ հաջորդ տարի գործելու են այնպես, ինչպես նախորդ տարի, ապա դա անվանում ենք ստատիկ սպասումների եղանակ: Ստատիկ սպասումները կարող են ներկայացվել այն ենթադրությամբ, որ $\beta = 1$, այսինքն՝

$$Y^e_{+1} = Y$$

Սպառողական ծախսերը ևս կարող են փոփոխվել կախված սպառողների սպասումներից: Երբ մարդիկ սպասում են իրենց իրական եկամտի ավելացում ապագայում, ապա նրանք պատրաստ են ծախսել իրենց եկամտի նշանակալի մասը: Ընթացիկ սպառողական ծախսերն այսպիսի դեպքում աճում են /ընթացիկ խնայողությունները կրճատվում են/, և ամբողջական պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է աջ: Ապագայում իրական եկամուտների կրճատման սպասումները հանգեցնում են ընթացիկ սպառողական ծախսերի կրճատման և ամբողջական պահանջարկի կորի՝ դեպի ծախ տեղաշարժի:

1.5. Մակրոտնտեսական կանխատեսման համակարգը և կանխատեսման մեթոդները

1.5.1. Կանխատեսման մարմինները, փաստաթղթերը և իրականացման փուլերը

Կանխատեսման աշխատանքներով զբաղվում են մի շարք կազմակերպություններ: Դրանք կարելի է բաժանել երեք խմբի.

Առաջին՝ գիտահետազոտական ինստիտուտներ, նախագծային կազմակերպություններ: Սրանք մշակում են իրենց բնագավառի զարգացման հիմնական ուղղությունները, որոնք հիմք են հանդիսանում ԳՏԱ կանխատեսման մշակման համար:

Երկրորդ՝ առանձին գիտատեխնիկական, սոցիալ-տնտեսական խոշոր հիմնահարցերին առնչվող կանխատեսումային մշակումներ իրականացնելու համար ստեղծվում են հատուկ հանձնաժողովներ, որոնցում կարող են ընդգրկվել բարձրակարգ մասնագետներ, գիտական աշխատողներ, պետական ու քաղաքական գործիչներ: Այդպիսի հանձնաժողովներն ունեն ժամանակավոր բնույթ և կանխատեսումն իրականացնելուց հետո կարող են լուծարվել: ՀՀ-ում նման հիմնախնդիրներ են. վառելիքաէներգետիկ համալիրի զարգացման հիմնական ուղղությունները, աղետի գոտու վերականգնումը, ոռոգման համակարգի վերակառուցումը և այլն:

Երրորդ՝ պետական հիմնարկներ և գերատեսչություններ, որոնք մշակում են սոցիալ-տնտեսական կանխատեսման տարբեր բաժինները՝ էկոնոմիկայի և ֆինանսների նախարարությունը, վիճակագրության պետական ծառայությունը, բնապահպանության նախարարությունը, աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարությունը, կենտրոնական բանկը:

Կանխատեսման փաստաթղթերը երեքն են. 1. Կանխատեսման առաջադրանք. 2. Համակարգման պլան, 3. Ձեկուցագիր:

Այս փաստաթղթերը պետք է բավարարեն մի շարք պահանջներ: Նախ՝ կանխատեսումը պետք է պարունակի ուսումնասիրվող երևույթի զարգացման ընդհանուր բնութագիրը: Երկրորդ՝ պետք է հաշվի առնվի օբյեկտի զարգացման միտումներն ինչպես հանրապետությունում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Երրորդ՝ կանխատեսման մեջ պետք է զնահատվի նրանում տրվող տեխնիկական նորությունների մակարդակը, համեմատական բնութագիրը և տնտեսական արդյունավետությունը: Չորրորդ՝ պետք է նախատեսվեն այն միջոցառումները, որոնք անհրաժեշտ են կանխատեսումներն իրականացնելու համար:

Կանխատեսման առաջադրանքը փաստաթուղթ է, որտեղ նշվում են կանխատեսման նպատակը, ժամանակաշրջանը, իրականացման ժամկետները, կատարողները, ֆինանսավորման չափը և աղբյուրները: Սա ելակետային փաստաթուղթ է՝ կանխատեսում կատարելու համար: Առաջադրանքը տալիս է պատվիրատուին:

Եթե կանխատեսում կատարվում է մի քանի կազմակերպությունների կողմից, մշակվում է համակարգման պլան: Այստեղ նշվում են կանխատեսման փուլերն՝ ըստ կազմակերպությունների, դրանց իրականացման ժամկետները, յուրաքանչյուր կազմակերպության համար նախատեսվող ֆինանսական ռեսուրսները և ֆինանսավորման աղբյուրները:

Կանխատեսման իրականացումն ավարտվում է զեկուցագրով: Եթե մշակումները կատարել են մի քանի կազմակերպություններ, ամփոփ զեկուցագիրը մշակվում է գլխամասային կազմակերպությունում, որտեղ ստեղծվում է խմբագրական վարչանի (կոլեգիա): Վերջինս քննարկում է կանխատեսման առանձին բաժինները, դրանք համաձայնեցնում է միմյանց հետ, վերջնական տեսքի է բերում և ներկայացնում հաստատման գլխային կազմակերպության ղեկավարությանը: Ջեկուցագրի հաստատումից հետո հանձնվում է պատվիրատուին:

Կանխատեսումն իրականացվում է մի շարք փուլերով: Կանխատեսման աշխատանքները սկսվում են առաջադրանքի և համակարգման պլանի մշակմամբ: Այս երկու փաստաթղթերով սկսվում է բուն կանխատեսման գործընթացը, որն անցնում է երեք հիմնական փուլերով:

Առաջին՝ այս փուլում տրվում է օբյեկտի նկարագրությունն անցյալում և նրա ներկա վիճակը, վերլուծվում են օբյեկտի զարգացման օրինաչափությունները, գնահատվում են տեղեկատվության աղբյուրները, որոշվում է տեղեկատվության հավաքման կարգը, և սկսվում է հավաքագրումը:

Երկրորդ՝ ընտրվում են կանխատեսման մեթոդը և կանխատեսման համար օգտագործվող ձևաչափը: Եղած տեղեկատվության մշակման հիման վրա հաշվարկվում են օբյեկտի հիմնական պարամետրերը:

Երրորդ՝ այս փուլում կանխատեսման առանձին բաժինները փոխկապակցվում են, որոշվում է դրանց ճշտությունը: Նշված փուլերի արդյունքներով կազմվում է զեկուցագիր և ներկայացվում քննարկման:

1.5.2. Սոցիալ-տնտեսական կանխատեսման ուղղությունները

Սոցիալ-տնտեսական համակարգի (այսուհետ՝ ՍՏՀ) կանխատեսումների համալիրը կարելի է բաժանել երկու մասի. բազային և սոցիալ-տնտեսական: Բազային կանխատեսումներն իրենց հերթին բաժանվում են երկու խմբի. ռեսուրսային և արտաքին գործոնների: Առաջինները սոցիալ-տնտեսական կանխատեսումներին տեղեկատվություն են տրամադրում երկրի ռեսուրսային բազայի փոփոխությունների վերաբերյալ: Դրանք են՝ ժողովրդագրական, բնական պաշարների, գիտատեխնիկական կանխատեսումները: Երկրորդ խումբը որոշում է սոցիալ-տնտեսական զարգացման արտաքին գործոնները (զարգացման ֆոնը): Դրանք են՝ բնապահպանական, արտաքին տնտեսական, արտաքին քաղաքական, ներքաղաքական և ռազմական կանխատեսումները:

Ժողովրդագրական կանխատեսումը կարևորվում է նրանով, որ դրա հիման վրա որոշվում են աշխատուժի կազմը և կառուցվածքը հեռանկարում: Մշակվում են երեք տիպի ժողովրդագրական կանխատեսումներ.

Վերլուծական կանխատեսումներ՝ սրանք ունեն տեսական նշանակություն և ավելի խորն են ուսումնասիրում ժողովրդագրական գործընթացների զանազան տեսակետները:

Իրական ռեալիստական կանխատեսումներ. կազմվում են որոշակի գործնական նպատակների, մասնավորապես՝ ռազմավարական պլանավորման և ծրագրավորման համար:

Նախագուշացնող կանխատեսումներ. որոշակի խորհուրդներ են պարունակում ժողովրդագրական գործընթացների փոփոխման, ժողովրդագրական քաղաքականության մշակման համար:

Ժողովրդագրական կանխատեսումները ցուցանիշներ են պարունակում բնակչության ընդհանուր թվաքանակի, նրա սեռահասակային կազմի, էթնիկական, սոցիալական, ազգային կազմի, ընտանիքի մեծության, ներգաղթի ու արտագաղթի մասին և այլն:

Ժողովրդագրական և տնտեսական կանխատեսումների միջև գոյություն ունի սերտ կապ: Հասակային կառուցվածքի կանխատեսումը հնարավորություն է տալիս որոշելու նախադպրոցական հիմնարկների, դպրոցների, դասարանների պահանջը: Ժողովրդագրական կանխատեսումների արդյունքներով որոշում են սպառման առարկաների նկատմամբ պահանջարկը, աշխատանքային ռեսուրսների թվաքանակը և այլն: Իր հերթին՝ տնտեսական զարգացմանը համապատասխան՝ անհրաժեշտ է մշակել ժողովրդագրական քաղաքականություն, խթանել կամ կասեցնել բնակչության աճը:

Բնական պաշարների կանխատեսման գործում թույլ տրված սխալները կարող են հանգեցնել խոշոր ծախսերի: Այդ պատճառով դրանք ունեն կարևոր քաղաքական և տնտեսական նշանակություն: Այդպիսի կանխատեսումների կարևորությունը պայմանավորված է նրանով, որ բնական պաշարների ծավալը, դրանց տեղաբաշխման պայմանները, գտնվելու վայրն և իրենց ազդեցությունն են թողնում ազգային տնտեսության կառուցվածքի, տարածաշրջանների զարգացման, նրանց մասնագիտացման, վճարային հաշվեկշռի ձևավորման և, վերջին հաշվով, արտադրության արդյունավետության վրա:

Բնական պաշարների կանխատեսման նպատակն ինչպես արդեն հետախուզված և օգտագործվող, այնպես էլ հայտնաբերված, բայց դեռևս չօգտագործվող հանքավայրերի պաշարների գնահատումն է, դրանց ապագա օգտագործման աստիճանի բացահայտումը: Կանխատեսումն ընդգրկում է ռեսուրսների բոլոր տեսակները. վառելիքը, հանքային և անտառային ռեսուրսները, գետերի էներգիան, էներգիայի այլընտրանքային տեսակները (արևային, քամու, ծովերի մակընթացության և տեղատվության էներգիայի օգտագործումը և այլն), դրանց որակական ու քանակական բնութագրերը:

Այդ պատճառով այս կանխատեսման մեջ կարևոր է ՉՏԱ նվաճումների հաշվառումը: Այսպես, եթե հիմք ընդունենք 2000թ. նորմերը՝ նավթի համաշխարհային պաշարները մարդկությանը կբավարարեն 120 տարի, գազինը՝ 80, ածխինը՝ 1000, տորֆինը՝ 200 տարի: Սակայն այսպիսի գնահատումները խիստ հարաբերական են և անընդհատ ենթակա են ճշգրտման: Դա պայմանավորված է երկու հանգամանքով:

Նախ՝ հայտնաբերվում են նոր հանքավայրեր, և տնտեսապես նպատակահարմար է դառնում սառեցված հին հանքավայրերի շահագործումը: Այս բնագավառում հեղաշրջում կատարեց ԷՅԱ-ների կիրառումը: Մինչև վերջերս տարածված էր այն կարծիքը, որ հին նավթաբեր շրջաններն իրենց սպառել են /Կովկաս, Միջին Ասիա/: Հանքավայրի հետազոտումը կատարվում էր փորելով, որի խորությունը չէր անցնում մի քանի հարյուր մետրից: Այժմ տեխնոլոգիան փոխվել է: Օգտագործվում է այսպես կոչված «սեյսմակայուն հետախուզությունը»: Դաշտում, երկրի մակերևույթին կատարվում է պայթեցում, որը սեյսմիկ ապարատները գրանցում են: Տվյալները տրվում են համակարգչին, որը կարող է դրանց մշակման միջոցով հայտնաբերել նավթի կուտակումները մինչև 8 կմ խորության վրա:

Երկրորդ ավելի բանական են օգտագործվում եղած պաշարները: Օրինակ Ռուսաստանում այժմ հանքաքարից կորզվում է ցինկի 75%-ը, օգտագործվում է նավթի 60-70%-ը: Մետալուրգիա-

կան խարամի մեջ հաճախ օգտակար հանածոներն ավելի շատ են, քան որոշ շահագործվող հանքավայրերում: Քաջարանի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի թափոնները պահեստավորված են, քանի որ մեր տեխնոլոգիաներն առայժմ հնարավորություն չեն տալիս կորզելու դրանց մեջ պարունակվող հազվագյուտ մետաղները: Սրանք հսկայական պաշար են, որոնք աստիճանաբար օգտագործվում են գիտության նվաճումների շնորհիվ:

Գիտության և տեխնիկայի կանխատեսումը ներառում է.

1. բնության ու հասարակության զարգացման օրենքներն ու օրինաչափություններն ուսումնասիրող հիմնարար գիտությունների զարգացման կանխատեսում,
2. ճյուղային գիտության, տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի զարգացման կամ կիրառական հետազոտությունների կանխատեսում,
3. ԳՅ աշխատանքների ներդրման կանխատեսումներ. նոր արտադրատեսակների յուրացում, նոր տեխնիկայի ներդրում, նոր տեխնոլոգիաների կիրառում:

Այս կանխատեսումը հիմք է հանդիսանում տնտեսության առանձին ճյուղերի զարգացման հայեցակարգերն որոշելու համար, քանի որ առանձին բնագավառների զարգացման մակարդակն ու տեմպերը կախված են գիտական նվաճումների մակարդակից ու դրանց ներդրման աստիճանից: Կանխատեսումը տալիս է երկու հարցի պատասխան. 1. որո՞նք են գիտության զարգացման ուղիները, 2. ինչպիսի՞ն են լինելու գիտական հետազոտության արդյունքները, ե՞րբ են դրանք ներդրվելու և ի՞նչ հնարավոր հետևանքներ կառող են ունենալ:

Սոցիալ-տնտեսական կանխատեսումների համալիրը ներառում է մի քանի տիպի կանխատեսումներ.

ա) բնապահպանական կանխատեսումները հենվում են բոլոր ճյուղերի բնապահպանական անվտանգության նորմերի և նորմատիվների վրա, որոնք հետագայում հաշվի են առնվում ԳՏԱ կանխատեսումներում օդի, ջրի մաքրման, ռեսուրսախնայող տեխնոլոգիաների զարգացման պահանջները կանխատեսելիս: Բնապահպանական կանխատեսումների ժամանակ որոշվում են այն բնական ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումները, որոնք նախատեսված են բնական ռեսուրսների կանխատեսումներում՝ դրանց օգտագործման բարելավման և շրջակա միջավայրի պահպանման տեսանկյունից:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ շրջակա միջավայրի աղտոտման ժամանակ մի կողմից՝ օգտակար հանածոների հսկայական

քանակություն է կորչում, մյուս կողմից՝ կեղտոտված միջավայրը քայքայում է շենքերը, կառույցները, մարդկային օրգանիզմը:

Բնապահպանական կանխատեսումների արդյունքներն օգտագործվում են ՄՏՀ զարգացման կանխատեսումներում, քանի որ կենդանական և բուսական աշխարհի հարստությունները հանդիսանում են նաև նյութական բարիքների աղբյուրներից մեկը (միս, ձուկ, ճարպ, մորթի, կաշի և այլն):

Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ բնապահպանական նորմերը կասեցնում են, սահմանափակում արտադրության աճը, քանի որ պահանջում են լրացուցիչ ծախսեր և ներդրումներ: Այդ պատճառով բնապահպանական կանխատեսումը պետք է հաշվի առնի տնտեսության զարգացման, գիտատեխնիկական առաջադիմության կանխատեսվող ցուցանիշները տարբեր ճյուղերում և ծառայությունների ոլորտում:

բ) Ներքաղաքական կանխատեսումը տեղեկատվություն է տալիս երկրի ներսում քաղաքական հնարավոր իրավիճակների, դրանց սոցիալ-տնտեսական, արտաքին տնտեսական և ռազմաքաղաքական հետևանքների մասին: Այս կամ այն կուսակցության՝ իշխանության գալուց հետո կառավարության և կենտրոնական բանկի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունը կարող է փոխվել:

գ) Արտաքին քաղաքական կանխատեսումը տեղեկատվություն է պարունակում այլ երկրների հետ հնարավոր քաղաքական հարաբերությունների մասին: Այդ նպատակով կանխատեսվում են քաղաքական իրավիճակի հնարավոր փոփոխություններն աշխարհի առաջատար և առևտրի գծով գործընկեր երկրներում: Այս կանխատեսումը մշակվում է մի քանի տարբերակով, որոնք ձևավորվում են նաև ներքաղաքական կանխատեսման արդյունքների ազդեցությամբ: Արտաքին քաղաքական կանխատեսման արդյունքներն օգտագործվում են արտաքին տնտեսական և ռազմաքաղաքական կանխատեսումների տարբերակների ձևավորման համար:

դ) Արտաքին տնտեսական կանխատեսման նպատակն արտահանման և ներմուծման հնարավորությունների բացահայտումն է: Հենվելով համաշխարհային շուկայի իրավիճակի և միտումների վերլուծության վրա, այն որոշում է երկրի մրցունակ արտադրանքի արտահանման, ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի բավարարման հնարավորությունները: Արտաքին տնտեսական կանխատեսման տարբերակները պայմանավորված են արտաքին քաղաքական կանխատեսումներով, քանի որ առևտրի հնարավորությունները կախված են առևտրի գործընկեր երկրների հետ քաղաքական հարաբերություններից:

ե) Ռազմական կանխատեսումներն ընդգրկում են հետազոտությունների խիստ լայն շրջանակ՝ աշխարհում ռազմաքաղաքական իրադրության կանխատեսում, կրակելիս վրիպելու հավանականության որոշում: Մեզ հետաքրքրում են միայն այն կանխատեսումները, որոնք կապված են ռազմական ուժերի շինարարության և զինամթերքի արտադրության հետ:

Որպես կանոն՝ ռազմական կանխատեսումները մշակվում են 10-20 տարվա համար, ունեն մի շարք առանձնահատկություններ.

- չեն օգտագործվում ճշգրիտ տերմիններ և տեխնոլոգիական սխեմաներ, այլ տրվում են միայն առանցքային պարամետրերը,
- խիստ համաձայնեցվում են գիտատեխնիկական կանխատեսումների հետ,
- կանխատեսումն ունի անընդհատ բնույթ և յուրաքանչյուր տարի ճշգրտվում է:

Ռազմական կանխատեսումները տեղեկատվություն են պարունակում այլ երկրների հետ հնարավոր առճակատումների, այլ երկրների հնարավոր ռազմական միությունների (միավորումների), այդ միավորումներին երկրի հնարավոր մասնակցության մասին: Առավել հավանական ռազմաքաղաքական կանխատեսման տարբերակի հիման վրա ձևավորվում է երկրի ռազմական դոկտրինան: Վերջինս սահմանում է երկրի պաշտպանական հզորության անհրաժեշտ մակարդակը, այլ երկրներում ռազմական ուժերի ներկայության աստիճանը և անհրաժեշտությունը: Ռազմական կանխատեսումն օգտագործում է ռազմարդյունաբերական համալիրի և արտաքին տնտեսական կանխատեսումների տվյալները և իր պահանջներն է ներկայացնում ռազմական արտադրանքի տնտեսական կանխատեսմանը:

1.5.3. Կանխատեսման մեթոդները

Կանխատեսման գոյություն ունեցող բոլոր մեթոդները կարելի է դասակարգել 2 խմբում.

1. ինտուիտիվ կամ զգայական, 2. ձևականացված:

Զգայական մեթոդներն իրենց հերթին բաժանվում են երկու խմբի. փորձագիտական գնահատումներ և տրամաբանական մոդելավորում: Փորձագիտական մեթոդն օգտագործելիս գնահատականը կարող է տալ ինչպես մեկ առանձին մասնագետը, այնպես էլ մասնագետների խումբը: Զևականացված մեթոդները հենվում են մաթեմատիկական մոդելների կառուցման և հաշվարկների վրա:

Մեթոդի ընտրության համար կարևոր նշանակություն ունի կանխատեսման ժամանակաշրջանը: Այս իմաստով, յուրաքանչյուր օբյեկտի կանխատեսման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվարկել կանխատեսման խորության ցուցանիշը, տառն՝

$$\delta = t / tx,$$

որտեղ՝

t – ն կանխատեսման բացարձակ ժամանակաշրջանն է,

tx - ը տվյալ օբյեկտի վերարտադրական պարբերաշրջանը:

Ձևականացված մեթոդներն արդյունավետ են, եթե ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանը տեղավորվում է վերարտադրական պարբերաշրջանի մեջ, այսինքն՝ $tx < 1$: Հակառակ դեպքում ավելի արդյունավետ է ինտուիտիվ կամ խառը մեթոդների կիրառումը:

Մեթոդի ընտրության մյուս չափանիշն այն է, որ եթե օբյեկտն ունի զարգացման որոշակի օրինաչափություններ, կարող ենք օգտագործել ձևականացված մեթոդներ, օրինակ՝ բնակչության թվաքանակը կանխատեսելիս: Եթե օբյեկտի զարգացումը չի ենթարկվում որևէ օրինաչափության, անհրաժեշտ է օգտագործել ինտուիտիվ մեթոդներ, օրինակ՝ գիտահետազոտական աշխատանքների կանխատեսման ընթացքում:

Փորձագիտական գնահատման մեթոդի էությունն այն է, որ կանխատեսման հիմքում դրվում է գիտական և պրակտիկ փորձ ունեցող մասնագետների կարծիքը: Դրանք ունեն մի քանի տարատեսակներ: Ծանոթանալով դրանցից երկուսին՝ «Դելֆ»-ի և «Գաղափարների կոլեկտիվ գեներացիայի» մեթոդներին:

«Դելֆ»-ի մեթոդ

Սա փորձագիտական գնահատման հիմնական տարատեսակներից է: Մեթոդի կիրառման ժամանակ օգտագործվում է հարցաթերթիկների սկզբունքը: Օգտագործվող անհատական հարցաթերթիկները տեղեկատվություն են պարունակում նախորդ փուլերի վերաբերյալ: Փորձագետների հարցումը կատարվում է մի քանի փուլերով՝ տուրերով: Յուրաքանչյուր տուրից հետո հարցաթերթիկում լրացվում է նախորդ տուրի արդյունքը, որին ծանոթանում են բոլոր փորձագետները: Բերեք պայմանական օրինակ.

Փորձագետներին հարց է տրվում, թե առաջիկա քսան տարում երբ կիրականացվի ջերմամիջուկային ռեակցիայի կարգավորումը: Պատասխանները խմբավորվել են հետևյալ կերպ /տե՛ս աղյուսակը/.

Հայտնագործության իրականացման ժամկետը	Պատասխանների թիվը	Կուտակված պատասխաններ
մինչև 2 տարի	10	10
2 – 5	20	30
6 – 9	30	60
10 – 15	15	75
15 – 20	5	80

Ինչպես տեսնում ենք, հարցմանը մասնակցել է 80 փորձագետ, որոնց գնահատումները բաշխվել են աղյուսակում ներկայացված հերթականությամբ: Անհրաժեշտ է վիճակագրական մշակման ենթարկել այս տվյալները, այսինքն՝ որոշել գնահատումների միջինացված ցուցանիշները՝ մոդան և մեդիանան:

Մեդիանան, կենտրոնական 40-րդ փորձագետը համապատասխանում է 6–9 տարվա միջակայքին: Սակայն այս միջակայքում պատասխանել են 30 փորձագետներ, որոնց մեջ 40-րդը, եթե հաշվենք միջակայքի սկզբից՝ 10-րդն է /40–30/: Այդ փորձագետի պատասխանը համապատասխանում է մեդիանային: Այն հաշվարկվում է հետևյալ կերպ.

$$M = 6 + /40 - 30/ : 30 \times 3 = 7 \text{ տարի:}$$

Երկրորդ փուլ. փորձագետներին է ուղարկվում հարցաթերթիկ, որում ցույց են տրվում վերլուծության արդյունքները: Առաջին բաժնում տրվում են միջինացված ցուցանիշները, որոնք հաշվարկվել են մեծամասնության գնահատումների հիման վրա: Երկրորդ բաժնում տրվում են այսպես կոչված՝ «այլախոհների» գնահատումները, որոնք խիստ շեղվում են մեծամասնության կարծիքից և այդ պատճառով չեն մասնակցում միջինների հաշվարկին: Վերջիններս պարտավոր են հիմնավորել իրենց գնահատումները: Հակառակ դեպքում նրանց պատասխանը հանվում է և հետագայում միջինների հաշվարկման ժամանակ հաշվի չի առնվում:

Երրորդ փուլ. փորձագետներին բաժանվում են հարցաթերթիկներ, որոնցում տրվում են նախորդ փուլի նոր հաշվարկված միջինները և շեղվող կարծիքների հիմնավորումները: Ծանոթանալով այս հիմնավորումներին՝ փորձագետները տալիս են նոր գնահատումներ, որոնց հիման վրա հաշվարկվում են նոր միջիններ:

Այս մեթոդի առավելությունն այն է, որ արտաքին գործոնների ազդեցությունը նվազագույնն է: Փորձագետները հնարավորություն և ժամանակ ունեն մանրամասն վերլուծելու և կշռադատելու իրենց առաջարկությունները: Գնահատումների միջինացումը բավականին

անաչառ է, քանի որ խիստ շեղվող պատասխաններն առանց հիմնավորման չեն կարող հաշվի առնվել:

Այնուամենայնիվ, մոդայի և մեդիանայի կիրառումն ունի թերություններ: Մասնավորապես, քանի որ փորձագետների խումբը միատարր չէ, բարձրորակ և ցածրորակ մասնագետների գնահատումների մեխանիկական միջինացումը ճիշտ արդյունքներ չի ապահովում: Այս թերությունը վերացնելու նպատակով օգտագործվում են փորձագետների հեղինակությունը գնահատող սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ գնահատման աղյուսակներ:

Սուբյեկտիվ գնահատման աղյուսակը լրացնում է ինքը՝ փորձագետը, որտեղ տասնալանոց սանդղակով գնահատում է իր գիտելիքները տվյալ բնագավառում: Փորձագետի օբյեկտիվ հեղինակության աղյուսակը լրացնում է կանխատեսողը: Հետագայում յուրաքանչյուր փորձագետի գնահատականը ճշտվում է իր հեղինակության գործակցով:

«Գաղափարների կոլեկտիվ գեներացիայի» մեթոդ

Փորձագիտական գնահատումների մյուս տարատեսակը «Ուղեղային հարձակման» կամ «Գաղափարների կոլեկտիվ գեներացիայի» մեթոդն է: Ի տարբերություն «Դելֆիի» մեթոդի, որտեղ փորձագետները միմյանց չեն հանդիպում, և մեկի կարծիքը ըստ էության չի ազդում մյուսի վրա, այս մեթոդն իրականացվում է փորձագետների անմիջական շփման պայմաններում: Մեթոդն ընդգրկում է ձևակա-նորեն միմյանցից անկախ երկու տարբեր. օբյեկտի զարգացման հնարավոր տարբերակների որոշում և դրանց գնահատում: Այդ պատճառով ստեղծվում է փորձագետների երկու խումբ: Պրակտիկան ցույց է տվել, որ առաջին խմբում փորձագետների թիվը 10-12 մարդուց ավելի չպետք է լինի: Նրանք առաջադրում են գաղափարները: Երկրորդ խումբը գնահատում է ստացված արդյունքները: Փաստորեն, գաղափարների կոլեկտիվ գեներացիայի նստաշրջանի արդյունքներն իրենցից ներկայացնում են գաղափարների մի համակարգ: Մի դեպքում դրանք կարող են տալ հարցի լուծումը, մյուս դեպքում՝ նշել լուծման ուղիները, երրորդ դեպքում՝ առաջադրել հարցի լուծման բոլորովին նոր մոտեցումներ: Մեթոդի կիրառումն իրականացվում է հետևյալ վեց փուլերով.

Առաջին փուլ : «Ուղեղային հարձակման» մասնակիցների խմբի ձևավորում: Եթե մասնակիցները ճանաչում են միմյանց, պետք է ընտրել նույն աստիճանի /ռանգի/ մասնագետներ: Եթե միմյանց հետ ծանոթ չեն, ընդգրկվում են տարբեր կարգի մասնագետներ /ակադեմիկոս, ավագ գիտաշխատող, ինժեներ և այլն/, որոնց տրվում

են համարներ և նստաշրջանի ընթացքում նրանց դիմում են ոչ թե կոչումներով, այլ համարներով:

Երկրորդ փուլ : *Հիմնախնդրի նկարագրությունը:* Այն ընդգրկում է հիմնախնդրի առաջացման պատճառները, դրա հնարավոր հետևանքները, գոյություն ունեցող լուծման ուղիները, օրինակ՝ սեփականաշնորհման հիմնահարցը հանրապետությունում:

Երրորդ փուլ *Գաղափարների գեներացիա:* Հիմնախնդիրը ներկայացնելուց հետո զեկուցողը մատնանշում է կանոնները. 1. պետք է արտահայտվել պարզ և համառոտ, 2. նախորդ ելույթի քննադատություն չի թույլատրվում, 3. յուրաքանչյուր մասնակից կարող է ելույթ ունենալ մի քանի անգամ, բայց ոչ՝ անընդմեջ: Ձեկուցողը գրանցում է առաջարկվող գաղափարները, պահանջում է արտահայտվել համապատասխան տերմինաբանությամբ, իրավունք չունի քննադատելու ոչ մի գաղափար, պետք է խթանի առաջարկված գաղափարի կատարելագործումը: Նստաշրջանը տևում է մեկ ժամ:

Չորրորդ փուլ *Գեներացիայի փուլում առաջադրված գաղափարների համակարգում:* Կազմվում է բոլոր գաղափարների ցանկը, որոշվում են կրկնվող գաղափարները, դրանք միավորվում են և ըստ խմբերի դասակարգվում:

Հինգերորդ փուլ *Նշված բոլոր գաղափարները ենթարկվում են բազմակողմանի քննադատության՝ դեստրուկցիայի, փլուզման:* Այս փուլն իրականացնում է մասնագետների երկրորդ խումբը, որը բաղկացած է 20-25 մասնակիցներից: Հիմնական կանոնը՝ յուրաքանչյուր գաղափար դիտարկել դրա իրականացման խոչընդոտների տեսանկյունից:

Վեցերորդ փուլ : *Կազմվում է ամփոփ աղյուսակ:* Առաջին սյան մեջ ցույց են տրվում գաղափարները, երկրորդում՝ այդ գաղափարների քննադատությունը, երրորդում՝ գաղափարի գործնական իրականացման ցուցանիշը, չորրորդում՝ հակագաղափարը, որը առաջացել է քննադատության ընթացքում:

Տրամաբանական մոդելավորման մեթոդներն օգտագործվում են հիմնականում օբյեկտի որակական բնութագիրը տալու համար: Սոցիալ-տնտեսական օբյեկտի զարգացման գործընթացի որակական բնութագիրը ներկայացնելիս օգտագործվում են տրամաբանության ընդհանուր մեթոդները՝ վերլուծություն և սինթեզ, ինդուկցիա և դեդուկցիա, վերացարկում, մտահանգում ըստ մոուլի, անալոգի: Այս մեթոդների ճիշտ օգտագործման դեպքում ստացվում են ոչ պակաս ճշգրիտ արդյունքներ, քան մաթեմատիկական հաշվարկներով:

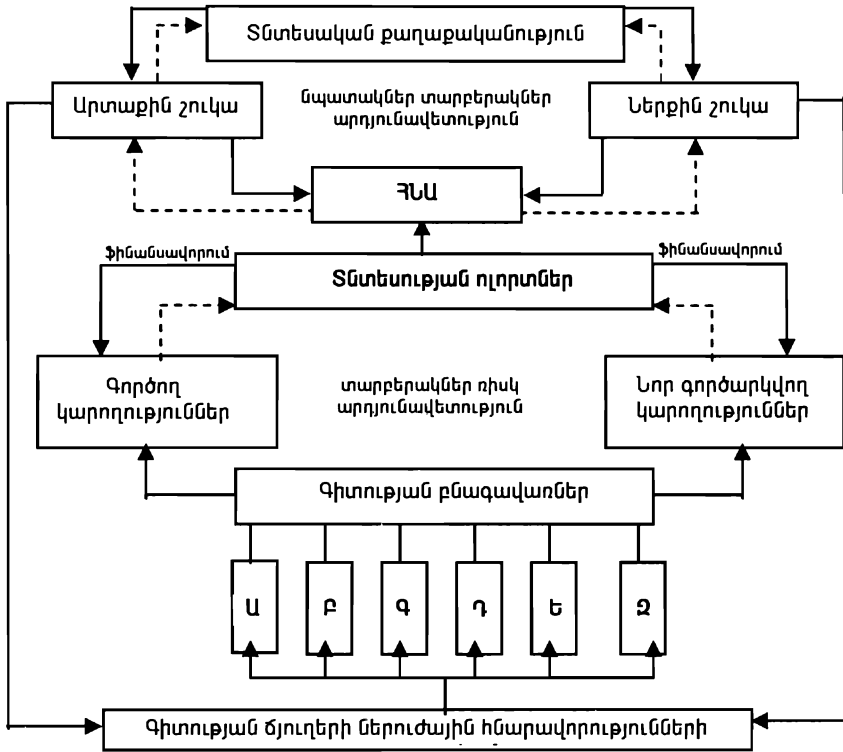
Տրամաբանական մոդելավորման մեթոդի տարատեսակներից է պատմական նմանակման մեթոդը: Այն օգտագործելիս անհրաժեշտ

է ունենալ նմուշ, նմանակում: Այսպես, որևէ երկրի, մարզի, քաղաքի սոցիալ-տնտեսական բնութագիրը տալիս կարելի է որպես նմուշ օգտագործել մի այլ երկրի, քաղաքի, մարզի բնութագիրը, որն արդեն անցել է զարգացման այդ փուլը: Հասկանալի է, որ նմուշի օգտագործումը պետք է հանդիսանա միայն կանխատեսման սկզբնական փուլը: Վերջնական հետևության կարելի է հանգել միայն զարգացման ներքին օրինաչափությունների և առանձնահատկությունների ուսումնասիրման հիման վրա: Ձարգացած երկրի պատմական փորձը պետք է գնահատել ոչ միայն ժամանակակից տեսանկյունից, այլև հաշվի առնելով այդ համակարգի համար մշակված կանխատեսումները:

Ապագայի սցենարի մեթոդը տրամաբանական մոդելավորման առավել տարածված մեթոդներից է, որը հատկապես լայն տարածում ունի ռազմական և քաղաքական իրադարձությունների կանխատեսման բնագավառում: Այս մեթոդն օգտագործելիս ձգտում են սահմանել իրադարձությունների տրամաբանական հաջորդականությունը, որպեսզի ցույց տան, թե ինչպես է գոյություն ունեցող իրավիճակից քայլ առ քայլ զարգանում ապագա իրավիճակը: Փաստորեն դա նկարագրություն է, որտեղ տրվում է զարգացման ընթացքը՝ ներկայից ապագա:

Մեթոդի օգտագործումն ենթադրում է կանխատեսվող օբյեկտի մասին նախօրոք պատրաստված նյութերի ու կանխատեսումների օգտագործում: Մոդելի վերլուծությունը կատարվում է համակարգային մոտեցմամբ, որի էությունն այն է, որ ամբողջը որոշակի կանոններով բաժանվում է բաղկացուցիչ մասերի, ուսումնասիրվում են այդ մասերի փոխհարաբերություններն արդյունավետության, ռիսկի մեծության և այլ տեսանկյունից: Այդպիսի օրինակ է տնտեսական քաղաքականության սցենարի մշակումը: Տնտեսական քաղաքականության սցենարի խոշորացված մոդելն ունի հետևյալ տեսքը (տես գծապատկեր 1)

Որպեսզի կարողանանք որոշել տնտեսական քաղաքականության ուղղությունները, անհրաժեշտ է տեխնիկատնտեսական մանրամասն վերլուծության ենթարկել արտադրության հնարավորությունները, արտադրանքի պահանջարկը արտաքին և ներքին շուկայում:

Իրադարձությունների տրամաբանական հաջորդականությունը

Դա հնարավորություն է տալիս բացահայտելու արտաքին և ներքին շուկաների հարաբերակցությունը, զարգացման տարբերակները, դրանց համապատասխան՝ ռիսկը, նպատակը, հնարավոր տնտեսական օգուտը: Այդ բոլորի հիման վրա որոշվում է արտադրանքի հիմնական պահանջարկը: Դրանից հետո արդեն պետք է բացահայտվի առկա և գործարկման համար անհրաժեշտ կարողությունների ծավալը, դրանց հարաբերակցությունը և տարբերակները, յուրաքանչյուր տարբերակի հետ կապված հիմնահարցերը, ռիսկի մեծությունը, արդյունավետությունը: Իր հերթին, գործող կարողությունների օգտագործման գործակիցը բարձրացնելու կամ նոր կարողությունների գործարկման հնարավորությունները բացահայտելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել համապատասխան

բնագավառներում գիտության և տեխնիկայի նվաճումների առկայությունը և դրանց ներդրման հնարավորությունները:

Ձևականացված ամենատարածված և առավել խորը մշակված մեթոդներից է մաթեմատիկական արտարկումը: Սրա էությունը հանգում է նրան, որ ուսումնասիրվում են երևույթի զարգացման օրինաչափություններն անցյալում ու ներկայում և տարածվում ապագայի վրա: Այս մեթոդի օգտագործումը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր ուսումնասիրման ենթակա գործընթաց կազմված է երկու բաղկացուցիչ մասից. կանոնավոր և պատահական.

$$Y(x) = f(ax) + z(x):$$

Ֆունկցիայի կանոնավոր մասը, որը կոչվում է տրենդ կամ գործընթացի դետերմինացված հիմք, որևէ ֆունկցիա է, որի պարամետրերը (a) իրենց նշանակությունը պահպանում են կանխատեսվող ժամանակաշրջանում: Ֆունկցիայի պատահական մասը $z(x)$ որևէ օրինաչափության չի ենթարկվում, սակայն անհրաժեշտ է կանխատեսումային բնութագիրը ճշգրտելու համար:

Արտարկման համար որևէ երևույթը բնութագրող թվային շարքը անհրաժեշտ է ենթարկել նախնական մշակման: Այդպիսի մշակում է վիճակագրական շարքի հարթեցումը: Հարթեցված վեկտորը որևէ ֆունկցիայի համապատասխանող տրենդ է:

Աշխատանքների երկրորդ փուլում անհրաժեշտ է գտնել տրենդին համապատասխան ֆունկցիան: Այն ֆունկցիաների ընդհանուր թիվը, որոնցից կատարվում է ընտրությունը, չի գերազանցում 10-15-ը: Նշենք դրանցից մի քանիսը. օրինակ՝ գծային՝ $y = a + bt$, պարաբոլա՝ $y = a + bt + ct^2$, աստիճանային՝ $y = at^2$ և այլն:

Հաջորդ քայլում անհրաժեշտ է գտնել ֆունկցիայի անհայտ պարամետրերը: Դրա համար առանձին կետերում ֆունկցիան հավասարեցնում ենք 0-ի և կազմում հավասարումների համակարգ: Լուծելով այդ համակարգը կստանանք a և b պարամետրերը:

Ֆունկցիան ընտրելուց հետո չի կարելի այն մեխանիկորեն կիրառել ապագայի համար: Արտարկման մեխանիկական կիրառումը կարող է հանգեցնել անհեթեթությունների: Օրինակ՝ արտարկում էր արվել հաշվիչ մեքենաների ազդանշանների տարածման և հաշվարկների կատարման արագության բացահայտման համար: Եթե ստացված օրինաչափությունը տարածենք ապագայի վրա, ստացվում է, որ 10 տարի անց հաշվարկների արագությունը պետք է գերազանցի լույսի արագությանը: Արտարկման մեխանիկական կիրառման օրինակ է Մալթուսի տեսությունը:

Որակական վերլուծության մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ անհրաժեշտ է ֆունկցիայի տարածման սահմանները բացահայտել ժամանակի մեջ: Կան երևույթներ, որոնց զարգացումը որոշ

օրինաչափություններով տևում է որոշակի ժամանակ, որից հետո զարգացման բնույթը փոխվում է: Օրինակ՝ նոր տեխնիկայի յուրացումը: Սկզբնական փուլում արդյունավետության ցուցանիշները դանդաղ են աճում, այնուհետև դրանց աճը արագանում է և հասնում իր առավելագույն սահմանին: Դրանից հետո տեխնիկայի շահագործումն իրեն սպառում է, իսկ արդյունավետության ցուցանիշները կամ չեն աճում, կամ աճում են խիստ դանդաղ: Այդպիսի դեպքերում կամ որոշ ժամանակ անց ֆունկցիան փոխվում է, կամ պետք է օգտագործել մարող կորերի ֆունկցիաներ:

Հաջորդ թեմայում մենք կներկայացնենք կանխատեսման ձևականացված այնպիսի մեթոդներ, ինչպիսիք են միագործոն և բազմագործոն ֆունկցիաները, միջոյուղային հաշվեկշիռները, որոնք լայն կիրառություն են գտել մակրոտնտեսական կանխատեսումներում:

Ամփոփում

Մակրոտնտեսագիտության մեթոդաբանության հիմնական խնդիրն է տնտեսության մեջ գործող տարբեր հատվածների ճշգրիտ տարանջատումը և դրանց միջև ձևավորվող կապերի ու հարաբերությունների դիտարկումը, ձևավորվող միտումների բացահայտումը: Մակրոտնտեսագիտության կարևոր նպատակը տնտեսական հավասարակշռության ապահովումն է: Մակրոտնտեսական վերլուծությունների համակարգն այն խնդիրների և ուղղությունների ամբողջությունն է, որը պարունակում է վերլուծության նպատակը, մեթոդները և խնդիրները: Տնտեսական երևույթների ուսումնասիրության ընթացքում կատարվում են տարբեր վերլուծություններ: Կախված այն բանից, թե ինչ չափով է հաշվի առնվում ժամանակը, դրանք կարող են լինել ստատիկ, համեմատական ստատիկ և դինամիկ: Տնտեսական մոդելը տնտեսության գործընթացների, երևույթների պարզագույն քանակական պատկերն է: Մակրոտնտեսական մոդելի տրված մեծությունների հետ մուտք են արվում նաև տնտեսական քաղաքականության փոփոխականներ:

Մակրոտնտեսագիտության խնդիրները փոխվում են գիտության և տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց: Անցումային տնտեսություններում ի հայտ են գալիս այնպիսի օրինաչափություններ, որոնք մակրոտնտեսագիտությունից պահանջում են առանձնահատուկ մոտեցումներ:

Մակրոտնտեսական համակարգը և տնտեսական քաղաքականությունը փոխադարձ կապի մեջ են: Այդ կապերը հանդես են գալիս տնտեսական պարբերաշրջանների ընթացքում, տարբեր բնագա-

վառներում: Մակրոտնտեսագիտությունը վերաբերում է նաև ագրեգավորված բաղկացուցիչներին, որոնց ուսումնասիրությամբ հնարավոր է ներկայացնել տնտեսության ընդհանուր կառուցվածքը և դրա տարրերի միջև եղած կապերը:

Մակրոտնտեսական կանխատեսումը երկրի ապագայի մասին գիտական պատկերացումների կոնկրետ արտահայտությունն է: Տարբերում են կանխատեսման երկու եղանակ՝ հետազոտական և նորմատիվային: Կանխատեսումները կատարվում են տարբեր ուղղություններով՝ բազային և սոցիալ-տնտեսական: Կանխատեսումը ներառում է առանձին փուլեր, որոնք իրականացնում են մի շարք կազմակերպություններ՝ կազմելով և ներկայացնելով հատուկ փաստաթղթեր: Կանխատեսումներն իրականացվում են երկու խումբ՝ զգայական և ձևականացված մեթոդներով:

Հիմնական հասկացություններ՝

- «մեթոդաբանություն».
- «մակրոտնտեսական վերլուծություն».
- «մակրոտնտեսական մոդելավորում».
- «մակրոտնտեսական խնդիր».
- «մակրոտնտեսական համակարգ».
- «մակրոտնտեսական քաղաքականություն».
- «ագրեգավորված շուկա».
- «տնտեսական սուբյեկտների վարքագիծ».
- «ստատիկ և դինամիկ վերլուծություն».
- «սպասումներ».
- «ազգային հաշիվների համակարգ».
- «կանխատեսում».
- «կանխատեսման մեթոդներ»:

Կրկնության հարցեր

1. Որո՞նք են նորմատիվային տնտեսական քաղաքականության երեք կարևոր սկզբունքները:
2. Տնտեսական քաղաքականության մեջ ո՞ր նպատակներն ու գործիքներն են առավել տարածված:
3. Որո՞նք են պոզիտիվ տնտեսական քաղաքականության հիմնական սկզբունքները:
4. Որո՞նք են մակրոտնտեսական վերլուծությունների հիմնական ուղղությունները:
5. Ի՞նչ դեր է կատարում անորոշությունը տնտեսական քաղաքականության մեջ:

6. Որո՞նք են կանխատեսման նորմատիվային և հետազոտական եղանակների տարբերությունները:
7. Ինչո՞վ են կանխատեսման զգայական մեթոդները տարբերվում ձևականացված մեթոդներից:
8. Ինչո՞վ են տարբերվում մակրոտնտեսական այնպիսի ցուցանիշները, ինչպիսիք են գների մակարդակը և գների դասիչը (ինդեքս):

Թ ե ս տ ե ր

1. **Մակրոտնտեսագիտությունը ուսումնասիրում է.**
 - ա. շուկայի բազմամիլիոն մասնակիցների ագրեգավորված վարքը,
 - բ. առանձին տնտեսավարողների վարքը,
 - գ. միկրոտնտեսական վերլուծությունների մեթոդաբանությունը,
 - դ. շուկայի առանձին մասնակիցների վարքը:
2. **Տնտեսության ագրեգավորված բաղկացուցիչներն են.**
 - ա. տնային տնտեսությունները, ձեռնարկությունները, պետական հատվածը և արտաքին աշխարհը,
 - բ. ֆինանսական, արտադրության գործոնների և ապրանքների ու ծառայությունների շուկաները,
 - գ. տնային տնտեսությունները և արտադրության գործոնների շուկաները,
 - դ. պետական և մասնավոր հատվածները:
3. **Տնտեսական համակարգը.**
 - ա. ինստիտուտների, օրենքների, գործունեության տարբեր տեսակների, մարդկանց շահերի և հիմնարար արժեքների ամբողջություն է,
 - բ. բնության և հասարակության փոխադարձ կապ է, ազդեցության ձևերի և միջոցների ամբողջություն,
 - գ. ներառում է նպատակներ և դրանց հասնելու միջոցներ և ուղիներ,
 - դ. բոլոր պատասխաններն էլ ճիշտ են
4. **Անորոշության պատճառներից է.**
 - ա. միկրոտնտեսական երևույթների վրա գործոնների ազդեցության միակողմանի ուղղվածությունը,
 - բ. մակրոտնտեսական համակարգում մշտապես առկա միջին օրինաչափությունը,

- զ. մակրոտնտեսական երևույթների վրա այնպիսի արտաքին գործոնների ազդեցությունը, որը կարող է ներգործել միայն տնտեսավարող սուբյեկտների մի մասի վրա,
 - դ. մակրոտնտեսական օրինաչափությունները, որոնք չեն շեղվում տնտեսավարող սուբյեկտների միջին օրինաչափությունից:
- 5. «Այլ հավասար պայմաններում» մոտեցումը նշանակում է, որ.**
- ա. բացի տվյալ պահին ուսումնասիրվող փոփոխականից, բոլոր մնացած փոփոխականները մնում են անփոփոխ,
 - բ. բոլոր փոփոխականները մնում են անփոփոխ,
 - գ. բոլոր փոփոխականները փոփոխվում են,
 - դ. բացի տվյալ պահին ուսումնասիրվող փոփոխականից, բոլոր փոփոխականները փոփոխվում են:
- 6. Ազգային հաշիվների համակարգում սկզբնական եկամուտներին վերաբերում են այն եկամուտները.**
- ա. որոնք ստանում են ֆիրմաները ծախսերը կատարելուց հետո,
 - բ. որոնք ստանում են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները,
 - գ. որոնք ստանում են տնտեսական սուբյեկտներն ավելացված արժեքի սկզբնական բաշխման ընթացքում,
 - դ. որոնք ստանում են տնտեսական սուբյեկտներն ավելացված արժեքի վերջնական բաշխման ընթացքում:
- 7. Արտադրական եղանակով ՀՆԱ-ն ձևավորվում է.**
- ա. տնտեսությունում ապրանքների և ծառայությունների թողարկման և միջանկյալ սպառման տարբերությամբ,
 - բ. հաշվարկվում է որպես վերջնական արդյունքի արտադրության յուրաքանչյուր փուլում ավելացված արժեքի հանրագումար,
 - գ. շուկայական գներով հաշվարկելու համար ավելացված արժեքի հանրագումարին ավելացվում է զուտ հարկերի մեծությունը,
 - դ. բոլոր պատասխանները ճիշտ են:
- 8. Դինամիկ վերլուծությունը ենթադրում է, որ.**
- ա. բոլոր մեծությունների չափերը վերաբերում են ժամանակի միևնույն պահին,
 - բ. ներծին (էնդոգեն) փոփոխականներն անմիջապես արձագանքում են արտածին (էկզոգեն) պարամետրերի փոփոխություններին,

- գ. կատարվում է տնտեսության մի վիճակից մյուսին անցման գործընթացի ուսումնասիրություն,
- դ. ուսումնասիրության օբյեկտի վրա ազդող գործոնները տրված են և անփոփոխ:

9. Տնտեսագիտական գրականության մեջ հանդիպող «պատմական նույնատիպությունը» ենթադրում է.

- ա. մակրոտնտեսական համակարգերի փոփոխությունը դիտարկել որպես նախկինում գոյություն ունեցող օրինաչափությունների դրսևորման հաջորդականություն,
- բ. մակրոտնտեսական համակարգերի փոփոխությունը դիտարկել որպես նախկինում գոյություն ունեցող օրինաչափությունների դրսևորման անհաջորդականություն
- գ. փողի չեզոքություն
- դ. մակրոեկոնոմիկայի հայեցողականություն

10. ՀՆԱ հաշվարկման ծախսային եղանակի դեպքում գումարվում են.

- ա. տնային տնտեսությունների, պետության վերջնական սպառումն ապրանքների և ծառայությունների գծով, համախառն ներդրումները և զուտ արտահանումը,
- բ. տնային տնտեսությունների վերջնական սպառումն ապրանքների և ծառայությունների գծով, համախառն ներդրումները և զուտ արտահանումը,
- գ. պետության վերջնական սպառումն ապրանքների և ծառայությունների գծով, համախառն ներդրումները և զուտ արտահանումը,
- դ. բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

11. Հարմարվող սպասումների տեսությունը ենթադրում է, որ մարդիկ.

- ա. ձևավորվում են ապագայի իրենց սպասումները՝ ելնելով մակրոտնտեսական գործընթացների նախկին և ընթացիկ վիճակներից,
- բ. իրենց սպասումներում փոփոխություններ են կատարում աստիճանաբար,
- գ. ճշգրտում են ապագայի վերաբերյալ իրենց սպասումները՝ հաշվի առնելով ներկա ժամանակին վերաբերող սպասումների սխալը,
- դ. բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

12. Կանխատեսումը.

- ա. ապագայի վերաբերյալ արժանահավատ տեղեկատվություն է,
- բ. ապագայի մասին գիտական պատկերացումների որոշակի արտահայտություն է,
- գ. առաջանցիկ արտացոլում է իրականությունը՝ հենվելով բնության, հասարակության և մտածողության օրենքների իմացության վրա,
- դ. բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

13. Ապագայի մասին գիտական պատկերացումների ձև չէ.

- ա. պլանը,
- բ. որոշումը,
- գ. վարկածը,
- դ. կանխատեսումը:

14. Ո՞րն է ճիշտ պատասխանը.

- ա. կանխատեսման հետազոտական եղանակը ենթադրում է կանխատեսում ներկայից դեպի ապագա, նորմատիվայինը՝ ապագայից դեպի ներկա,
- բ. կանխատեսման հետազոտական եղանակը ենթադրում է կանխատեսում ապագայից դեպի ներկա, նորմատիվայինը՝ ներկայից դեպի ապագա,
- գ. կանխատեսման հետազոտական և նորմատիվային եղանակները ենթադրում են կանխատեսում ներկայից դեպի ապագա,
- դ. կանխատեսման հետազոտական և նորմատիվային եղանակները ենթադրում են կանխատեսում ապագայից դեպի ներկա:

15. «Նպատակների ծառի» միջոցով իրականացվող նորմատիվային կանխատեսումը կիրառվում է այն դեպքում, երբ.

- ա. առկա է օբյեկտի անցյալի վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն,
- բ. օբյեկտի անցյալի վերաբերյալ չկա անհրաժեշտ տեղեկատվություն
- գ. հնարավոր է իրականացնել բազմագործոն վերլուծություն և մոդելավորում,
- դ. ճիշտ պատասխանը նշված չէ:

16. Կանխատեսման փաստաթղթեր են.

- ա. տնտեսական զարգացման ծրագրերը և զեկուցագիրը,
- բ. ներդրումային նախագիծը, համակարգման պլանը, զեկուցագիրը,
- գ. կանխատեսումային առաջադրանքը, կոորդինացման պլանը, զեկուցագիրը,
- դ. ճիշտ պատասխանը նշված չէ:

17. Ձևականացված մեթոդները արդյունավետ են, եթե.

- ա. ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանը տեղավորվում է վերարտադրական պարբերաշրջանի մեջ,
- բ. ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանը չի տեղավորվում վերարտադրական պարբերաշրջանի մեջ,
- գ. տնտեսական երևույթներն օբյեկտիվ են,
- դ. ճիշտ պատասխանը նշված չէ:

Գ Լ ՈՒ Խ 2

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ՄՈԴԵԼՆԵՐԸ

Գլխում դիտարկվում են.

- տնտեսական աճի և նրա մոդելավորման տեսության մի քանի հիմնահարցեր,
- արտադրության արդյունավետությունը և տնտեսական աճը,
- տնտեսական աճի նորքայնության դինամիկ մոդելները,
- տնտեսական աճի նորդասական մոդելները,
- Դենիսոնի տնտեսական աճի գործոնային վերլուծությունը և տնտեսական աճի «թվաբանությունը»,
- տնտեսական աճի տեմպերի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով,
- տնտեսական աճի տեմպերի կանխատեսումը բազմագործոն մոդելներով,
- արտադրական ռեսուրսների ծավալի և արդյունավետության կանխատեսումը,
- միջոցառումային հաշվեկշռի օգտագործումը տնտեսական աճի կանխատեսման մեջ:

2.1. Տնտեսական աճի և նրա մոդելավորման տեսության մի քանի հիմնահարցեր

Տնտեսական աճի հիմնախնդիրները մշտապես եղել են տնտեսագետների ուշադրության կենտրոնում: Քննարկվել են հատկապես տնտեսական աճի դրույթների, տիպերի, գործոնների, կանխատեսման մեթոդների և այդ հարցերի լուծման գործում գիտության վերջին նվաճումների օգտագործման հիմնախնդիրները:

Դասական տնտեսագիտության կողմից առաջադրված տնտեսական աճի պարզագույն դրույթներից առաջինն այդ գործընթացի բաժանումն էր ինտենսիվ և էքստենսիվ աճի: Տալով ինտենսիվ և էքստենսիվ աճի որոշակիորեն տարբերակվող բնութագրեր, այնուամենայնիվ, այդ տեսության ներկայացուցիչները համակարծիք են, որ տնտեսական աճն էքստենսիվ բնույթ ունի, եթե տեղի է ունենում արտադրության գործոնների ավելացման, արտադրության դաշտի ընդլայնման հաշվին և ինտենսիվ բնույթ ունի, եթե տեղի է ունենում արտադրության գործոնների օգտագործման բարելավման հաշվին:

Տնտեսական աճի բաժանումն ինտենսիվ և էքստենսիվ բնույթի հա-
րաբերական է, քանի որ իրական կյանքում գոյություն չունի միայն
ինտենսիվ կամ միայն էքստենսիվ տնտեսական աճ:

Հարցադրման մեջ նկատի է առնվում, որ տեղի է ունենում գի-
տական և տեխնիկական առաջադիմություն, որի ազդեցությամբ
ծախսվող հասարակական աշխատանքը թողարկվող յուրաքան-
չյուր միավոր արտադրանքի հաշվով կրճատվում է: Տեխնիկական
առաջադիմության ազդեցությամբ արտադրանքի միավորի արտա-
դրության ծախսերում տեղի է ունենում կենդանի աշխատանքի կամ
կապիտալի տնտեսում: Ընդ որում՝ աշխատուժի առավել չափով
տնտեսման դեպքում տեխնիկական առաջադիմությունը կոչվում է
կապիտալատար, իսկ կապիտալի ավելի մեծ չափով տնտեսման
դեպքում՝ աշխատատար տեխնիկական առաջադիմություն: Եթե ին-
տենսիվացումը տեղի է ունենում աշխատանքի և կապիտալի հա-
մահավասար տնտեսման դեպքում, կոչվում է չեզոք տեխնիկական
առաջադիմություն:

Տնտեսական աճն ընդհանուր առմամբ տեղի է ունենում տնտե-
սական շրջանառության մեջ ավելի շատ բնական ռեսուրսներ ընդ-
գրկելու միջոցով, ընդ որում՝ աստիճանաբար օգտագործվում են
հանքանյութեր, որոնք ավելի պակաս օգտակար տարրեր են պա-
րունակում, օգտակար հանածոներն արդյունահանվում են երկրի
ավելի խորը ընդերքից, և դրանց վրա ավելի շատ ծախսումներ են
կատարվում: Այդ պատճառով տնտեսական աճի շատ գործընթաց-
ներ ռեսուրսներ կլանող են: Սակայն տեխնիկական առաջադիմու-
թյան շնորհիվ տեղի է ունենում նաև նյութական ռեսուրսների զգալի
տնտեսում: Օրինակ՝ մինչև 1970 թվականը օգտագործվող հաշվո-
ղական մեքենաներն ունեին 35 կգ քաշ, ներկայիս ձեռքի միկրո-
հաշվիչները կշռում են ընդամենը 250 գրամ (140 անգամ թեթև) և
կատարում են հազարավոր անգամ շատ գործողություններ:

Տնտեսական աճի հիմնահարցերից է դրա տարբերակումն ամ-
բողջական պահանջարկի և ամբողջական առաջարկի միջև հաշ-
վեկշռվածության տեսանկյունից: Ապրանքային արտադրության
զարգացման սկզբնական փուլում դասական տնտեսագիտությունը
հակված էր պաշտպանելու այն կարծիքը, որ ամբողջական առա-
ջարկի աճն ինքնաբերաբար ծնում է ամբողջական պահանջարկ, և
հաշվեկշռվածությունը ձևավորվում է շուկայական կարգավորմամբ,
որը Ա. Սմիթը համարեց «անտեսանելի ձեռքի» գործողության ար-
դյունք, իսկ Ժ.Բ.Սեյը՝ հաշվեկշռվածության հաստատման ինքնա-
կարգավորման կառուցակարգ: Հաշվեկշռվածության այդ տեսու-
թյունները տիրապետող էին մինչև XX դարի 30-ական թվականնե-
րը, երբ անգլիացի տնտեսագետ Ջ.Մ.Բեյնսը կասկածի տակ դրեց

շուկայական կարգավորման այդ տեսությունը: «Ես կբերեի ապացույցներ, որ դասական տեսության դրույթները կիրառելի են ոչ թե ընդհանուր, այլ միայն հատուկ դեպքերի համար, քանի որ այն տնտեսական իրավիճակը, որը դիտարկում է դասական տեսությունը, հանդիսանում է հավասարակշռության հնարավոր իրավիճակների միայն սահմանային դեպքը»¹: 1930-ական թվականների Մեծ ճգնաժամն ապացուցեց, որ այդ հաշվեկշռվածության ապահովման առաջնությունը տրվում է ամբողջական պահանջարկին, որն էլ իր հետևից ծնում է ամբողջական առաջարկ:

Վերջին հաշվով, ամբողջական պահանջարկի և ամբողջական առաջարկի միջև հաշվեկշռվածությունը ապահովում է արտադրողական ուժերի զարգացման և տնտեսական աճի նոր ուղիների ստեղծման միջոցով: Ամբողջական պահանջարկի և արտադրական ռեսուրսների միջև հարաբերակցությունը, որպես տնտեսական աճի հաշվեկշռվածության հիմք, հանդես է գալիս երեք մակարդակներում.

նախ՝ հասարակական պահանջմունքներն աճում են ավելի արագ, քան ընթացիկ և ապագա արտադրական հնարավորությունները: Քանի որ պահանջմունքներն ավելի դինամիկ են, քան արտադրական ռեսուրսների ընդլայնումը, ապա նման անհամապատասխանությունն արտադրության մշտական աճի աղբյուր է հանդիսանում,

երկրորդ՝ հասարակական բավարարվող պահանջմունքները ձևավորվում են ներկա և ապագա արտադրական ռեսուրսների օգտագործմամբ, որը և հիմք է հանդիսանում ապագա հաշվեկշռվածության համար,

երրորդ՝ համապատասխանությունը վճարունակ պահանջարկի և արտադրական ռեսուրսների միջև արտահայտվում է քանակական խիստ որոշվածության շրջանակներում:

Հաշվեկշռվածությունն ամբողջական պահանջարկի և արտադրության հնարավորությունների միջև ձեռք է բերվում արտադրական ռեսուրսների ավելացման և դրանց օգտագործման բարելավման հաշվին: Այն դրսևորվում է երկրի ֆինանսական հարաբերությունների և բաշխման համակարգի կատարելագործման, ինչպես նաև տնտեսության պետական կարգավորման ամբողջական համակարգի գործունեության արդյունքում: Ֆինանսական հարաբերությունների ազդեցությունը հաշվեկշռված տնտեսական աճի վրա ձևավորվում է առաջին հերթին հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության հաջողություններով, պետական բյուջեի

¹ Զ.Մ. Քեյնս, «Ձբաղվածություն, տոկոսի և փողի ընդհանուր տեսություն, Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2006, էջ 16:

տարեկան պակասուրդի կրճատմամբ, դրամաշրջանառության կայունությամբ, գների մակարդակի պահպանմամբ, ինչպես նաև ապրանքների գների բարձրացման համեմատ սպառողական հատկանիշների առաջանցիկ բարելավմամբ:

Ժամանակակից պայմաններում առանձնակի կարևորություն ունեն տնտեսական աճի ձևայնացման (ֆորմալացման) հիմնահարցերը: Տնտեսական աճի մոդելավորման կարևոր պայմաններից մեկն անփոփոխ գների օգտագործման սկզբունքն է: Հարցն այն է, որ տնտեսական զարգացումը հանգեցնում է արտադրանքի տեսականու և որակի, արտադրական կապիտալի կառուցվածքի և տեխնիկական մակարդակի, աշխատանքային ռեսուրսների մասնագիտական կազմի և որակավորման մակարդակի, բնական ռեսուրսների օգտակար տարրերի պարունակության կառուցվածքի փոփոխությանը: Ուստի և՛ արտադրանքը, և՛ արտադրական ռեսուրսները միատարր չեն:

Այդ հարցը վերլուծության և կանխատեսման գործընթացում լուծվում է երկու ճանապարհով: Մի դեպքում գնահատվում է ոչ միատարրության ազդեցությունն արտադրական ռեսուրսների՝ օգտագործման արդյունավետության վրա, մյուս դեպքում արտադրանքը և արտադրական ռեսուրսները բերվում են միատարրության, համաչափելիության: Այդ վիճակից դուրս գալու գործնական ելքը գների շղթայի ձևավորումն է, որը հնարավորություն է ընձեռում թողարկված արտադրանքի գների մեկ բազայից անցնելու մյուսին և տարբեր տարիների թողարկած արտադրանքը գնահատելու մեկ գնով: Արտադրական կապիտալը և բնական ռեսուրսները կարելի է գնահատել կանխատեսում իրականացնելու տարվա փաստացի շուկայական գներով, իսկ աշխատանքային ռեսուրսները միատարրության բերելու համար նպատակահարմար է օգտագործել այդ նույն տարվա միջին աշխատավարձը:

Տնտեսական աճի մոդելավորումն ունի երկու հիմնական նպատակ՝ վերլուծական և կանխատեսման, որոնք ծնում են մոդելավորման տարբեր սկզբունքներ: Համալիր վերլուծության և կանխատեսման համար մոդելավորումն անհրաժեշտ է իրականացնել գործընթացների հետևյալ տրամաբանությամբ:

Առաջին՝ պահանջվում է տալ տնտեսական աճի գործընթացների ճանաչողության տեսական հիմքերի հիմնավորումը, այսինքն՝ այն ենթադրությունների ամբողջությունը, որը դրվում է տնտեսական աճը վերլուծելու և կանխատեսելու հիմքում:

Երկրորդ՝ անհրաժեշտ է կառուցել տնտեսական աճի ցուցանիշների այն համակարգը, որը համապատասխանում է տնտեսական

իրական գործընթացներին: Ցուցանիշների համակարգը բաժանվում է.

- ա. արտադրական ռեսուրսների ծավալը, դինամիկան և տեխնիկական մակարդակը բնութագրող ցուցանիշներ,
- բ. արտադրական գործընթացը, արտադրական գործոնների փոխազդեցությունը, դրանց մասնակի արտադրողականության մակարդակն արտահայտող ցուցանիշներ,
- գ. թողարկվող արտադրանքի ծավալը և որակն արտահայտող ցուցանիշներ,
- դ. արտադրվող արտադրանքի օգտագործման նպատակներն արտահայտող ցուցանիշներ,
- ե. արտադրական և ոչ արտադրական բնագավառների զարգացման ցուցանիշներ:

Երրորդ տնտեսական աճի մոդելի կառուցումը, այսինքն՝ այն սխեմաների ներկայացումը, որոնք արտահայտում են տնտեսական ցուցանիշների փոխադարձ կապերը: Կանխատեսման մոդելները պետք է լինեն ընդհանրացնող, քանի որ մեր պատկերացումներն ապագայի մասին վերացական են և պետք է լինեն նորմատիվային, քանի որ մեր ենթադրությունները կառուցվում են որոշակի անորոշության պայմաններում:

Չորրորդ՝ տնտեսական տեղեկատվության հավաքումը և մշակումը, որոնք պարունակում են մոդելի գործունակությունը ակտիվացնող վիճակագրական տեղեկատվություն: Այդպիսի տեղեկատվությունը հիմնականում վերաբերում է մինչև կանխատեսման գործընթացի սկսվելը տնտեսության զարգացման օրինաչափությունների բացահայտմանը, սակայն կանխատեսման արդյունքում փոփոխականների միջև տեղի ունեցող կապերի փոփոխությունն անհրաժեշտ է մոդելի մեջ, քանի որ տնտեսական կյանքում փոփոխվում են նաև կանխատեսվող մեծությունները: Օրինակ՝ երբ բնակչության եկամուտները սկսում են աճել, սպառման սահմանային հակումը նվազման միտում է ցուցաբերում:

Հինգերորդ՝ մոդելի պարամետրերի փոխադարձ կապերի ձևերի և ուժգնության գնահատումը քանակական մեծություններով: Կանխատեսման մոդելներում գոյություն ունեն արտածին (էկզոգեն) փոփոխականներ, որոնք որոշվում են մինչև մոդելի կառուցումը և ներծին (էնդոգեն) փոփոխականներ, որոնք որոշվում են մոդելի հիման վրա և փոփոխականներ, որոնք արտահայտում են արտածին և ներծին մեծությունների միջև գոյություն ունեցող կապերը: Վերջինների գնահատումը զգալիորեն ավելի դժվար է, քանի որ տնտեսական գործընթացները դինամիկ են և չեն կրկնվում նույն պարամետրերով: Դրա հետևանքով տնտեսական աճի պատկերումը թվային

մեծություններով հաճախ չի համապատասխանում տնտեսական գործընթացի էությանը, և պահանջվում է այդ փոփոխականների համապատասխանեցումը դինամիկ տնտեսական գործընթացներին:

Վեցերորդ տնտեսական աճի մոդելների փոփոխականների և պարամետրերի հաշվարկումն ապագայի համար հաշվի առնելով դրանց իրականացման հավանական արժեքները և սահմանները, այսինքն՝ այն օբյեկտիվ գործընթացների ընկալումը, որոնք տեղի են ունենալու ապագայում: Կանխատեսվող ժամանակաշրջանի տևողության մեծացմանը զուգընթաց փոքրանում է տնտեսական աճի որոշակիությունն անցյալ և ներկա տնտեսական զարգացման համեմատությամբ:

2.2. Արտադրության արդյունավետությունը և տնտեսական աճը

Արտադրության արդյունավետությունն որոշվում է թողարկված արդյունքի և դրա արտադրության վրա ծախսված ռեսուրսների հարաբերությամբ: Եթե արդյունքը հարաբերենք ռեսուրսների առանձին տեսակներին՝ աշխատանքին և կապիտալին, ապա կստանանք արդյունավետության մասնակի ցուցանիշները՝ աշխատանքի արտադրողականությունը և կապիտալահատույցը: Ընդ որում՝ դրանք կարող են արտահայտվել միջին արդյունավետության և սահմանային արդյունավետության ցուցանիշների տեսքով:

Եթե արդյունքը հարաբերենք ռեսուրսների ընդհանուր գումարին, ապա նույնպես կունենանք արդյունավետության երկու ցուցանիշ՝ ընդհանուր միջին արդյունավետություն և ընդհանուր ռեսուրսների սահմանային արդյունավետության ցուցանիշներ:

Հաճախ տնտեսական աճի տեմպերը համարում են արդյունավետության ցուցանիշ, նկատի ունենալով, որ օգտագործվող ռեսուրսների քանակությունը կայուն է: Իհարկե, տնտեսության մեջ կատարվող ներդրումները, բնակչության և աշխատանքային ռեսուրսների աճի տեմպերն որոշակիորեն կայուն են, բայց տնտեսականը՝ տատանվում են, ուստի տնտեսական աճի տեմպերն արտահայտում են տնտեսության նվաճումները, սակայն ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետություն չեն բացահայտում:

Արդյունավետության գնահատման ամենահարմար ձևը փոփոխական պարամետրերով ցուցային ֆունկցիան է.

$$A_t = A_0 \exp \int_0^t a(t) dt$$

որի պարզագույն ձևն է՝

$$A_t = A_0 e^{at}$$

կամ դիսկրետ ձևով՝

$$A_t = (1+a)^t$$

որտեղ՝

a -ն տնտեսական արդյունավետության տվյալ ցուցանիշի տարեկան աճի տեմպն է:

Աշխատանքի արտադրողականության և կապիտալահատույցի կապը հանդես է գալիս արդյունավետության երկու ցուցանիշների միջև:

$$Y_t/K_t = A_t (L_t/K_t)^\alpha \text{ կամ}$$

$$Y_t/L_t = A_t (K_t/L_t)^{1-\alpha}$$

Սահմանային մասնակի արդյունավետության ցուցանիշները հաշվարկվում են արդյունավետության մասնակի ցուցանիշների դիֆերենցման միջոցով:

$$dY_t / dK_t = A$$

Այսպես, եթե կապիտալի սահմանային արդյունավետությունն անփոփոխ է և հավասարվում է Y_t / K_t միջին ցուցանիշին, ապա $dY_t / dK_t = A_t$: Ածանցելու դեպքում ստանում ենք.

$$dY_t / dK_t = \alpha A_t K_t^{\alpha-1} = \alpha Y_t / K_t:$$

Բազմագործոնային մոդելներում սահմանային արդյունավետության ցուցանիշները հանդես են գալիս որպես փոփոխականների մասնակի ածանցյալներ:

$$MY_t / MK_t = \alpha A_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha} = \alpha Y_t / K_t$$

$$MY_t / M L_t = (1-\alpha) Y_t / L_t:$$

Եթե հիշենք մակրոէկոնոմիկայից, որ αY_t շահույթն է, իսկ $(1-\alpha) Y_t$ – ն աշխատավարձն է, ապա $\alpha Y_t / K_t$ -ն շահույթի նորմն է, $(1-\alpha) Y_t / L_t$ -ն մեկ աշխատողի միջին աշխատավարձն է:

Հետևաբար, մնացորդային արժեքը որոշվում է.

$$(MY / Mt) dt = dY - \alpha Y / K - (1-\alpha)(Y / L) dL$$

բանաձևով, որը Սոլոուի մնացորդն է՝ աճողական տեսքով:

Արտադրության գործոնների տարեկան արդյունավետության ընդհանրական ցուցանիշներն որոշակիորեն նման են մասնակի արդյունավետության միջին և սահմանային ցուցանիշներին:

Երկգործոնային մոդելով արտադրության աճը որոշելու դեպքում օգտագործում ենք $Y_t = A_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha}$ բանաձևը, որը փաստորեն ցույց է տալիս արդյունքի ծավալը և աճի դինամիկան: Գործոնների արդյունավետության փոփոխությունը կարելի է դիտարկել հաշվարկելով A_t -ն և այն համեմատելով A_0 -ի հետ: Այսպես.

$$A_t = Y_t / K_t^\alpha L_t^{1-\alpha},$$

$$\text{իսկ } A_0 = Y_0 / K_0^\alpha L_0^{1-\alpha}:$$

Սրանից հետո կարող ենք հաշվարկել A_i/A_0 , այսինքն՝ արդյունավետության աճի տեմպը:

Արդյունավետության աճի տեմպը կարելի է որոշել A_i և A_0 մեծությունների հարաբերությամբ, քանի որ այն արտահայտում է արդյունքի աճի այն մասը, որը տեղի չի ունենում գործոնների աճի հաշվին:

Սովորաբար արտադրության արդյունավետություն և արտադրության ինտենսիվացում հասկացությունները քննարկվում են միասին, իսկ հաճախ դրանք նույնիսկ նույնացվում են կամ ինտենսիվացումը համարում են արդյունավետության բարձրացման գործոն: Իրականում այդ երևույթները տեղի են ունենում միաժամանակ: Եթե արտադրական ռեսուրսները օգտագործվում են ավելի լավ, ապա արտադրության արդյունավետությունը բարձրանում է, իսկ արտադրության աճի մեծ մասը ձեռք է բերվում ինտենսիվ գործոնների հաշվին:

Եթե արտադրության աճի տեմպը Y_i/Y_0 հարաբերությունն է, ապա A_i/A_0 -ն ցույց է տալիս տնտեսական աճի վրա արդյունավետության աճի ազդեցությունը:

Տնտեսական աճի ժամանակակից տեսություններն ու մոդելները հիմնականում ուսումնասիրվում են նորքեյնսյան և նորդասական դպրոցների ներկայացուցիչների աշխատանքներում:

2.3. Տնտեսական աճի նորքեյնսյան դիմամիկ մոդելներ

2.3.1. Հարրոդի տնտեսական աճի մոդելը

Քեյնսյան տեսությունը մեծ արձագանք գտավ ու հետևորդներ ձեռք բերեց մակրոտնտեսագիտության մեջ, որի շնորհիվ ձևավորվեցին տնտեսական աճի նորքեյնսյան և հետքեյնսյան տեսություններն ու մոդելները:

Տնտեսական աճի տեսությունը զարգացնելու, առավել գործնական դարձնելու և որոշակիացնելու գործում իր նշանակալից ներդրումն է ունեցել անգլիացի տնտեսագետ, Օքսֆորդի համալսարանի դասախոս Ռոյ Հորբս Հարրոդը, որը տնտեսական աճի նորքեյնսյան տեսության հեղինակներից է: Հարրոդի տնտեսական աճի վերաբերյալ հիմնական աշխատությունը «Տնտեսական դիմամիկայի տեսության շուրջը» գիրքն է, որը հրատարակվել է 1948թ-ին: Հարրոդի, և ընդհանրապես տնտեսական աճի նորքեյնսյան մոդելներին, բնորոշ են հետազոտության հետևյալ ելակետային պայմանները.

- ենթադրվում է, որ ներդրումները հավասար են խնայողություններին ($I = S$),
- տնտեսական աճը կապված է կապիտալի կուտակման գործընթացի հետ, և ազգային արդյունքի աճը որոշվում է միայն մեկ գործոնով՝ կապիտալի կուտակման նորմով,
- կապիտալատարությունը կախված չէ արտադրության գործոնների գների հարաբերությունից, այլ որոշվում է միայն արտադրության տեխնիկական պայմաններով, իսկ քանի որ դրանք անփոփոխ են, ընդունվում է չեզոք տեխնիկական առաջընթացը,
- ենթադրվում է, որ տրված կապիտալատարության պայմաններում կապիտալի նկատմամբ պահանջարկը կախված է միայն ազգային արդյունքի աճի տեմպերից և դրա միտումներից:

Ռ. Հարրոդը հետազոտել է, թե տնտեսական աճի գործընթացում ինչ փոխհարաբերություններ են ձևավորվում կապիտալի, աշխատանքի և բնակչության մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամտի միջև: Հարրոդի մոդելը ներկայացվում է մի քանի տարբերակներով, որոնք ընդհանուր առմամբ կազմված են երեք մասերից: Հարրոդը դրանք բնութագրելու համար օգտագործում է «տնտեսական աճի հիմնարար հավասարում», «երաշխավորված աճ» և «բնական աճ» հասկացությունները:

Տնտեսական աճի հիմնարար հավասարումն ունի հետևյալ տեսքը՝

$$G \times C = s$$

որտեղ՝

G - եկամտի կամ արդյունքի հավելածի տեմպն է ($\Delta Y_t: Y_{t-1}$),

C - սահմանային կապիտալատարությունն է ($C = \Delta K_t: \Delta Y_t$ հաշվարկված փաստացի արտադրված կապիտալ բարիքների քանակով),

s - խնայողության ենթադրվող նորմն է ($s = S: Y$):

Այս հավասարումը, ըստ էության, ցույց է տալիս, թե տնտեսական աճի ձեռքբերման համար ինչպիսին պետք է լինի խնայողության նորմը: Հավասարումից ստացվում է, որ տնտեսական հավելածի տեմպը $G = s:C$, ուղիղ համեմատական է խնայողության նորմին և հակադարձ համեմատական կապիտալատարությանը: Վերջինս արտահայտում է փաստացի տնտեսական աճի տեմպը:

Սակայն Հարրոդը տնտեսական աճի իր մոդելում կարևորում է ոչ թե փաստացի տնտեսական աճի տեմպը, այլ կայուն, հետևողական տնտեսական աճը, որը կարող է ապահովվել տեխնիկական առաջընթացի չեզոքության և անփոփոխ տոկոսի նորմի պայմաններում:

Դա բնութագրելու համար Հարրոդն օգտագործում է «երաշխավորված տնտեսական աճի տեմպ» հասկացությունը: Երաշխավորված տնտեսական աճի մոդելը հիմնված է այն ենթադրության վրա, որ ներդրումները հավասար են խնայողություններին ($I=S$): Երաշխավորված աճի մոդելը ներկայացնենք դրա վերջնական տեսքով՝

$$G_w \times C_r = s \text{ կամ } G_w = s : C_r$$

որտեղ

G_w երաշխավորված տնտեսական աճի տեմպն է, որը բնութագրում է աճող կապիտալի լրիվ օգտագործումը, ինչպես նաև ձեռնարկատերերի իրականացած սպասումները, քանի որ պահանջարկը համապատասխանում է առաջարկին,

C_r - պահանջվող սահմանային կապիտալատարությունն է, որը, ի տարբերություն փաստացի սահմանային կապիտալատարության, ցույց է տալիս լրացուցիչ արտադրանքի թողարկման համար անհրաժեշտ լրացուցիչ կապիտալի պահանջարկը:

Փաստորեն, մոդելից ստացվում է, որ կայուն և հավասարակշռված տնտեսական աճի ապահովման համար անհրաժեշտ է, որ խնայողությունների նորմի մեծությունը հավասարվի երաշխավորված աճի տեմպի և այն ապահովելու համար պահանջվող սահմանային կապիտալատարության արտադրյալին: Երաշխավորված տնտեսական աճի մոդելն ենթադրում է, որ փաստացի աճի տեմպը պետք է հավասար լինի սպասվելիք աճի տեմպին: Սակայն բոլորովին պարտադիր չէ, որ փաստացի աճը հավասար լինի երաշխավորված աճին, չնայած այն հանգամանքին, որ յուրաքանչյուր ձեռնարկատեր ձգտում է, որ գործարար-պլաններն ու կանխատեսումներն առավել ճշգրիտ լինեն:

Համաձայն Հարրոդի երաշխավորված աճի մոդելի՝ եթե $G > G_w$, այսինքն՝ աճը սպասվածից ավելի է եղել, ապա փաստացի կապիտալատարությունը (C), փոքր կլինի պահանջվածից (C_r), որն էլ կհանգեցնի արագացուցչի (աքսելերատորի) էֆեկտի գործողությանը: Դրա հետևանքով ապրանքանյութական արժեքների ու սարքավորումների պակաս կզգացվի, և կմեծանա ներդրումային ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը (պատվերների ծավալը): Իր հերթին, ներդրումային բազմարկիչը կհանգեցնի արտադրության հետագա աճի: Եթե փաստացի աճը փոքր լինի երաշխավորվածից, այսինքն՝ արտադրողների սպասելիքներն ամբողջությամբ չիրականանան, ապա արտադրական կարողությունները կդառնան թերբեռնված, որոնք գործողության մեջ կդնեն արագացուցչի-բազմարկչի հակառակ էֆեկտը: Ըստ Հարրոդի՝ հաշվեկշռված աճի համար

անհրաժեշտ է ապահովել փաստացի և երաշխավորված աճի հավասարությունը:

Այսպիսով, երաշխավորված տնտեսական աճը, ըստ էության, երաշխավորում է արտադրական հզորությունների (կապիտալի) լրիվ բեռնվածությունը: Բացի այդ, Հարրոդը դիտարկում է նաև արտադրության մյուս գործոնի՝ աշխատանքային ռեսուրսների լրիվ զբաղվածության նախադրյալը, որից ելնելով՝ կիրառում է «բնական տնտեսական աճ» հասկացությունը: Ըստ նրա՝ բնական տնտեսական աճն արտահայտվում է աշխատանքի լրիվ զբաղվածության պայմաններում, որը, ըստ էության, կարելի է անվանել «առավելագույն» տնտեսական աճ: Բնական տնտեսական աճի առավելագույն մակարդակն ապահովվում է աշխատանքի առաջարկի և դրա արտադրողականության հանրագումարով: Հարրոդը բնական տնտեսական աճն արտահայտել է հետևյալ հավասարության միջոցով՝

$$G_n \times C_r = s \text{ կամ } G_n \times C_r \neq s$$

Բնական տնտեսական աճի տեմպը (G_n) բնութագրում է տնտեսության այնպիսի վիճակը, երբ աշխատանքային ռեսուրսներն օգտագործվում են լրիվ և հավասարակշռություն է ապահովվում աշխատանքի շուկայում:

Այն դեպքում, երբ տնտեսական աճի փաստացի տեմպը (G) հավասար է բնական աճի տեմպին (G_n), ապա, ըստ Հարրոդի, տնտեսությունը զարգանում է կապիտալի և աշխատանքի լրիվ զբաղվածության պայմաններում: Այլ կերպ ասած՝ տնտեսական աճի բնական տեմպը տնտեսական աճի փաստացի տեմպի վերին, առավելագույն սահմանն է: Այնուհետև Հարրոդը վերլուծում է փաստացի, երաշխավորված ու բնական աճի տեմպերի միջև փոխադարձ կապը և հանգում է այն եզրակացության, որ տնտեսական աճի կայուն հավասարակշռված տեմպերի ապահովման իդեալական պայմաններն արտահայտվում են դրանց փոխկապվածությունները բնութագրող հետևյալ հավասարության մեջ.

$$G_w \times C_r = s = G_n \times C_r$$

Այսինքն՝ լրիվ զբաղվածության պայմաններում տնտեսական աճի կայուն տեմպ ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ եկամտի ներդրվող բաժինը՝ փաստորեն ($G_w \times C_r$)-ը և ($G_n \times C_r$)-ը հավասար լինեն դրանց խնայվող մասին (s): Սա, ըստ էության, Քեյնսի հայտնի $I=S$ հավասարության փոփոխված ձևն է: Տարբերությունն այն է, որ ըստ Քեյնսի՝ ներդրումների չափերը որոշվում են կապիտալի սահմանային արդյունավետությամբ (ըստ էության՝ շահույթի նորմայով) և տոկոսի նորմայով, իսկ Հարրոդի մոդելում ներդրումների չափերը կախվածության մեջ են բնակչության աճից, տեխնիկական առաջ-

ընթացից, և հիարկե, ինչպես նշվել է, «կապիտալի պահանջվող գործակցից» (կապիտալատարության սահմանային մեծությունից): Ինչպես Զեյնսը, Հարրոդը նույնպես խնայողության ծավալները կապում է հոգեբանական գործոնի, այն է՝ խնայողության հակվածության հետ:

Ինչպես նկատել է Հարրոդը, տնտեսության զարգացումն առավելագույնի կհասնի, եթե տեղի ունենա $G=G_0$ հավասարությունը՝ փաստացի աճը հավասար լինի բնական աճին: Սակայն դրանց միջև տարբերությունն անխուսափելի է և այն վերացնելու կամ մեղմացնելու նպատակով կիրառել է «երաշխավորված աճի տեմպ» հասկացությունը: Երաշխավորված աճի տեմպը, նրա բնորոշմամբ, աճի այնպիսի նախատեսված տեմպն է, որը բավարարում է գործարարներին, և նրանք ձգտում են պահպանել այն նաև հետագայում: Սակայն, ըստ Հարրոդի, երաշխավորված աճը սովորաբար չի հավասարվում բնական աճին, որը պայմանավորված է քրոնիկ գործազրկությամբ: Այսինքն՝ $G_0 \neq s$: Մյուս կողմից էլ, փաստացի աճի տեմպի շեղումը երաշխավորվածից նա բացատրել է արդյունաբերական պարբերաշրջանի առկայությամբ: Այս իմաստով, Հարրոդը ընդունել է, որ շուկայական տնտեսությունն ինքնին չի կարող ապահովել տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռություն և տնտեսության պետական կարգավորումը համարել է անհրաժեշտություն:

2.3.2. Դոմարի տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռության մոդելը

Տնտեսական աճի նորքեյնսյան տեսության հիմնադիրներից մեկն ամերիկացի տնտեսագետ Եվսեյ Դեյվիդ Դոմարն է: Նա իր «Տնտեսական աճի տեսության ակնարկներ» գրքում (1957 թ.) քննարկելով տնտեսական աճի հիմնախնդիրները՝ Ռ.Հարրոդից անկախ, ինքնուրույն հանգում է «հավասարակշռված տնտեսական աճ» հասկացությանը, որը նման է Հարրոդի երաշխավորված տնտեսական աճի դրույթներին:

Հարկ է նշել, որ Ե.Դոմարի տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռության մոդելը հիմնված է այնպիսի արտադրական ֆունկցիայի վրա, որի գործոնները փոխադարձ փոխարինելի չեն համարվում: Դոմարի մոդելի հիմնական տարբերությունը Հարրոդի մոդելից այն է, որ Դոմարը դրա հիմքում դրել է ոչ թե խնայողությունների և ներդրումների հավասարությունը, այլ եկամտի և արտադրական հզորությունների հավասարությունը, որը ներկայացնում է պահանջարկի և առաջարկի հավասարության տեսքով:

Դոմարի մոդելում խնդիր է դրված որոշել ներդրումների մեծությունը, դրանց աճը և դրանով իսկ եկամտի հավելաճը հավասարեցնել արտադրական հզորությունների հավելաճին: Ընդ որում՝ անփոփոխ տեխնոլոգիայի դեպքում (այսինքն՝ կարծաթամկետ դինամիկ կտրվածքում) ներդրումների հավելաճը դիտվում է որպես ամբողջական պահանջարկի և ամբողջական առաջարկի միակ գործոն:

Հատկանշական է Դոմարի տեսության հիմնական գաղափարը. ներդրումները երկակի դեր են խաղում տնտեսության մեջ. մի կողմից՝ դրանք արտադրական հզորություններ են ստեղծում, իսկ մյուս կողմից՝ ստեղծում են պահանջարկ բազմարկչի էֆեկտի միջոցով: Դոմարի մոդելը հիմնված է նաև այն նախադրյալների վրա, որ խնայողությունները և ներդրումները հավասար են միմյանց, իսկ խնայողության սահմանային հակումը կամ խնայողության նորմը, կապիտալի սահմանային արտադրողականությունը և կապիտալազինվածությունն անփոփոխ ու հաստատուն են:

Ամբողջական պահանջարկը Դոմարի մոդելում փոփոխվում է քայնայան մեթոդաբանությամբ, այսինքն՝ ներդրումների մեծացման բազմարկչային էֆեկտի հետևանքով, որն արտահայտվում է հետևյալ կերպ.

$$\Delta AD_t = \Delta I_t \times k = \Delta I_t : MPS$$

որտեղ

ΔAD_t - ամբողջական պահանջարկի աճն է ընթացիկ ժամանակահատվածում,

ΔI_t - ներդրումների աճն է ընթացիկ ժամանակահատվածում,

k - բազմարկչի գործակիցն է, որը ներկայացվում է $(1:MPS)$ տեսքով,

MPS - խնայողության սահմանային հակումն է:

Ամբողջական առաջարկի փոփոխությունն ընթացիկ ժամանակահատվածում Դոմարը ներկայացրել է հետևյալ տեսքով.

$$\Delta AS_t = \sigma \cdot \Delta K_t = \sigma \cdot \Delta I_{t-1}$$

որտեղ

ΔAS_t - ամբողջական առաջարկի աճն է ընթացիկ ժամանակահատվածում,

σ - կապիտալի սահմանային արտադրողականությունն է կամ կապիտալահատույցը $(\Delta Y : \Delta K)$,

ΔK_t - կապիտալի աճն է ընթացիկ ժամանակահատվածում,

ΔI_{t-1} - ներդրումների աճն է նախորդ ժամանակահատվածում, որը հանգեցնում է կապիտալի հավելաճին (ΔK_t) ընթացիկ ժամանակահատվածում:

Հիմնվելով Դոմարի մոդելի այն դրույթի վրա, որ ամբողջական պահանջարկը հավասար է ամբողջական առաջարկին՝ $AD_t = AS_t$, կատանանք հետևյալ հավասարությունը.

$$\Delta I_t : MPS = \sigma_{t-1}$$

$$\text{կամ } \Delta I_t : I_{t-1} = \sigma \cdot MPS:$$

Դոմարի և Հարոդի տնտեսական աճի մոդելների նույնությունը ցույց տալու համար անհրաժեշտ է կատարել որոշակի պարզեցումներ ու ձևափոխություններ: Խնայողության սահմանային հակումը (MPS) երկարաժամկետ հատվածում շատ քիչ է տարբերվում խնայողության միջին հակումից (APS), որը, ըստ էության, խնայողության բաժինն է եկամտի մեջ կամ խնայողության նորմը (s): Այսինքն՝ MPS-ը որոշ պայմանականությամբ ներկայացնում է խնայողության նորմը: $(\Delta I_t : I_{t-1})$ -ն փաստորեն ներկայացնում է ներդրումների հավելածի տեմպը: Այսինքն՝ տնտեսական աճի Դոմարի մոդելը կարելի է ներկայացնել հետևյալ պարզեցված տեսքով՝

$$\Delta I = \sigma \cdot s$$

Փաստորեն, ըստ Դոմարի, որպեսզի ամբողջական պահանջարկի հավելածը համապատասխանի արտադրական կարողությունների կամ առաջարկի հավելածին, ներդրումների աճի տեմպը պետք է հավասար լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի արտադրյալին: Քանի որ Դոմարը հավասարակշռված տնտեսական աճի պայմաններում ներդրումների աճը համարել է տնտեսական աճի նախադրյալը, իսկ կապիտալի սահմանային արտադրողականությունը (σ) կամ կապիտալահատույցը՝ կապիտալատարությանը հակադարձ համեմատական ցուցանիշ ($\sigma = 1 - C_r$), ապա նրա տնտեսական աճի $(\Delta I = \sigma \cdot s)$ մոդելը, ըստ էության, Հարոդի տնտեսական աճի մոդելի նմանակն է ($G_w = s - C_r$):

Սրանով է պայմանավորված տնտեսագիտության մեջ կիրառվող տնտեսական աճի «Հարոդ-Դոմարի» մոդել հասկացությունը:

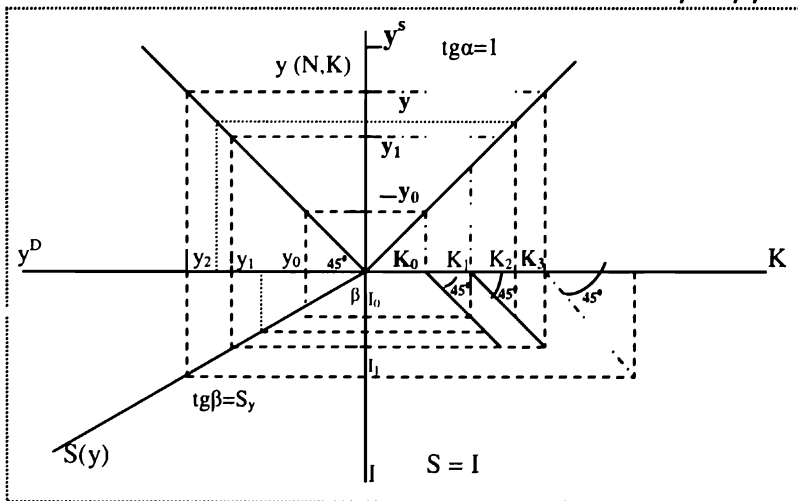
Դոմարի տնտեսական աճի մոդելը ենթադրում է, որ աշխատանքի առաջարկի հավելածի տեմպը $(\Delta I_t : I_{t-1})$ պետք է հավասար լինի կապիտալի հավելածի տեմպին $(\Delta K_t : K_{t-1})$, որն էլ իր հերթին հավասար է ներդրումների և ազգային արդյունքի հավելածի տեմպին.

$$\Delta I_t : I_{t-1} = \Delta Y : Y_{t-1} = \Delta K : K_{t-1} = \Delta L_t : L_{t-1} = \sigma \cdot MPS$$

Այս հավասարումն իրենից ներկայացնում է Դոմարի տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռության մոդելը: Այսպիսի դինամիկ հավասարակշռության պահպանման համար անհրաժեշտ է իրականացնել որոշակի պայման, որը տնտեսագիտական գրականության մեջ ստացել է «Դոմարի պարադոքս» անվանումը: Այդ պարադոքսի էությունն այն է, որ արտադրական կապիտալի մշտական աճի պայմաններում անբավարար ներդրումները հանգեցնում են

արտադրանքի գերարտադրության, չնայած, ըստ տրամաբանության, ներդրումների կրճատումը պետք է հանգեցնեի թերարտադրության: «Դոմարի պարադոքսը» բացատրվում է հետևյալ կերպ. երբ ներդրումների աճը ետ է մնում կապիտալի աճից, այսինքն՝ $\Delta I < \Delta K$, ապա դա ամբողջական պահանջարկի կազմի մեջ ներդրումների հարաբերականորեն կրճատման պատճառ է դառնում: Վերջինս հանգեցնում է ամբողջական պահանջարկի աճի տեմպերի նվազման կամ որ մույնն է՝ գերարտադրության: Այսինքն արտադրված արտադրանքի ծավալը գերազանցում է պահանջարկը: Փաստորեն, տնտեսական աճի կայուն հավասարակշռված տեմպը պահպանելու համար անհրաժեշտ է ժամանակ առ ժամանակ մեծացնել ներդրումների հավելաճը, որպեսզի ապահովվի աճող արտադրական իզորությունների լրիվ բեռնվածությունը: Կապիտալի լրիվ բեռնվածությունն ապահովող տնտեսական աճը Դոմարի կողմից բնութագրվել է որպես «երաշխավորված տնտեսական աճ»: Գծապատկեր 2.3.1-ում Դոմարի մոդելն ունի հետևյալ տեսքը.

Գծապատկեր 2.3.1

Հավասարակշիռ աճը Դոմարի մոդելում

Գծապատկերի առաջին քառորդում պատկերված է արտադրական ֆունկցիայի կորը, որը որոշում է առաջարկի ծավալը, երկրորդ և չորրորդ քառորդներում՝ օժանդակ կորերը, իսկ երրորդում՝ խնայողությունների ֆունկցիայի կորը, որը որոշում է պահանջարկի ծավալը:

K_0 կապիտալի պաշարի դեպքում t_0 ժամանակահատվածում ամբողջական առաջարկը y_0 է: Որպեսզի t_0 ժամանակահատվածում ամբողջական պահանջարկը ևս հավասարվի y_0 -ին, ներդրումների ծավալը պետք է լինի l_0 : Ներդրումների այդ ծավալը կավելացնի t_1 ժամանակահատվածում կապիտալը $K_0 + l_0 = K_1$ չափով: Այս դեպքում t_1 ժամանակահատվածում ամբողջական առաջարկը հավասար կլինի y_1 -ին, և այդպես շարունակ: Սակայն գործարարների ներդրումային ծրագրերը կարող են լինել ոչ լավատեսական: Ինչ կլինի, եթե ներդրումների ծավալը փոքր լինի հավասարակշիռ աճ ապահովելու համար անհրաժեշտ ծավալից: Գծանկարից տեսնում ենք, որ անբավարար ներդրումների դեպքում տեղի է ունենում գերարտադրություն, եթե t_1 ժամանակահատվածում ներդրումների ծավալը l_1 -ից փոքր է, ապա առաջարկը կլինի ավելի մեծ, իսկ պահանջարկը՝ ավելի փոքր, քան y_1 -ը:

Ինչպես Չարրոլդը, այնպես էլ Դոմարը նկատել են, որ գործնականում դժվար է հավասարակշռված աճի տեմպի ապահովումը: Դա այդպես է, քանի որ հավասարակշռված աճի տեմպը շատ անկայուն է և մեծ չափով կախված է ոչ միայն և ոչ այնքան պետության ներդրումային քաղաքականությունից, որքան խնայողության նորմից, որն էլ իր հերթին պայմանավորված է մի շարք ինստիտուցիոնալ ու հոգեբանական գործոններով, այդ թվում խնայողության սահմանային հակումով:

2.3.3. Կալդորի տնտեսական աճի մոդելը

Հիմնվելով տնտեսական աճի քեյնսյան և հետքեյնսյան տեսության գաղափարների վրա՝ անգլիացի ակադեմիկոս տնտեսագետ Նիկոլաս Կալդորը տնտեսական աճի հիմնախնդրի մեկնաբանման գործում հանդես բերեց նոր մոտեցումներ: Կալդորը տնտեսական աճի հիմնախնդիրներին առավելապես անդրադարձել է «Տնտեսական աճի մոդել» (1957 թ.) և «Տնտեսական կայունության և աճի ուրվագծեր» (1960 թ.) աշխատություններում:

Կալդորը տնտեսական աճի մոդելների մեջ է ներառել ազգային եկամտի բաշխման գործոնները՝ իր առջև խնդիր դնելով հավասարակշռված տնտեսական աճի մոդելներն ավելի մոտեցնել իրականությանը: Կալդորի առաջադրած տնտեսական աճի մոդելի համաձայն՝ տնտեսության հավասարակշռության վիճակի պայմաններում եկամուտների գումարը, որը նա ներկայացնում է աշխատավարձի (W) և շահույթի (P) տեսքով, հավասարվում է սպառողական ծախսերին (C) և խնայողություններին կամ ներդրումներին (I)։

$$P+W=C+I$$

Ըստ Կալդորի՝ աշխատավարձն ամբողջովին սպառվում է, խնայողությունները և ներդրումները կատարվում են շահույթից, որը ներկայացվում է SP տեսքով, որտեղ S-ը խնայողության նորմն է: Ելնելով այս պայմաններից՝ Կալդորը համախառն սպառումը արտահայտում է հետևյալ կերպ.

$$C = (1-s)P+W$$

Այս արտահայտությունը տեղադրելով նախորդ բանաձևի մեջ՝ կարող ենք գրել.

$$P = I/s$$

Հետևապես, շահույթի նորմը կարող է արտահայտվել հետևյալ հավասարության տեսքով.

$$P / K = (1/s) * (I/K)$$

Ըստ Կալդորի (1/K)-ն իրենից ներկայացնում է կուտակման նորմը, որը հավասարակշռված աճի դեպքում կարող է արտահայտվել նաև տնտեսական աճի տեմպը:

Համաձայն քեյնսյան տեսության՝ ներդրումները համարվում են արտածին գործոն, և դրանք են որոշում շահույթի նորմը և ոչ թե հակառակը: Այս սկզբունքից ելնելով՝ Կալդորը նման իրավիճակը մեկնաբանում է՝ քննարկելով հետևյալ երկու դեպքերը.

1. Ենթադրելով, որ ներդրումների աճը գերազանցում է խնայողությունները, Կալդորը գտնում է, որ դա հանգեցնում է այն բանին, որ շահույթը սկսում է ավելի արագ աճել (ելնելով $P=I/s$ բանաձևից), քան աշխատավարձը, քանի որ վերջինս սահմանափակված է կոլեկտիվ պայմանագրով: Սա իր հերթին հանգեցնում է խնայողությունների աճի, քանի որ շահույթի մի մասը (ի տարբերություն աշխատավարձի), խնայվում է, որն էլ դառնում ներդրումների աղբյուր:
2. Եթե ներդրումներն իջնում են խնայողություններից ցածր, ապա ապրանքների գներն իջնում են ավելի արագ, քան աշխատանքային պայմանագրերով հաստատագրված աշխատավարձը, որի արդյունքում խնայողությունները նվազում են, և հավասարակշռությունը վերականգնվում է:

Ի տարբերություն Ռ. Հարոդի և Ե. Դոմարի՝ Ն. Կալդորը հաշվի է առնում խնայողության սահմանային հակվածությունների տարբերությունները ձեռնարկատերերի S_y^n և տնային տնտեսությունների S_y^h շրջանում, ընդ որում՝ $S_y^h < S_y^n$

Քանի որ

$$y = wL + rK,$$

որտեղ

y-ազգային եկամուտն է,

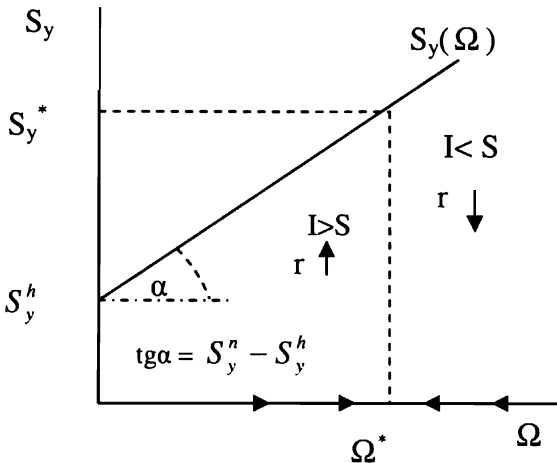
w-իրական աշխատավարձի մակարդակը,
r- կապիտալի իրական եկամտաբերությունը,
ապա տնտեսությունում խնայողությունների ծավալը հավասար
կլինի.

$$S = S_y^n rK + S_y^h (y - rK)$$

Եթե ազգային եկամտում ձեռնարկատերերի բաժինը՝ (rK/y) ,
նշանակենք Ω , ապա խնայողության սահմանային հակվածությունը
կլինի.

$$S_y = S_y^h + (S_y^n - S_y^h) \Omega$$

Փծապատկեր 2.3.2

Հավասարակշիռ աճի կայունությունը Կալդորի մոդելում

Քանի որ նորքենյան մոդելներում աճի տեմպը, որը համապա-
տասխանում է առկա կապիտալի լրիվ օգտագործմանը, հավասար
է σS_y , ապա արտադրության երկու գործոնների լրիվ օգտագործ-
ման պայմաններում հավասարակշիռ աճի պայմանը հետևյալ հա-
վասարումն է.

$$\sigma S_y = n$$

այսինքն՝

$$n/\sigma = S_y^h + (S_y^n - S_y^h) \Omega^* \Rightarrow \Omega^* = (n / \sigma - S_y^h) / (S_y^n - S_y^h)$$

Այս հավասարումը ցույց է տալիս, թե ինչպիսին պետք է լինի
ձեռնարկատերերի բաժինն ազգային եկամտում, որպեսզի լրիվ
զբաղվածության պայմաններում ապահովվի հավասարակշիռ աճ:
Կատարյալ մրցակցության պայմաններում այդ բաժինը գների ճկու-

նության շնորհիվ մշտապես պահպանվում է շուկայի կողմից: Եթե $\Omega > \Omega^*$, ապա $S_y > n/\sigma$: Դա նշանակում է, որ խնայողությունների ծավալը գերազանցում է այն ներդրումների ծավալը, որն անհրաժեշտ է լրացուցիչ աշխատողներին կապիտալով զինելու համար: Կապիտալի ավելցուկի հետևանքով կնվազի r -ը, իսկ նրա հետևից՝ նաև Ω -ն: $\Omega < \Omega^*$ դեպքում կստեղծվի $S_y < n/\sigma$ անհավասարությունը, և աշխատանքի ավելցուկի պատճառով կնվազի w -ն, որը կհանգեցնի Ω -ի աճի:

Կալդորի մոդելում կայուն հավասարակշիռ աճի պահպանման մեխանիզմը պատկերավոր արտացոլված է գծապատկեր 2.3.2-ում: Մոդելում արտադրության գործոնների ճկուն գները և խնայողության էնդոգեն նորման ապահովում են կայուն հավասարակշռություն՝ անկախ արտադրական ֆունկցիայի տեսակից: Եթե $\Omega > \Omega^*$, ապա՝

$$S > n / \sigma \Rightarrow sY > nY/\sigma \Rightarrow S > nK \Rightarrow I > nK$$

այսինքն՝ ներդրումների ծավալը կգերազանցի կապիտալի այն քանակը, որն անհրաժեշտ է լրացուցիչ աշխատողների ծանրաբեռնվածությունն ապահովելու համար: Արտադրության գործոնների փոխադարձ ոչ փոխարինելիության պայմաններում կապիտալի ավելցուկը կավելացնի աշխատանքի նկատմամբ պահանջարկը և դրա գինը: Ազգային եկամտում աշխատանքի բաժնի մեծացման պատճառով խնայողության նորմը կփոքրանա: Խնայողությունների $\Omega < \Omega^*$ դեպքում կապիտալը բավարար չի լինի բոլոր լրացուցիչ աշխատողներին ապահովելու համար, կոնյունկտուրային գործազրկության առաջացման հետևանքով աշխատանքի գինը և դրա բաժինն ազգային եկամտում կնվազի, ինչը կհանգեցնի խնայողության նորմի մեծացման:

2.3.4. Ռոբինսոնի տնտեսական աճի մոդելը

Տնտեսական աճի մորքեյնսյան տեսության ականավոր ներկայացուցիչներից է Ջոան Վայոլետ Ռոբինսոնը: Տնտեսական աճի իր տեսությունը Ռոբինսոնը հիմնականում ներկայացրել է «Կապիտալի կուտակում» (1956 թ.) աշխատության մեջ:

Նրա տնտեսական աճի տեսությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ ազգային արդյունքի աճի տեմպերը կախված են ազգային եկամտի բաշխումից, որն իր հերթին ֆունկցիա է համարվում կապիտալի կուտակումից: Կապիտալի կուտակման արագությունը որոշում է շահույթի նորմը, հետևաբար նաև շահույթի բաժինն ազգային եկամտի մեջ: Ռոբինսոնի կողմից ներկայացված տնտեսական աճի մոդելն արտահայտվում է հետևյալ հավասարմամբ.

$$W_1 + W_2 = P_2; W_1 = Q_2$$

որտեղ

W_1 - բանվորների աշխատավարձն է՝ «ներդրումային ապրանքների հատվածում» կամ արտադրության միջոցների արտադրության ոլորտում (I ստորաբաժանման մեջ),

W_2 - բանվորների աշխատավարձն է «սպառման առարկաների հատվածում» կամ սպառման առարկաների արտադրության ոլորտում (II ստորաբաժանման մեջ),

P_2 - «սպառողական ապրանքների վաճառքային արժեքն է» կամ սպառման առարկաների արտադրության ծավալն է (II ստորաբաժանման արտադրանքն է),

Q_2 - շահույթը և մաշվածքն են սպառման առարկաների արտադրության ոլորտում կամ ըստ Ռոբինսոնի բնորոշման՝ «քվազիռենտան»:

Այս մոդելի էությունն այն է, որ կապիտալի կուտակումը և դրա շնորհիվ ազգային արդյունքի աճը հնարավոր են աշխատավարձի և աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերի այնպիսի հարաբերակցության դեպքում, որը արտադրության միջոցներ և սպառման առարկաներ արտադրող ոլորտներում հնարավորություն կտա կուտակման համար անհրաժեշտ միջոցներ ազատել: Առաջին հայացքից թվում է, թե Ռոբինսոնի մոդելը հիմնված է այն դրույթի վրա, որ կապիտալի կուտակումը և դրա հիման վրա տնտեսական աճի ապահովումը հնարավոր են միայն աշխատավարձի հարաբերական իջեցման պայմաններում: Սակայն սա միանշանակ չի մեկնաբանվում, քանի որ կապիտալի կուտակումն ավելի շատ կապված է շահույթի մի մասի կապիտալացման և ոչ թե ազգային եկամտի մեջ շահույթի բաժնի մեծացման հետ: Փաստերն էլ վկայում են, որ կապիտալի կուտակում կարող է կատարվել նաև աշխատավարձի աճի պայմաններում: Այնուամենայնիվ, Ռոբինսոնը նկատել է աշխատավարձի և շահույթի փոխհարաբերության հակասականությունը և այդ հիմնախնդիրը կապել է երկու հանգամանքի հետ.

- մի կողմից՝ ըստ նրա, կապիտալի կուտակումը, արտադրության միջոցների առաջանցիկ զարգացումը, իրոք, որոշակիորեն դժվարացնում են աշխատավարձի բարձրացումը,
- մյուս կողմից, արտադրանքի թողարկման (արտադրողականության աճի) տեմպերից աշխատավարձի ետ մնալը նվազեցնում է ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը և ստեղծելով տնտեսական անկման վտանգ՝ դրանով իսկ կաշկանդում է կապիտալի կուտակման հնարավորությունները:

Նման իրավիճակից խուսափելու ելքը Ռոբինսոնը համարում է արհմիությունների պայքարն աշխատավարձի բարձրացման համար՝ ելնելով աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերից: Նրա կարծիքով, այս հանգամանքը կարող է ապահովել կապիտալի կուտակման այնպիսի ծավալներ և տնտեսական աճի այնպիսի տեմպեր, որոնք կհամապատասխանեն տեխնիկական առաջընթացի հնարավորություններին:

Ռոբինսոնի առաջադրած տնտեսական աճի մոդելը վերացական բնույթ ունենալով՝ ունի սոցիալական ուղղվածություն, քանի որ, ըստ նրա, լճացման միտումների դեմ պայքարի հիմնական միջոցն արհմիությունների ճնշումն է՝ անվանական աշխատավարձի դրույքների բարձրացման նպատակով:

2.4. Տնտեսական աճի նորդասական մոդելները

Տնտեսական աճի նորդասական տեսությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ արտադրության յուրաքանչյուր գործոն իր մասնակցությունն ունի արժեքի ստեղծման գործընթացում, և այդ է պատճառը, որ հետազոտության հիմնական օբյեկտ են ընդունվում տնտեսական աճի գործոնները:

Եթե քեյնսյան և նորքեյնսյան տեսությունները տնտեսական աճը բացատրում են պահանջարկի գործոններով, ապա նորդասական տեսությունը առաջարկի գործոնների տեսանկյունից, այսինքն՝ տնտեսական աճի համար անհրաժեշտ ռեսուրսների առկայությամբ: Այստեղից էլ ծագում է առկա արտադրական ռեսուրսներով տնտեսական աճի հնարավոր առավելագույն տեմպ ապահովելու հիմնախնդիրը: Մոդելների և ֆունկցիաների կառուցման հիմնական նպատակը որոշակի պայմանների բացահայտումն է, որոնք անհրաժեշտ են դինամիկ հավասարակշռություն ապահովելու համար: Այն ենթադրում է տնտեսության այնպիսի զարգացում, երբ ժամանակի ընթացքում ամբողջական առաջարկը և ամբողջական պահանջարկը ավելանում են հավասար համամասնությամբ:

Տնտեսական աճի նորդասական տեսությունը ենթադրում է նաև արտադրական գործոնների հարաբերական անկախություն և դրանց փոխադարձ փոխարինելիություն, ինչպես նաև քանակական կախվածության գոյություն արտադրանքի թողարկման և նրա արտադրության համար անհրաժեշտ ռեսուրսների միջև:

Եթե տնտեսական աճի քեյնսյան և նորքեյնսյան տեսությունները հիմնված են տնտեսական աճի միագործոն տեսության վրա և որպես հիմնական գործոն են դիտարկում կապիտալը և դրա կուտա-

կումը, ապա նորդասական տեսությունները հիմնված են Կոբ-Ղուզ-լասի երկգործոնային արտադրական ֆունկցիայի և դրա ձևափոխված բազմագործոնային արտադրական ֆունկցիաների կիրառման վրա:

Նորդասական տեսության ներկայացուցիչները (Է.Ղենիսոն, Ռ.Սոլովու, Յ.Թինբերգեն, Ա.Լյուիս, Ի.Շումպետեր և այլք), հետազոտելով տնտեսական աճի գործոնների բնույթը, զգալի ներդրում են կատարել դրանց դերի ու նշանակության բացահայտման և դասակարգման գործում:

2.4.1. Էրրոուի տնտեսական աճի մոդելը

Տնտեսական աճն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ ներդրումները, այդ թվում՝ մարդկային կապիտալի մեջ ներդրումները և նորամուծական գործունեությունն ունեն զգալի արտաքին (էքստենսալ) էֆեկտ, քանզի դրանց արդյունքներից՝ կուտակված գիտելիքների աճից կարող է օգտվել ամբողջ հասարակությունը:

Քննետ Էրրոուն մշակել է աճի մոդել՝ հաշվի առնելով արտաքին (էքստենսալ) էֆեկտը, որն ընդունում է հետևյալ տեսքը.

$$Y = K^{a+z} L^{1-a}$$

որտեղ՝

z – հասարակության արտադրական և կառավարչական գիտելիքների պաշարի նկատմամբ թողարկման առաձգականության գործակիցն է:

Գիտելիքների օգտագործման ժամանակ կարևոր դեր է խաղում փորձի հիման վրա ուսուցումը (learning-by-doing): Էրրոուն ենթադրում է, որ մոդելը ներկայացնող նշված հավասարումը ունի կայուն հատույց մասշտաբից հատկությունը: Մինչդեռ Փոլ Ռոմերը, շարունակելով այս մոդելի մշակումը, պնդում է, որ կուտակված կապիտալը, ինչպես նաև հասարակության կուտակված գիտելիքները, ինքնաբերաբար հանգեցնում են աճող հատույց մասշտաբից հատկությանը, և վերը նշված հավասարումը համապատասխանաբար պետք է ունենա $a+z>1$ պայմանը: Այսպիսով, կրթության, գիտական հետազոտությունների և կուտակված նոր գիտելիքների մեջ ներդրումների պետական աջակցությունը կարող է դիտվել որպես տնտեսական աճի կարևորագույն ներծին գործոն:

2.4.2. Թիմբերգենի ածի մոդելը

Տնտեսական ածի տեսության մեջ գիտատեխնիկական նվաճումների հաշվառումը նոր հետազոտությունների իրականացման մեծ խթան դարձավ: Տնտեսական ածի առավելապես ինտենսիվ տիպին անցումն անհրաժեշտ դարձրեց տնտեսական ածի տեսության և որակի մեջ գիտատեխնիկական հեղափոխության ունեցած ներդրման գնահատումը: Ելնելով այս անհրաժեշտությունից՝ տնտեսական ածի նորոգսական տեսության շրջանակներում ձևավորվեցին նոր մոտեցումներ կապված տնտեսական ածի վրա ԳՏԱ ազդեցության գնահատման հետ: Այս ուղղության ներկայացուցիչ, հոլանդացի տնտեսագետ Յան Թիմբերգենը Կոր-Դուվլասի արտադրական ֆունկցիայում ներմուծեց գիտատեխնիկական առաջընթացի տեմպի ցուցանիշը.

$$Y = A K^{\alpha} L^{(1-\alpha)} e^{rt}$$

որտեղ

Y - արտադրության ծավալն է,

A - դրական գործակից է, որը ցույց է տալիս կապիտալի և աշխատանքի միացման տեխնոլոգիայի ազդեցությունն ամբողջական եկամտի ծավալի վրա,

α - կապիտալի բաժինն է եկամտում,

1 - α աշխատանքի բաժինն է եկամտում,

r - գիտատեխնիկական առաջընթացի տեմպն է,

e - բնական լոգարիթմի հիմքն է,

t - ժամանակի գործոնն է, որն արտացոլում է տեխնիկական առաջընթացի ազդեցությունը տնտեսական ածի վրա:

Ֆունկցիայի լոգարիթմական դիֆերենցումից ստացվում է, որ.

$$Y = \alpha K + (1 - \alpha)L + r$$

Այս հավասարումը ցույց է տալիս, թե արդյունքի (Y) ածի տեմպը որքանով է պայմանավորված կապիտալով (K), աշխատանքով (L) և գիտատեխնիկական առաջընթացով (r):

Թիմբերգենի տեսության համաձայն՝ տնտեսական քաղաքականության բաղադրատարրերն են.

- բարեկեցության առանցքային նպատակները (մակրոտնտեսական ցուցանիշների հավաքածու), կառավարության տիրապետման տակ եղած գործիքները, մոդելը, որը կապում է նպատակներն ու գործիքները և հնարավորություն է տալիս որոշելու քաղաքական գործողությունների օպտիմալ մասշտաբը, ընդ որում՝ նպատակների և գործիքների քանակը պետք է համընկնի:

2.4.3. Տնտեսական աճի MRW մոդելը

Տնտեսական աճի ապահովման գործում մարդկային կապիտալի ներդրման առավել մանրամասն վերլուծություն է կատարված MRW մոդելում (Գր. Մենքյու, Դ. Ռոմեր և Դ. Ուեյլ), որը մշակվել է 1992թ.: Այս մոդելն իրենից ներկայացնում է Կոբ-Պուզլասի և Սոլոուի բազային մոդելների ձևափոխումը (մոդիֆիկացումը):

Մենքյուի, Ռոմերի և Ուեյլի կողմից Սոլոուի մոդելի ստուգումը ցույց է տվել, որ մոդելում α գործակիցը կազմում է 0.6: MRW մոդելում այն կազմում է 0.3-0.35: Ո՞րն է այս գնահատումների տարբերության պատճառը: Հարցն այն է, որ MRW մոդելում կապիտալի գործոնն ապաագրեզավորվում է՝ առանձնացնելով ֆիզիկական և մարդկային կապիտալը: MRW մոդելի հեղինակները մարդկային կապիտալն (H) առանձնացրել են որպես տնտեսական աճի ինքնուրույն գործոն, որն ունի ներծին բնույթ և արտադրական ֆունկցիան ստացել է հետևյալ տեսքը.

$$Y = K^{\alpha} H^{\beta} (AL)^{1-\alpha-\beta}$$

որտեղ՝

α - ֆիզիկական կապիտալի գործոնի նկատմամբ Y թողարկման առածգականության գործակիցն է,

β - մարդկային կապիտալի գործոնի նկատմամբ Y թողարկման առածգականության գործակիցն է,

$1-\alpha-\beta$ - աշխատանքի գործոնի նկատմամբ Y թողարկման առածգականության գործակիցն է,

AL - արդյունավետ աշխատանքի միավորների քանակն է:

Այդ դեպքում 1 աշխատողի հաշվով արտադրական ֆունկցիան, հաշվի առած մարդկային կապիտալը, կունենա հետևյալ տեսքը. $y = k^{\alpha} h^{\beta}$: Այս արտահայտությունը ստացվել է նախորդ հավասարման բոլոր տարրերը հարաբերելով AL-ին՝ $y=Y/AL$, $k=K/AL$, $h=H/AL$: Այս մոդիֆիկացված մոդելի վիճակագրական ստուգումները ցույց են տալիս, որ շատ դեպքերում β գործակիցը 0.3 է, որը համապատասխանաբար նվազեցնում է α գործակցի՝ Սոլոուի մոդելում եղած նշանակությունը: Դա հասկանալի է դառնում, քանի որ α գործակիցը վերաբերում է միայն ֆիզիկական կապիտալին:

Ըստ այս մոդելի՝ եթե խնայողության նորմի ավելացումը հանգեցնում է արտադրության ավելի մեծ ծավալի, ապա դա պայմանավորում է մարդկային կապիտալի առավել բարձր, կայուն մակարդակ, անգամ եթե մարդկային կապիտալի կուտակմանն ուղղվող եկամտի մասը՝ s_H , մնում է անփոփոխ:

Այդուհանդերձ, հավասարակշիռ կայուն աճի դեպքում բնակչության աճի (n) տեմպերի ավելացումը բացասաբար է ազդում կու-

տակման տեմպերի (h) վրա: Դա ակնհայտ է, քանի որ այլ հավասար պայմաններում բնակչության աճը նվազեցնում է մեկ աշխատողին բաժին ընկնող մարդկային կապիտալի ծավալը:

2.5. Դեմիսոնի տնտեսական աճի գործոնային վերլուծությունը և տնտեսական աճի «թվաբանությունը»

Տնտեսական աճի տեսության հետազոտման և դրա գործոնային վերլուծության բնագավառում զգալի ավանդ ու ներդրում ունի ամերիկացի նշանավոր տնտեսագետ Էդվարդ Ֆ.Դեմիսոնը: Նա հայտնի է այս հիմնախնդրին նվիրված այնպիսի հիմնարար աշխատություններով, ինչպիսին օրինակ, «Տնտեսական աճի միտումները ԱՄՆ-ում» (1985 թ.) աշխատությունն է:

Է. Դեմիսոնը մակրոտնտեսագիտության մեջ առաջին անգամ կատարեց տնտեսական աճի ծավալուն գործոնային վերլուծություն և փորձեց քանակապես գնահատել յուրաքանչյուր գործոնի ներդրումն ազգային արդյունքի տարեկան հավելածի մեջ: Տնտեսական աճի գործոնային վերլուծության նպատակով Դեմիսոնը աճի հիմնական գործոնները՝ աշխատանքը, կապիտալը, հողը և արտադրողականությունը ներկայացրել է որոշակի բաղադրիչների (ազդեցատների) տեսքով և հաշվարկել է յուրաքանչյուրի բաժինն ազգային եկամտի հավելածի տեմպի մեջ: Նա քննարկել է տնտեսական աճի 23 գործոններ, որոնցից՝

4-ը վերաբերում են աշխատանքին (զբաղվածություն, բանվորական ժամանակ, աշխատուժի սեռատարիքային կազմ, կրթություն),

4-ը՝ կապիտալին (միջազգային ակտիվներ, բնակելի տներ, ոչ բնակելի շենքեր, կառույցներ և սարքավորումներ, ապրանքանյութական պաշարներ),

1-ը՝ հողային գործոնին:

Մնացած 14 գործոնները վերաբերում են գիտատեխնիկական առաջընթացով պայմանավորված արտադրության գործոնների արդյունավետության բարձրացմանը (մասնավորապես՝ գիտելիքների առաջընթացը, տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի փոփոխությունը, ռեսուրսների բաշխումը և այլն):

Վերլուծելով Մեծ Բրիտանիայի, Գերմանիայի, ԱՄՆ-ի, Իտալիայի, Ֆրանսիայի ազգային եկամուտների աճի տեմպերը 1950-1962թթ.՝ Դեմիսոնը հաշվարկել է յուրաքանչյուր գործոնի ներդրումը դրա ապահովման գործում: Մասնավորապես նա ցույց է տվել, որ ԱՄՆ-ում 1950-1962թթ. ազգային եկամտի հավելածի տեմպը կազ-

մել է 3.32%, որի 58%-ը բաժին է ընկնում արտադրության գործոնների ծախսերին կամ քանակական ավելացմանը, իսկ 42%-ը արտադրողականության բարձրացմանը, իսկ վերջինիս մեջ 32%-ը բաժին է ընկնում գիտատեխնիկական գործոնին:

Բացի այդ, «Տնտեսական աճի միտումները ԱՄՆ-ում» աշխատության մեջ Դենիսոնը վերլուծել է ԱՄՆ-ի ազգային եկամտի աճի գործոնները 1929-1982թթ. ժամանակահատվածում և դրանք ներկայացրել է մի այլ դասակարգմամբ քննարկելով տնտեսական աճի 8 գործոններ: Դրանք են՝ աշխատանքային ծախսերի ավելացումը, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, տեխնիկական առաջընթացը, կապիտալի ծախսերը, կրթությունը և մասնագիտական պատրաստվածությունը, արտադրության մասշտաբներով պայմանավորված տնտեսումը, ռեսուրսների բաշխման բարելավումը, օրենսդրախնտիտուցիոնալ գործոնները:

Ըստ այդմ՝ կատարելով տնտեսական աճի գործոնային վերլուծություն կամ ինչպես գրականության մեջ է ընդունված անվանել «թվաբանություն», Դենիսոնը ցույց է տվել, որ ԱՄՆ-ում 1929-82թթ. տնտեսական աճի հիմնական գործոնը եղել է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, որին բաժին է ընկել աճի 68%-ը: Գիտատեխնիկական գործոնների բաժինը տնտեսական աճի ապահովման մեջ, ըստ Դենիսոնի, մոտավորապես 42% է կազմում:

Հատկապես կարևորվում է տնտեսական աճի գործոնային վերլուծության մեջ գիտատեխնիկական գործոնի գնահատման Դենիսոնի մոտեցումը: Նա կիրառել է «տնտեսական աճի մնացորդային գործոն» հասկացությունը՝ նկատի ունենալով աշխատանքից, կապիտալից և հողից բացի մյուս բոլոր գործոնների ներգործությունը տնտեսական աճի վրա և գլխավորապես գիտատեխնիկական առաջընթացով պայմանավորված գործոնները: Այս իմաստով, Դենիսոնի «մնացորդային գործոնը» կարելի է անվանել «Դենիսոնի մնացորդ», որն իր բնույթով նման է «Սոլոուի մնացորդին» և բնութագրում է գիտատեխնիկական գործոնի, գիտելիքների առաջընթացի ներդրումը տնտեսական աճի մեջ:

Նկատենք, որ տնտեսական աճի մեջ գիտատեխնիկական գործոնի գնահատման Դենիսոնի, ինչպես նաև Սոլոուի «մնացորդային մեթոդի» կիրառման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է հենց գիտատեխնիկական առաջընթացի բնույթով և յուրահատկություններով: Գիտատեխնիկական առաջընթացը դրսևորվում է նյութականացված և չնյութականացված ձևերով:

Նյութականացված տեխնիկական առաջընթացը մարմնավորվում է արտադրության նյութաիրային գործոնների մեջ, որը կարելի է գնահատել որպես կապիտալի որակի բարելավման աստիճանի,

նրա արտադրողականության բարձրացում:

Զնյութականացված գիտատեխնիկական առաջընթացն արտահայտվում է գիտելիքների առաջընթացով, կրթության մակարդակի բարձրացմամբ, գիտական հետազոտությունների և մշակումների ծախսերով, աշխատողների որակավորման բարձրացմամբ, արտադրական հմտություններով («նոու հաու») և այլն: Վերջիններս շատ դժվար է առանձնացնել և գնահատել այն գործոններից զատ, որոնք նույնպես նպաստում են միավոր ծախսերի արտադրողականության բարձրացմանը: Հետևաբար գիտատեխնիկական գործոնի ազդեցությունը հնարավոր է գնահատել միայն «մնացորդային մեթոդով», որն էլ կիրառվել է նաև Դենիսոնի կողմից: Այս մեթոդը հիմնված է Կոբ-Ղուզասի արտադրական ֆունկցիայի վրա և ունի հաշվարկման հետևյալ սկզբունքը. եթե ամբողջական եկամտի հավելածից հանենք այն մասը, առաջացել է կապիտալի և աշխատանքի հավելածից, ապա կստացվի, որ եկամտի մնացորդը ստեղծվել է մնացած բոլոր գործոնների հաշվին:

Այդուհանդերձ, այս հարցում Դենիսոնի մոտեցումը փոքր-ինչ տարբերվում է Սոլոուի մոտեցումից նրանով, որ Սոլոուն եկամտի հավելածի մնացորդն ամբողջովին վերագրում է գիտատեխնիկական առաջընթացին, մինչդեռ Դենիսոնը դա վերագրում է «տնտեսական աճի մնացորդային գործոնին», որի մեջ ներառում է ոչ միայն գիտատեխնիկական առաջընթացը, այլև գործոնների բաշխումն ու արդյունավետ օգտագործումը, արտադրության մասշտաբից տնտեսումը, որոնք միասին հանգեցնում են «գործոնների ամբողջական արտադրողականության» բարձրացմանը: Այլ կերպ ասած՝ եթե գործոնների քանակական ավելացմամբ ձեռք բերվածը վերագրվում է էքստենսիվ տնտեսական աճին, ապա «գործոնների ամբողջական արտադրողականության» բարձրացման շնորհիվ ձեռք բերվածը վերագրվում է ինտենսիվ տնտեսական աճին:

Տնտեսական աճի գործոնային վերլուծության համար սովորաբար կիրառվում է հետևյալ պարզեցված արտադրական ֆունկցիան.

$$Y = W_L L + W_K K + W_n n + a$$

որտեղ

Y – ազգային արդյունքի հավելածի տեմպն է,

W_L, W_K, W_n աշխատանքի, կապիտալի, բնական ռեսուրսների բաժինն է հասարակական արդյունքի միավորի աճի մեջ, այսինքն

$$(W_L + W_K + W_n = 1)$$

L, K, n - աշխատանքի, կապիտալի, բնական ռեսուրսների ծախսերի հավելածի տեմպն է,

a - գիտատեխնիկական առաջընթացի, գործոնների ամբողջական արտադրողականության աճի տեմպն է կամ «Դեմիսոնի մնացորդային գործոնն է»:

Դեմիսոնի «մնացորդային գործոնը» կամ տնտեսական աճի մեջ գիտատեխնիկական և մնացյալ գործոնների ներդրումը հաշվարկվում է հետևյալ կերպ.

$$a = Y - (W_L L + W_K K + W_n n)$$

Իրավամբ, Դեմիսոնի տնտեսական աճի գործոնային վերլուծությունը և նրա մեթոդաբանությունը ներկայումս էլ կարևորվում են տեսական հիմնավորվածությամբ և գործնական կիրառման մատչելիությամբ ու պարզությամբ:

2.6. Տնտեսական աճի տեմպերի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով

Տնտեսական աճի միագործոն մոդելներով կանխատեսումը հնարավոր է իրականացնել 3 եղանակով.

1. ժամանակային շարքերի վերլուծության արդյունքների արտարկմամբ,
2. կապիտալի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելով,
3. աշխատանքի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելով:

Քննարկենք դրանք առանձին-առանձին: Կանխատեսման մեթոդների քննարկման ժամանակ առաջադրվում են այնպիսի մոդելներ, որոնք հենվում են ժամանակի ընթացքում աճի տեմպերի արտարկման վրա: Եթե այդ ֆունկցիաների կայուն գործակիցները հաշվարկենք փոքրագույն քառակուսիների եղանակով, ապա ֆունկցիաների միջոցով կարող ենք կանխատեսել ոչ հեռավոր ապագայի աճի տեմպերը: Աճի տեմպերի կանխատեսումների համար կարող են օգտագործվել մի շարք մաթեմատիկական ֆունկցիաներ: Այդպիսի պարզագույն միագործոն մոդելներ են.

1. $Y_t = a + bt$ ուղիղ գծային ֆունկցիա,
2. $Y_t = ax \cdot t^b$ աստիճանային ֆունկցիա,
3. $Y_t = axb^t$ ցուցային ֆունկցիա,
4. $Y_t = ax \cdot L^{b \cdot x^t}$ մոդիֆիկացված ցուցային ֆունկցիա,
5. $Y_t = a + bt + ct^2$ պարաբոլական ֆունկցիա,
6. $Y_t = a + bt + ct^2 + dt^3$ բարդ պարաբոլական ֆունկցիա,
7. $Y_t = Y_0 (1 + y)^t$ երկրաչափական պրոգրեսիայի ֆունկցիա,

8. $Y_t = Y_0 \exp \int_0^t a_0 + a_1 t + a_2 t^2 dt$ ընդհանրացված ցուցչային ֆունկցիա,

9. $Y_t = Y_0 + \Delta Y_t + a / (1 + b e^{-ct})$ լոգիստիկ ֆունկցիա:

Երկրորդ է, վերջին երեք մոդելներում ժամանակի գործոնի հետ միասին հաշվի են առնվում նաև վերջնական արդյունքի բազիսային ծավալը և նրա տարեկան փաստացի աճի միտումները, այնուամենայնիվ, կանխատեսումներ կատարվում են ժամանակի գործոնի փոփոխության հիման վրա, այսինքն՝ արտադրական գործոնների (կապիտալ, աշխատանք) ազդեցությունը հաշվի չի առնվել, ուստի դրանք ևս դասվում են միագործոն մոդելների շարքը:

Թվարկած ֆունկցիաներից յուրաքանչյուրն արտադրության աճի դինամիկայի հետազոտում է ժամանակի մեջ: Նշված մոդելների միջոցով կայուն պարամետրերը հաշվարկելու ժամանակ նկատի պետք է ունենալ, որ a , b , c , d պարամետրերը յուրաքանչյուր մոդելի համար հաշվարկվում են տվյալ ֆունկցիայի ածանցման հիման վրա, որի հետևանքով այդ պարամետրերն առանձին մոդելներում կունենան խիստ տարբեր արժեքներ և պետք է օգտագործվեն միայն տվյալ մոդելում:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ իրական կյանքում (7) բանաձևը ճշգրիտ չի արտացոլի տարեկան աճը, քանի որ այն հավասարաչափ աճի տեսլիկ է արտահայտում, որը իրականությանը հաճախ չի համապատասխանում: Ընդհանրապես, տարեկան հավելաճի տեսլիկ կայունության ընդունումը չի կարող օգտագործվել տնտեսական աճի կանխատեսման ընթացքում, քանի որ պարունակում է կանխատեսման զգալի սխալներ: Սակայն ժամանակային շարքերի պարզագույն հարթեցման օգտագործումը հնարավորություն է տալիս արտարկելու տվյալները կարճ ժամանակահատվածի արտադրության աճի կանխատեսման համար: Ուստի կանխատեսման հորիզոնի երկարացման համար պահանջվում է օգտագործել ավելի բարդ ոչ գծային ժամանակային շարքեր կամ գործոնային, գործոնային-կառուցվածքային ֆունկցիաներ: Այդպիսի ֆունկցիա է ընդհանրացված ցուցչային այն ֆունկցիան, որը բնութագրում է տարեկան աճի փոփոխական համամասնական օրինաչափություն: Այդպիսին են (8) և (9) ընդհանրացված ցուցչային և լոգիստիկ ֆունկցիաները:

Այս ֆունկցիաներում Y_t փոփոխական մասն աճում է գծային տեսքով, իսկ Y_0 և ΔY փոփոխականները և a , b , c պարամետրերը որոշվում են ոչ գծային հավասարումից:

Ինչպես նշվեց, տնտեսական աճի պարզագույն մոդելները դիտարկում են այդ աճի ընթացքը ժամանակի մեջ: Այսպես. եթե արդյունքի ծավալը դինամիկայում նշանակենք Y_t , իսկ նրա բազային

մակարդակը Y_0 , հավելածի տարեկան տեմպը՝ y , ապա կարող ենք ստանալ (7) բանաձևը.

$$Y_t = Y_0 (1+y)^t$$

Քանի որ $\lim (1+y/n)^{nt} = e^{yt}$ ապա $Y_t = Y_0 \cdot e^{yt}$, որտեղ e -ն բնական լոգարիթմի հիմքն է: Այս բանաձևը ցույց է տալիս ազգային եկամտի աճը տնտեսական աճի բնական ընթացքի ազդեցությամբ:

Ազգային եկամտի հավելածը կարելի է հաշվարկել նաև կուտակման ֆոնդի և կապիտալատարության ցուցանիշի միջոցով: Դրա համար կարող ենք օգտագործել հետևյալ բանաձևը.

$$Y_t = Y_0 (1 + (1-\alpha) / h)$$

h- կապիտալատարությունն է,

α - սպառման ֆոնդի տեսակարար կշիռն է ազգային եկամտում:

Ենթադրենք՝ ազգային եկամտի ծավալը 600 մլրդ դրամ է, $h = 1,45$ $\alpha = 0,8$

$$Y_3 = 600 (1 + 1-0,8/1,45)^3 = 882 \text{ մլրդ դրամ}$$

Եթե կապիտալատարությունը երկու անգամ աճի.

$$Y_3 = 600 (1 + 1-0,8/2,9)^3 = 732 \text{ մլրդ դրամ}$$

Այսինքն՝ արտադրության ծավալը կարելի է ավելացնել ինչպես կուտակման տեսակարար կշռի ավելացման, այնպես էլ կապիտալատարության կրճատման ուղիով: Այսպիսով, ցանկացած տարվա ազգային եկամտի ծավալը կարելի է հաշվարկել դրա բազային ծավալի և դրանում սպառման ու կուտակման ֆոնդերի տեսակարար կշիռների միջոցով, պայմանով, որ այդ տեսակարար կշիռները և կապիտալատարությունը հաստատուն մեծություններ են:

Ինչպես նշեցինք, երկրորդ եղանակը կապիտալի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելով տնտեսական աճի կանխատեսումն է:

Միագործոն մոդելները կապված են կապիտալի և աշխատանքի օգտագործման հետ:

Կապիտալի աճը յուրաքանչյուր տարի որոշվում է տվյալ տարում կատարվող ներդրումների և նախորդ տարվա կապիտալի մաշվածության հիման վրա.

$$\Delta K_t = s_t f(k_t) - \delta K_{t-1}$$

որտեղ

s_t - t -րդ տարում ազգային արդյունքի խնայողության նորմն է,

$f(k_t)$ - t -րդ տարում արտադրված ազգային արդյունքն է (Y_t),

δ -ն կապիտալի տարեկան մաշվածության նորմն է,

K_{t-1} -ը կապիտալի մեծությունն է նախորդ տարում:

Կարճ ժամկետում կապիտալի սահմանային հատույցը կայուն է, ուստի.

$$\Delta Y_t = MPKx \Delta K_t$$

Երկար ժամկետում կապիտալի սահմանային հատույցը փոփոխվում է և այն կարելի է դիտարկել $Y_t = a + bt$ գծային հավասարման միջոցով: Նման ձևով կապիտալի սահմանային հատույցը կանխատեսելուց հետո պարզագույն ձևով կարելի է հաշվարկել կապիտալի աճի հաշվին տարեկան աճը.

$$\Delta Y_t = MPK_t \times \Delta K_t$$

Նկատի ունենալով, որ.

$$\Delta K_t = s_t f(k_t) - \delta K_{t-1} = s_t Y_t - \delta Y_{t-1}$$

կարող ենք գրել.

$$\Delta Y_t = MPK_t (s_t Y_t - \delta K_{t-1})$$

Կարող ենք օգտագործել նաև $Y_t = A K_t^\alpha$ և $Y_t = A_t K_t^\alpha$ տիպի միագործոն մոդելները: Առաջին մոդելը ենթադրում է, որ կապիտալի օգտագործման արդյունավետությունը կայուն է, երկրորդ մոդելը ենթադրում է, որ A -ն ժամանակի մեջ փոփոխվում է, և դրա փոփոխման օրինաչափությունը կարելի է կանխատեսել

$$a(t) = a_0 + a_1 t + a_2 t^2$$

Ուստի առաջին ֆունկցիան օգտագործելի է կարճատև ժամանակահատվածում, իսկ երկրորդը՝ ավելի երկարատև ժամանակահատվածի տնտեսական աճի կանխատեսման համար:

Երրորդ եղանակը տնտեսական աճի հաշվարկն է աշխատուժի և աշխատանքի սահմանային արտադրողականության միջոցով: Ինչպես գիտենք.

$$\Delta Y_t = MPL_t \times \Delta L_t$$

Կարճ ժամկետում աշխատանքի սահմանային արտադրողական էական փոփոխություն չի կրում, հետևաբար պահանջվում է հաշվարկել միայն աշխատուժի աճի տեմպերը: Այն երկրներում, որոնցում գործազրկության մակարդակը տատանվում է դրա բնական մակարդակի շուրջը, աշխատուժի աճի տեմպը սովորաբար հավասարվում է բնակչության աճի տեմպերին: Եթե այն նշանակենք n -ով, ապա կարող ենք գրել.

$$n = \sqrt{L_t / L_0} - 1$$

Նկատի ունենալով, որ.

$$L_t = L_0 (1+n)^t,$$

կարող ենք պնդել, որ աշխատուժի աճը կկազմի.

$$\Delta L_t = L_{t-1} \times n,$$

իսկ արդյունքի աճը կկազմի. $\Delta Y_t = MPL_t \times n L_{t-1}$:

Երկար ժամկետի համար. $MPL_t = MPL_0 (1 + MPL)^t$:

Նկատի է առնվում, որ աշխատանքի սահմանային հատույցը աճում է հավասարաչափ, ուստի.

$$\Delta Y_t = MPL_t \times n L_{t-1},$$

որտեղ n -ը աշխատուժի աճի միջին տարեկան տեմպն է:

Տնտեսական աճի կանխատեսման համար կարող ենք օգտագործել նաև $Y_t = A L_t^\beta$ և $Y_t = A_t L_t^\beta$ բանաձևերը: Առաջինը կարելի է օգտագործել կարճատև, իսկ երկրորդը՝ երկարատև ժամանակահատվածում տնտեսական աճի կանխատեսման համար:

2.7. Տնտեսական աճի կանխատեսումը բազմագործոն մոդելներով

Տնտեսական գործոնթացների ուսումնասիրման ժամանակակից մեթոդները հնարավորություն են ընձեռում մակրոմակարդակի աճի ցուցանիշների դինամիկան դիտարկելու բազմաթիվ գործոնների ազդեցությամբ: Դրանց ազդեցությունը հաշվի է առնվում մի շարք մոդելներում, որոնց հիմքում ընկած է արտադրական ֆունկցիան.

$$Y = f(K, L)$$

Արտադրության աճի և դրա գործոնների միջև կապն ամենապարզ ձևով արտահայտվում է հետևյալ մոդելի օգնությամբ.

$$Y = A K^\alpha L^{1-\alpha}$$

որտեղ A -ն և α -ն ֆունկցիայի պարամետրերն են

Այս ֆունկցիայի առանձնահատկությունն այն է, որ ուղղակի կապ է հաստատում ծախսերի և արտադրության արդյունքների միջև: Հիշենք, որ այն ունի կայուն հատույց մասշտաբից հատկություն, այսինքն՝ եթե K -ն և L -ը աճում են n անգամ, Y -ը նույնպես աճում է n անգամ: Այս ֆունկցիան կարող է արտահայտվել նաև միջին տարեկան տեմպերի միջոցով.

$$y = \alpha k + (1 - \alpha) l$$

k - կապիտալի հավելածի միջին տարեկան տեմպն է,

l - աշխատանքի հավելածի միջին տարեկան տեմպն է,

α - արտադրության ծավալի ճկունության գործակիցն է՝ ըստ կապիտալի,

(1- α) - արտադրության ծավալի ճկունության գործակիցն է՝ ըստ աշխատանքի:

Արտադրական ֆունկցիայի տվյալ տեսքը ենթադրում է խիստ կախվածություն արտադրության գործոնների արդյունավետության միջև, մասնավորապես այն, որ նրանց զումարը հավասար է մեկի: Դա էականորեն նվազեցնում է այս ֆունկցիայի կիրառման հնարավորությունները՝ տնտեսության մեջ առկա փոխադարձ կապերի նկարագրման համար, քանզի ենթադրվում է, որ արտադրության ծավալի աճն ուղղակիորեն համապատասխանում է արտադրության գործոնների ծախսումների աճին:

Այդ չափազանց խիստ սահմանափակումը հաղթահարելու հա-

մար առաջարկվում է ձևափոխել (մոդիֆիկացնել) Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիան ներմուծելով որոշ ճշգրտումներ, որոնք հանում են տնտեսական աճի վրա ՉՏԱ չեզոք ազդեցության սահմանափակումը: Այդ ձևափոխություններից մեկը կապված է Յ.Թինբերգենի անվան հետ, որը վերացրեց արտադրության գործոնների ցուցիչում գտնվող ցուցանիշների մեծության վրա դրվող սահմանափակումը, ըստ որի՝ դրանց գումարը հավասար էր մեկի: Այս դեպքում արտադրական ֆունկցիան ստանում է հետևյալ տեսքը.

$$Y = AK^\alpha L^\beta,$$

որտեղ՝ α և β - արտադրության ծավալի ճկունության գործակիցներն են կապիտալի և աշխատանքի համար:

$(\alpha + \beta) = 1$ դեպքում ֆունկցիան վերածվում է Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիայի՝ իր բոլոր առավելություններով և թերություններով:

Եթե $(\alpha + \beta) > 1$, ապա արտադրական ֆունկցիան նկարագրում է արտադրության գործոնների և արդյունքների միջև եղած փոխադարձ կապը տնտեսական առաջընթացի պայմաններում, երբ թողարկման աճը գերազանցում է արտադրության գործոնների աճը:

Եթե $(\alpha + \beta) < 1$, ապա արտադրական ֆունկցիան նկարագրում է արտադրության գործոնների և արդյունքների միջև եղած փոխադարձ կապը տնտեսական հետընթացի պայմաններում, երբ արտադրության արդյունքներն աճում են ավելի դանդաղ, քան արտադրության գործոնները:

Հարաբերական ցուցանիշների (հավելածի տեմպերի) միջոցով մակրոտնտեսական մեծությունների միջև կապը ստանում է հետևյալ տեսքը.

$$y = \alpha k + \beta l :$$

Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիայի մյուս մոդիֆիկացիան կապված է Ռ. Սոլոուի անվան հետ, որն առաջարկեց հաշվի առնել ՉՏԱ-ի որպես անկախ փոփոխականի ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա:

Այս դեպքում արտադրական ֆունկցիան ստանում է հետևյալ տեսքը.

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha} e^{\lambda} :$$

որտեղ՝

λ - ՉՏԱ հաշվին թողարկված արտադրանքի հավելածի տեմպն է:

Այս գործակցի մեծությունը ցույց է տալիս տնտեսական աճի վրա ՉՏԱ ներգործության աստիճանը:

Հավելածի տեմպերի միջոցով մակրոտնտեսական մեծությունների միջև կապը կարելի է ներկայացնել հետևյալ տեսքով.

$$y = \alpha k + (1-\alpha) l + \lambda$$

որտեղ λ -ն արտացոլում է արտադրանքի հավելածը ի հաշիվ ԳՏԱ-ի Քանի որ վերջինս այսպես թե այնպես կապված է աշխատուժի կամ կապիտալի գործոնների հետ, կարելի է ներկայացնել որպես.

$$\lambda = \lambda_k + \lambda_l$$

Կարելի է նույնպես ստանալ k և l ցուցանիշների արդյունավետության փոփոխումը նշված գործոնների միջին տարեկան հավելածի յուրաքանչյուր 1%-ի դիմաց:

$$\lambda'_k = \lambda_k / k \quad \lambda'_l = \lambda_l / l$$

Այստեղից բանաձևը կստանա հետևյալ տեսքը.

$$y = \alpha k + (1-\alpha) l + \lambda'_k * k + \lambda'_l * l$$

Տնտեսական աճը բնութագրող այս հավասարումը հնարավորություն է տալիս որոշելու այն գլխավոր տարրերը, որոնց միջոցով ձևավորվում են արտադրության զարգացման տեմպերը: Այդ տարրերից յուրաքանչյուրը բաժանելով ազգային եկամտի միջին տարեկան հավելածի ցուցանիշի վրա՝ կստանանք նրանցից յուրաքանչյուրի «ներդրումը» ընդհանուր աճի մեջ:

- Էքստենսիվ գործոնների տեսակարար կշիռը $\alpha k + (1-\alpha) l / y$ այդ թվում՝

- կապիտալի ֆիզիկական ծավալի աճը $\alpha k / y$
- աշխատուժի թվաքանակի աճը $(1-\alpha) l / y$
- Ինտենսիվ գործոնների տեսակարար կշիռը $\lambda'_k * k + \lambda'_l * l / y$

այդ թվում՝

- կապիտալի արդյունավետության աճը $\lambda'_k * k / y$
- աշխատուժի արդյունավետությանը աճը $\lambda'_l * l / y$

Տնտեսական աճի գործոնային կանխատեսումը ենթադրում է երկու փոփոխականների՝ k և l -ի և նրանց պարամետրերի՝ λ'_k և λ'_l -ի կանխատեսում: Այսպիսով, տնտեսական աճի կանխատեսումը հանգում է արտադրական պաշարների և նրանց արդյունավետության պարամետրերի կանխատեսմանը:

Գործոնների դասակարգումը մոդելներում

Գործոնային մեթոդով վերլուծությունը և կանխատեսումը ենթադրում է արտադրական գործոնների ապաագրեզավորում: Սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր խոշոր, գլոբալ գործոն, ինչպիսիք են կապիտալը և աշխատուժը, համարվում է առաջնային, որը տրոհվում է երկրորդային գործոնների, վերջինս, իր հերթին, երրորդային գործոնների և այլն: Կառուցվում է այսպես կոչված՝ գործոնների աստիճանակարգում (հիերարխիա): Օրինակ՝ եթե զբաղվածների թվաքանակը համարվում է առաջնային գործոն, ապա աշխատորվա տևողությունը՝ երկրորդային: Առաջնային գործոնը ձևավորվում է երկրորդայինների, երկրորդայինը՝ երրորդայինների միջոցով և այլն:

Առաջնային գործոններ	Երկրորդային գործոններ	
	որոնք ազդում են առաջնային գործոնի քանակի վրա	որոնք ազդում են առաջնային գործոնի արդյունավետության վրա
<i>Աշխատանք</i>	տարվա, շաբաթվա, օրվա տևողությունը, աշխատուժի տարիքային կազմը	կրթական մակարդակը, աշխատավարձի մակարդակը
<i>Կապիտալ</i>	սարքավորումների ժամանակային ծանրաբեռնվածությունը, կարողությունների օգտագործման գործակիցը	սարքավորումների բարոյական մաշվածությունը, արտադրության մասշտաբները

Երկրորդ կարգի գործոնների առանձնացումն անհրաժեշտ է նաև այն առումով, որ առաջին կարգի գործոնները և նրանց պարամետրերը հաշվարկային մեծություններ են և չեն կարող ծառայել որպես կառավարման լծակներ:

Այսպես. կապիտալի ծավալը կամ աճը հաշվարկային ցուցանիշներ են և չեն կարող հանդես գալ որպես տնտեսության կառավարման լծակներ, իսկ սարքավորումների աշխատաժամանակը, կարողությունների գործարկման ժամկետները և այլն ավելի կառավարելի են:

Մակրոտնտեսական մակարդակում ոչ բոլոր գործոնները կարող են հաշվի առնվել: Դրանք ընտրելիս ելնում են որոշակի չափանիշներից: Օրինակ՝ որպեսզի տվյալ գործոնն օգտագործվի, անհրաժեշտ է, որ դրա ազդեցությունն ազգային եկամտի հավելաճում կազմի նվազագույնը 0,1%:

Քանի որ յուրաքանչյուր գործոն բնութագրվում է երկու կողմով՝ քանակական և արդյունավետության, ապա երկրորդային գործոնները կարող են ընդգրկվել առաջնայինների մեջ երկու տեսանկյունով:

Գործոնների այսպիսի հիերարխիայի ձևավորման պայմաններում ամենագլխավոր և դժվարին խնդիրը երկրորդային գործոնների գնահատումն է: Անհրաժեշտ է կատարել հսկայական ծավալի վերլուծական, տեղեկատվական բնույթի աշխատանքներ: Ինչպե՞ս գնահատել աշխատանքի որակը՝ միջին տարիֆային գործակիցներով, կրթության վրա կատարված ծախսերով, թե՛ այլ մեթոդներով: Ինչպե՞ս գնահատել արտադրության մասշտաբների ազդեցությունը ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետության վրա և այլն: Այստեղ արդեն հաճախ կարիք է զգացվում անցնելու երրորդային գործոնների:

2.8. Արտադրական ռեսուրսների ծավալի և արդյունավետության կանխատեսումը

Մինչև այժմ տնտեսական աճի կանխատեսումը կատարվում էր արտադրական ռեսուրսների և արտադրության արդյունավետության բարձրացման աճի տեմպերի հիման վրա: Սակայն այդ ընթացքում չենք քննարկել հենց արտադրության ռեսուրսների վերարտադրության օրինաչափությունները: Այժմ փորձենք դիտարկել աշխատանքային ռեսուրսների և կապիտալի վերարտադրության գործընթացները և դրանց կանխատեսման հնարավորությունները:

Աշխատանքային ռեսուրսների կանխատեսումը սովորաբար կատարվում է բնակչության աճի տեմպերով: Բնակչության աճի տեմպերի կանխատեսումը իրականացվում է բնակչության վերարտադրության այնպիսի օրինաչափությունների հիման վրա, ինչպիսիք են՝ բնակչության բնական աճը, ծնելիության և մահացության գործակիցները, բնակչության արտագաղթի և ներգաղթի ցուցանիշները: Նման ձևով կարելի է հաշվարկել բնակչության թիվը, նրա սեռահասակային կազմը, պատկանելությունը քաղաքային և գյուղական բնակչությանը, ինչպես նաև աշխատունակ բնակչության թիվը և այլ քանակական ցուցանիշներ: Սակայն վերոհիշյալ ցուցանիշները կարելի է օգտագործել միայն աշխատուժի քանակական կազմը և զբաղվածության մակարդակը կանխատեսելու համար, մինչդեռ դրանց միջոցով աշխատանքային ռեսուրսների մակրոտնտեսական գնահատում կատարելը և տնտեսական ներուժ կանխատեսելն զգալիորեն դժվար է, քանի որ ցուցանիշները չեն արտահայտում աշխատուժի որակավորումը, գիտատեխնիկական առաջադիմության ընկալման և դրանք գործնականում օգտագործելու հնարավորությունները:

Այդ դժվարությունները պայմանավորված են երեք խումբ հակասությունների լուծման անհրաժեշտությամբ: Դրանցից առաջինը վերաբերում է աշխատուժի սեռահասակային կազմի փոփոխության գնահատմանը, քանի որ աշխատողի հասակի հետ մեծանում է նրա հմտությունը, փորձը, ձեռք են բերվում անհրաժեշտ գիտելիքներ: Երկրորդ դժվարությունը կապված է աշխատողի փորձի կուտակման, տվյալ մասնագիտության գաղտնիքների տիրապետման և այդ ամենի հետևանքով աշխատուժի որակի գնահատման հետ: Երրորդ՝ աշխատուժի մասնագիտական որակավորման աստիճանը կապված է ընդհանուր և մասնագիտական կրթության պատրաստվածության հետ:

Վերոհիշյալ գործոնների ազդեցության գնահատման նպատակը կրթական ներուժի քանակական գնահատումն է: Այն գործնակա-

նում հնարավոր է իրագործել կրթության վրա կատարվող ծախսերի միջոցով, քանի որ որքան բարձր է կրթության մակարդակը, այնքան աշխատուժի միավորի վրա կատարվող ծախսերն ավելի մեծ են, իսկ աշխատուժի կրթական որակավորման աստիճանի բարձրացումը վերածվում է տնտեսական աճի հիմնական գործոնի:

Ինչպես նշում է ամերիկացի տնտեսագետ Է. Դենիսոնը,⁷ քանի որ աշխատուժի գինը շուկայում սահմանվում է աշխատանքի որակին համապատասխան, աշխատուժի պահանջարկի և առաջարկի հավասարակշռության պայմաններում դա կարող է դիտվել որպես աշխատուժի որակի գնահատման միջոց: Վերջին հաշվով, երկրի կրթական ներուժի գնահատումը նույնպես մեր երկրում իրականացվել է կադրերի պատրաստման վրա կատարած ծախսերի մեծությամբ, որով և գնահատվել է կենդանի աշխատանքի կրթական աստիճանը: Այդ գործընթացում մեծ տեղ է հատկացվել գիտելիքների «մաշվածությանը» և «հնացմանը», որով և գնահատվել են կրթական ներուժի «ամորտիզացիայի» երեք տիպերը, այն է՝ կուտակված գիտելիքների կորուստը, գիտելիքների «բարոյական մաշվածությունը» և վերջապես մասնագիտությունների կորուստը գիտատեխնիկական առաջադիմության ազդեցությամբ:

Կատարյալ շուկայական տնտեսության պայմաններում աշխատուժի գինը կրում է կրթական ներուժի ամորտիզացիայի ազդեցությունները երիտասարդ կադրերի պատրաստման, գիտության նորագույն նվաճումների մատուցմամբ կադրերի վերապատրաստման գործընթացում և նորագույն մասնագիտություններով կադրերի պատրաստման միջոցով: Այդ բոլոր միջոցառումները նպաստում են կադրերի, աշխատողների որակավորման բարձրացմանը և դա արտացոլվում է նրանց վճարված աշխատավարձի միջոցով: Ուստի ՀՆԱ այն մասը, որը վճարվում է աշխատավարձի ձևով, ցույց է տալիս աշխատուժի աճը:

Ապագա բաշխվող արդյունքում աշխատանքի բաժինը ներկայացնում է $(1-\alpha)Y$, որտեղ $(1-\alpha)$ –ն աշխատավարձի բաժինն է համախառն ներքին արդյունքի կազմում: Մեկ աշխատողի հաշվով դա կկազմի.

$$(1-\alpha)Y/L_{\text{դ}}$$

Եթե սա բաժանենք բազային տարվա միջին աշխատավարձի վրա, կստանանք աշխատուժի որակավորման բարձրացման աստիճանը.

$$(1-\alpha)Y/L_{\text{դ}} : W_0 = (1-\alpha)Y/L : L_t W_0$$

⁷ Сту́л Денисон Э.; Использование различий в темпах Экономического роста; М., Прогрес, 1974.

այսպես, ենթադրենք կապիտալի բաժինն ազգային արդյունքում 40% է: Այսինքն $1-\alpha = 0.6$, համախառն ազգային կանխատեսվող արդյունքը կազմում է 4 մլրդ դրամ: Բազիսային տարում միջին տարեկան աշխատավարձը կազմել է 1.6 մլն դրամ: Աշխատողների թիվը փաստացի տարում կազմել է 1200 հազար մարդ: Աշխատավարձի աճը կկազմի.

$$0,6 \times 4000 / 1,2 \times 1,6 = 1,25 \text{ կամ } 25\%$$

Եթե աշխատողների թվի բացարձակ աճը կազմել է տարեկան 2.0%, ապա 5 տարում կկազմի 10.5%, այսինքն մնացած 14.5%-ը բաժին է ընկնում աշխատողների միջին որակավորման բարձրացմանը:

Թվում է, թե բավական է հաշվարկել ներդրումների և կապիտալի մաշվածքի տարբերությունը և կստանանք կապիտալի կանխատեսվող ծավալը: Սակայն իրականում կատարվող ներդրումներն անմիջապես գործող կապիտալ չեն դառնում, քանի որ գոյություն ունի ժամանակահատված, որի ընթացքում ներդրումները դեռևս անավարտ շինարարություն են:

Ուստի պահանջվում է դիտարկել ներդրումային լազը, որը ցույց է տալիս արտադրական կապիտալի մեկ լրիվ պտույտի ժամանակը՝ հաշվի առնելով մոնտաժվող և չմոնտաժվող սարքավորումները: Ներդրումային լազը չի արտացոլում արտադրական օբյեկտի շինարարության միջին ժամկետը, քանի որ չմոնտաժվող սարքավորումները ստացվում են շինարարությունն ավարտելուց մի փոքր առաջ: Արտադրական օբյեկտի շինարարության միջին ժամկետը արտահայտվում է շինարարական լազի ցուցանիշի հաշվարկմամբ, որը շինմոնտաժային աշխատանքների իրականացման տևողությունն է:

Փորձը ցույց է տալիս, որ արտադրական ներդրումների լազը տատանվում է 1,2, իսկ շինարարական լազը՝ 2.5 տարվա շրջանակներում: Ուստի, եթե հայտնի լինի արտադրական ներդրումների կառուցվածքը, ապա կարելի է հաշվել կապիտալի գործարկման միջին ժամկետը:

Կապիտալի մակրոտնտեսական ներուժը որոշվում է երեք խումբ գործոններով. կապիտալի տեխնիկական մակարդակով, նրա տեսակարար կշռով կապիտալի ընդհանուր ծավալում, կապիտալի երկարակեցությամբ, հուսալիությամբ և որակով:

Կապիտալի տեխնիկական մակարդակը և նրա դինամիկան որոշվում են վերոհիշյալ երեք գործոններով և դրանով իսկ հանդիսանում են կապիտալի մակրոտնտեսական ներուժի առաջանցիկ աճի աղբյուրը նրա ֆիզիկական ծավալի աճի համեմատությամբ: Կապիտալի տեխնիկական մակարդակի նյութական կրողը դրա ակտիվ մասի (բանվորական մեքենաներ, ուժային և տրանսպոր-

տային սարքավորումներ) տեսակարար կշիռն է կապիտալի ընդհանուր ծավալում:

Հաճախ ֆիզիկական կապիտալի երկարակեցությունը համարում են տնտեսական ներուժի կարևոր ցուցանիշ՝ մոռանալով, որ որքան երկար է ֆիզիկական կապիտալի գործողության ժամկետը, այնքան դրա աշխատունակությունը պահպանելու ծախսերը մեծ են, և տեխնոլոգիական առաջադիմությունը դանդաղ է զարգանում:

Եթե կապիտալի ֆիզիկական ծավալի գործարկումը նշանակում է տեխնիկական նոր մակարդակ, ապա գործարկման տեմպերի մեծացումը կնշանակի կապիտալի տեխնիկական մակարդակի աճ, այն պայմանով, որ նոր գործարկվող կապիտալն ունի տեխնիկական ավելի բարձր մակարդակ: Հետևաբար, ներդրումների քաղաքականությունը պահանջում է հաշվի առնել գիտատեխնիկական առաջադիմությունը:

Ընդհանուր առմամբ ստացվում է, որ կապիտալի ծառայության ժամկետի կրճատումը փոքրացնում է կապիտալի ֆիզիկական ծավալի աճը, չնայած հանգեցնում է դրա տեխնիկական մակարդակի բարձրացմանը: Այս դեպքում կապիտալի ֆիզիկական ծավալի կրճատումը տեղի է ունենում կապիտալի սահմանային հատույցի մեծացման պարագայում: Ուստի կապիտալի վերարտադրության առջև դրվող խնդիրներից մեկն այն է, թե ինչպես ընտրել կապիտալի ֆիզիկական ծավալի աճի և դրա սահմանային արտադրողականության այնպիսի մակարդակ, որ կապիտալի տնտեսական ներուժն ավելի մեծ լինի: Մինչև այժմ այս հարցի լուծման քանակական որոշվածությունը չի տրվել: Երևի միակ տրամաբանական մեթոդը կապիտալի հատույցի և այն շահագործման մեջ պահելու ծախսերի հարաբերակցության գնահատումն է: Եթե կապիտալի սահմանային հատույցն աճում է ավելի արագ տեմպերով, քան կապիտալի՝ շահագործման մեջ պահելու ծախսերն են աճում, ապա կապիտալի տնտեսական ներուժն աճում է: Եթե կապիտալի՝ շահագործման մեջ պահելու ծախսերը գերազանցում են կապիտալի սահմանային արդյունքի աճը, ապա հնացած կապիտալի միջոցները պետք է լուծարել: Այդ ճանապարհով կապիտալի տնտեսական ներուժը կսկսի աճել, և կապիտալի սահմանային հատույցի աճը կսկսի գերազանցել կապիտալը շահագործման մեջ պահելու ծախսերը:

2.9. Միջճյուղային հաշվեկշռի օգտագործումը տնտեսական աճի կանխատեսման մեջ

Արտադրության ծավալի ու կառուցվածքի վերարտադրության գործընթացում խիստ կարևոր է վերջնական արդյունքի ծավալի ու կառուցվածքի կանխատեսումը, քանի որ այդ ցուցանիշները որոշիչ են վերարտադրության բնույթի, մասշտաբների, կապիտալի կուտակման տեմպերի, սպառման չափերի և, վերջին, հաշվով ազգային արդյունքի, սպառման և կուտակման օպտիմալ հարաբերակցության որոշման գործում: Ուստի տնտեսական աճի կանխատեսման հաջողությունը և ճշգրտությունը որոշվում են վերջնական արդյունքի ծավալի ու կառուցվածքի կանխատեսման կատարյալ մեթոդաբանության ընտրությամբ: Այս նպատակներով միջճյուղային հաշվեկշռի օգտագործումն ապահովում է բավականին արժանահավատ արդյունքներ:

2.9.1. Միջճյուղային հաշվեկշռի սխեման և մոդելը

Արժեքային արտահայտությամբ միջճյուղային հաշվեկշիռը բաղկացած է չորս բաժիններից կամ քառորդակներից: Դրանցից ամենակարևորը, որը բացահայտում է միջճյուղային կապերի ամբողջ բարդությունը, առաջին քառորդակն է: Այն իրենից ներկայացնում է շախմատային աղյուսակ, որի ենթակայում և ստորոգյալում ցույց են տրվում նույնանուն ճյուղերը: Ենթակայում՝ մատակարարող ճյուղերը, ստորոգյալում՝ սպառող ճյուղերը: Հաշվեկշռի կարևոր առանձնահատկություններից է նրա նույնանուն ճյուղերի՝ ըստ տողերի և ըստ ճյուղերի գումարների հավասարությանը: Առաջին քառորդակի տողերում ցույց է տրվում յուրաքանչյուր ճյուղի արտադրանքի բաշխումը, որն օգտագործվում է սեփական կարիքների և մյուս ճյուղերում արտադրական սպառման նպատակով: Տողի գումարն արտացոլում է նյութական ծախսերի մեծությունը, որն իրենից ներկայացնում է ներքին շրջանառությունը: Այսպիսով, առաջին քառորդակը բնութագրում է մի ճյուղի կողմից արտադրանքի սպառումը մյուս ճյուղերի արտադրանքը թողարկելու համար:

		Միջանկյալ արդյունք/ներքին շրջանառություն					Վերջնական արդյունք ՀՆԱ					Զատարակական ամբողջական արդյունք
Սպառող ճյուղեր	Մատակարար ճյուղեր	Արդյունաբերություն	Գյուղատնտեսություն	Շինարարություն	Տրանսպորտ	Այլ ճյուղեր	Սպառում	Ներդրումներ	Պետական գնումներ	Արտահանում +	Ներմուծում -	
Արդյունաբերություն		I քառորդակ					II քառորդակ					
Գյուղատնտեսություն												
Շինարարություն												
Տրանսպորտ												
Այլ ճյուղեր												
Ամորտիզացիա		III քառորդակ					IV քառորդակ					
Զուտ արդյունք												
Հասարակական ամբողջական արդյունք												

Մաթեմատիկական կանոնների համաձայն դա կարող է արտահայտվել հետևյալ կերպ. ΣX_{ij} : Սա ցույց է տալիս ըստ հատվածների գումարը, այսինքն՝ տվյալ տեսակի արտադրության միջոցի, որը թողարկվել է i ճյուղի կողմից և սպառվել j մյուս հատվածներում:

Ըստ սյուների գումարը ΣX_{ij} , ցույց է տալիս j ճյուղում ստացված նյութական ռեսուրսների արժեքը: i -ը մատակարարող ճյուղն է, X_i -ը՝ այդ ճյուղի արտադրանքի ծավալը, j -ն՝ սպառող ճյուղը, X_j -ն այդ ճյուղում սպառման ծավալը: X_{ij} -ն բնութագրում է մի հատվածից մյուսը տարվա ընթացքում արտադրանքի մատակարարումների ծավալը կամ արտադրանքի հոսքերը: n -ը հաշվեկշռում հատվածների թիվն է:

Հաշվեկշռի երկրորդ բաժնում արտացոլվում է համախառն ագգային արդյունքի ձևավորումը և օգտագործումը: Ըստ տողի այստեղ ցույց է տրվում յուրաքանչյուր հատվածի արտադրանքի այն

մասը, որն ուղղվում է վերջնական օգտագործմանը: Այն է՝ սպառմանը, ներդրումներին, պետական ծախսերին և զուտ արտահանմանը: Սյուների գումարը ցույց է տալիս հասարակական արդյունքի բաղկացուցիչ մասերը: Առաջին և երկրորդ քառորդակների գումարը հորիզոնական ուղղությամբ ցույց է տալիս հասարակական արդյունքը և դրա բաշխումը ՀՆԱ-ի և ներքին շրջանառության միջև: Եթե դա բնութագրենք մաթեմատիկորեն, ապա առաջին և երկրորդ բաժինների գումարն ըստ տողերի ցույց կտա հասարակական արդյունքի բաշխումը.

$$X_i = \sum X_{ij} + Y_i$$

X_i – i -րդ ճյուղի համախառն արդյունքի ծավալն է,

Y_i – i -րդ ճյուղի վերջնական արդյունքն է:

Եթե j ճյուղի միավոր արտադրանք թողարկելու համար i ճյուղի արտադրանքի ծախսը նշանակենք a_{ij} , ապա արտադրանքի բաշխումը կարելի է գրել հավասարումների հետևյալ համակարգի միջոցով.

$$X_1 = a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + \dots + a_{1j} X_j + \dots + a_{1n} X_n + Y_1$$

$$X_2 = a_{21} X_1 + a_{22} X_2 + \dots + a_{2j} X_j + \dots + a_{2n} X_n + Y_2$$

$$X_i = a_{i1} X_1 + a_{i2} X_2 + \dots + a_{ij} X_j + \dots + a_{in} X_n + Y_i$$

$$X_n = a_{n1} X_1 + a_{n2} X_2 + \dots + a_{nj} X_j + \dots + a_{nn} X_n + Y_n$$

Այստեղից, միջճյուղային հաշվեկշռի հիմնական հավասարումը կստանա հետևյալ տեսքը.

$$X_i = \sum a_{ij} X_j + Y_i \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

a_{ij} – n կոչվում է ուղղակի ծախսերի գործակից

Երրորդ քառորդակը բնութագրում է ՀՆԱ-ի և հասարակական արդյունքի ձևավորման գործընթացը: Այստեղ ըստ ճյուղերի երևում են ամորտիզացիան և զուտ արդյունքը, որոնց կազմի մեջ մտնում են աշխատավարձը, շահույթը, տոկոսը, ռենտային վճարները և անուղղակի հարկերը: Առաջին և երկրորդ քառորդակների գումարն ըստ սյունների արտացոլում է ՀՆԱ-ի և հասարակական արդյունքի ձևավորման գործընթացն ամբողջությամբ և ըստ ճյուղերի ու հատվածների: Այն բնութագրվում է հետևյալ ձևով.

$$X_j = \sum X_{ij} + Z_j \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

X_j – j ճյուղի համախառն արդյունքն է,

X_{ij} – i ճյուղից j ճյուղին արտադրանքի մատակարարումը,

Z_j – j ճյուղի ՀՆԱ-ն:

Այսպիսով, այս երկու հավասարումների համակարգը բնութագրում է հասարակական արդյունքի բնաիրային և արժեքային կազ-

մը: Առաջին և երկրորդ քառորդականների գումարը ըստ տողերի և առաջին և երրորդ քառորդականների գումարը ըստ սյուների միմյանց հավասար են: Հետևաբար, միջճյուղային հաշվեկշիռը նախատեսում է գծային հավասարություն արտադրանքի թողարկման և նրա արտադրության վրա կատարված ծախսերի միջև: Այսինքն՝

$$\sum X_{ij} + Y_i = \sum X_{ij} + Z_j$$

Այստեղից էլ միջճյուղային հաշվեկշռի երրորդ հիմնական հավասարումը.

$$\sum Y_i = \sum Z_j$$

Չորրորդ քառորդակը տվյալներ է պարունակում ՁՆԱ կառուցվածքի վերաբերյալ:

2.9.2. Ուղղակի և լրիվ ծախսերի գործակիցները միջճյուղային հաշվեկշռում

Ինչպես արդեն նշել ենք, ուղղակի ծախսի գործակիցներն արտահայտում են հումքի, նյութերի ծախսումները միավոր արտադրանքի արտադրության համար: Դրանք նշանակեցինք a_{ij} : $a_{ij} = X_{ij} / X_j$: Ուղղակի ծախսերի գործակիցներն առանձին ճյուղերի միջև տնտեսական կապերի քանակական ցուցանիշներ են և արտահայտում են ճյուղերի և արտադրանքի կարևորագույն տեսակների փոխադարձ կապերը: Ուղղակի ծախսերի ամփոփ մատրիցն ունի հետևյալ տեսքը.

$$A = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} \dots & a_{1j} \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} \dots & a_{2j} \dots & a_{2n} \\ a_{i1} & a_{i2} \dots & a_{ij} \dots & a_{in} \\ a_{n1} & a_{n2} \dots & a_{nj} \dots & a_{nn} \end{vmatrix}$$

Այս մատրիցը միջճյուղային հաշվեկշռի տնտեսամաթեմատիկական մոդելի հիմքն է: Հավասարումների համակարգից.

$$Y_i = X_i - \sum a_{ij} X_j,$$

որտեղ $a_{ij} = X_{ij} / X_j$

երևում է, որ վերջնական արդյունքի տրված մեծության դեպքում բոլոր միջճյուղային կապերը (X_{ij}) որոշվում են ուղղակի ծախսերի գործակիցների մատրիցով:

Լրիվ ծախսերի գործակիցը տվյալ արտադրանքի միավորի վրա կատարված ուղղակի և անուղղակի ծախսերի գործակիցների գումարն է: Օրինակ՝ կոշիկի արտադրության գործընթացի ծախսված էլեկտրաէներգիան ուղղակի ծախս է: Սակայն էլեկտրաէներգիա է ծախսվում նաև կաշվի, տսնձի, անասունների, խոտի վրա և այլն:

Դրանք առաջին, երկրորդ, երրորդ, Թ-երորդ կարգի ծախսեր են, որտեղ Թ անսահմանությամբ:

Լրիվ ծախսերի գործակիցը ցույց է տալիս վերջնական արդյունքի, օրինակ՝ կոշիկի միավորի վրա տվյալ նյութի ամբողջ ծախսը: Լրիվ ծախսի գործակիցները բնութագրում են վերջնական արդյունքի / ՋՆԱ -ի / և հասարակական արդյունքի հարաբերությունը, սակայն դուրս են գալիս ընթացիկ արտադրության շրջանակներից: Միջճյուղային հաշվեկշռի հիմնական մոդելը կարելի է արտահայտել հետևյալ ձևով.

$$\sum X_i = \sum \sum a_{ij} X_j + \sum Y_i$$

այստեղից՝ $\sum X_i = \sum \sum A_{ij} Y_j$

Վերջնական արդյունքի միավորի վրա կատարված լրիվ ծախսերի գործակիցների մատրիցը, որը հաշվարկվում է ուղղակի ծախսերի գործակիցների մատրիցի հիման վրա, ունի հետևյալ տեսքը.

$$(E - A)^{-1} = \begin{vmatrix} A_{11} & A_{12} & \dots & A_{1j} & \dots & A_{1n} \\ A_{21} & A_{22} & \dots & A_{2j} & \dots & A_{2n} \\ A_{i1} & A_{i2} & \dots & A_{ij} & \dots & A_{in} \\ A_{n1} & A_{n2} & \dots & A_{nj} & \dots & A_{nn} \end{vmatrix}$$

Լրիվ ծախսերի գործակիցների մատրիցը բազմապատկելով ՋՆԱ վեկտորով՝ կստանանք յուրաքանչյուր ճյուղի արտադրության ծավալը.

$$(E - A) \times Y = X$$

$$X_i = A_{i1}Y_1 + A_{i2}Y_2 + \dots + A_{ij}Y_j + \dots + A_{in}Y_n \quad i = (1, 2, \dots, n)$$

Այսպիսով, եթե A-ն ուղղակի ծախսերի գործակիցների մատրիցն է, ապա $(E-A)^{-1}$ -ը այն լրիվ ծախսերի գործակիցներն են, որոնք արտահայտում են յուրաքանչյուր ճյուղում հասարակական արդյունքի արտադրության անհրաժեշտ ծավալը՝ այդ նույն ճյուղում միավոր վերջնական արդյունք, այսինքն՝ ՋՆԱ ստեղծելու համար: Եթե միավոր ՋՆԱ-ի արտադրության համար պահանջվում է $B = (E - A)^{-1}$ հասարակական արդյունքի ծավալ, ապա Y քանակությամբ վերջնական արդյունքի արտադրության համար հասարակական արդյունքի ծավալը որոշվում է. $X = BY$

Ունենալով կանխատեսվող ժամանակաշրջանում ուղղակի և լրիվ ծախսերի գործակիցները՝ մենք կարող ենք հեշտությամբ որոշել ՋՆԱ-ի և հասարակական արդյունքի ծավալները:

Ամփոփում

Դասական տնտեսագիտության կողմից առաջադրված տնտեսական աճի պարզագույն դրույթներից է այդ գործընթացի բաժանումը ինտենսիվ և էքստենսիվ աճի: Սակայն այդ բաժանումը հարաբերական է, քանի որ իրական կյանքում գոյություն չունի միայն ինտենսիվ կամ միայն էքստենսիվ տնտեսական աճ: Տնտեսական աճի հիմնահարցերից է դրա տարբերակումն ամբողջական պահանջարկի և ամբողջական առաջարկի միջև հաշվեկշռվածության տեսանկյունից:

Ըստ Չարոդի՝ երաշխավորված տնտեսական աճը երաշխավորում է արտադրական հզորությունների (կապիտալի) լրիվ բեռնվածությունը: Բացի այդ, Չարոդը դիտարկում է նաև արտադրության մյուս գործոնի՝ աշխատանքային ռեսուրսների լրիվ զբաղվածության նախադրյալը, որից ելնելով՝ կիրառում է «բնական տնտեսական աճ» հասկացությունը: Այն դեպքում, երբ տնտեսական աճի փաստացի տեմպը (G) հավասար է բնական աճի տեմպին (G_n), ապա տնտեսությունը զարգանում է կապիտալի և աշխատանքի լրիվ զբաղվածության պայմաններում: Չարոդը ընդունել է, որ շուկայական տնտեսությունն ինքնին չի կարող ապահովել տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռություն և տնտեսության պետական կարգավորումը համարել է անհրաժեշտություն:

Դոմարի մոդելի հիմնական տարբերությունը Չարոդի մոդելից այն է, որ Չարոդը դրա հիմքում դրել է ոչ թե խնայողությունների և ներդրումների, այլ եկամտի և արտադրական հզորությունների հավասարությունը, որը նա ներկայացնում է պահանջարկի և առաջարկի հավասարության տեսքով: Ե. Դոմարի տեսության հիմնական գաղափարն այն է, որ ներդրումները երկակի դեր են խաղում տնտեսության մեջ. մի կողմից՝ դրանք արտադրական հզորություններ են ստեղծում, իսկ մյուս կողմից՝ պահանջարկ են ստեղծում բազմարկչի էֆեկտի միջոցով: Որպեսզի ամբողջական պահանջարկի հավելաճը համապատասխանի արտադրական կարողությունների կամ առաջարկի հավելաճին, ներդրումների աճի տեմպը պետք է հավասար լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի արտադրյալին:

Ջ.Վ. Ռոբինսոնի տնտեսական աճի տեսությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ՝ ազգային արդյունքի աճի տեմպերը կախված են ազգային եկամտի բաշխումից, որն իր հերթին ֆունկցիա է համարվում կապիտալի կուտակումից: Այս մոդելի էությունն այն է, որ կապիտալի կուտակումը և դրա շնորհիվ ազգային արդյունքի աճը հնարավոր են աշխատավարձի և աշխատանքի արտադրողակա-

նության աճի տեմպերի այնպիսի հարաբերակցության դեպքում, որն արտադրության միջոցներ և սպառման առարկաներ արտադրող ոլորտներում հնարավորություն կտա կուտակման համար անհրաժեշտ միջոցներ ազատելու:

Քննետ էրոուն մշակել է այնպիսի աճի մոդել, որը հաշվի է առնում արտաքին էֆեկտը: Այս մոդելում գիտելիքների օգտագործման ժամանակ կարևոր դեր է խաղում փորձի հիման վրա ուսուցումը: Համաձայն Փոլ Ռոմերի մոդելի՝ կրթության, գիտական հետազոտությունների և կուտակված նոր գիտելիքների մեջ ներդրումների պետական աջակցությունը կարող է դիտվել որպես տնտեսական աճի կարևորագույն ներծին գործոն:

Ըստ MRW մոդելի հեղինակների՝ կապիտալի գործոնը պետք է ապագադրեգավորել՝ առանձնացնելով ֆիզիկական և մարդկային կապիտալը: Մոդելում նրանք ներառել են մարդկային կապիտալը (H)՝ որպես տնտեսական աճի ինքնուրույն գործոն, որն ունի ներծին բնույթ:

Է.Դենիսոնը մակրոտնտեսագիտության մեջ առաջին անգամ կատարեց տնտեսական աճի ծավալուն գործոնային վերլուծություն և փորձեց քանակապես գնահատել յուրաքանչյուր գործոնի ներդրումը ազգային արդյունքի տարեկան հավելաճի մեջ: Տնտեսական աճի գործոնային վերլուծության նպատակով Դենիսոնը աճի հիմնական գործոնները՝ աշխատանքը, կապիտալը, հողը և արտադրողականությունը ներկայացրել է որոշակի բաղադրիչների (ադրեգատների) տեսքով և հաշվարկել է յուրաքանչյուրի բաժինը ազգային եկամտի հավելաճի տեմպի մեջ:

Տնտեսական աճի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով հնարավոր է իրականացնել 3 եղանակով՝ ժամանակային շարքերի վերլուծության արդյունքների արտարկմամբ, կապիտալի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելով, աշխատանքի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելով:

Տնտեսական գործընթացների ուսումնասիրման ժամանակակից մեթոդները հնարավորություն են տալիս մակրոմակարդակի աճի ցուցանիշների դինամիկան դիտարկել բազմաթիվ գործոնների ազդեցությամբ (բազմագործոն մոդելներ): Դրանց ազդեցությունը հաշվի է առնվում մի շարք մոդելներում, որոնց հիմքում ընկած է արտադրական ֆունկցիան:

Տնտեսական աճի կանխատեսման հաջողությունը և ճշգրտությունը որոշվում են վերջնական արդյունքի ծավալի ու կառուցվածքի կանխատեսման կատարյալ մեթոդաբանության ընտրությամբ: Այս նպատակներով միջոյուղային հաշվեկշռի օգտագործումն ապահովում է բավականին արժանահավատ արդյունքներ:

Հիմնական հասկացություններ

«ինտենսիվ ած».

«էքստենսիվ ած».

«տնտեսական աճի մոդելավորում».

«արտադրության արդյունավետություն».

«սահմանային արդյունավետության ցուցանիշներ».

«Հարողի տնտեսական աճի մոդել».

«տնտեսական աճի հիմնարար հավասարում».

«երաշխավորված ած».

«բնական ած».

«փաստացի տնտեսական աճի տեմպ».

«Դոմարի պարադոքս».

«դինամիկ հավասարակշռություն».

«կայուն հավասարակշիռ ած».

«կուտակման նորմի արագություն».

«ծեռնարկատերերի խնայողության սահմանային հակվածություն».

«տնային տնտեսությունների խնայողության սահմանային հակվածություն».

«տնտեսական աճի գործոնային վերլուծություն կամ թվաբանություն».

«Դենիսոնի մնացորդ».

«նյութականացված տեխնիկական առաջընթաց».

«չնյութականացված գիտատեխնիկական առաջընթաց».

«արտաքին (էքստենսալ) էֆեկտ».

«փորձի հիման վրա ուսուցում (learning-by-doing)».

«գիտատեխնիկական առաջընթացի տեմպ».

«MRW մոդել».

«արդկային կապիտալ».

«միագործոն մոդելներով տնտեսական աճի կանխատեսում».

«արդյունքների արտարկմամբ ժամանակային շարքերի վերլուծություն».

«կապիտալի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդել».

«աշխատանքի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդել».

«Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիայի մոդիֆիկացում».

«գործոնային մեթոդ».

«աշխատանքային ռեսուրսների կանխատեսում».

«ներդրումային լազ».

«միջոցառումային հաշվեկշռի մոդել»:

Կրկնության հարցեր

1. Ինչո՞ւ է տարբերվում մարդկային կապիտալը ֆիզիկական կապիտալից:
2. Ազդո՞ւմ է արդյոք խնայողության նորմը հավասարակշիռ տնտեսական աճի վրա:
3. Ենթադրենք՝ խնայողությունները գերազանցում են Ոսկյա կանոնով պահանջվող նորմը: Տնտեսությունը կարելի՞ է համարել արդյունավետ:
4. Կարո՞ղ են տնտեսության մեջ ներդրումները լինել ավելի շատ, քան խնայողությունները:
5. Ոչ մեծ երկրում երկրաշարժը ոչնչացրել է կապիտալի պաշարների զգալի մասը: Սոլոուի մոդելի ենթատեքստում նկարագրեք, թե ինչպե՞ս է տեղի ունենում տնտեսության վերականգնումը, ինչպիսի՞ն են դրա կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հետևանքները:
6. Ի՞նչ պայմանների դեպքում է Հարոդի տնտեսական աճի դինամիկ մոդելում տեղի ունենում կայուն և հավասարակշռված տնտեսական աճ:
7. Ո՞րն է ներդրումների երկակի դերը Դոմարի տնտեսական աճի դինամիկ հավասարակշռության մոդելում:
8. Ո՞րն է «Դոմարի պարադոքսի» էությունը:
9. Ո՞րն է Կալդորի մոդելում կայուն հավասարակշիռ աճի պահանջման մեխանիզմը:
10. Որո՞նք են այն հիմնական դրույթները, որոնցով հիմնվում է Ռոբինսոնի տնտեսական աճի մոդելը:
11. Ո՞րն է Դենիսոնի տնտեսական աճի գործոնային վերլուծության մեթոդաբանությունը:
12. Ի՞նչ է ֆեկտ է հաշվի առել Բ. Էրրոուն աճի մոդելում:
13. Ո՞րն է Փ. Ռոմերի առաջարկած պայմանը տնտեսական աճի մոդելում:
14. Ի՞նչ ցուցանիշ է ներմուծել Յ. Թինբերգենը Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիայում:
15. Ի՞նչ նոր գործոն են կիրառել MRW մոդելի հեղինակները:
16. Ո՞ր եղանակներով է հնարավոր իրականացնել տնտեսական աճի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով:
17. Որո՞նք են բազմաթիվ գործոնների ազդեցությամբ տնտեսական գործընթացների ուսումնասիրման ժամանակակից մեթոդները:
18. Ինչպե՞ս է իրականացվում աշխատանքային ռեսուրսների կանխատեսումը:
19. Ո՞րն է միջճյուղային հաշվեկշռի օգտագործման նպատակը,

հիմնական հավասարումը, և ի՞նչ են ցույց տալիս այդ հաշվեկշռի քառորդականները:

Թ Ե Ս Ե Ր

1. **Տնտեսական աճի մոդելավորման կարևոր պայմաններից մեկն է.**
 - ա. փոփոխուն գների օգտագործման սկզբունքը,
 - բ. անփոփոխ գների օգտագործման սկզբունքը,
 - գ. կայուն տնտեսական աճի սկզբունքը,
 - դ. անկայուն տնտեսական աճի սկզբունքը:
2. **Սահմանային արդյունավետության մասնակի ցուցանիշները հաշվարկվում են.**
 - ա. արդյունավետության մասնակի ցուցանիշների տարբերակման միջոցով,
 - բ. արդյունավետության մասնակի ցուցանիշների ածանցման միջոցով,
 - գ. արդյունավետության ամփոփ ցուցանիշների տարբերակման միջոցով,
 - դ. արդյունավետության ամփոփ ցուցանիշների ածանցման միջոցով:
3. **Հարողի տնտեսական աճի մոդելում փաստացի տնտեսական աճի տեմպը.**
 - ա. ուղիղ համեմատական է և՛ խնայողության նորմին, և՛ կապիտալատարությանը,
 - բ. հակադարձ համեմատական է և՛ խնայողության նորմին, և՛ կապիտալատարությանը,
 - գ. ուղիղ համեմատական է կապիտալատարությանը և հակադարձ համեմատական խնայողության նորմին,
 - դ. ուղիղ համեմատական է խնայողության նորմին և հակադարձ համեմատական՝ կապիտալատարությանը:
4. **Ըստ Դոմարի՝ որպեսզի ամբողջական պահանջարկի հավելաճը համապատասխանի արտադրական կարողությունների կամ առաջարկի հավելաճին, պետք է.**
 - ա. ներդրումների աճի տեմպը հավասար լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի հարաբերությանը,
 - բ. ներդրումների աճի տեմպը մեծ լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի հարաբերությունից,

- զ. ներդրումների աճի տեմպը մեծ լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի արտադրյալից,
 - դ. ներդրումների աճի տեմպը հավասար լինի կապիտալի սահմանային արտադրողականության և խնայողության նորմի արտադրյալին:
5. Կալդորի առաջադրած տնտեսական աճի մոդելի համաձայն՝ տնտեսության հավասարակշռության վիճակի պայմաններում.
- ա. եկամուտները, որոնք աշխատավարձի, շահույթի և հարկերի գումարն են, հավասարվում են սպառողական ծախսերի և խնայողությունների կամ ներդրումների գումարին,
 - բ. եկամուտները, որոնք աշխատավարձի և շահույթի գումարն են, հավասարվում են սպառողական ծախսերի և խնայողությունների կամ ներդրումների գումարին,
 - գ. եկամուտները, որոնք աշխատավարձի, շահույթի և հարկերի գումարն են, պետք է մեծ լինեն սպառողական ծախսերի և խնայողությունների կամ ներդրումների գումարից,
 - դ. եկամուտները, որոնք աշխատավարձի և շահույթի գումարն են, պետք է մեծ լինեն սպառողական ծախսերի և խնայողությունների կամ ներդրումների գումարից:
6. Ռոբինսոնի կողմից ներկայացված տնտեսական աճի մոդելն արտահայտվում է հետևյալ կերպ.
- ա. արտադրության միջոցների և սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտների շահույթների գումարը հավասար է սպառողական ապրանքների վաճառքի ընդհանուր արժեքին, իսկ սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտի բանվորների աշխատավարձերի գումարը փոքր է քվադիռենտայից,
 - բ. արտադրության միջոցների և սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտների շահույթների գումարը մեծ է սպառողական ապրանքների վաճառքի ընդհանուր արժեքից, իսկ սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտի բանվորների աշխատավարձերի գումարը փոքր է քվադիռենտայից,
 - գ. արտադրության միջոցների և սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտների բանվորների աշխատավարձերի գումարը հավասար է սպառողական ապրանքների ընդհանուր վաճառքի արժեքին, իսկ արտադրության միջոցների արտադրության ոլորտի բանվորների աշխատավարձերի գումարը մեծ է քվադիռենտայից,

դ. արտադրության միջոցների և սպառողական ապրանքների արտադրության ոլորտների բանվորների աշխատավարձերի գումարը հավասար է սպառողական ապրանքների ընդհանուր վաճառքի արժեքին, իսկ արտադրության միջոցների արտադրության ոլորտի բանվորների աշխատավարձերի գումարը հավասար է քվադրենտային:

7. Քննետ էրոուի մշակած աճի մոդելը, հաշվի առնելով արտաքին (էքստենսյալ) էֆեկտը, ընդունում է հետևյալ տեսքը.

ա. $Y = K^{a+z} L^{1-a-z}$, որն ըստ Փոլ Ռոմերի պետք է ունենա $a+z > 1$ պայմանը,

բ. $Y = K^{a+z} L^{1-a}$, որն ըստ Փոլ Ռոմերի պետք է ունենա $a+z = 1$ պայմանը,

գ. $Y = K^{a+z} L^{1-a-z}$, որն ըստ Փոլ Ռոմերի պետք է ունենա $a+z < 1$ պայմանը,

դ. $Y = K^{a+z} L^{1-a}$, որն ըստ Փոլ Ռոմերի պետք է ունենա $a+z > 1$ պայմանը:

8. Յան Թինբերգենը Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիայում ներմուծեց գիտատեխնիկական առաջընթացի տեմպի ցուցանիշը: Այդ ֆունկցիան հետևյալն է. $Y = A K^{\alpha} L^{1-\alpha} e^{\gamma t}$, որտեղ գիտատեխնիկական առաջընթացի տեմպն է.

ա. $e^{\gamma t} - \gamma$,

բ. $e^{\gamma t} - \gamma$,

գ. $e^{\gamma t} - \gamma$,

դ. $\gamma - \gamma$:

9. MRW մոդելի հեղինակներն առանձնացրել են մարդկային կապիտալը՝ որպես տնտեսական աճի ինքնուրույն գործոն, որն ունի ներծին բնույթ և արտադրական ֆունկցիան ստացել է հետևյալ տեսքը. $Y = K^{\alpha} H^{\beta} (AL)^{1-\alpha-\beta}$, որտեղ մարդկային կապիտալի գործոնի նկատմամբ Y թողարկման առաձգականության գործակիցն է.

ա. $\alpha - \gamma$,

բ. $\beta - \gamma$,

գ. $1 - \alpha - \beta - \gamma$,

դ. $A - \gamma$:

10. Դենիսոնի մոտեցումը տարբերվում է Սոլոուի մոտեցումից նրանով, որ Սոլոուն եկամտի հավելածի մնացորդն ամբողջովին վերագրում է գիտատեխնիկական առաջընթացին, մինչդեռ Դենիսոնը դա վերագրում է «տնտեսական աճի մնացորդային գործոնին», որի մեջ ներառում է ոչ միայն գիտատեխնիկական առաջընթացը, այլև.

- ա. գործոնների բաշխումն ու օգտագործումը և արտադրության մասշտաբից տնտեսումը,
 - բ. գործոնների հավասարաչափ բաշխումն ու օգտագործումը,
 - գ. գործոնների բաշխումն ու արդյունավետ օգտագործումը,
 - դ. գործոնների բաշխումն ու արդյունավետ օգտագործումը և արտադրության մասշտաբից տնտեսումը:
- 11. Տնտեսական աճի կանխատեսումը միագործոն մոդելներով հնարավոր է իրականացնել 3 եղանակով, բացի.**
- ա. երկու փոփոխականների՝ k և l-ի և նրանց պարամետրերի՝ λ_k և λ_l -ի կանխատեսումից,
 - բ. ժամանակային շարքերի վերլուծության արդյունքների արտարկումից,
 - գ. կապիտալի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելումից,
 - դ. աշխատանքի դինամիկայի և կառուցվածքի փոփոխության մոդելումից:
- 12. Բնակչության աճի տեմպերի կանխատեսումն իրականացվում է բնակչության վերարտադրության այնպիսի օրինաչափությունների հիման վրա, ինչպիսիք են՝**
- ա. բնակչության բնական աճը, ծնելիության և մահացության գործակիցները, մարդկանց կյանքի միջին տևողությունը.
 - բ. բնակչության բնական աճը, բնակչության արտագաղթի և ներգաղթի ցուցանիշները, մարդկանց կյանքի միջին տևողությունը
 - գ. բնակչության բնական աճը, երեխաների միջին թվաքանակն ընտանիքներում, բնակչության արտագաղթի և ներգաղթի ցուցանիշները,
 - դ. բնակչության բնական աճը, ծնելիության և մահացության գործակիցները, բնակչության արտագաղթի և ներգաղթի ցուցանիշները,
- 13. Կապիտալի մակրոտնտեսական ներուժն որոշվում է երեք խումբ գործոններով.**
- ա. կապիտալի տեխնիկական մակարդակով, նրա տեսակարար կշռով կապիտալի ընդհանուր ծավալում, կապիտալի երկարակեցությամբ,
 - բ. կապիտալի տեսակարար կշռով կապիտալի ընդհանուր ծավալում, կապիտալի երկարակեցությամբ, հուսալիությամբ և որակով,
 - գ. կապիտալի տեսակարար կշռով կապիտալի ընդհանուր ծավալում, կապիտալի հուսալիությամբ և որակով,

դ. կապիտալի տեխնիկական մակարդակով, նրա տեսակարար կշռով կապիտալի ընդհանուր ծավալում, կապիտալի երկարակետությամբ, հուսալիությամբ և որակով:

14. Միջճյուղային հաշվեկշռում լրիվ ծախսերի գործակիցը.

- ա. տվյալ արտադրանքի միավորի վրա կատարված ուղղակի և անուղղակի ծախսերի գործակիցների գումարն է,
- բ. ցույց է տալիս վերջնական արդյունքի միավորի վրա տվյալ նյութի ամբողջ ծախսը, բնութագրում է վերջնական արդյունքի /ՀՆԱ-ի/ և հասարակական արդյունքի հարաբերությունը,
- գ. բոլոր վերոնշյալ պատասխանները ճիշտ են,
- դ. բոլոր վերոնշյալ պատասխանները սխալ են:

Խ Ն Ղ Ի Ր Ն Ե Ր

ԽՆՂԻՐ 1

X երկրում կապիտալ/արդյունք հարաբերությունը հավասար է 3, իսկ Y երկրում՝ 2: Եթե ՀՆԱ խնայվող /ներդրվող/ մասը երկու երկրներում նույնն է, ապա X երկրում ՀՆԱ աճի տեմպը Y երկրի աճի տեմպի որ մասը կկազմի:

ԽՆՂԻՐ 2

X երկրում կապիտալի սահմանային արտադրողականությունը հավասար է 1/5, Y երկրում՝ 1/3: Խնայողության սահմանային հակումը երկու երկրներում նույնն է: Դոմարի մոդելի համաձայն՝ իրական թողարկման հավելածի տեմպը Y երկրի ո՞ր մասը կկազմի:

ԽՆՂԻՐ 3

X երկրում ՀՆԱ խնայվող /ներդրվող/ մասը կազմում է 15%, Y երկրում՝ 10%: Եթե երկու երկրներում կապիտալ/արդյունք հարաբերությունը նույնն է, որքանո՞վ X երկրում ՀՆԱ աճի տեմպը կգերազանցի Y երկրի ՀՆԱ աճի տեմպը:

ԽՆՂԻՐ 4

ՀՆԱ թողարկումը բնութագրվում է $y_t = F(2L, 0,25K)$ ֆունկցիայով: t_0 ժամանակաշրջանում տնտեսությունը գտնվում է հավասարակշիռ վիճակում $L=125$ լրիվ զբաղվածության պայմաններում:

ա) Ըստ Հարոդ-Դոմարի մոդելի՝ խնայողության ի՞նչ նորմի դեպքում տնտեսության մեջ կհաստատվի հավասարակշռություն 4% աճի տեմպով:

բ) Ներդրումների ինչպիսի՞ ծավալ է պետք ապահովել և ժամանակաշրջանում հավասարակշիռ աճը պահպանելու համար:

Խնդիր 5

ԱՄՆ-ում համախառն եկամուտը կապիտալից կազմում է 30%-ը, արտադրության միջին տարեկան հավելածը կազմում է շուրջ 3%, կապիտալի՝ շարքից դուրս գալու նորմը տարեկան 4% է, և կապիտալ/թողարկում հարաբերությունը մոտավորապես 2.5 է: Ենթադրենք՝ օգտագործվող տեխնոլոգիան համապատասխանում է Կոբ - Դուգլասի արտադրական ֆունկցիային այնպես, որ կապիտալի բաժինը վերջնական արդյունքում կայուն է, և որ ԱՄՆ տնտեսությունը գտնվում է կայուն վիճակում:

ա/ Ինչպիսի՞ն պետք է լինի խնայողության նորմը սկզբնական կայուն վիճակում:

բ/ Ինչպիսի՞ն է կապիտալի սահմանային արդյունքը սկզբնական կայուն վիճակում:

գ/ Ենթադրենք՝ պետական հաջող քաղաքականության շնորհիվ խնայողության նորմը աճել է այնքան, որ տնտեսությունը հասել է Ոսկյա կանոնին՝ համապատասխանող կապիտալի պաշարին: Ինչպիսի՞ն կլինի կապիտալի սահմանային արդյունքը Ոսկյա կանոնին համապատասխանող տնտեսության կայուն վիճակում: Համեմատեք Ոսկյա կանոնին համապատասխանող կայուն վիճակի սահմանային արդյունքը սկզբնական կայուն վիճակի սահմանային արդյունքի հետ: Բացատրեք:

դ/ Ինչպիսի՞ն կլինի կապիտալ/թողարկում հարաբերությունը Ոսկյա կանոնին համապատասխանող կայուն վիճակում:

ե/ Ինչպիսի՞ն պետք է լինի խնայողության նորմը Ոսկյա կանոնին համապատասխանող կայուն վիճակին հասնելու համար:

Խնդիր 6

Սոլոուի մոդելում արտադրական ֆունկցիան ունի հետևյալ տեսքը. $y = 0.64 \cdot k$: Դուրսգրման նորմը կազմում է 5%, բնակչությունն աճում է տարեկան 1%-ով, տեխնոլոգիական առաջադիմության տեմպը հավասար է 2%-ի:

Ինչի՞նչ է հավասար խնայողության նորմը Ոսկյա կանոնի պահանջի պայմաններում:

Խնդիր 7

Արտադրական ֆունկցիան ունի $Y = 15 K^{1/3} L^{2/3}$ տեսքը: Կապիտալի ծառայության ժամկետը կազմում է 20 տարի: Բնակչության աճ և տեխնոլոգիական առաջադիմություն չկա:

Որոշել մեկ զբաղվածի հաշվով թողարկման կայուն մակարդակը, որը համապատասխանում է Ոսկյա կանոնի պայմաններին:

Խնդիր 8

Երկրի արտադրական ֆունկցիան բնութագրվում է $Y = K^{0.5} L^{0.5}$ հավասարումով: Դուրսգրման նորմը կազմում է տարեկան 6%: Բնակչությունն աճում է տարեկան 2%-ով: Տեխնոլոգիական առաջադիմությունը բացակայում է: Որոշել սպառման առավելագույն ծավալը Ոսկյա կանոնին համապատասխանող պայմաններում:

Գ Լ ՈՒ Խ 3

ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄՈԴԵԼՆԵՐ

Գլխում դիտարկվում են.

- տնտեսական պարբերաշրջանների տեսությունների դասակարգումը,
- տնտեսական պարբերաշրջանների վերլուծության հիմնական մոդելները,
- տնտեսական հավասարակշռության տեսությունները,
- ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելը,
- ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելը,
- ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդելը,
- IS-LM մոդելի դինամիկ վերլուծությունը,
- հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների հարաբերական արդյունավետությունը IS-LM մոդելում:

3.1. Տնտեսական պարբերաշրջանների տեսությունների դասակարգումը

Տնտեսական պարբերաշրջանների վերաբերյալ գոյություն ունեցող տեսությունների սահմանազատման հիմքում ընկած են պարբերաշրջանների բուն պատճառներն ու գործոնները, որոնց մեկնաբանմանը զուգընթաց ձևավորվել են որոշակի հայեցակարգեր ու տեսություններ:

Թերսպառման տեսության համաձայն՝ Ժ.Սիսմոնդի, Թ.Մալթուս, Կ.Ռոբերտսոն՝ տնտեսական ճգնաժամերի պատճառն ազգային եկամտի մեջ աշխատավարձի բաժնի նվազումն է և դրա հետևանքով անբավարար սպառումը՝ արտադրված բարիքների համեմատությամբ:

Մարքսիստական տեսության համաձայն՝ տնտեսական ճգնաժամերի պատճառ են արտադրության հասարակական բնույթի և յուրացման մասնավոր ձևի միջև հակասությունը և մասնավորապես դրա դրսևորում հանդիսացող՝ արտադրության և սպառման միջև հակասությունը:

Կապիտալի գերկուտակման տեսության ներկայացուցիչները (Մ.Տուզան-Բարանովսկի, Ա.Աֆտալիոն, Ա.Շպիտզոֆ) այն կարծիքին են, որ ճգնաժամային իրավիճակներն առաջանում են այն պատճառով, որ տեղի է ունենում հիմնական կապիտալի գերկուտակում, և արտադրության միջոցների արտադրությունը գերազանցում է սպառման առարկաների արտադրությունը:

Քննյալն տեսության համաձայն՝ պարբերաշրջանի պատճառը խնայողությունների ավելցուկն ու ներդրումների անբավարարությունն է:

Դրամավարկային հայեցակարգի համաձայն (Ռ.Խաուտրի, Ի.Ֆիշեր, Է. Հանսեն, Մ.Ֆրիդմեն) ճգնաժամերն առաջանում են փողի առաջարկի ու պահանջարկի խախտման և դրամաշրջանառության անկայունության հետևանքով:

Հոգեբանական տեսությունը (Վ.Պարետո, Ա.Պիգու) գտնում է, որ տնտեսական վերելքների ու անկումների պատճառը բնակչության լավատեսական և վատատեսական վարքագիծն է:

Արեգակնային պարբերաշրջանների տեսությունը (Ու.Ջևոնս, Ա. Հիժևսկի) պարբերաշրջանների պատճառ է համարում արեգակի վրա հայտնվող բծերի պարբերականությունը, որը բնակչիմայական փոփոխությունների հետևանքով ազդում է տնտեսության զարգացման վրա:

Քաղաքական գործարար պարբերաշրջանի տեսության համաձայն՝ մակրոտնտեսական տատանումները պայմանավորված են քաղաքական իշխանության մարմինների կողմից ընտրական ժամանակաշրջանում վարվող քաղաքականությամբ: Գործող իշխանությունը, ձգտելով վերընտրվել և պահպանել իր դիրքերը, նախընտրական շրջանում վարում է «մեղմ» կամ «խթանող», դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականություն՝ նպատակ ունենալով ստանալ ընտրողների վստահությունը: Հետընտրական շրջանում վարում է «կոշտ, զսպող» դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականություն, որը, բնականաբար, կարող է հանգեցնել տնտեսական անկումների: Այլ կերպ ասած՝ այս տեսությունը գործարարության պարբերաշրջանը կապում է քաղաքական իշխանության ընտրական պարբերաշրջանների հետ:

Հավասարակշռված տնտեսական պարբերաշրջանի տեսության համաձայն՝ պարբերաշրջանայնությունը բացատրվում է ոչ թե ներուժային ՀՆԱ-ի հետագծի շուրջն ազգային արդյունքի թողարկման ծավալների տատանումներով, այլ հենց բուն հետագծի (տրենդի) տատանումներով կամ տեղաշարժերով կարճ ժամանակահատվածում: Իրական գործարար պարբերաշրջանի տեսությունը ենթադրում է, որ մակրոտնտեսական տատանումների պատճառ կարող են

լինել արտադրողականության շուկային փոփոխությունները տնտեսության մեկ կամ մի քանի հատվածներում, ոլորտներում և ընդհանրապես արտադրության տեխնոլոգիայում:

Ըստ ազդակատարածողական տեսության, որը լայնորեն ընդունվում է ներկայումս, տնտեսությունն իր զարգացման ընթացքում բախվում է բազմաթիվ ազդակների (իմպուլսների), որոնք մղում են, զարկ են տալիս պարբերաշրջանային տատանումներին: Այս ազդակները (գիտական հայտնագործությունները, պատերազմները, հեղաշրջումները, քաղաքական ռեժիմների փոփոխվելը և այլն), ներգործելով շուկայական համակարգի ներքին կառուցակարգի վրա (կապված բազմարկչի և արագացուցչի գործողության հետ), հանգեցնում են տնտեսության տատանողական գործընթացների, որոնք աստիճանաբար մարում են: Սակայն, քանի որ արտաքին ազդակները բազմաթիվ ու բազմաբնույթ են, ուստի շուկայական տնտեսությունն անընդհատ գտնվում է պարբերաշրջանային տատանումների մեջ:

Տնտեսական աճի պարբերաշրջանայնությանը վերաբերող նշված տեսությունների հայեցակետերն ու մոտեցումները, ինչպես նաև դրանց հիման վրա ձևավորված տնտեսական պարբերաշրջանի մոդելները կարելի է դասակարգել նաև ըստ քեյնսյան և նորդասական ուղղությունների: Քեյնսյան ուղղության կողմնակիցներն իրենց տեսությունների հիմքում դնում են այն գաղափարը, որ տնտեսական հավասարակշռությունն ապահովվում է ոչ թե մակրոտնտեսական շուկաներում գնային մեխանիզմների (Վալրասի օրենքին համապատասխան), այլ գլխավորապես քանակական մեխանիզմների շնորհիվ: Այլ կերպ ասած՝ քեյնսականները տնտեսական տատանումների գլխավոր նախադրյալներից են համարում գների ոչ ճկունությունը: Նորդասականները, ընդհակառակը, իրենց տեսության հիմքում դնում են հենց Վալրասի օրենքը և հավասարակշռության գնային մեխանիզմները: Քեյնսյան և նորդասական ուղղությունների գաղափարական հիմքի վրա ձևավորվել են տնտեսական պարբերաշրջանների համապատասխան մոդելներ: Դրանցից առավել կարևորներն են՝ Սամուելսոն-Ֆիքսի, Թևեսի, Կալդորի, Ֆիշերի, Լեյդերի իրական տնտեսական պարբերաշրջանի և մի շարք այլ մոդելներ, որոնք իրենց հերթին ունեն արտածին և ներծին բնույթ կախված նրանից, թե ինչպիսի պատճառներ են դրվում տնտեսական տատանումների հիմքում:

3.2. Տնտեսական պարբերաշրջանների վերլուծության հիմնական մոդելներ

Արագացուցիչ և բազմարկչի էֆեկտների համընկնումից առաջանում է արագացուցիչ-բազմարկչի էֆեկտը: Այդ մոդելը մշակել են անգլիացի տնտեսագետներ Փ. Սամուելսոնը և Ջ.Յիքսը: Արագացուցիչ-բազմարկչի էֆեկտը ցույց է տալիս տնտեսական համակարգի ինքնապաշտպան պարբերաշրջանային տատանումների մեխանիզմը:

Որոշակի մեծությամբ ներդրումների աճը, ինչպես հայտնի է, կարող է բազմապատիկ մեծությամբ ավելացնել ազգային եկամուտը՝ որպես բազմարկչի էֆեկտի հետևանք: Ավելացած եկամուտն, իր հերթին, հետագայում կառաջացնի ներդրումների գերազանցող աճ՝ արագացուցչի էֆեկտի հետևանքով: Այդ ածանցյալ ներդրումները, համարվելով ամբողջական պահանջարկի բաղադրիչներ, առաջացնում են հերթական բազմարկչային էֆեկտ, որը նորից կավելացնի եկամուտը՝ դրդելով ձեռնարկատերերին նոր ներդրումների: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ բազմարկչի էֆեկտը կարող է գործել նաև «հակառակ ուղղությամբ», այսինքն՝ բազմարկչ-արագացուցչի էֆեկտը կարող է առաջացնել ներդրումների շատ ավելի (բազմապատիկ) նվազում, քան եկամտի փոփոխությունը:

Ցույց տանք եկամտի աճի և բազմարկչի ու արագացուցչի գործողության միջև կախվածությունը: Սպառման բանաձևն ունի հետևյալ տեսքը.

$$C_t = \underline{C} + MPC Y_{t-1},$$

որտեղ

\underline{C} -ն անկախ (ավտոնոմ) սպառումն է,

MPC - սպառման սահմանային հակումը,

Y_{t-1} - ազգային եկամտի ծավալն է նախորդ ժամանակաշրջանում:

Ներդրումների բանաձևն ունի հետևյալ տեսքը.

$$I_t = \underline{I} + V(Y_{t-1} - Y_{t-2}),$$

որտեղ \underline{I} -ն անկախ ներդրումներն են:

Բազմարկչ-արագացուցչի մաթեմատիկական արտահայտությունն է՝

$$Y_t = A + MPC Y_{t-1} + V(Y_{t-1} - Y_{t-2}),$$

որտեղ A -ն անկախ ծախսերի գումարն է:

Բազմարկչ-արագացուցչի էֆեկտի զուգորդումն էլ հենց բացատրում է միջին պարբերաշրջանների մեխանիզմը:

Բազմարկչ-արագացուցչի մոդելը ենթադրում է պարբերաշրջանային տատանումների մի քանի տարբերակներ, որոնք որոշվում

են սպառման սահմանային հակման (MPC) և V-ի տարբեր մեծություններով:

Եթե MPC և V-ի պարամետրերը գտնվում են 0.5-ից մինչև 1.0 միջակայքում, ապա ազգային եկամտի դինամիկան կբնութագրվի հանգչող տատանումներով, որոնք կհանգեցնեն եկամտի նոր հավասարակշռված մակարդակի:

V-ի 1-ից բարձր լինելու և MPC-ի՝ 0.5-ից մինչև 1-ը գտնվելու դեպքում եկամտի դինամիկան ձեռք կբերի պայթյուն-տատանումների բնույթ:

Եթե $V=1$, ապա MPC-ի ցանկացած նշանակության դեպքում կառաջանան ազգային եկամտի հավասարակշռված չհանգչող տատանումներ:

Իրական տնտեսությունում MPC և V-ի պարամետրերն ավելի շատ համապատասխանում են 2-րդ տարբերակին, որի դեպքում ազգային եկամտի ցուցանիշները պետք է որ 5-10 տարվա ընթացքում ձեռք բերեին մեծ ծավալներ: Բայց գործնականում տեղի չեն ունենում պայթյունի տիպի տատանումներ: Բանն այն է, որ եկամտի մեծությունը սահմանափակված է «առաստաղով»: Դա տատանումների ամպլիտուդի սահմանափակումն է ամբողջական առաջարկի կողմից: Մյուս կողմից՝ ազգային եկամտի նվազումը սահմանափակված է «հատակով», որտեղ մենք բախվում ենք տատանումների ամպլիտուդի սահմանափակման ամբողջական պահանջարկի կողմից: Ազգային եկամտի ալիքը, բախվելով «առաստաղին» առաջացնում է նրան հակառակ դինամիկա: Երբ գործարար ակտիվության նվազեցնող շարժումը հասնի «հատակին», ապա կսկսվի վերականգնման և վերելքի գործընթացը:

Այնուամենայնիվ, ինչու՞ տնտեսությունը ցույց չի տալիս հանգչող տատանումները, որոնք վերջ ի վերջո հանգեցնեն համակարգի կայուն հավասարակշռությանը: Ռ.Ֆիշերը տնտեսությունը համեմատում է ճոճանակի հետ: Ժամացույցի ճոճանակն աստիճանաբար կկանգնի, եթե չլինի կարգավորիչի ընթացքը, որն ամեն անգամ հարվածում է ճոճանակին՝ ապահովելով նրա տատանումը: Այսպիսին է Ֆիշերի մոտեցումը տնտեսության չանհետացող պարբերաշրջանայնությանը:

Ընդհանուր առմամբ, արագացուցիչ-բազմարկչի էֆեկտը շատ տնտեսագետների կողմից ուսումնասիրվել է որպես տնտեսական տատանումների անբաժան բաղադրիչ, որն առաջանում է տնտեսության անկայունությունից և առաջացնում այդ անկայունությունը: Սակայն այդ էֆեկտի նշանակության գնահատման հարցում եղել են և կլինեն տարածայնություններ:

3.3. Տնտեսական հավասարակշռության տեսությունները

Տնտեսական հավասարակշռության վրա ազդում են ինչպես շուկայական գործոնները՝ առաջարկ, պահանջարկ, գին, այնպես էլ ոչ շուկայական գործոնները՝ քաղաքական, սոցիալական, հոգեբանական և այլն: Հավասարակշռության հասնելու նպատակով պետական միջամտությունը և շուկայական բնույթ չունի:

Տնտեսական հավասարակշռության նախադրյալներից մեկը համամասնականությունն է և նրա պահպանման ու կարգավորման սոցիալ-տնտեսական կառուցակարգը: Տնտեսության զարգացման և տնտեսական աճի ապահովման համար անհրաժեշտ է այդ համամասնականության սկզբունքի պահպանում տարբեր մակարդակներում՝ ընդհանուր տնտեսական, միջնյուղային, ներմիջնյուղային, ներտնտեսական, տարածքային, միջպետական: Տնտեսական հավասարակշռության հասնելու մի քանի եղանակներ կան: Ազատ շուկայի պայմաններում դա իրականացվում է «անտեսանելի ձեռքի», այսինքն՝ առաջարկի, պահանջարկի և գների մրցակցային տատանումների միջոցով: Խառը տնտեսության պայմաններում պետությունն ուղղակի և անուղղակի լծակների միջոցով կարգավորելով տնտեսության մեջ գոյություն ունեցող անհամամասնությունները՝ ձգտում է ապահովել տնտեսական հավասարակշռություն: Միասնական կենտրոնից ղեկավարվող վարչահրամայական համակարգի պայմաններում համամասնությունները սահմանվում են պետության կողմից պլանավորման միջոցով: Ժամանակակից շուկայական տնտեսության պայմաններում կիրառվում է դրանցից յուրաքանչյուրի տարրերի զուգորդման սկզբունքը:

Տնտեսության մեջ հավասարակշռության հաստատման և դրա կարգավորման վերաբերյալ տեսակետները ձևավորվել են ժամանակի ընթացքում և ներկայումս արտացոլվում են մի քանի հիմնական տեսական մոտեցումներում:

Տնտեսական համամասնությունների և հավասարակշռության հիմնահարցն առաջին անգամ քննարկել է դասական քաղաքատնտեսության ներկայացուցիչ, ֆիզիոկրատիզմի հիմնադիր Ֆ. Բենեն իր «Տնտեսական աղյուսակ» աշխատության մեջ: Բենեն դիտարկել է. հասարակական արդյունքի իրացման համամասնությունները տարբեր ոլորտների միջև: Հետագայում Կ. Մարքսը հետազոտել է հասարակական արդյունքի իրացման պայմանները պարզ և ընդլայնված վերարտադրության սխեմաներում: Մարքսը նշում է տնտեսական հավասարակշռության անհրաժեշտությունը, սակայն այն կարծիքին է, որ այն կապիտալիստական տնտեսությա-

նը բնորոշ չէ, և այդ հավասարակշռությունն անխուսափելիորեն խախտվում է տնտեսական ճգնաժամերի պատճառով:

Կայուն տնտեսական հավասարակշռության տեսության հիմնադիրն է նորդասական դպրոցի ականավոր ներկայացուցիչ Ա. Մարշալը: Ըստ նրա՝ շուկայական տնտեսությանը բնորոշ է հավասարակշռությունը, որը ձևավորվում է առաջարկի և պահանջարկի հավասարեցման միջոցով, երբ սահմանվում է հավասարակշռված գինը:

Տնտեսական հավասարակշռության տեսությունն իր հետագա զարգացումը ստացավ Ջ. Բ. Կլարկի ստատիկ և դինամիկ հավասարակշռության տեսության մեջ: Ստատիկ հավասարակշռության քննարկման ժամանակ երկրում բոլոր գործոնների անփոփոխությունն ընդունվում է որպես հիմք: Դինամիկ հավասարակշռությունը քննարկելիս Կլարկը նկարագրում է մի իրավիճակ, երբ հավասարակշռության մի վիճակի խախտման հետևանքով շուկայական մեխանիզմի օգնությամբ տնտեսությունը հանգում է հավասարակշռության նոր վիճակի: Այս գործընթացի միջոցով ապահովվում է տնտեսության զարգացում: Ստատիկ և դինամիկ հավասարակշռության առանձնացումը տեսական, պայմանական բնույթ ունի:

Ամերիկացի տնտեսագետ Վ. Լեոնտեը տնտեսական հավասարակշռության քննարկման հիմքում դնում է տնտեսության տարբեր ճյուղերի միջև համամասնությունների քննարկումը «ծախսեր-թողարկում» մեթոդի օգնությամբ: Վ. Լեոնտեը, լինելով լավ տնտեսագետ և մաթեմատիկոս, կարողացավ շախմատային աղյուսակի տեսքով ներկայացնել ճյուղերի միջև նյութական և արժեքային հոսքերը: Միջճյուղային հաշվեկշիռը բաղկացած է 4 բաժիններից: Առաջինում ներկայացվում են արտադրանքի թողարկման համար կատարված ծախսերը, երկրորդում՝ վերջնական սպառման ապրանքների արտադրության ցուցանիշները և արտահանմանն ուղղված արտադրանքը, երրորդում՝ աշխատավարձը, շահույթը, իսկ չորրորդում՝ թողարկված արտադրանքի վերաբաշխումը: Այս հաշվեկշիռը համարվում է ընդհանուր տնտեսական և միջճյուղային համամասնությունների վերլուծության կարևոր միջոց: Սրա օգնությամբ Վ. Լեոնտեը հանգեց այն եզրակացության, որ դինամիկ հավասարակշռությունը կարող է հաստատվել այն դեպքում, երբ արտադրությունն աճում է այնպիսի տեմպերով, ինչպիսին վերջնական արդյունքի նկատմամբ պահանջարկն է:

Տնտեսական հավասարակշռության ժամանակակից հայացքների հիմքում ընկած են տնտեսական հավասարակշռության դասական և քեյնսյան հանրահայտ «ամբողջական պահանջարկ-ամբողջական առաջարկ» և «ազգային եկամուտ-ամբողջական ծախսեր» մոդելները:

3.4. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելը

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունը տնտեսության այն վիճակն է, երբ բոլոր շուկաներում՝ ապրանքների, փողի, կապիտալի և աշխատանքի, միաժամանակ հաստատվում է հավասարակշռություն:

Քեյնսը տնտեսագիտության տեսության մեջ ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունը որպես ինքնուրույն մակրոտնտեսական հիմնախնդիր չէր դիտարկվում: Այդ պատճառով ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության (այսուհետ՝ ԸՏՀ) դասական մոդելը դասական դպրոցի տնտեսագետների հայացքների ներկայացումն է ժամանակակից տերմինաբանությամբ: Այս մոդելը հիմնվում է հետևյալ փաստարկների վրա.

- Տնտեսությունում կատարյալ մրցակցություն է: Տնտեսությունն ինքնակարգավորվող է գների բացարձակ ճկունության, սուբյեկտների ռացիոնալ վարքի և ավտոմատ կայունարարների գործողության շնորհիվ: Կապիտալի շուկայում ավտոմատ կայունարար է ճկուն տոկոսադրույքը, իսկ աշխատանքի շուկայում՝ ճկուն անվանական աշխատավարձը:
- Շուկաներից յուրաքանչյուրում հավասարակշռությունը հաստատվում է ավտոմատ: Հավասարակշռված վիճակից շեղումները պատահական գործոնների արդյունք են, ժամանակավոր են, իսկ հավասարակշռությունը հաստատվում է ավտոմատ կայունարարների շնորհիվ՝ առանց տնտեսությանը արտաքին միջամտության:
- Փողը հաշվարկային միավոր է, չունի ինքնուրույն արժեք (փողի չեզոքության սկզբունքը), փողի և բարիքների շուկաները փոխկապված չեն: Վերլուծության ժամանակ փողային հատվածն առանձնացվում է իրական հատվածից՝ բարիքների, կապիտալի և աշխատանքի շուկաներից: Տնտեսության բաժանումը երկու հատվածի կոչվում է դասական դիստոտմիա: Ըստ դրա ենթադրվում է, որ իրական հատվածում որոշվում են իրական փոփոխականները և հարաբերական գները, իսկ փողային հատվածում՝ անվանական փոփոխականները և բացարձակ գները:
- Գործազրկությունը կարող է լինել միայն բնական, իսկ զբաղվածությունը լրիվ: Աշխատանքի շուկան առաջնային դեր է խաղում ԸՏՀ պայմանների ձևավորման գործում՝ տնտեսության իրական հատվածում:

Դասական մոդելում ՇՏՀ հավասարումները 5-ն են, որոնց լուծման արդյունքում որոշվում են զբաղվածության (L^*), իրական աշխատավարձի դրույքաչափի (w^*), ամբողջական արդյունքի (Y^*), տոկոսադրույքի (i^*) և գների ընթացիկ մակարդակի (P) հավասարակշռված արժեքները:

$$1. P \cdot MPL = w^* \Rightarrow L^*$$

$$2. L^D(w) = L^S(w) \Rightarrow w^*$$

(-) (+)

$$3. Y = Y(L) \Rightarrow Y^*$$

$$4. S(i) = I(i) \Rightarrow i^*$$

(+) (-)

$$5. \frac{M}{P} = ky \Rightarrow P^*$$

Առաջին երկու հավասարումներն արտացոլում են հավասարակշռության պայմաններն աշխատանքի շուկայում, որտեղ ձևավորվում են հավասարակշռված զբաղվածությունը՝ L^* , և հավասարակշռված իրական աշխատավարձի դրույքաչափը՝ w^* : Դասական մոդելում վճռական է հենց աշխատանքի շուկան, որտեղ հաստատված հավասարակշռությունը նշանակում է, որ ձեռնարկություններն իրականացրել են իրենց ծրագրերն արտադրության ծավալների, իսկ տնային տնտեսությունները՝ եկամտի գծով և արդյունքում հավասարակշռությունն ինքնաբերաբար հաստատվում է մյուս շուկաներում ևս: Կարճ ժամկետում արտադրական ֆունկցիան միայն մեկ գործոնից՝ աշխատանքի քանակից կախված ֆունկցիա է: Հետևաբար, հավասարակշռված աշխատանքի քանակը որոշում է արտադրության իրական ծավալը, ինչն արտացոլված է երրորդ հավասարման մեջ: Եվ քանի որ զբաղվածությունը լրիվ է, ապա արտադրության ծավալը հաստատագրվում է բնական մակարդակում, և ամբողջական առաջարկի կորը ընդունում է ուղղահայաց դիրք:

Քանի որ ամբողջական առաջարկի ծավալը տնային տնտեսությունների գործոնային ամբողջական եկամուտն է և օգտագործվում է սպառման ու խնայողությունների տեսքով, ապա $y=c+s$: Քանի որ ապրանքների շուկան հավասարակշռվում է, երբ $AD=AS$, իսկ $Y=C+I$, ապա շուկան հավասարակշռվում է, երբ $I=S$: Եթե պլանավորված ներդրումները որևէ պատճառով չեն համապատասխանում խնայողություններին, ապա կապիտալի շուկայում ճկուն տոկոսադրույքը տատանվում է այնպես, որ հավասարակշռությունը հաստատվի: Ենթադրենք՝ $S < I$: Մրցակցությունն ազատ դրամական միջոցների նկատմամբ բարձրացնում է տոկոսադրույքը, արդյունքում՝ պլանավորված խնայողություններն ավելանում են, իսկ ներդրումները նվազում այնքան, մինչև նոր տոկոսադրույքի պայմաններում՝

I=S: Այսպիսով, եթե ապրանքների շուկայում առաջանում է անհամապատասխանություն, ապա այն իր արտացոլումն է գտնում կապիտալի շուկայում, որն իր կայունացուցչի՝ տոկոսադրույքի տատանման միջոցով հավասարակշռում է կապիտալի շուկան, ինչն էլ հանգեցնում է ապրանքների շուկայի հավասարակշռության: Այսպիսով, հաստատվում է Վալրասի կանոնը, ըստ որի՝ եթե հավասարակշռությունը հաստատվում է աշխատանքի և կապիտալի շուկաներում՝ երեք փոխկապված շուկաներից երկուսում, անպայման հաստատվում է նաև ապրանքների շուկայում: Հինգերորդ հավասարումն անհրաժեշտ է միայն գների ընթացիկ մակարդակը պարզելու համար: Եթե $M = \overline{M}$ և $V = \overline{V}$ ապա գների մակարդակը

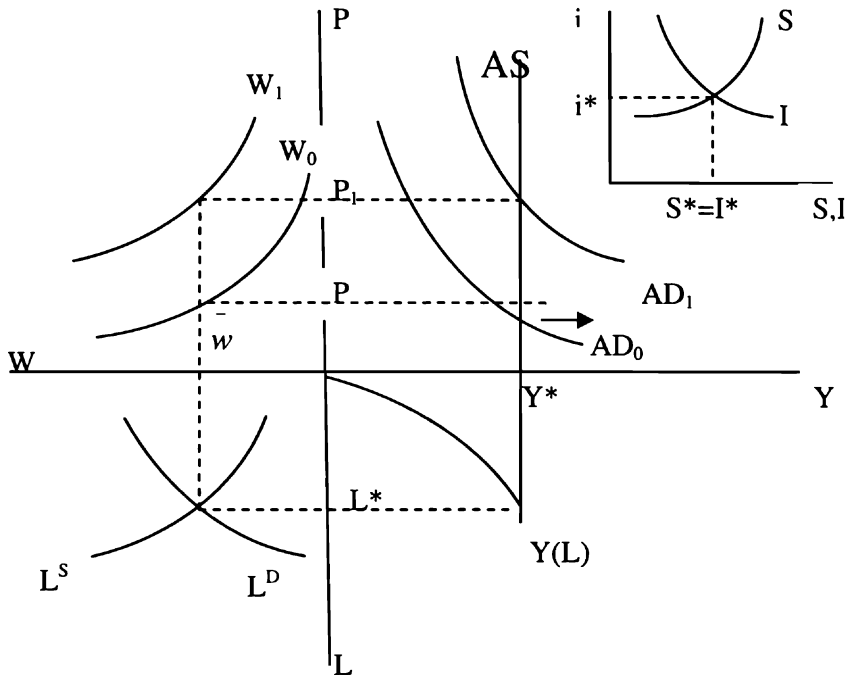
կախված է միայն իրական ՀՆԱ-ից՝ $P = M \frac{\overline{V}}{Y}$: Մյուս կողմից էլ,

հավասարակշռված Y-ի պայմաններում գների չեզոքության շնորհիվ շուկայի պարամետրերի փոփոխությունն արտահայտվում է միայն գների մակարդակի փոփոխությամբ: Եթե փողի քանակական

տեսությունից հաշվարկենք $Y = \frac{MV}{P}$, ապա պարզ է, որ $Y = \text{const}$

պայմանի ապահովման համար անհրաժեշտ է, որ փողի առաջարկը և գների մակարդակը փոխվեն միևնույն համամասնությամբ:

Փողի չեզոքությունն առավել լրիվությամբ ներկայացվում է «քեմերիջյան էֆեկտի» կառուցակարգով: Յուրաքանչյուր սուբյեկտ իր համար պլանավորում է կանխիկ փողի որոշակի օպտիմալ քանակ: Փողի քանակի ցանկացած փոփոխություն ընկալվում է որպես օպտիմալ մակարդակից շեղում, և գործողություններ են կատարվում այդ օպտիմալ քանակը վերականգնելու համար: Կանխիկ փողի ավելացման դեպքում սուբյեկտներն ավելորդ կանխիկը սկսում են փոխանակել բարիքների հետ՝ ավելացնելով սպառողական ծախսերը և ամբողջական պահանջարկը, իսկ երբ կանխիկը նվազում է, AD-ն կրճատվում է: Եվ քանի որ լրիվ զբաղվածության պայմաններում ամբողջական առաջարկը բնական մակարդակի վրա է, ապա AD-ի փոփոխությանը արձագանքում է միայն գների մակարդակի փոփոխությունը (մանավանդ որ, ըստ դասականների, գները բացարձակ ճկուն են): Բարիքների գների փոփոխությունը հանգեցնում է գործոնների գների փոփոխության: Այսպիսով, ապրանքների գործոնների գները և գների ընդհանուր մակարդակը փոխվում են նույն համամասնությամբ: Դասական տեսության ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության գրաֆիկական պատկերն ունի հետևյալ տեսքը.

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունը դասական մոդելում

Երրորդ քառորդակում ներկայացված է աշխատանքի շուկայում հավասարակշռության ձևավորման գործընթացը: W^* -ը իրական աշխատավարձի հավասարակշռված դրույքաչափն է, իսկ L^* -ը՝ զբաղվածության հավասարակշռված մակարդակը:

Չորրորդ քառորդակում ներկայացվում է ՀՆԱ (Y^*) հավասարակշռված ծավալի ձևավորումը՝ L^* -ը պրոյեկտելով արտադրական ֆունկցիայի վրա:

Y^* -ը որոշում է AS-ի ֆունկցիան: Իսկ AD-ի ֆունկցիան ստացվում է փողի քանակական տեսությունից. $Y = \frac{MV}{P}$:

Փողի քանակության փոփոխությունն ազդում է միայն անվանական ցուցանիշների վրա, և փոխում է P-ն՝ գների ընթացիկ մակարդակը: AD-ի և W-ի գրաֆիկները տեղաշարժվում են կոորդինատների սկզբնակետից՝ փողի առաջարկի ավելացման ժամանակ և հակառակ ուղղությամբ՝ նվազման ժամանակ:

Գծանկարի վերին մասում ներկայացված է կապիտալի շուկայում հավասարակշռության և հավասարակշռված տոկոսադրույքի հաստատումը: Այսպիսով, ըստ դասականների, ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռություն հաստատվում է ինքնակարգավորման շնորհիվ՝ առանց պետության միջամտության:

3.5. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելը

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելը կառուցվում է հետևյալ սկզբունքների հիման վրա.

- Գների ճկունությունը բացակայում է:
- Անվանական աշխատավարձը հարաբերականորեն կայուն է: Ըստ Քեյնսի՝ կարճ ժամկետում անվանական աշխատավարձը հաստատագրված է, քանի որ որոշվում է երկարաժամկետ աշխատանքային պայմանագրերով և եթե անգամ փոխվում է, ապա բարձրացման ուղղությամբ՝ վերելքի փուլում: Դրա համար էլ աշխատանքի շուկան անկատար է և հավասարակշռվում է, որպես կանոն, ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում:
- Տնտեսության փողի և իրական հատվածները փոխկապված են: Ըստ քեյնսյան տեսության՝ փողը հարստություն է և ունի ինքնուրույն արժեք, որն արտահայտվում է տոկոսադրույքի միջոցով (վերջինս փողի օգտագործման գինն է կամ փողը կանխիկ պահելու ծախսը):
- Շատ կարևոր է ապրանքային շուկան: «AD-AS» շղթայում առաջատար դերը պատկանում է ամբողջական պահանջարկին, որը կարգավորվում է փողի շուկայի հետ փոխազդելու շնորհիվ: Արդյունքում ձևավորվում է արդյունավետ պահանջարկ, որի մեծությունը հաստատվում է ընդհանուր հավասարակշռության մոդելում:
- Տնտեսությունը դիտարկվում է որպես միասնական համակարգ: Բոլոր շուկաները փոխկապված են, դրանցից մեկում հավասարակշռության պայմանների խախտումն առաջ է բերում հավասարակշռված պարամետրերի փոփոխություններ մյուսներում:
- Հաղթահարվում է դասական դիֆուսիոնիզմը: Գների մակարդակը դառնում է «Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության» պարամետրերից մեկը:

Քեյնսյան «Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության» մոդելը բաղկացած է 5 հավասարումներից, որոնց լուծման արդյունքում ստացվում են հինգ հավասարակշռված պարամետրեր.

$$S(Y) + T(Y) + IM(Y) = I(i) + G + EX \Rightarrow Y^*$$

$$\frac{M}{P} = ky + L_i(i_{\max} - i) \Rightarrow i^*$$

$$AD(-)(P) = AS(+)(P) \Rightarrow P^*$$

$$Y = Y(L) \Rightarrow L^*$$

$$P \cdot MPL = W \Rightarrow w^*$$

որտեղ՝

S- խնայողություններն են,

T – հարկերը,

IM- ներմուծումը,

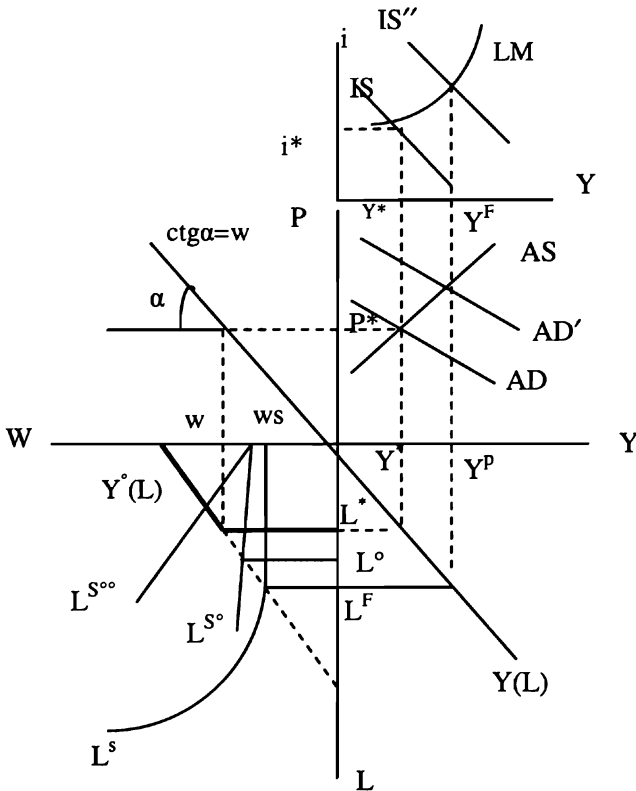
EX -արտահանումը,

L_i – հարստության ձևով փողի նախընտրության սահմանային հակումն է և ցույց է տալիս, թե որքան է ավելանում (նվազում) փողի սպեկուլյատիվ պահանջարկը, եթե i -ն իջնում է (բարձրանում է) 1%-ային կետով:

Երբ էկզոգեն տրված են աշխատանքի առաջարկի գինը, փողի առաջարկը, պետական ծախսերը և արտահանումը, ապա ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության ձևավորման գործընթացն արտացոլվում է ստորև ներկայացված գծանկար 3.5.1-ում:

IS-LM մոդելից ստանում ենք հավասարակշռված տոկոսադրույքը ու հավասարակշռված ամբողջական եկամուտը: Վերջինս հնարավորություն է տալիս որոշելու ևս երկու հավասարակշռված պարամետրեր՝ գների մակարդակը՝ $P^*(Y^*$ -ը պրոյեկտելով առաջին քառորդակում) և L^* -ը (Y^* -ը պրոյեկտելով 4-րդ քառորդակում), որը թույլ է տալիս արտադրել այնքան բարիքներ, որքան պետք է բավարարելու համար AD-ն P^* -ի պայմաններում:

AD-ի և L-ի մեծություններով Y^* և L^* , հնարավոր է որոշել աշխատավարձի առավելագույն դրույքաչափը, որը պատրաստ են վճարել գործարարներն արտադրության տվյալ տեխնոլոգիայի պայմաններում՝ $W^D = PMPL$, ինչը արտացոլված է 3-րդ քառորդակում: Եթե աշխատանքի տրված առաջարկի ժամանակ $W^D = W^S$ –ի, ապա $W^D = W^*$, և աշխատանքի շուկայում հաստատվում է հավասարակշռություն:

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունը քեյնսյան մոդելում

Այսպիսով, ըստ քեյնսյան մոդելի՝ ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունը հաստատվում է ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում, երբ գործազրկությունը հավասար է $(L^F - L^*)$: Դա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ W^D -ն կախված է Y^* -ից, իսկ անվանական աշխատավարձի դրույքաչափը հաստատագրված է: Միևնույն ժամանակ, իրական աշխատավարձի դրույքաչափը կարող է փոխվել գների մակարդակի փոփոխության արդյունքում (2-րդ քառորդակ): Գների մակարդակի բարձրացման դեպքում գրաֆիկը տեղաշարժվում է վեր, աշխատավարձը նվազում է, և հակառակը:

W -ն անվանական աշխատավարձի դրույքաչափն է: Քեյնսյան մոդելում որպես մասնակի դեպք հնարավոր է նաև հավասարակշռության հաստատումը լրիվ զբաղվածության պայմաններում, սակայն միայն այն դեպքում, երբ AD^* -ը կհասնի բնական \bar{Y} -ին:

Սակայն այդ հավասարակշռությունը դժվար թե կայուն լինի, քանի որ հավասարակշռված AD-ն կախված է ապրանքների և փողի՝ երկու շուկաների տնտեսական իրավիճակից: Ըստ քեյնսականների՝ տնտեսությունը չունի ավտոմատ կայունարարներ, որոնք կապահովեն հավասարակշռությունը լրիվ զբաղվածության պայմաններում: Դրա համար էլ պետությունը պետք է ակտիվորեն միջամտի և հարկաբյուջետային ու դրամավարկային քաղաքականությամբ ազդի AD-ի վրա: Օրինակ՝ կարելի է ապահովել լրիվ զբաղվածություն՝ L^F -ի հետևյալ ֆիսկալ միջոցառումներով.

$$\uparrow \Delta G \rightarrow IS \rightarrow AD \rightarrow Y \uparrow \text{ մինչև } Y^F \text{ և } L \uparrow \text{ մինչև } L^F:$$

Ընդ որում՝ աշխատանքի շուկայում հավասարակշռությունը կպահպանվի, քանի որ կպահպանվի $W^D = W^S$ պայմանը: Սակայն, եթե աշխատանքի առաջարկի ֆունկցիան տեղաշարժվում է L^S դիրքը, ապա աշխատանքի շուկայում հավասարակշռությունը պահպանելու դեպքում զբաղվածությունը հնարավոր կլինի հասցնել միայն L դիրք, քանի որ դրանից ավելի զբաղվածության ժամանակ $W^D \geq W^S$ պայմանը չի կատարվի: Այդ դեպքում տնտեսությունը կկանգնի հետևյալ երկընտրանքի առջև. հավասարակշռություն թույլ (բաց) շուկաներում, թե՛ լրիվ զբաղվածություն:

Եթե L^S -ը տեղաշարժվի LS'' դիրք, բոլոր շուկաներում հավասարակշռության հասնել չի հաջողվի, քանի որ աշխատանքի շուկայում հավասարակշռություն հնարավոր է միայն L^* ցածր զբաղվածության պարագայում:

Այդ դեպքում ընդհանուր հավասարակշռություն կհաստատվի, եթե մի շարք հավասարակշռված պարամետրեր փոխվեն՝ L -ն կրճատվի, AS-ը իջնի, P-ն նվազի, որը կապահովի AD-ի նոր հավասարակշիռ մակարդակը:

Բայց քանի որ գները համեմատաբար կայուն են, իսկ շուկաները՝ անկատար, ապա տնտեսությունը ոչ միշտ կարող է ինքնուրույն վերականգնել հավասարակշռությունը:

Ըստ քեյնսյան մոդելի՝ տնտեսությունը ներքնապես անկայուն է, և պետությունը հիմնականում հարկաբյուջետային միջոցառումներով (դրամավարկայինը այնքան էլ արդյունավետ չէ) պետք է ապահովի հավասարակշռությունը: Միևնույն ժամանակ, «իրացվելիության կամ ներդրումային ծուղակի» դեպքում դրամավարկային քաղաքականությունը չի ազդում AD-ի արդյունավետ մակարդակի վրա, և M-ի ցանկացած փոփոխություն փոփոխում է միայն P-ն՝ ինչպես դասական դեֆլատոմիայի ժամանակ: AD-ն այդ դեպքում ուղղահայաց գիծ է (ոչ ճկուն է P-ի նկատմամբ), և արտադրողները խթաններ չունեն P-ի բարձրացմանը AS-ի և L-ի ավելացմամբ արձագանքելու:

3.6. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդել

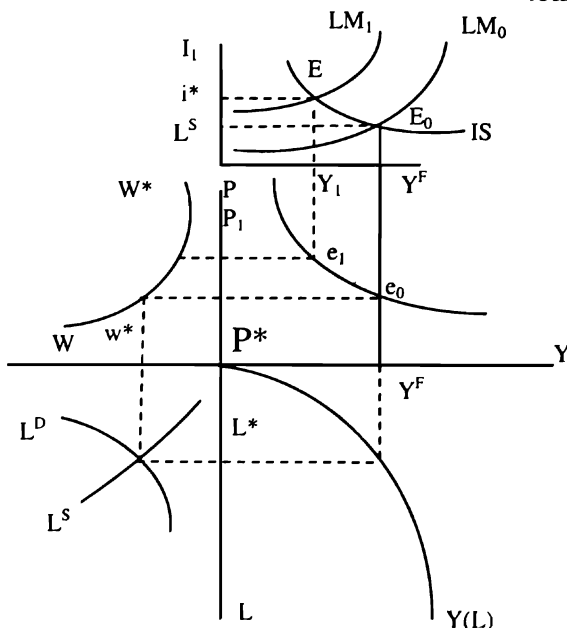
Վերոնշյալ երկու մոդելների թերությունները վերացնելու նպատակով հաճախ օգտագործվում է նորդասական սինթեզի մոդելը, որը դասական մոդելը կապում է ճկուն գներով IS-LM մոդելի հետ և հնարավորություն է տալիս հաղթահարելու դասական դիխտոմիան և աշխատանքի շուկայի անկատարությունը:

Մոդելի նախադրյալներն են.

- սպառման, խնայողությունների, ներդրումային ֆունկցիաները, և AD-ն ունեն քեյնսյան մոդելի տեսքը:
- աշխատանքի շուկայում հավասարակշռությունը հաստատվում է դասական նախապայմաններով՝ ճկուն անվանական աշխատավարձի և լրիվ զբաղվածության պայմաններում:
- գների մակարդակի փոփոխությունը չի ազդում զբաղվածության վրա: AS-ը ուղղահայաց է՝ $Y = \bar{Y}$

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռությունն այս մոդելում հաստատվում է հետևյալ կերպ.

Փճապատկեր 3.6.1

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդելը

Աշխատանքի շուկայում որոշվում է լրիվ զբաղվածությունը՝ L^* և հավասարակշռված իրական աշխատավարձը՝ w^* :

Ըստ արտադրական ֆունկցիայի և L^* -ի որոշվում է արտադրանքի առաջարկի ծավալը, և AS –ը ընդունում է ուղղահայաց տեսք:

IS-LM մոդելից որոշվում է Y^* -ը: Ընդ որում $Y^* = Y^F$ (լրիվ զբաղվածության պայմաններում արտադրության ծավալ):

e_0 կետում AD-ի և AS-ի հավասարակշռությունը որոշում է գների հավասարակշռված մակարդակը՝ P^* : Գների մակարդակը և իրական աշխատավարձի դրույքաչափը որոշում են անվանական աշխատավարձի դրույքաչափը: Անվանական աշխատավարձը որոշվում է՝ ելնելով իրական աշխատավարձի հավասարակշռված դրույքաչափից և գների հավասարակշռված մակարդակից:

Եթե M–ը կրճատվում է, ապա LM –ը տեղաշարժվում է ձախվերև, և ապրանքների շուկայում առաջանում է ավելցուկ $Y^* - Y_1$ չափով: Գործարարներն իջեցնում են P -ն, M/P -ն ավելանում է, և արդյունքում LM–ը տեղաշարժվում է աջ-ներքև:

Այսպիսով, բոլոր շուկաներում հաստատվում է կայուն տնտեսական հավասարակշռություն և եթե որևէ մեկում խախտվում է, ապա մյուս շուկաներն արձագանքում են այնպես, որ շեղումը չեզոքացվի: Օրինակ՝ եթե AD-ն որևէ պատճառով կրճատվի, ապա ապրանքների շուկայում կառաջանա ավելցուկ, գները կսկսեն իջնել, M/P -ն կավելանա, և սպառումը կաճի (Պիգուի էֆեկտ): Իրական տոկոսադրույքը՝ r -ը, կիջնի, ներդրումները կավելանան, որը կավելացնի նաև ամբողջական առաջարկը՝ AD-ն, և հավասարակշռությունը կվերականգնվի:

3.7. IS-LM մոդելի դինամիկ վերլուծությունը

Միաժամանակյա հավասարակշռության հաստատումը փողի և ապրանքների շուկաներում ներկայացվում է IS-LM մոդելի դինամիկ վերլուծության միջոցով:

IS-LM կորերի հատման կետում ձևավորվում են հավասարակշռված տոկոսադրույքի և հավասարակշռված ամբողջական եկամտի այն մակարդակները, որոնց պայմաններում ապրանքների և փողի շուկաները հավասարակշռվում են: Ժամանակակից մշակումներում ընդունվում է, որ եթե հավասարակշռություն է հաստատվում ապրանքների և փողի շուկաներում, ապա, Վալրասի կանոնի համաձայն, հավասարակշռվում է նաև արժեթղթերի շուկան: Այսօր մոդելն օգտագործվում է տարբեր տնտեսագիտական ողջություններում, չնայած ի սկզբանե այն միայն քայքայում էր:

Դասական ուղղությունում IS-LM մոդելը կարելի է օգտագործել մեծ վերապահումով: Քանի որ, ըստ դասականների, շուկաները փոխկապակցված չեն, ապա դասական տեսակետը մոդելի միջոցով ներկայացնելիս պետք է հիշել, որ IS-ը պետք է լինի բավական փոքր թեքվածությամբ, քանի որ AD-ն խիստ ճկուն է ըստ տոկոսադրույքի, իսկ LM-ը ուղղահայաց է, քանի որ փողի պահանջարկը ճկուն չէ ըստ տոկոսադրույքի, և LM-ը ֆիքսվում է բնական ՀՆԱ-ի մակարդակում: Պետք է ասել, որ այս պայմաններում IS-LM-ը միաժամանակյա հավասարակշռության մոդել չի համարվում, քանի որ ամբողջական եկամտի միևնույն մակարդակն ապահովվում է ցանկացած տոկոսադրույքի պայմաններում, իսկ բնական ՀՆԱ-ն որոշվում է արտադրության գործոններով և արտադրական ֆունկցիայով:

Մոնետարիստական ուղղություններում IS-LM մոդելը նույնպես կարող է օգտագործվել: IS-ը խիստ փոքր թեքվածություն ունի վերոնշյալ պատճառով, իսկ LM-ը բավական կտրուկ է, քանի որ փողի պահանջարկն այնքան էլ ճկուն չէ ըստ տոկոսադրույքի և որպես փողի պահանջարկի հիմնական գործոն դիտարկվում է եկամուտը:

Քեյնսյան ուղղությունում IS-ը բավական կտրուկ է թեքված, քանի որ IS-ի հավասարման մեջ միայն ներդրումային պահանջարկն է կախված տոկոսադրույքից, այն էլ ոչ այնքան մեծ ճկունությամբ: LM-ը բավական փոքր թեքվածություն ունի, քանի որ փողի պահանջարկը շատ ճկուն է ըստ տոկոսադրույքի: Ըստ քեյնսականների՝ IS-LM-ում ձևավորվում է արդյունավետ պահանջարկ, որն ապահովում է միաժամանակյա հավասարակշռություն:

Միաժամանակյա հավասարակշռությունը տնտեսության բավական կայուն վիճակ է, որից շեղումները տնտեսական սուբյեկտների կողմից համարվում են անբարենպաստ դրսևորումներ և առաջ են բերում գործողություններ՝ ուղղված հավասարակշռությունը վերականգնելուն:

Յուրաքանչյուր շուկայում գոյություն ունեն ոչ գնային գործոններ և կառուցակարգերը, որոնք նպաստում են հավասարակշռության վերականգնմանը: Ըստ դասականների բարիքների և փողի շուկաները գործում են մեկը մյուսից անկախ, և դրա համար էլ ենթադրվում է, որ չկա համատեղ հավասարակշռությանը հարմարվելու ոչ գնային կառուցակարգերը:

Ըստ քեյնսականների փողը հարստության տարրերից է: Փողի պահանջարկի սպեկուլյատիվ մոտիվի հաշվառումը և փողի պահանջարկի ֆունկցիայում տոկոսադրույքի ներառումը, ըստ քեյնսականների, երկու շուկաների փոխազդեցության հատուկ մեխանիզմ է, որը կոչվում է տոկոսադրույքի տրանսմիսիոն մեխանիզմ: Տնտեսական սուբյեկտները յուրաքանչյուր ժամանակահատվածի համար պլանավորում են փողի իրական պաշարը: Շեղումները որևէ

շուկայում, որոնք խախտում են հավասարակշռությունը, սուբյեկտները զգում են, երբ իրենց պլանավորած և փաստացի փողի իրական պաշարները չեն համընկնում: Եվ քանի որ նրանք փողը (ինչպես նաև պետական փոխառությունները) համարում են ակտիվի ձև, ապա փողի պակասը լրացնում են պետական փոխառությունները վաճառելով, և հակառակը: Արդյունքում՝ պետական փոխառությունների գինը փոխվում է (կուրսը իջնում կամ բարձրանում է), փոխվում է նաև տոկոսադրույքը՝ հակառակ ուղղությամբ: Արդյունքում՝ ներդրումային ծախսերը նույնպես փոխվում են, փոխվում են նաև ամբողջական պահանջարկն ու ազգային արդյունքը:

Վերոնշվածի փոխանցումային կառուցակարգը կլինի.

$$M/P \downarrow \rightarrow B \downarrow \rightarrow i \uparrow \rightarrow I \downarrow \rightarrow AD \downarrow \rightarrow Y \downarrow,$$

որտեղ՝ B-ն պետական փոխառության գինն է:

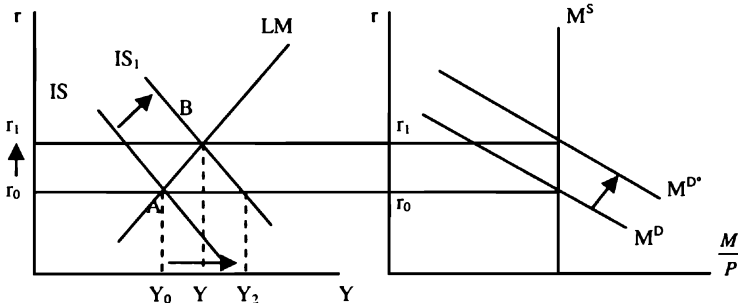
Նշված կառուցակարգով վերականգնվում է հավասարակշռությունը երկու փոխկապակցված շուկաներում:

3.8. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների հարաբերական արդյունավետությունը IS-LM մոդելում

Ինչպես գիտենք, հարկաբյուջետային խթանող քաղաքականությունն առաջ է բերում «դուրսմղման» էֆեկտ, որը էականորեն նվազեցնում է խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետությունը:

Այս քաղաքականության փոխանցումային կառուցակարգը պետական գնումների ավելացման դեպքում հետևյալն է.

Փճապատկեր 3.8.1

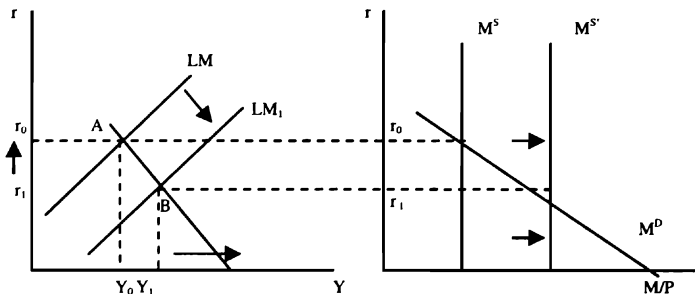
$$G \uparrow \rightarrow Y \uparrow \rightarrow c \uparrow \rightarrow Y \uparrow \rightarrow M^0 \uparrow \rightarrow r \uparrow \rightarrow I \downarrow \text{ և } NX \downarrow Y \downarrow$$

Հարկաբյուջետային խթանող քաղաքականություն

Պետք է հիշել, որ այս կառուցակարգը սպառման ավելացումը եկամուտն ավելացնում է բազմարկչի էֆեկտով: Ջուտ արտահանման նվազումը կապված է ամբողջական եկամտի՝ Y -ի ավելացման հետ և ուղեկցվում է ներմուծման ավելացմամբ: Արդյունքում՝ խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության շնորհիվ զբաղվածության և եկամտի ավելացումը որոշ չափով չեզոքանում է մասնավոր ներդրումների և զուտ արտահանման կրճատմամբ, որի հետևանքով Y -ի աճը կազմում է ոչ թե (Y_0Y_2) մեծություն, այլ (Y_0Y) :

Դրամավարկային խթանում: Փողի առաջարկի ավելացումը ապահովում է կարճաժամկետ տնտեսական աճ՝ առանց դուրսնղման էֆեկտի, բայց հակասական է ազդում զուտ արտահանման դինամիկայի վրա:

Գծապատկեր 3.8.2

$$M^S \uparrow \downarrow r \downarrow \uparrow Y \uparrow Y_{AD} \uparrow C \uparrow$$

Դրամավարկային խթանող քաղաքականություն

Փողի առաջարկի ավելացումը $M^S \uparrow$, ուղեկցվում է տոկոսադրույքի իջեցմամբ: Արդյունքում՝ $I \uparrow$ և $Y \uparrow$, ինչն ավելացնում է նաև սպառումը: NX -ի փոփոխությունը գտնվում է երկու հակասական գործոնների ազդեցության տակ

1. Y -ի ավելացումը, որը նպաստում է NX -ի կրճատմանը:

2. Տոկոսադրույքի իջեցումը, որը ուղեկցվում է NX -ի աճով: NX -ի փոփոխությունը կախված է Y -ի և r -ի փոփոխությունների չափից, ինչպես նաև ներմուծման նկատմամբ սահմանային հակվածությունից m և n գործակիցից.

$$NX = q - mY \uparrow - nr \downarrow$$

Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համեմատական արդյունավետությունը կախված է.

ա. ներդրումների և զուտ արտահանման շուկայական տոկոսադրույքի փոփոխության նկատմամբ ունեցած զգայունության աստիճանից (d և n գործակիցներ),

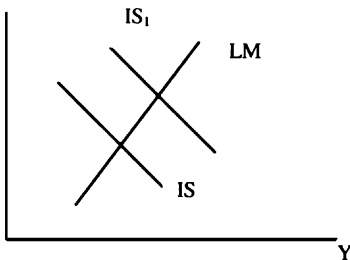
բ. շուկայական տոկոսադրույքի նկատմամբ փողի պահանջարկի զգայունության աստիճանից (ի գործակից):

Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետությունը որոշվում է դուրսմղման էֆեկտով: Եթե դուրսմղման էֆեկտն ավելի փոքր է, քան արդյունքի ավելացման էֆեկտը, ուրեմն, այլ հավասար պայմաններում, հարկաբյուջետային քաղաքականությունն արդյունավետ է:

1. Դուրսմղման էֆեկտը հարաբերականորեն աննշան է երկու դեպքում.

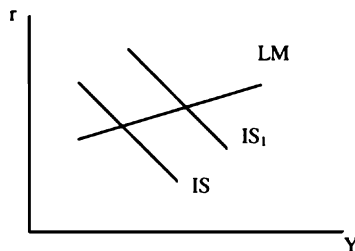
Եթե d և n գործակիցները փոքր են, այսինքն՝ եթե I և NX -ը քիչ զգայուն են r -ի բարձրացման նկատմամբ, ապա r -ի բարձրացումն այնքան էլ չի ազդի I և NX -ի վրա, դրանք քիչ դուրս կնդկեն, և Y -ի ավելացումը կլինի նշանակալի (տե՛ս գծապատկեր 3.8.3)

Գծապատկեր 3.8.3

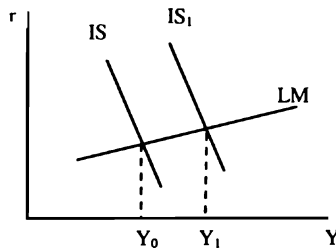
I -ն և NX -ը քիչ զգայուն են r -ի նկատմամբ: y -ի փոփոխությունը մեծ է, IS -ը կտրուկ է թեքված, արդյունավետ քաղաքականություն

Գծապատկեր 3.8.4

LM -ը մեղմ է թեքված, y -ի ավելացումը մեծ է, քաղաքականությունը՝ արդյունավետ

Գծապատկեր 3.8.5

Արդյունավետ հարկաբյուջետային քաղաքականություն: IS -ը կտրուկ, LM -ը՝ մեղմ է թեքված

2. Եթե փողի պահանջարկը շատ զգայուն է r -ի բարձրացման նկատմամբ, r -ի շատ քիչ բարձրացումն էլ բավարար է, որ հավասարակշռի փողի շուկան: Քանի որ r -ի բարձրացումն աննշան, ուրեմն և դուրսմղման էֆեկտը կլինի համեմատաբար փոքր: Այդ դեպքում LM -ի թեքվածությունը փոքր է (տե՛ս գծապատկեր 3.8.4)

Փողի պահանջարկը շատ զգայուն է r -ի փոփոխության նկատմամբ, LM -ի թեքվածությունը փոքր է, Y -ի ավելացումը մեծ է, քաղաքականությունն արդյունավետ: IS -ի կորությունը երկրորդական նշանակություն ունի:

Այսպիսով, խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականությունն առավել արդյունավետ է, երբ IS -ը կտրուկ թեքվածություն ունի, իսկ LM –ը՝ փոքր (տե՛ս գծապատկեր 3.8.8):

Դուրս մղման էֆեկտը շատ փոքր է, քանի որ r -ի բարձրացումը աննշան է, d և n գործակիցները փոքր են:

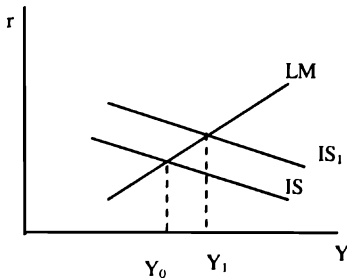
Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականությունը համեմատաբար անարդյունավետ է, եթե դուրսմղան էֆեկտը գերազանցում է արդյունքի աճի էֆեկտը: Այս դեպքում՝

1. d և n շատ մեծ են, և IS -ի թեքվածությունը փոքր է,

2. Փողի պահանջարկը քիչ զգայուն է r -ի նկատմամբ և LM -ը շատ կտրուկ է թեքված:

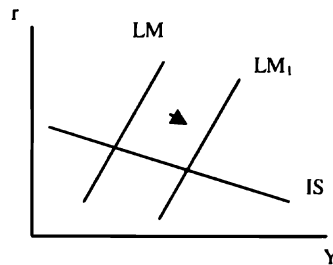
Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականությունն առավելապես անարդյունավետ է, երբ զուգակցվում են փոքր թեքվածություն ունեցող IS -ը և կտրուկ թեքված LM -ը (տե՛ս գծապատկեր 3.8.6)

Գծանկար 3.8.6

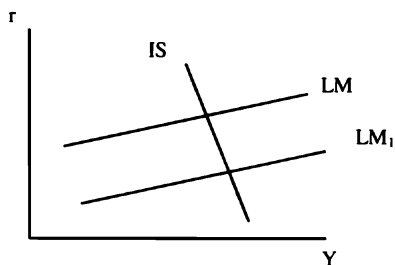
Անաարդյունավետ
հարկաբյուջետային քաղաքականություն: IS -ը շատ մեղմ է թեքված, իսկ LM -ը՝ շատ կտրուկ

Գծանկար 3.8.7

Արդյունավետ խթանող դրամավարկային քաղաքականություն: Կտրուկ է թեքված LM -ը, մեղմ՝ IS -ը:

Գծանկար 3.8.8

Անարդյունավետ դրամավարկային քաղաքականություն: IS-ը կտրուկ է, իսկ LM-ը՝ մեղմ:

Խթանող դրամավարկային քաղաքականության համեմատական արդյունավետությունը որոշվում է զուտ արտահանման և ներդրումների փոփոխության վրա փողի առաջարկի ավելացման և տոկոսադրույքի իջեցման խթանող էֆեկտի մեծությամբ: Այս խթանող էֆեկտը հակառակ է դուրսմղման էֆեկտին:

Խթանող էֆեկտը I և NX -ի վրա համեմատաբար մեծ է, եթե.

I և NX -ը շատ զգայուն են r -ի փոփոխության նկատմամբ: Այս դեպքում IS -ի թեքվածությունը փոքր է, իսկ LM -ի թեքությունն ունի երկրորդական նշանակություն:

Փողի պահանջարկը քիչ զգայուն է r -ի նկատմամբ: LM -ը կտրուկ է թեքված, IS -ի թեքությունն ունի երկրորդական նշանակություն:

Այսպիսով, խթանող դրամավարկային քաղաքականությունն առավել արդյունավետ է, եթե զուգակցվում են կտրուկ LM -ը և փոքր թեքվածություն ունեցող IS -ը (տե՛ս գծապատկեր 3.8.7):

r -ի աննշան իջեցումը, ի պատասխան M -ի ավելացման, նշանակալիորեն ավելացնում է I -ն և NX -ը, որն էլ իր հերթին՝ Y -ը:

Դրամավարկային քաղաքականությունն առավել անարդյունավետ է, երբ IS -ի թեքվածությունը կտրուկ է, իսկ LM -ինը՝ փոքր: Այդ դեպքում և r -ը քիչ է իջնում, և՛ I ու NX –ի արձագանքը դրա նկատմամբ շատ թույլ է: Դրա համար էլ Y -ի ընդհանուր աճը շատ քիչ է (տե՛ս գծապատկեր 3.8.8): M -ի ավելացում հանգեցնում է r -ի կտրուկ իջեցման, որն ավելացնում է I -ն և NX -ը՝ անգամ փոքր d -ի և n -ի պայմաններում:

Ամփոփում

Այսպիսով, տնտեսական պարբերաշրջանների տեսությունները դասակարգվում են՝ հիմք ընդունելով դրանք առաջացնող պատճառները:

Տնտեսական պարբերաշրջանի մոդելները դասակարգվում են քեյնսյանի, որոնց հիմքում այն մոտեցումն է, որ տնտեսական տատանումների նախադրյալը գների ոչ ճկունությունն է, նորդասականի, որոնց հիմքում դրվում են հավասարակշռության գնային կառուցակարգերը: Արագացուցչի-բազմարկչի էֆեկտը բացատրում է միջին պարբերաշրջանների կառուցակարգը: Ներդրումների աճը բազմարկչի էֆեկտով ավելացնում է ամբողջական եկամուտը, ինչն էլ, իր հերթին, արագացուցչի էֆեկտով՝ ներդրումները:

Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության վիճակը տնտեսության այն վիճակն է, երբ բոլոր շուկաներում ապրանքների, փողի, կապիտալի և աշխատանքի, միաժամանակ հաստատվում է հավասարակշռություն:

ԸՏՀ դասական մոդելում էական է աշխատանքի շուկան, հավասարակշռված աշխատանքի քանակը որոշում է արտադրության իրական ծավալը: քանի որ զբաղվածությունը լրիվ է, ապա արտադրության իրական ծավալը հաստատագրված է բնական մակարդակի վրա: ԸՏՀ քեյնսյան մոդելում էական են ապրանքների շուկան և ամբողջական պահանջարկը: ԸՏՀ սինթեզված մոդելը դասական մոդելը կապում է ճկուն գներով IS-LM մոդելի հետ, թույլ է տալիս հաղթահարելու դասական երկվությունը և աշխատանքի շուկայի անկատարությունը: IS-LM մոդելն օգտագործվում է դասական և մոնետարիստական ուղղություններում: Դասական ուղղություններում IS-ը փոքր թեքություն ունի, իսկ LM-ը հաստատագրված է ՀՆԱ-ի բնական մակարդակում, մոնետարիստական ուղղություններում IS-ը փոքր թեքություն ունի, իսկ LM-ը՝ կտրուկ: Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համեմատական արդյունավետությունը կախված է ներդրումների և զուտ արտահանման շուկայական տոկոսադրույքի փոփոխության նկատմամբ ունեցած զգայունության աստիճանից և շուկայական տոկոսադրույքի նկատմամբ փողի պահանջարկի զգայունության աստիճանից:

Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականությունն առավել արդյունավետ է, երբ IS-ը կտրուկ, իսկ LM-ը փոքր թեքվածություն ունի:

Խթանող դրամավարկային քաղաքականությունն առավել արդյունավետ է, եթե զուգակցվում են կտրուկ թեքություն ունեցող LM-ը և փոքր թեքվածություն ունեցող IS-ը:

Հիմնական հասկացություններ՝

«արագացուցիչ -բազմարկչի էֆեկտ».

«տնտեսական հավասարակշռության տեսություններ».

«հարկաբյուջետային և դրամավարկային».

«քաղաքականությունների հարաբերական արդյունավետություն».

«IS-LM մոդելի դիմամիկ վերլուծություն».

«ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական, քեյնսյան և սինթեզված մոդելներ»:

Կրկնության հարցեր

1. Կատարեք հետևյալ փոփոխականների դասակարգում գործարար պարբերաշրջանների նկատմամբ. սպառում, ներդրումներ, թողարկում, պատրաստի արտադրանքի մնացորդներ, շահույթ, իրական աշխատավարձ, գործազրկության մակարդակ, արտադրական գործոնների մնացորդներ, փողի իրական մնացորդներ, սնանկացումների թիվը, արտահանումը մեծ երկրում, զբաղվածության մակարդակը, շրջանառության մեջ փողի քանակը, փողի շրջանառության արագությունը, տոկոսադրույքը, գների մակարդակը: Բացատրել՝ դրանք պարբերաշրջանին համընթաց են, հակապարբերաշրջանային են, թե՞ չեզոք:
2. Թվարկեք 3 տիպի շուկեր, որոնք պարբերաշրջանային տատանումների համար հանդիսանում են ազդակ:
3. Արդյո՞ք ներդրումների ավելացումը կապված է թողարկման բարձր մակարդակի հետ:
4. Բացատրեք, թե գործարար պարբերաշրջանի ընթացքում ինչպե՞ս է իրեն դրսևորում.
ա) երկարատև օգտագործման ապրանքներ արտադրող ճյուղը.
բ) ամենօրյա պահանջարկ վայելող ապրանքներ արտադրող ճյուղը.
գ) շուկայում մենաշնորհի դիրք գրավող արտադրողը:
5. Ինչպե՞ս են քեյնսյան դպրոցի կողմնակիցները և իրական գործարար պարբերաշրջանի տեսության ներկայացուցիչները բացատրում պետական ծախսերի մակարդակի փոփոխության հետևանքով տնտեսական տատանումների առաջացման մեխանիզմը:

Թ Ե Ա Տ Ե Ր

1. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելի փաստարկ չէ.
ա) տնտեսությունում կատարյալ մրցակցություն է, և տնտեսությունը կարգավորվում է գների ճկունության շնորհիվ,
բ) փողը ինքնուրույն արժեք ունի և հարստություն է, փողի ու բարիքների շուկաները փոխկապված են,
գ) շուկաները հավասարակշռվում են ավտոմատ կայունարարների շնորհիվ,
դ) գործազրկությունը կարող է լինել միայն բնական, իսկ զբաղվածությունը՝ լրիվ:
2. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության՝ (ԸՏՀ) դասական մոդելում.
ա) որոշիչ է աշխատանքի շուկան, որտեղ ձևավորվում է հավասարակշռված զբաղվածությունը,
բ) որոշիչ է կապիտալի շուկան, որտեղ ձևավորվում է հավասարակշռված կապիտալի ծավալը,
գ) աշխատանքի շուկան չի հավասարակշռվում,
դ) կապիտալի շուկան չի հավասարակշռվում:
3. Ընդհանուր տնտեսական Հավասարակշռության (ԸՏՀ) դասական մոդելում փողի չեզոքությունը ներկայացվում է «Քեմբրիջյան էֆեկտով», իսկ դա նշանակում է, որ.
ա) երբ կանխիկ փողն ավելանում է, սուբյեկտներն այն ներդնում են բանկերում,
բ) երբ կանխիկ փողն ավելանում է, սուբյեկտներն այն շատ են ծախսում,
գ) երբ կանխիկ փողն ավելանում է, սուբյեկտները մեծացնում են սպառողական ծախսերը, և ամբողջական պահանջարկն ավելանում է,
դ) երբ կանխիկ փողն ավելանում է, սուբյեկտները որևէ կերպ դրան չեն արձագանքում:
4. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելի 5 հավասարումների լուծմամբ չեն որոշվում.
ա) զբաղվածության և իրական աշխատավարձի հավասարակշիռ մակարդակները,
բ) գների և տոկոսադրույքի հավասարակշիռ մակարդակները,
գ) ամբողջական արդյունքի և գների հավասարակշիռ մակարդակները,

- դ) փոխանակային կուրսի և ներդրումների հավասարակշիռ մակարդակները:
5. Ըստ ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելի, շուկան կարգավորվում է շնորհիվ.
- ա) տնտեսությանը պետության ակտիվ միջամտության և կարգավորվող գների,
 - բ) տնտեսությանը պետության ակտիվ միջամտության և ճկուն գների ու աշխատավարձերի,
 - գ) ճկուն գների, ճկուն աշխատավարձերի, ճկուն տոկոսադրույքների և «խաղի կանոնները» սահմանող պետության,
 - դ) կայուն գների, կայուն աշխատավարձերի, կայուն տոկոսադրույքների և տնտեսությանը պետության ակտիվ միջամտության:
6. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելի կանխադրույթներն են բոլորը, բացի մեկից.
- ա) աշխատավարձերը հաստատագրված են, և աշխատանքի շուկան անկատար է,
 - բ) տնտեսության փողի և իրական հատվածները փոխկապված են,
 - գ) որոշիչ է ապրանքների շուկան, և «AD-AS» կապում առաջատարը AD-ն է,
 - դ) որոշիչը աշխատանքի շուկան է, և «AD-AS» կապում առաջատարը AS-ն է:
7. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության ԸՏՀ քեյնսյան մոդելի համաձայն.
- ա) ԸՏՀ-ն հաստատվում է լրիվ զբաղվածության պայմաններում, քանի որ շուկան չունի ավտոմատ կայունարարներ,
 - բ) ԸՏՀ-ն հաստատվում է ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում, քանի որ շուկան չունի ավտոմատ կայունարարներ, և աշխատանքի շուկան անկատար է,
 - գ) ԸՏՀ երբեք չի հաստատվում, քանի որ շուկան չունի ավտոմատ կայունարարներ,
 - դ) ոչ մի պատասխան ճիշտ չէ:
8. Ըստ ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության՝ քեյնսյան մոդելի.
- ա) տնտեսությունը ներքնապես կայուն է և առանց պետության միջամտության կհավասարակշռվի,

- բ) տնտեսությունը ներքնապես անկայուն է, և պետությունը հարկաբյուջետային միջոցառումներով պետք է ապահովի հավասարակշռությունը,
- գ) տնտեսությունը ներքնապես անկայուն է, և պետությունը դրամավարկային միջոցառումներով պետք է ապահովի հավասարակշռությունը,
- դ) տնտեսությունը ներքնապես կայուն է և հավասարակշռության ապահովման համար պետք է պետության միջամտությունը:

9. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդելը.

- ա) դասական մոդելը կապում է ճկուն գներով IS-LM մոդելի հետ,
- բ) դասական մոդելը կապում է կայուն գներով IS-LM մոդելի հետ,
- գ) դասական մոդելը կապում է ճկուն գներով AD-AS մոդելի հետ,
- դ) դասական մոդելը հիմք չի ընդունում:

10. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության (ԸՏՀ) սինթեզված մոդելի նախադրյալներ են բոլորը, բացի մեկից.

- ա) սպառման և ներդրումների ֆունկցիաներն ունեն քեյնսյան տեսքը,
- բ) խնայողությունների և սպառման ֆունկցիաներն ունեն քեյնսյան տեսքը,
- գ) AD-ի հավասարումները կառուցված են քեյնսյան կանխադրույթների հիման վրա,
- դ) աշխատանքի շուկայում հավասարակշռությունը հաստատվում է ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում:

11. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության սինթեզված մոդելում.

- ա) դասական դիֆուզիան և աշխատանքի շուկայի անկատարությունը չեն հաղթահարվում,
- բ) գների մակարդակի փոփոխությունը չի ազդում զբաղվածության վրա,
- գ) գների մակարդակի փոփոխությունն ազդում է զբաղվածության վրա
- դ) աշխատանքի շուկայում ոչ լրիվ զբաղվածություն է:

12. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելում.

- ա) գործազրկությունը բնական է, իսկ զբաղվածությունը լրիվ,

- բ) գործազրկությունը բնական է, իսկ աշխատանքի շուկան՝ անկատար,
 - գ) աշխատանքի շուկան հավասարակշռվում է ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում,
 - դ) պատասխաններից ոչ մեկը ճիշտ չէ:
- 13. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելում.**
- ա) անվանական աշխատավարձը և գների մակարդակը ճկուն են,
 - բ) անվանական աշխատավարձը ճկուն է, իսկ գների մակարդակը հաստատագրված է,
 - գ) գների մակարդակը ճկուն է, իսկ անվանական աշխատավարձը հարաբերականորեն կայուն է,
 - դ) գների մակարդակը և անվանական աշխատավարձը կարճ ժամկետում համեմատաբար կայուն են:
- 14. Ըստ ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելի.**
- ա) առաջնային է համարվում ապրանքների շուկան, որը փոխկապված է մյուս շուկաների հետ,
 - բ) առաջնային է համարվում աշխատանքի շուկան, որը փոխկապված է մյուս շուկաների հետ,
 - գ) փողի իրական հատվածներն իրարից առանձնացված են,
 - դ) ոչ մի պատասխան ճիշտ է:
- 15. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության դասական մոդելում փողի չեզոքությունը ներկայացվում է «քեմբրիջյան էֆեկտի» միջոցով: Դա նշանակում է.**
- ա) տնտեսական գործակալն իր ֆինանսական պորտֆելում կանխիկ փողի ավելցուկը փոխանակում է միայն փոխառությունների հետ,
 - բ) տնտեսական գործակալն իր ֆինանսական պորտֆելում կանխիկ փողի ավելցուկը փոխանակում է հարստության տարրերից (իրական կապիտալ, իրական բարիքներ, ֆինանսական ակտիվներ և արտադրության գործոններ) ցանկացածի հետ,
 - գ) տնտեսական գործակալը չի արձագանքում իր ֆինանսական պորտֆելի օպտիմալ հարաբերակցության խախտմանը,
 - դ) տնտեսական գործակալն իր ֆինանսական պորտֆելի օպտիմալ հարաբերակցության խախտմանն արձագանքում է բանկերի հետ կապերը խզելով:

16. Ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության քեյնսյան մոդելում.

- ա) IS-LM մոդելից ստացվում են հավասարակշռված ամբողջական եկամտի և հավասարակշռված տոկոսադրույքի արժեքները, որոնցով որոշվում են հավասարակշռված գների մակարդակը և հավասարակշռված զբաղվածությունը,
- բ) IS-LM մոդելից ստացվում են հավասարակշռված զբաղվածությունն ու հավասարակշռված գների մակարդակը, որոնցով որոշվում են հավասարակշռված տոկոսադրույքը և հավասարակշռված ամբողջական եկամուտը,
- գ) IS-LM մոդելից ստացվում են զբաղվածության, գների մակարդակի, տոկոսադրույքի և ամբողջական եկամտի հավասարակշռված մակարդակները,
- դ) պատասխաններից ոչ մեկը ճիշտ չէ:

Խնդիրներ

Խնդիր 1

Մինչև t_0 ժամանակաշրջանը բարիքների շուկան գտնվում էր դինամիկ հավասարակշռության մեջ: Տնային տնտեսությունները խնայողություններ են կատարում $S_t = -80 + 0,3Y_{t-1}$ ֆունկցիայով, իսկ գործարարները՝ ներդրումներ $I_t = 100 + 0,8(Y_{t-1} - Y_{t-2})$ ֆունկցիայով: t_1 ժամանակաշրջանում ավտոնոմ ներդրումները հասել են 150-ի, իսկ t_2 -ից հետո՝ նորից վերադարձել նախկինին:

1. Հիմնվելով Սամուելսոն-Հիկսի տնտեսական պարբերաշրջանների մոդելի վրա՝ որոշել t_5 ժամանակաշրջանում ներդրումների ծավալը:
2. Կարո՞ղ են արդյոք ինչ-որ ժամանակ t_1 -ից հետո ոչ ավտոնոմ ներդրումները բացակայել և ինչո՞ւ:

Խնդիր 2

t -րդ տարում տնտեսության մեջ խնայողությունների ծավալը որոշվում է $S_t = 0,2Y_{t-1} - 120$ բանաձևով: Տարեկան ավտոնոմ ներդրումների 400 միավորի պայմաններում տնտեսությունը գտնվում է դինամիկ հավասարակշռության մեջ: Ոչ ավտոնոմ ներդրումների ծավալն արտացոլվում է $I_t = 0,25(Y_{t-1} - Y_{t-2})$ բանաձևով:

1. Ինչպիսի՞ն է հավասարակշիռ ՀՆԱ մեծությունը:
2. Ինչպիսի՞ն կլինի ՀՆԱ մեծությունը ութերորդ տարում, եթե հինգերորդ տարում ավտոնոմ ներդրումներն աճեն 100 միավորով:

- ա) վեցերորդ տարուց կվերադառնա՞ նախնական մակարդակին.
- բ) կպահպանվի՞ այդ մակարդակին բոլոր հաջորդ տարիներին:
3. Ինչպիսի՞ արժեքների կծգտի ՀՆԱ-ն «2ա» և «2բ» դեպքերում:
 4. Պատասխանել 1-2 հարցերին, եթե խնայողության սահմանային հակումը 2, իսկ տարեկան ավտոնոմ ներդրումների ծավալը՝ 2,3 անգամ մեծ է նախնական վիճակից:
 5. Պատասխանել 3 հարցին՝ պայմանով, որ ոչ ավտոնոմ ներդրումները արտացոլվում են $I_t = Y_{t-1} - Y_{t-2}$ բանաձևով:

Գ Լ ՈՒ Խ 4

ԱՆԿԱՅՈՒՆ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԿԱՅՈՒՆԱՑՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՆՁՆԱԴԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Գլխում դիտարկվում են.

- անկայուն մակրոտնտեսական իրավիճակը,
- IS-LM-BP մոդելը,
- տնտեսական քաղաքականության արտացոլումը IS-LM-BP մոդելում,
պարզ և բարդ բազմարկիչների քեյնսյան մոդելները,
հիպերինֆլյացիայի կանխման տնտեսական քաղաքականությունը

4.1. ԱՆԿԱՅՈՒՆ մակրոտնտեսական իրավիճակը

Մակրոտնտեսական անկայուն իրավիճակ ասելով հասկանում ենք ամբողջական առաջարկի կամ ամբողջական պահանջարկի կտրուկ փոփոխությունները, որոնք առաջ են բերում թողարկման, տոկոսադրույքի և գների նպատակադրված մակարդակներից շեղումներ: Պետության կայունացման քաղաքականության ուսումնասիրման խնդիրն է անկայունության աղբյուրների վերլուծությունը, վնասների գնահատումը, համապատասխան կայունացման մոդելի ընտրությունը:

Մակրոտնտեսական անկայունությունը կարող է ունենալ ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին պատճառներ: Այդ պատճառներից ամենագլխավորը համարվում է պատերազմը: Պատերազմական իրադրության մեջ գտնվող երկրների կառավարությունները կտրուկ ավելացնում են պետական ծախսերը, որի հետևանքով բարձր ամբողջական պահանջարկը հանգեցնում է գների աճի: Եվ չնայած, սովորաբար սա ուղեկցվում է հարկերի բարձրացմամբ ու զսպող դրամավարկային քաղաքականությամբ, սակայն, որպես կանոն, վերջիններս բավարար չեն «պատերազմական» գնաճի զսպման համար:

Մակրոտնտեսական անկայունություն կարող է գրանցվել նաև, եթե տնօրինվող եկամտի յուրաքանչյուր տրված մակարդակի դեպքում տնային տնտեսությունների կատարած սպառողական ծախսերը կտրուկ փոփոխվեն: Ընդ որում, եթե սպառման ֆունկցիայի փո-

փոփոխությունը տնտեսագիտական հիմնավորում չունենա, այս փոփոխությունը կանվանենք «խախտում»:

Նույն տրամաբանությամբ, եթե ներդրումային ծախսերն ավելանան առանց տնտեսական հիմնավորման, ապա դա կվերագրենք ներդրողների լավատեսական սպասումներին կամ «հոտային» բնազդներին, որոնք նույնպես կխթանեն ամբողջական պահանջարկը: Ներդրումային պահանջարկի մեծ փոփոխություններ կարող են առաջացնել նաև գյուտերը, հայտնագործությունները և նորամուծությունները: Արտահաման կամ ներմուծման, ինչպես նաև աշխատավարձի փոփոխությունները նույնպես ամբողջական պահանջարկի փոփոխության պատճառներ են:

Վերջապես, անկայունության պատճառ է հանդիսանում ոչ ճիշտ պետական տնտեսական քաղաքականությունը: Քանի որ տնտեսական քաղաքականության ընտրությունը և իրագործումը բարդ գործընթաց է, կայունացմանն ուղղված քաղաքականությունը հաճախ կարող է հակառակ արդյունքներ ունենալ: Հայտնի է, որ տնտեսական ակտիվության և քաղաքական պարբերաշրջանների միջև գոյություն ունի որոշակի կապ: Ընտրություններին նախորդող ժամանակաշրջանում գործազրկությունը և ինֆլյացիան միաժամանակ կարող են կրճատվել, հարկերը ազատականացվել, պետական գնումներն ավելանալ առանց որևէ տնտեսական հիմնավորման, ընտրություններում հաղթելու ցանկությամբ:

Կայունացնող է կոչվում պետական այն քաղաքականությունը, որն ուղղված է տնտեսության կայունացմանը, այսինքն՝ գների կայուն մակարդակի և լրիվ զբաղվածության հաստատմանը, տնտեսական աճի ապահովմանը: Ընդ որում, բացի երկրի ներքին հավասարակշռությունից, պետք է ապահովվի նաև արտաքին հավասարակշռություն:

Կայունացման քաղաքականությունը բախվում է երեք լուրջ հիմնախնդիրների.

1. իրականացված քաղաքականությունն ազդում է ուշացումով (գոյություն ունեն ժամանակային խզումներ՝ լագեր),
2. քաղաքականության արդյունքները կախված են մասնավոր հատվածի սպասումներից, որոնք դժվար է կանխատեսել,
3. գոյություն ունի անորոշություն ինչպես տնտեսության կառուցվածքի, այնպես էլ տնտեսական անկումների վերաբերյալ:

Ամենալուրջ հիմնախնդիրը կայունացման քաղաքականության մեջ ժամանակակից խզումներն են (լագերը): Տարբերում ենք խզումներ, կապված՝

- հիմնախնդրի ճանաչման հետ,
- գործողությունների ծրագրի որոշման և կիրառման հետ,

- կիրառված քաղաքականության և դրա արդյունքների ի հայտ գալու հետ:

Առաջին երկուսը դասվում են ներքին խզումներին, վերջինը՝ արտաքին խզմանը:

Ներքին խզումն այն ժամանակահատվածն է, երբ տնտեսական քաղաքականությունը դեռևս չի փոխվել տնտեսական տատանումներին համապատասխան:

Հիմնախնդրի ճանաչման խզումը տնտեսական շեղման ի հայտ գալու և այն պահի միջև ընկած ժամանակահատվածն է, երբ տնտեսական գործիչները գիտակցել են գործողության (միջամտության) անհրաժեշտությունը: Ընդ որում՝ այս խզումը կարող է լինել նաև բացասական, եթե շեղումը կանխագուշակված է, և համապատասխան տնտեսական միջոցառումները որոշված են մինչև դրա ի հայտ գալը: Օրինակ՝ հայտնի է, որ սեզոնային գործունեներն ազդում են սպառողների վարքագծի վրա, մասնավորապես՝ Նոր տարվան նախորդող ժամանակահատվածում կանխիկ փողի նկատմամբ պահանջարկն աճում է: Կենտրոնական բանկը քայլեր կծեռնարկի այդ ժամանակահատվածում ավելցուկային պահանջարկը դրամական բազայի ընդլայնմամբ փոխհատուցելու նպատակով: Այլ դեպքերում ճանաչման խզումը դրական է, այսինքն, տնտեսական շեղման և ակտիվ տնտեսական քաղաքականության կիրառման անհրաժեշտության գիտակցման միջև մի որոշ ժամանակաշրջան է ընկած: Այս խզումը համանման է և՛ դրամավարկային, և՛ հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համար:

Որոշման ընդունման խզումը ժամանակային խզումն է գործողության կիրառման անհրաժեշտության գիտակցման և նոր տնտեսական քաղաքականության հաստատման միջև: Այս խզումը համեմատաբար կարճ է դրամավարկային քաղաքականության համար և երկար՝ հարկաբյուջետայինի համար:

Ներքին խզումները կրճատելուն նպաստում է ավտոմատ կայունարարների կիրառումը, ինչպիսիք են՝ եկամտահարկը, շահութահարկը, գործազրկության նպաստը և այլն, սակայն վերջիններս տնտեսական ընդհանուր իրավիճակն ի գործու չեն փոխելու:

Կիրառվող տնտեսական քաղաքականության ազդեցությունը տնտեսության վրա անմիջապես չի երևում: Մինչև արդյունքների ի հայտ գալը և տնտեսության կայունացումը կարող է բավականին ժամանակ անցնել: Ժամանակային այս խզումն էլ անվանում ենք արտաքին խզում: Հետևաբար, արտաքին խզումը տնտեսական քաղաքականության կիրառման և դրա արդյունքների ի հայտ գալու միջև ընկած ժամանակահատվածն է: Վերջինս երկար է դրամավար-

կային քաղաքականության և կարճ՝ հարկաբյուջետային քաղաքականության համար:

Այն ժամանակահատվածում, երբ հարկաբյուջետային կամ դրամավարկային քաղաքականությունները սկսում են ազդել տնտեսության վրա, հնարավոր է, որ վերջինս արդեն զարգացման այլ փուլում գտնվի, և կիրառվող քաղաքականությունը ոչ միայն անարդյունավետ, այլև ապակայունացնող լինի տվյալ իրավիճակում: Հենց այս պատճառով էլ խզումների առկայությունը բարդացնում է կայունացնող քաղաքականությունը:

Ինչպես նշեցինք, կայունացման քաղաքականության երկրորդ հիմնախնդիրը սպասումներն են: Ըստ ռացիոնալ սպասումների տեսության՝ սպառողներն ու ներդրողները, ձգտելով կանխագուշակել փոփոխականների հետագա վարքագիծը, վերլուծում են ինչպես այդ փոփոխականների արդեն դրսևորած նախորդ վարքագիծը, այնպես էլ տնտեսապես արժեքավոր ցանկացած տեղեկատվություն: Տնտեսական պարզ մոդելների շրջանակներում շատ դժվար է նկատի առնել տնտեսավարող սուբյեկտների տիրապետած ամբողջ տեղեկատվությունը: Դա նշանակում է, որ տնտեսական տարբեր քաղաքականությունների հետևանքների կանխագուշակումը մոդելների օգնությամբ անխուսափելիորեն կհանգեցնի սխալների: Հետևաբար, տնտեսության զարգացման վերահսկողությունը բավականին բարդ խնդիր է:

Այս հիմնախնդիրն առաջինը նկատեց Չիկագոյի համալսարանի պրոֆեսոր, ռացիոնալ սպասումների տեսության առաջնորդ Ռոբերտ Լուկասը: Ըստ նրա՝ մակրոտնտեսական մոդելները չեն կարող օգտագործվել սպասումների վրա քաղաքականության փոփոխության ազդեցության գնահատման նպատակով, որովհետև տնտեսավարող սուբյեկտները եկամուտների և գների փոփոխություններին արձագանքում են՝ ելնելով ընթացիկ քաղաքականությունից: Հետևաբար.

- սպասումների ձևավորման մոդելավորման դժվարություններն անխուսափելիորեն կհանգեցնեն տնտեսության վրա կոնկրետ տնտեսական միջոցառումների ազդեցության ոչ ճիշտ գնահատման,
- սպասումներն էլ, իրենց հերթին, փոփոխության են ենթարկվում՝ ելնելով վարվող տնտեսական քաղաքականությունից: Ընդ որում, քաղաքականության ազդեցության չափը սպասումների ձևավորման վրա ճշգրիտ գնահատել հնարավոր չէ, որն էլ հանգեցնում է այդ քաղաքականության արդյունքների սխալ կանխատեսմանը:

Անորոշության հիմնախնդիրը տնտեսության կայունացման երրորդ հիմնախնդիրն է: Տարբերում ենք անորոշություն, կապված՝

- տնտեսական մոդելների ճիշտ ընտրության հետ,
- տվյալ տնտեսական մոդելի շրջանակներում օգտագործվող ցուցանիշների և գործակիցների ճիշտ արժեքների որոշման հետ:

Գոյություն ունեն լուրջ տարածայնություններ, հետևաբար և անորոշություն՝ կապված այն հարցի հետ, թե տվյալ պայմաններում որ տնտեսական մոդելի կիրառումն է ճիշտ: Որևէ մոդել անվերապահորեն ճիշտ լինել չի կարող, ուստի կատարվում են հնարավոր սխալների կանխատեսումներ: Մյուս կողմից, խիստ տարբեր գնահատականների կարող են արժանանալ նաև ընտրված քաղաքականության արդյունքները, ուստի այս առումով ևս պահանջվում է կանխատեսումների մի ամբողջ շարք: Ցանկացած մոդելի շրջանակներում գոյություն ունի նաև անորոշություն՝ կապված գործակիցների և բազմարկիչների արժեքների որոշման հետ: Քանի որ վիճակագրական հետազոտությունները հնարավորություն են տալիս գնահատելու գործակիցների և բազմարկիչների հնարավոր տեղաբաշխումը, ուստի կարող ենք որոշ պատկերացումներ կազմել կոնկրետ տնտեսական միջոցառումներից բխող սխալների տեսակների վերաբերյալ: Կոնկրետ տնտեսական քաղաքականության ազդեցության մասշտաբների անորոշությունը հայտնի է որպես բազմարկչի անորոշություն:

Հետևաբար, տնտեսագետները որքան ճշգրիտ իմանան գործակիցների արժեքները, այնքան ավելի ակտիվ տնտեսական քաղաքականություն կարող են կիրառել: Եվ հակառակը, եթե գործակիցների արժեքների շեղումների հավանականությունը մեծ է, քաղաքականությունը պետք է ավելի պասիվ լինի: Անորոշության և անկատար տեղեկատվության պայմաններում ակտիվ տնտեսական քաղաքականությունը կարող է անցանկալի տնտեսական տատանումներ առաջացնել:

Տնտեսության կայունացման պետական քաղաքականության գործիքներն են՝

1. հարկաբյուջետային քաղաքականությունը.
2. դրամավարկային քաղաքականությունը.
3. քաղաքականությունը ուղղված ամբողջական առաջարկի փոփոխություններին:

Հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հնարավորություն է տալիս պետական ծախսերի և հարկերի փոփոխության միջոցով կարգավորելու արտադրանքի թողարկման, զբաղվածության մակարդակի և գների մակարդակի տատանումները, խթանելու տնտե-

սական աճը: Այս խնդիրը դժվարանում է պայմանավորված մի շարք հանգամանքներով: Օրինակ՝ պետական ծախսերը, բացի կաշունացման նպատակից, օգտագործվում են նաև մի շարք այլ նպատակներով, ինչպիսիք են՝ տնտեսության ենթակառուցվածքի բարելավումը, սոցիալական ապահովության ծրագրերը, երկրի պաշտպանունակության ամրապնդումը, շրջակա միջավայրը, կրթության, առողջապահության, ենթակառուցվածքների զարգացումը և այլն: Սրա հետ մեկտեղ, պետական ծախսերի և հարկերի փոփոխությունները հանգեցնում են եկամուտների վերաբաշխման, պետական միջամտության հզորացման և այլ հետևանքների, որոնք երբեմն կարող են բացասական արձագանքներ ունենալ:

Հարկաբյուջետային քաղաքականությունն իրականացվում է երկու խումբ լծակներով.

- պետական ծախսերի փոփոխությամբ,
- հարկադրույքների փոփոխությամբ:

Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հանգեցնում է ինչպես ամբողջական պահանջարկի, այնպես էլ տոկոսադրույքի ավելացման, ուստի և արտաքին առևտրային հաշվեկշռի պակասուրդի մեծացման:

Պետական ծախսերի ավելացումը, որը չի ուղեկցվում հարկերի բարձրացմամբ, կհանգեցնի տոկոսադրույքի բարձրացման, հետևաբար՝ մասնավոր հատվածի ներդրումների ծավալների և երկարաժամկետ օգտագործման սպառողական ապրանքների ձեռքբերման ծավալների կրճատման: Ուստի՝ տոկոսադրույքը կայուն պահելու նպատակով այս քաղաքականությունը պետք է ուղեկցվի խթանող դրամավարկային քաղաքականությամբ:

Հարկաբյուջետային քաղաքականության տարբեր լծակները տնտեսության վրա տարբեր ազդեցություն են ունենում: Այդ տարբերությունը բացատրվում է պետական ծախսերի կոնկրետ տեսակների բազմարկիչների էֆեկտների տարբերությամբ: Այսպես, պաշտպանության ծախսերի բազմարկիչը համեմատաբար փոքր է այլ ծախսերի բազմարկիչներից: Սա բացատրվում է ռազմական արդյունաբերության մեծ կապիտալատարությամբ, որի պայմաններում ծախսերի ավելացումը զբաղվածության, ուստի և եկամուտների վրա՝ համեմատաբար փոքր ազդեցություն է ունենում, քան այլ ծախսերինը:

Տրանսֆերտային հատկացումների բազմարկիչը նույնպես փոքր է, քանի որ դրանց մի մասն ուղղվում է խնայողությանը: Այն կարող ենք հաշվարկել պետական ծախսերի բազմարկիչը բազմապատկելով սպառման սահմանային հակումով: Տրանսֆերտային հատկացումների առավելությունն այն է, որ ուղղվում է բնակչության որոշակի խմբերին:

Հարկերի փոփոխությունն ազդում է սպառողական ծախսերի վրա և տնտեսության վրա գրեթե նույն ազդեցությունն է թողնում, ինչ որ պետական ծախսերի փոփոխությունը, միայն հակառակ նշանով: Տարբերությունն այն է, որ հարկային բազմարկչի ազդեցությունն ավելի փոքր է պետական ծախսերի բազմարկչի ազդեցությունից: Կարևոր նշանակություն ունի նաև հարկերի տեսակների ընտրությունը, քանի որ յուրաքանչյուր հարկատեսակ տարբեր ազդեցություն է թողնում տնտեսական աճի խթանների և տնտեսական արդյունավետության վրա:

Ներդրումային արտոնությունները մեծացնում են ներդրումային պահանջարկը և տոկոսադրույքի ցանկացած մակարդակի պայմաններում մեծացնում են ներդրումների ծավալը՝ տեղաշարժելով IS կորը դեպի աջ:

Դրամավարկային քաղաքականության օգնությամբ կենտրոնական բանկը փոփոխում է փողի առաջարկը, որի արդյունքում փոխվում է տոկոսադրույքը: Վերջինս էլ ազդում է ներդրումների ու եկամուտների վրա: Ինչպես հայտնի է, փողի զանգվածի կարգավորումը Կենտրոնական բանկն իրականացնում է երեք լծակների օգնությամբ.

- հաշվարկային տոկոսադրույքի փոփոխության,
- պահուստային նորմերի փոփոխության,
- բաց շուկայում կատարվող գործարքների:

Տնտեսության վրա դրամավարկային քաղաքականության ազդեցության կառուցակարգն էականորեն տարբերվում է հարկաբյուջետայինից: Այդ տարբերությունները դրսևորվում են հետևյալում.

1. Չնայած մակրոտնտեսական խթանող քաղաքականության երկու տեսակներն էլ ազդում են ամբողջական պահանջարկի ավելացման վրա, երկարաժամկետում դրամավարկային քաղաքականությունն առաջացնում է ինֆլյացիա: Իսկ հարկաբյուջետային քաղաքականությունը, որպես կանոն, երկարաժամկետում գների չնչին բարձրացման է հանգեցնում:
2. Փողի առաջարկի ավելացումն իջեցնում է տոկոսադրույքը դրանով իսկ խթանելով մասնավոր հատվածի կողմից կատարվող ներդրումները: Երկարաժամկետում այս էֆեկտը մասամբ ձևափոխվում է, կապված անվանական տոկոսադրույքի և սպասվող ինֆլյացիայի տեմպի միջև գոյություն ունեցող ուղիղ կախվածության հետ:
3. Չնայած դրամավարկային քաղաքականության արդյունքում տոկոսադրույքի կրճատումն ավելացնում է ներդրումները, այնուամենայնիվ, գների աճը բացասական ազդեցություն է ունենում երկարաժամկետ տնտեսական աճի վրա:

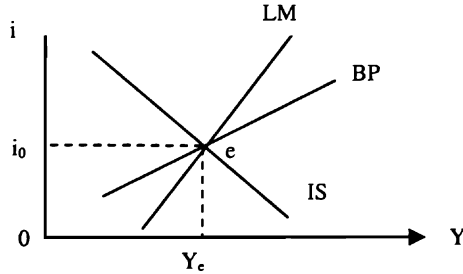
4. Խթանող դրամավարկային քաղաքականությունը դրական ազդեցություն է թողնում առևտրային հաշվեկշռի վրա: Երկրից կապիտալի արտահոսքի արդյունքում արժեզրկված ազգային արժույթը փոխհատուցում է ներմուծման ծավալների աճը՝ կապված եկամտի ավելացման հետ:

Էական տարբերություններ կան նաև այս երկու քաղաքականությունների խզումների միջև, որն արդեն քննարկել ենք: Տարբեր են նաև հարկաբյուջետային և դրամավարկային բազմարկիչների ազդեցության ձևերը:

Արդյունավետ կայունացման քաղաքականության իրականացման խիստ կարևոր է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի համար վերլուծել հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների տարբեր գործիքների կիրառման առավելություններն ու թերությունները, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև դրանք համատեղել:

4.2. IS-LM-BP մոդելը

Արդեն նշեցինք, որ մակրոտնտեսական հավասարակշռության վերլուծության և քաղաքականության մշակման գործընթացում անհրաժեշտ է դիտարկել ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին հավասարակշռությունները: Ներքին հավասարակշռությունը ենթադրում է գործազրկության բնական մակարդակի պայմաններում երկրի տնտեսության կայուն աճ, իսկ արտաքին հավասարակշռությունը՝ առևտրի ցանկալի հաշվեկշռի և կապիտալի ցանկալի միջազգային հոսքերի ապահովում: Բաց տնտեսության մակրոտնտեսական կայունության հարցերը քննարկելիս պետք է դիտարկել հավասարակշռությունը տնտեսության երեք հատվածներում՝ ապրանքների և ծառայությունների շուկայում, փողի շուկայում և արտաքին հատվածում: Այս երեք շուկաների հավասարակշռությունները արտացոլվում են IS-LM-BP մոդելում: Ինչպես գիտենք, IS կորը նկարագրում է ապրանքների և ծառայությունների շուկայի հավասարակշռությունը, LM կորը՝ փողի շուկայի, իսկ BP կորը՝ վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռությունը (տե՛ս գծապատկեր 4.2.1):

Հավասարակշռությունն ապրանքների ու ծառայությունների, փողի շուկաներում և արտաքին հատվածում

IS կորն ունի բացասական թեքվածություն, քանի որ տոկոսադրույքի բարձրացումը կրճատում է ներդրումները և բազմարկչային արդյունքի միջոցով հանգեցնում է եկամտի կրճատման: Որպես արտաժին (էկզոգեն) փոփոխականներ՝ այստեղ հանդես են գալիս պետական ծախսերը, զուտ հարկերը, ինչպես նաև հայրենական ապրանքների նկատմամբ արտասահմանցիների պահանջարկի փոփոխությունը, որն իր արտացոլումն է գտնում զուտ արտահանման փոփոխություններում:

LM կորն ունի դրական թեքվածություն, քանի որ տոկոսադրույքն ու եկամուտը հակադիր են ազդում փողի պահանջարկի վրա: Եկամտի ավելացումն ավելացնում է փողի իրական պաշարի պահանջարկը: Եթե չկա փողի առաջարկի համապատասխան ավելացում, տոկոսադրույքը փողի շուկայում բարձրանում է, փողի պահանջարկը վերադառնում է նախկին մակարդակին: Փողի առաջարկն արտաժին փոփոխական է: BP-ն վճարային հաշվեկշիռը բնութագրող կոր է և ներկայացնում է տոկոսադրույքի և եկամտի կախվածությունը վճարային հաշվեկշռի հավասարության պայմաններում:

BP կորը կառուցվում է երկրում գների և փոխանակային կուրսի տվյալ մակարդակի պայմաններում: Այն ներառում է ինչպես ընթացիկ գործարքների հաշիվ մնացորդը (NX), որը հակադարձ կախվածության մեջ է եկամտից ու փոխանակային կուրսից, այնպես էլ կապիտալի շարժի հաշվի մնացորդը (KA), որը դրական կախվածության մեջ է ներքին և համաշխարհային տոկոսադրույքի տարբերությունից ($i - i^*$):

$$BP = NX + KA = 0$$

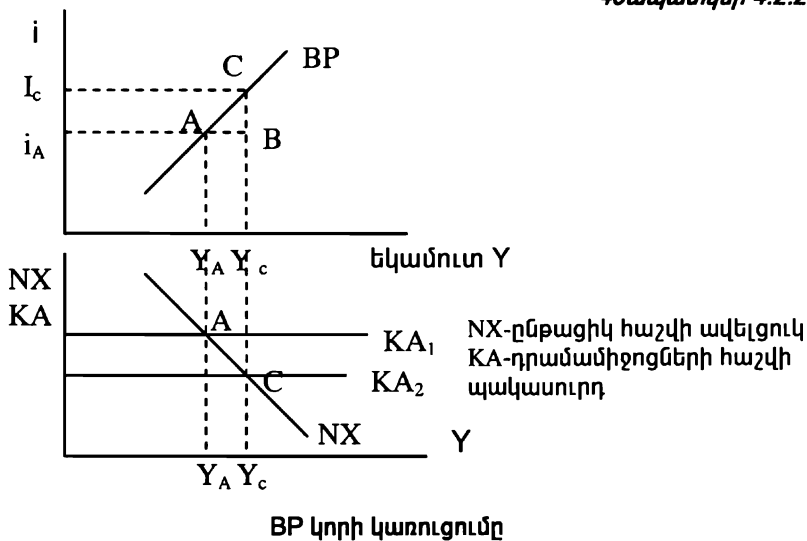
$$BP = EX - IM - mY + KA + k(i - i^*) = 0$$

Փաստորեն, BP կորը i-ի և Y-ի այնպիսի զույգերի համակցություն է, որն ապահովում է արտաքին հավասարակշռություն:

NX ուղիղը ներկայացնում է ընթացիկ հաշվի մնացորդը: Ուղղի բացասական թեքվածությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ եկամտի աճին զուգընթաց ներմուծումն աճում է, իսկ ընթացիկ հաշվի ավելցուկը նվազում: KA ուղիղը եկամտից կախված չէ և որոշվում է միայն տոկոսադրույքով և ունի հորիզոնական տեսք:

Հավասարակշռություն հաստատվում է NX և KA ուղիղների հատման կետում, երբ ընթացիկ հաշվի ավելցուկը (պակասուրդը) հավասարվում է կապիտալի շարժի հաշվի պակասուրդին (ավելցուկին), այսինքն՝ ընթացիկ հաշվի հաշվեկշիռը հավասարվում է կապիտալի հաշվի հաշվեկշիռին:

Փճապատկեր 4.2.2

Որպեսզի լավ պատկերացնենք արտաքին հավասարակշռության հաստատման կառուցակարգը, դիտարկենք եկամտի ավելացման ազդեցությունը: Եկամտի ավելացումը հանգեցնում է ներմուծման ավելացման և նաև ընթացիկ հաշվի պակասուրդի: Հավասարակշռության վերականգնումը ($NX + KA = 0$) պահանջում է ներքին տոկոսադրույքի բարձրացում օտարերկրյա կապիտալի ներգրավման նպատակով, որը հնարավորություն կտա ֆինանսավորելու բացասական NX-ը: KA ուղիղը տեղաշարժվում է ներքև և հավասարակշռություն է հաստատվում C կետում: Փոխանակային կուրսի փոփոխությունը տեղաշարժվում է BP կորը:

Այսպիսով, մոդելի հավասարումներն են.

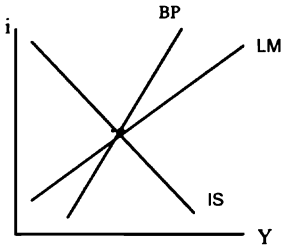
$$IS \ Y = (C(Y-T) + I(i) + G + NX(E)$$

$$LM \ M/P = L(Y, i)$$

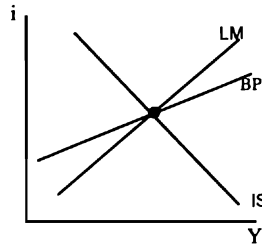
$$BP \ BP = NX + KA = 0$$

IS-LM-BP մոդելում BP կորի թեքությունը կախված է կապիտալի միջազգային շարժունակությունից:

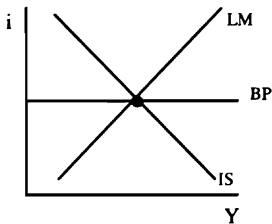
Գծապատկեր 4.2.3

ա. կապիտալի ցածր շարժունակություն.

բ. կապիտալի բարձր շարժունակություն.

գ. կապիտալի բացարձակ շարժունակություն.

ա. կապիտալի ցածր շարժունակություն. BP-ն հարաբերակա-
նորեն կտրուկ է (կտրուկ, քան LM-ը): Այս դեպքում k գործակիցը
փոքր է: Որքան փոքր է k -ն, այնքան մեծ է ներքին տոկոսադրույքի
այն փոփոխությունը, որն ապահովում է օտարերկրյա կապիտալի
անհրաժեշտ ներհոսքը:

բ. կապիտալի բարձր շարժունակություն.

BP-ն հարաբերականորեն հարթ է (հարթ, քան LM-ը), k գործա-
կիցը մեծ է: Երբ k -ն մեծ է, տոկոսադրույքի փոքր փոփոխությունը
բավական է օտարերկրյա կապիտալի անհրաժեշտ ներհոսքի
ապահովման համար:

գ. կապիտալի բացարձակ շարժունակություն.

BP-ն հորիզոնական է, k -ն ձգտում է անսահմանության: Կապի-
տալի ցածրից բարձր շարժունակության անցման տրամաբանու-
թյունն արտահայտում է միջազգային ֆինանսական համակարգի

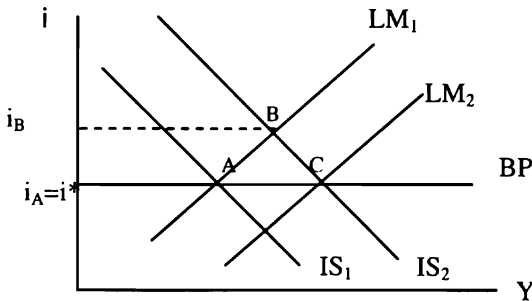
պատմական զարգացումը՝ որպես ազատականացման գործընթացների արդյունքում երկրների միջև պատմեչների վերացման գործընթաց:

4.3. Տնտեսական քաղաքականության արտացոլումը IS-LM-BP մոդելում

Այժմ դիտարկենք հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների արդյունքները փոխանակային կուրսի հաստատագրված և լողացող ռեժիմների պայմաններում:

Հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հաստատագրված փոխանակային կուրսի պայմաններում դիտարկելիս ենթադրենք՝ կառավարությունը վարում է խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականություն:

Գծապատկեր 4.3.1

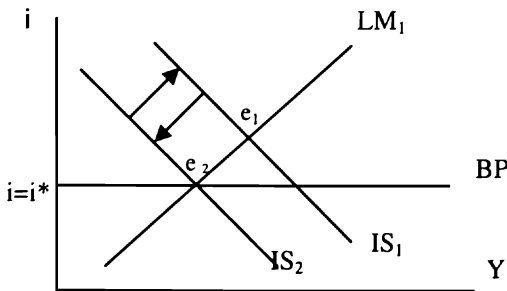
Հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունքները IS-LM-BP մոդելում՝ հաստատագրված փոխանակային կուրսի պայմաններում

Կապիտալի կատարյալ շարժունակության դեպքում ներքին տոկոսադրույքը հավասարվում է համաշխարհային տոկոսադրույքին, BP կորը ստանում է հորիզոնական գծի տեսք, և այդ քաղաքականության արդյունքում IS կորը տեղաշարժվում է աջ-վերև: Հավասարակշռությունը A կետից տեղաշարժվում է B կետ ավելի բարձր i_B ներքին տոկոսադրույքի պայմաններում: B կետը BP կորից բարձր է, երկրում նկատվում է կապիտալի ներհոսք և վճարային հաշվեկշիռը դառնում է ավելցուկային: Քանի որ հաստատագրված կուրսի պայմաններում փողի առաջարկն ավտոմատ կարգավորվում է այն-

պես, որ փոխանակային կուրսը մնա նույնը, փողի առաջարկը կմեծանա: Դրա արդյունքում LM կորը տեղաշարժվում է աջ, նոր հավասարակշռություն է հաստատվում C կետում՝ եկամտի ավելի բարձր մակարդակի պայմաններում:

Եթե լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում իրականացվել է խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականություն միայն տվյալ երկրում, համաշխարհային տոկոսադրույքը մնում է անփոփոխ, բարձրանում է երկրի ներքին տոկոսադրույքը: Ներքին տոկոսադրույքի բարձրացումն ապահովում է կապիտալի համապատասխան ներհոսք, որի արդյունքում բարձրանում է փոխանակային կուրսը: Փոխանակային կուրսի բարձրացումը չեզոքացնում է խթանող քաղաքականության ազդեցությունը NX-ի կրճատման ճանապարհով: Լիակատար արտամղման հետևանքով հարկաբյուջետային քաղաքականությունը եկամտի վրա որևէ ազդեցություն չի ունենա: Եթե բոլոր երկրները համակարգեն իրենց հարկաբյուջետային քաղաքականությունները, ապա համաշխարհային տոկոսադրույքը կբարձրանա ներքին տոկոսադրույքին զուգընթաց, BP կորը կտեղաշարժվի վերև, և վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռություն կհաստատվի ավելի բարձր տոկոսադրույքի մակարդակում: Մակրոտնտեսական կայունության և հավասարակշռության հաստատման գործում էական դեր կարող են խաղալ նաև կենտրոնական բանկերը, որոնց գործողությունները կնպաստեն համաշխարհային տոկոսադրույքի՝ ներքին տոկոսադրույքին համընթաց փոփոխությանը:

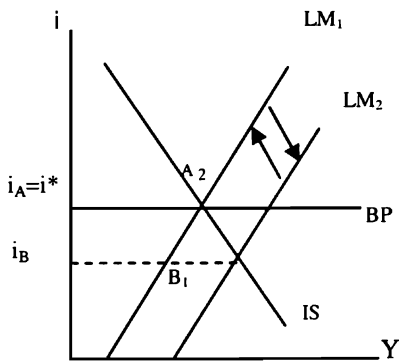
Գծապատկեր 4.3.2

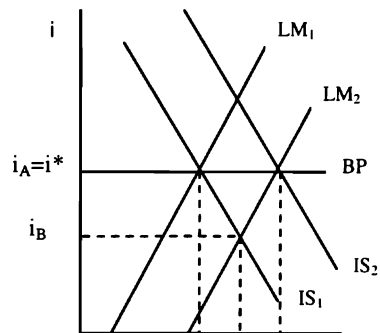
Հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունքները IS-LM-BP մոդելում՝ լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում

Դրամավարկային քաղաքականությունը հաստատագրված փոխանակային կուրսի պայմաններում դիտարկելիս (տե՛ս գծապատկեր 4.3.3) ենթադրենք Կենտրոնական բանկն ավելացնում է փողի առաջարկը, ներքին տոկոսադրույքը իջնում է: Համաշխարհայինից ցածր յուրաքանչյուր տոկոսադրույքի մակարդակ կառաջացնի կապիտալի արտահոսք: B կետում ապրանքների և փողի շուկաները հավասարակշռված են, մինչդեռ առկա է վճարային հաշվեկշռի պակասուրդ: Նման պայմաններում առկա է արժույթի արժեքնվազման ճնշում: Սակայն հաստատագրված կուրսի պայմաններում փողի առաջարկն ինքնաբերաբար կկրճատվի, և արժույթի կուրսը չի փոխվի: LM կորը կվերադառնա նախկին դիրքին, հավասարակշռությունը կհաստատվի նորից A կետում: Եթե առկա է կապիտալի կատարյալ շարժունակություն, այս ամենը կկատարվի ակնթաթորեն, և A կետից էական տեղաշարժ չի նկատվի: Եթե կապիտալն աչքի չի ընկնում այնքան էլ բարձր շարժունակությամբ, Կենտրոնական բանկը հնարավորություն կունենա փոխելու փողի առաջարկը կարճատև ժամանակաշրջանում: Այնուամենայնիվ, հաստատուն համաշխարհային տոկոսադրույքի պայմաններում փոխանակային կուրսը կվերադառնա նախկին մակարդակին: Իրավիճակին արձագանքելու ժամանակահատվածը պայմանավորված է համաշխարհային տոկոսադրույքի նկատմամբ ներքին տոկոսադրույքի փոփոխվելու կարողությամբ:

Գծապատկեր 4.3.3

Գծապատկեր 4.3.4

Դրամավարկային քաղաքականությունը լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում

Դրամավարկային քաղաքականությունը լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում դիտարկելիս (զծ. 4.3.4) ենթադրենք փողի առաջարկն ավելանում է LM կորը տեղաշարժվում է աջ-ներքև, ինչ տոկոսադրույքը ապահովում է ապրանքների և փողի շուկաների հավասարակշռությունը, սակայն վճարային հաշվեկշիռը կունենա պակասուրդային մնացորդ: Վճարային հաշվեկշիռի պակասուրդի ճնշումը հանգեցնում է արժույթի արժեքնվազման: IS կորը տեղաշարժվում է աջ-վերև զուտ արտահանման աճի արդյունքում: Հավասարակշռություն է հաստատվում C կետում՝ եկամտի ավելի բարձր պայմաններում:

4.4. Պարզ և բարդ բազմարկիչների քեյնսյան մոդելներ

Հավասարակշռված եկամտի փոփոխությունը տեղի է ունենում ամբողջական ծախսերի ցանկացած տարրի փոփոխության պատճառով: Երբ քեյնսյան խաչի մոդելում պլանավորված ծախսերի գրաֆիկը սպառման, ներդրումների, պետական ծախսերի (իսկ բաց տնտեսությունում՝ նաև զուտ արտահանման) ավելացման շնորհիվ բարձրանում է վեր, ապա եկամտի հավասարակշռված մակարդակը բարձրանում է բազմարկչային էֆեկտի համաձայն:

Ավտոնոմ ծախսերի ցանկացած տարրի աճն առաջ է բերում ամբողջական հավասարակշռված եկամտի ավելի մեծ աճ (շնորհիվ բազմարկչի էֆեկտի)։

$$A = C_0 + I + G + NX$$

որտեղ՝

A - ավտոնոմ ծախսերի ամբողջությունն է,

C_0 - ավտոնոմ սպառումը,

I - ավտոնոմ ներդրումները,

G - պետական ծախսերը,

NX - եկամտից չկախված զուտ արտահանումը:

Ավտոնոմ ծախսերի բազմարկիչը ցույց է տալիս հավասարակշռված եկամտի փոփոխության հարաբերությունն ավտոնոմ ծախսերի ցանկացած տարրի փոփոխությանը:

$$\alpha = \frac{\Delta Y}{\Delta A}$$

որտեղ՝

α - ավտոնոմ ծախսերի բազմարկիչն է,

ΔY - հավասարակշռված ՀՆԱ-ի փոփոխությունը,

ΔA - ավտոնոմ ծախսերի փոփոխությունը:

Հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հավասարակշռված եկամտի փոփոխության վրա ազդում է պետական ծախսերի և հարկերի փոփոխության շնորհիվ:

Պետական ծախսերի բազմարկիչը՝ $\Delta Y / \Delta G = 1/1-MPC$, կոչվում է քեյնսյան պարզ բազմարկիչ:

Բազմարկիչի մեծությունը որոշող կարևոր գործոնը սպառման նկատմամբ սահմանային հակվածությունն է՝ MPC -ն: Եթե սպառումը տրված է $C=C_0+MPC(Y-T)$ տեսքով, իսկ $T=t \times Y$, որտեղ t -ն սահմանային հարկադրույթն է և հաշվարկվում է $\Delta T/\Delta Y$ բանաձևով, ապա պետական ծախսերի բազմարկիչը փակ տնտեսությունում ընդունում է այսպիսի տեսք. $1/1-MPC(1-t)$:

Հարկավորման պրոգրեսիվ համակարգը բազմարկիչի էֆեկտի թուլացմանը և զբաղվածության ու թողարկման մակարդակի կայունացմանը նպաստող գործոն է: Որքան ցածր է հարկադրույթը, այնքան այլ հավասար պայմաններում առավել նշանակալի է բազմարկիչի էֆեկտը:

Բաց տնտեսությունում պետական ծախսերի բազմարկիչի էֆեկտը հարաբերականորեն ցածր է փակ տնտեսության նույն ցուցանիշից՝

$$NX=q \cdot mY$$

NX զուտ արտահանման ֆունկցիան է, որտեղ m -ը ներմուծման նկատմամբ սահմանային հակվածությունն է և հավասար է $m = \Delta M/\Delta Y$:

ΔM -ը ներմուծման վրա կատարվող ծախսերի փոփոխությունն է, g -ն՝ ընթացիկ եկամտից չկախված զուտ արտահանումը:

Այս պայմաններում բաց տնտեսության համար պետական ծախսերի բազմարկիչն ունի այսպիսի տեսք՝ $1/1-MPC(1-t)+m$:

Փակ տնտեսությունում հարկերի բազմարկիչը՝ $\Delta Y / \Delta T$, հաշվարկվում է $MPC / 1-MPC$ բանաձևով:

Եթե հարկերը տրվում են $T = t \times Y$ բանաձևով, ապա հարկերի բազմարկիչն ընդունում է այսպիսի տեսք՝ $-MPC/1-MPC(1-t)$:

Սակայն հաճախ անհրաժեշտ է լինում օգտագործել լրիվ հարկերի ֆունկցիան, որն ունի այսպիսի տեսք.

$$T=T_0 + tY$$

որտեղ՝

T_0 -ն՝ ավտոնոմ հարկերն են և կախված չեն ընթացիկ եկամտի մեծությունից (զույգահարկը, ժառանգության հարկը): Այս դեպքում փակ տնտեսությունում հարկերի բազմարկիչն ավտոնոմ հարկերի փոփոխության արդյունքում կլինի՝

$$-MPC * \Delta T_0/1-MPC(1-t)$$

իսկ բաց տնտեսությունում՝

$$-MPC * \Delta T_0 / 1 - MPC(1-t) + m$$

Հաճախ անհրաժեշտ է լինում հաշվարկել նաև պետական ծախսերի և հարկերի միաժամանակյա և միևնույն չափով փոփոխության ազդեցությունը հավասարակշռված ամբողջական եկամտի վրա:

Պետական ծախսերի և հարկերի միաժամանակյա և նույն չափով փոփոխության արդյունքում եկամտի գումարային փոփոխությունը հաշվարկվում է՝

$$\begin{aligned} \Delta Y &= \Delta G * 1 / 1 - MPC(1-t) + m - \Delta T_0 * \{ MPC / 1 - MPC(1-t) + m \} = \\ &= \Delta G * \{ 1 - MPC / 1 - MPC(1-t) + m \}, \end{aligned}$$

քանի որ.

$$\Delta G = \Delta T_0$$

Եթե պետական ծախսերը և ավտոնոմ հարկերն ավելանում են նույն չափով, ապա ազգային արդյունքի հավասարակշռված ամբողջական եկամտի ծավալը մեծանում է:

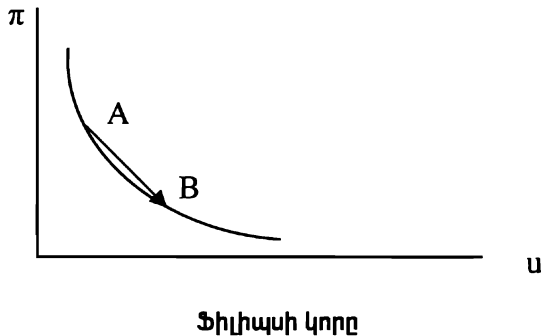
$1 - MPC / 1 - MPC(1-t) + m$ -ը կոչվում է հավասարակշռված բյուջեի բազմարկիչ բաց տնտեսությունում: Այդ բազմարկիչը միշտ հավասար կամ փոքր է 1-ից: Հավասարակշռված բյուջեի բազմարկիչը չի ենթադրում, որ բյուջեի պակասուրդ կամ ավելցուկ չի լինելու: Խոսքը վերաբերում է բյուջեի եկամտային և ծախսային մասերի փոփոխությունների հավասարությանը:

Պետք է հիշել, որ պետական ծախսերի և հարկերի բազմարկիչների ազդեցությունը ՀՆԱ փոփոխությունների վրա տարբեր է: Հարկերի բազմարկիչի ազդեցությունն ավելի թույլ է, քան ծախսերի բազմարկիչինը: Սրանով էլ պայմանավորված է հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների ընտրությունը տնտեսական պարբերաշրջանի տարբեր փուլերում: Եթե այդ քաղաքականությունն ուղղված է տնտեսության պետական հատվածի ընդլայնմանը, ապա անկման հաղթահարման համար ավելացվում են պետական ծախսերը, իսկ ինֆլյացիան զսպելու համար բարձրացվում են հարկերը: Եթե հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ուղղված է պետական հատվածի սահմանափակմանը, ապա անկման փուլում իջեցվում են հարկերը, որը համեմատաբար փոքր խթանող արդյունք է տալիս, իսկ վերելքի փուլում նվազեցվում են պետական ծախսերը, որը հնարավորություն է տալիս հարաբերականորեն արագ իջեցնելու ինֆլյացիայի մակարդակը:

4.5. Հիպերինֆլացիայի կանխման տնտեսական քաղաքականություն

Պետության հակահիպլացիոն քաղաքականությունը կարճ ժամկետում, համաձայն Ֆիլիպսի կորի, հանգեցնում է գործազրկության աճի և թողարկման կրճատման: Ինչպես գիտենք, Ֆիլիպսի կորը կարճաժամկետում ունի հետևյալ տեսքը.

Փժապատկեր 4.5.1

որտեղ

u - u գործազրկության մակարդակն է,

π - π ինֆլացիայի մակարդակը:

Ձսպող հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունները՝ համապատասխանաբար պետական ծախսերի և փողի առաջարկի կրճատումը, նվազեցնում են գների մակարդակը, այն դեպքում, երբ աշխատանքային պայմանագրերում հաստատագրված աշխատավարձը մնում է նույնը: Այս պայմաններում ձեռնարկությունները կրճատում են արտադրանքի ծավալը (քանի որ շահույթն է կրճատվում), հետևաբար և զբաղվածությունը: Տնտեսությունը A կետից անցնում է B կետ: Ինֆլացիայի դեմ պայքարի արդյունավետության քանակական գնահատականի համար օգտագործվում է «կորուստների գործակիցը», որը ցույց է տալիս թե իրական տարեկան արտադրանքի քանի տոկոսը պետք է «զոհաբերել», որ ինֆլացիան իջեցվի մեկ տոկոսային կետով:

Կորուստների գործակցի տարբեր գնահատականների առկայությամբ հանդերձ, ընդունված է համարել, որ այն հավասար է $1/5$: Այսինքն՝ որպեսզի ինֆլացիան իջնի 1 տոկոսային կետով, անհրաժեշտ է «զոհաբերել» իրական ՀՆԱ-ի 5%-ը: Մենք գիտենք, որ կորուստների այս գործակիցը կարելի է արտահայտել նաև գործա-

գրկության միջոցով՝ օգտագործելով Օուկենի օրենքը: Բանական սպասումների տեսության կողմնակիցները գտնում են, որ ինֆլացիայի դեմ ուղղված պայքարի կորուստները կարող են նկատելիորեն նվազել, եթե հակաինֆլացիոն քաղաքականության իրականացման միջոցառումներն ու ծրագրերը նախօրոք հայտարարվեն, քանի դեռ տնտեսական գործակալները չեն ձևավորել իրենց սպասումները և, ամենակարևորը, եթե տնտեսական գործակալները հավատան, որ նշված ծրագիրը կիրագործվի:

Հիպերինֆլացիայի տարբեր չափանիշներ կան: Օրինակ՝ Պ.Սամուելսոնը հիպերինֆլացիա է համարում տարեկան ավելի քան 200%-անոց ինֆլացիան, Ֆ.Կեյզանը՝ ամսական 50%-ը գերազանցող ինֆլացիան (ինֆլացիայի տարեկան ինդեքսը հասնում է 3 հազ. %-ի), Գ.Մենքլուն՝ 500%-ը գերազանցողը: Սակայն գների մակարդակի բարձրացումը հիպերինֆլացիա անվանելու համար կարևոր է ոչ այնքան դրա քանակական մակարդակը, որքան այն, որ հիպերինֆլացիայի պայմաններում փողը դադարում է իր գործառույթները կատարելուց, փողային համակարգը կազմաքանդվում է:

Հիպերինֆլացիայի կանխման քաղաքականությունը բավական բարդ է, քանի որ փողի իրական պաշարի մեծությունը զգալուն է անվանական տոկոսադրույքի նկատմամբ: Եթե փողի քանակական տեսությունը լիներ ամբողջությամբ ճիշտ, և անվանական տոկոսադրույքը չազդեր փողի իրական պաշարի պահանջարկի վրա, ապա հիպերինֆլացի զսպման խնդիրը հեշտությամբ կլուծվեր, այսինքն՝ բավական կլիներ, որ ԿԲ-ն դադարեցներ փող թողարկելը: Երբ փողի պաշարը կայունանար, կկայունանար նաև գների մակարդակը: Բայց քանի որ փողի իրական պաշարի պահանջարկը կախված է անվանական տոկոսադրույքից, ապա հիպերինֆլացիայի զսպումը դառնում է բավական բարդ: Ինֆլացիայի տեմպի իջեցումը հանգեցնում է կանխիկ փող պահելու ծախսերի կրճատմանը և փողի իրական պաշարի ավելացմանը: Եթե ԿԲ-ն փող չթողարկի, ապա M/P-ի աճից բխում է, որ գներն իջնում են: Այսպիսով, ԿԲ գործողության արդյունքում գների մակարդակն իջնում է, և ԿԲ-ն չի հասնում գները կայուն պահելու նպատակին:

Այդ դեպքում հարց է առաջանում, թե հիպերինֆլացիայի զսպման ի՞նչ քաղաքականություն պետք է իրականացվի, որ ապահովվի գների կայունություն, այսինքն՝ ինչպիսին պետք է լինի փողի առաջարկի փոփոխությունը, որ ինֆլացիան հաղթահարելով՝ դեֆլացիա չառաջանա: Այս հարցի լուծումը պահանջում է տնտեսական միջոցառումների ամբողջական փաթեթի կիրառում, որոնք կազդեն.

1. փոխանակային կուրսի վրա,

2. պետական բյուջեի վրա,
3. փողի առաջարկի վրա,
4. աշխատավարձերի և գների վրա:

Դրանք դիտարկենք առանձին - առանձին:

Եթե տնտեսությունը «դոլարայնացված է», ապա գների մեծ մասը, փաստորեն, արտահայտվում է դոլարով (P^*), այնուհետև վերածվում է ազգային արժույթով արտահայտված գների (P) բազմապատկելով փոխանակային կուրսով.

$$P = P^* E$$

որտեղ՝ E -ն անվանական փոխանակային կուրսն է: Ապրանքների գներն արտահայտվում են դոլարով, իսկ վարձատրությունը կատարվում է ազգային արժույթով:

Փոխանակային կուրսը կապող օղակ է դոլարով արտահայտված գների և ազգային արժույթով արտահայտված գների միջև: Հիպոթեզի վրա հիմնված ժամանակ փոխանակային կուրսն իջնում է մոտավորապես այն նույն տեմպով, ինչ տեմպով որ բարձրանում են ներքին գները՝ դոլարով արտահայտված: Եթե փոխանակային կուրսը հնարավոր լինի կայունացնել, ապա ներքին գները ևս կկայունանան: Հիպոթեզի վրա հիմնված գոյություն են ունենում երկու փոխանակային կուրս՝ պաշտոնական և շուկայական: Շուկայականը էականորեն բարձր է լինում պաշտոնականից: Տնտեսական կայունացման համար սովորաբար պահանջվում է սկզբում նկատելիորեն բարձրացնել պաշտոնական փոխանակային կուրսը՝ մինչև շուկայականին հասնելը, այնուհետև կայունացնել: Ստանդարտ կայունացնող քաղաքականությունն ուղղված է փոխանակային կուրսն այն մակարդակին պահելուն, որը կարող է ԿԲ կողմից պահպանվել առանց սպեկուլյատիվ գրոհի, այսինքն՝ առանց արտարժույթային պաշարների կրճատման:

Մենք գիտենք, որ փոխանակային կուրսի կայունությունը պահանջում է զսպող հարկաբյուջետային քաղաքականության իրականացում: Մյուս կողմից, երբ պետությունը ձգտում է փող թողարկել և միաժամանակ պահել փոխանակային կուրսը հաստատագրված, ծախսում է արտարժույթային պաշարները, բախվում արտարժույթի վրա սպեկուլյատիվ գրոհի և վճարային հաշվեկշռի ճգնաժամի:

Այդ պատճառով էլ փոխանակային կուրսի իջեցումն անբավարար է կայունացման համար: Հարկաբյուջետային քաղաքականությունը պետք է խստանա, որ բյուջեն հավասարակշռված պահվի կայունացման ծրագրի հենց սկզբից: Եթե ԿԲ-ն ունի անհրաժեշտ արտարժույթի պաշարներ, դա կնպաստի կառավարության՝ կարճաժամկետում փոխանակային կուրսը կայունացնելու ջանքերին: Երկարաժամկետում գոյություն ունի փոխանակային կուրսը կայուն

պահելու միայն մեկ միջոց՝ կոշտ հարկաբյուջետային քաղաքականությունը, որը ազատում է պետությանը սենյորաժային ֆինանսավորումից: Քանի որ ներքին գների մեծ մասը կապված է դոլարի հետ համարժեքային գնողունակության միջոցով, ապա ինֆլացիան կարող է դադարել բառացիորեն մեկ օրում, քանի որ փոխանակային կուրսը կայունացել է: Սա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ հիպերինֆլացիայի ժամանակ գները դոլարայնացվում են և կապվում են փոխանակային կուրսի հետ, իսկ ինֆլացիոն իներցիա չկա:

Փոխանակային կուրսը չի կարող մնալ կայուն, եթե դրա հիմքում ընկած բյուջեի պակասուրդը և սենյորաժի անհրաժեշտությունը չեն վերահսկվում: Ըստ փողի տեսության վերաբերյալ կարևոր աշխատություններից մեկի՝ հեղինակ Թոմաս Սարոջենտի՝ հիպերինֆլացիայի զսպման գործում հիմնական քայլը պետք է լինի բյուջետային քաղաքականության փոփոխությունը, այն է՝ պակասուրդի չափերի և դրանց ֆինանսավորման ձևերի ճիշտ ընտրությունը: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է.

1. Բարձրացնել ԿԲ անկախությունը փողի էմիսիա իրականացնելու խնդրում, ինչը կառավարությանը կստիպի փնտրել և գտնել ծախսերի ֆինանսավորման ոչ էմիսիոն ուղիներ կամ էլ կրճատել ծախսերը և ավելացնել եկամուտները:

2. Իրականացնել կոշտ զսպող հարկաբյուջետային քաղաքականություն երկու ճանապարհով՝

ա. բարձրացնել պետական հատվածի ձեռնարկությունների արտադրած ապրանքների և մատուցած ծառայությունների գները, որոնք հնարավորություն կտան վերացնելու այդ ձեռնարկությունների հաշվեկշիռների պակասուրդը, ինչը ընկնում է կառավարության վրա և փողի էմիսիայի աղբյուր է հանդիսանում (հիպերինֆլացիայի ժամանակ այդ գները, որպես օրենք, իրական արտահայտությամբ շատ ցածր են լինում):

բ. ավելացնել հարկային մուտքերը, մասնակիորեն դա տեղի է ունենում ինքնաբերաբար, երբ գները (փոխանակային կուրսի կայունացումից հետո) դադարում են բարձրանալ, այլ կերպ ասած՝ Օլիվեր-Թանգի էֆեկտը գործում է հակառակ ուղղությամբ՝ բարձր ինֆլացիայի դադարեցումը գործնականում ավելացնում է իրական հարկային մուտքերը:

3. Իրականացնել հարկային բարեփոխումները, քանի որ հիպերինֆլացիայի ժամանակ հարկային մուտքերի կրճատումը հարկային համակարգին մեծ վնաս է հասցնում, ապա կայունացումը սկսելուց հետո անհրաժեշտ է իրականացնել համալիր հարկային բարեփոխումներ, իսկ մինչ այդ՝ սահմանել խթաներ հարկերի ժամկետից

շուտ վճարման համար և ավելի խիստ պատժամիջոց կիրառել հարկերի վճարումն ուշացնելու դեպքում:

4. Վերացնել ուղղակի լրավճարները և հարկային արտոնությունները: Որպես լրավճարի ձև օգտագործվում է մասնավոր հատվածին բացասական իրական տոկոսադրույքով վարկերի տրամադրումը («կվազիֆիսկալ» ծախսեր):

Պետք է հիշել, որ բյուջեի պակասուրդը կրճատող նշված միջոցառումները կարճաժամկետում կարող են լինել «կարգավորող» ինֆլացիա, որի հետևանքով կայունացնող քաղաքականության իրականացման առաջին ամիսներին հիպերինֆլացիան կարող է նաև արագանալ: Սակայն, եթե իրականացվող միջոցառումները փակեն բյուջեի պակասուրդը, իրական հնարավորություններ կստեղծվեն ինֆլացիան կասեցնելու համար:

Փոխանակային կուրսի և գների կայունացումն ավելացնում է փողի իրական պաշարի պահանջարկը: Կառավարությունը փողի իրական պաշարի ավելացած պահանջարկը բավարարելու երեք ճանապարհ ունի.

1. ավելացնել պետական հատվածի ներքին վարկավորումը (այսինքն՝ ԿԲ-ն կարող է գնել գանձապետական պարտատոմսեր),
2. ավելացնել մասնավոր հատվածի ներքին վարկավորումը (ԿԲ-ն կարող է ավելացնել առևտրային բանկերին տրվող վարկերը),
3. թույլ տալ արտարժույթի պաշարների ներհոսքը վճարային հաշվեկշռի միջոցով (ԿԲ կարող է օտարերկրյա արժույթը գնել հաստատագրված կուրսով):

Վերջին ճանապարհն ավելի արդյունավետ է: Երկրի բնակչության այն մասը, որն ունի օտարերկրյա ակտիվներ, կարող է դրանք վաճառել ԿԲ-ին և դրա դիմաց ստանալ ազգային արժույթ, ինչը կմեծացնի փողի առաջարկը և վստահությունն ազգային արժույթի նկատմամբ, քանի որ այն կամրապնդվի արտարժույթի պաշարներով:

Փողային բարեփոխումները կարող են նպաստել կայունացմանը: Դրանք կարող են լինել պարզ, բարդ, բռնագրավող:

1. Կայունացումը հաճախ ուղեկցվում է նոր փողային համակարգի ներմուծմամբ՝ «գրոների դեն նետման» միջոցով: Սա ավելի շատ կոսմետիկ միջոց է, վնաս չի տալիս, բայց կարող է նպաստել խնայողությանը՝ թանաքի, թղթի, ժամանակի առումներով: Սակայն միայն վերոնշյալով փողի բարեփոխումը չի ավարտվում:

2. Փողի բարեփոխումն առավել բարդ տեսակի դեպքում փողային նոր միավորի ներմուծումը նպատակ ունի ստեղծելու երկարա-

Ժամկետ պայմանագրերի վճարման հատուկ ռեժիմ: Այստեղ հիմնախնդիր կա: Եթե մարդիկ սպասում են ինֆլյացիայի շարունակման, ապա կարող են վարկ վերցնել բարձր տոկոսով (իրական տոկոսադրույքը կլինի բավական ցածր՝ շնորհիվ բարձր ինֆլյացիայի): Ենթադրենք՝ կառավարությունը բոլորին զարմացում է և զսպում է բարձր ինֆլյացիան: Արդյունքում՝ վարկառուները կսնանկանան, եթե պարտավոր լինի վարկը վերադարձնել սկզբնական տոկոսադրույքով: Այսպիսի վիճակներից խուսափելու համար մշակվում է բարդ փողային ռեժիմ, որի ընթացքում երկարաժամկետ վարկերը կարող են վերադարձվել նոր արժույթով՝ նախապես սահմանված բանաձևով հաշվարկվող կարգավորված տոկոսադրույքով:

3. Բռնագրավող փողային բարեփոխման ժամանակ փողային նոր միավորը փոխանակվում է հինի հետ՝ առանց փոխանակման կուրսը համապատասխանեցնելու աշխատավարձի և գների փոփոխություններին: Օրինակ՝ հին փողերը կարող են փոխանակվել նորով 10/1 հարաբերությամբ՝ առանց աշխատավարձի և գների մակարդակը փոխելու: Սա կկրճատի փողի իրական պաշարը և տնտեսական անկման պատճառ կդառնա: Այս բարեփոխումն առավել արդյունավետ է ճնշված ինֆլյացիայի դեպքում, երբ փողի առաջարկը կտրուկ աճել է, բայց գների նկատմամբ վերահսկողությունը խանգարում է դրանց բարձրացմանը փողի առաջարկի աճին համապատասխան: Այս տեսակի փողային ռեժիմը փողի առաջարկը համապատասխանեցնում է գներին, փոխանակ թույլ տալու, որ գները կտրուկ աճեն՝ փողի առաջարկի աճին համապատասխան:

Այն երկրներում, որտեղ կա հիպերինֆլյացիա, արտարժույթային պաշարները կտրուկ նվազում են, ինչը դժվարացնում է փոխանակային կուրսի պաշտպանությունը և գների կայունացումը: Լայն առումով, երկրները հաճախ հիպերինֆլյացիա ունեն, քանի որ ունեն մեծ պետական պարտք: Հետևաբար, կառավարությունը, որը իրականացնում է կայունացնող քաղաքականություն, կցանկանա փոխառություն ստանալ և դրա միջոցով ավելացնել արտարժույթի պաշարների ծավալը: Իսկ պետական պարտքի բեռը թեթևացնելուն ուղղված երկարաժամկետ աջակցությունը կարող է ներառել նոր փոխառությունների տրամադրում՝ պետական պարտքը սպասարկելու համար:

Հիպերինֆլյացիայի բոլոր դեպքերում, անգամ կայունացումից հետո, իրական տոկոսադրույքը մնում է նկատելիորեն բարձր և գերազանցում է համաշխարհային իրական տոկոսադրույքը: Դրա պատճառն այն է, որ մարդիկ այնքան էլ չեն հավատում կայունացման ծրագրերին: Իրական տոկոսադրույքն իջնում է, եթե բնակչությունը վստահում է կառավարության կայունացման քաղաքականությամբ:

Կարճաժամկետում բարձր իրական տոկոսադրույքները սովորաբար ծնում են ներքին վարկավորման խթանման պահանջ: Սակայն դրանք իջեցնել շնորհիվ ներքին վարկային էքսպանսիայի, շատ վտանգավոր է, քանի որ վերադարձը «թեթև» փողերին կայունացման ծրագրի սկզբում կառաջացնի արտարժույթի պաշարների կորուստ, որը սպեկուլյատիվ գրոհ կիրահրի ազգային արժույթի նկատմամբ: Դա կհանգեցնի արժույթի արժեզրկման և բարձր ինֆլյացիայի խթանման: Իրական տոկոսադրույքների իջեցման միակ ճանապարհը կայունացման ծրագրի նկատմամբ վստահության վերականգնումն է:

Ամփոփում

Անկայուն մակրոտնտեսական իրավիճակը բնորոշվում է ամբողջական առաջարկի կտրուկ փոփոխություններով, որոնք առաջացնում են պայմանավորված թողարկման, տոկոսադրույքի և գների նպատակադրված մակարդակներից շեղումներ: Մակրոտնտեսական անկայունությունն ունի ինչպես ներքին, այնպես էլ՝ արտաքին պատճառներ:

Կայունացնող է կոչվում պետական այն քաղաքականությունը, որն ուղղված է գների կայուն մակարդակի և լրիվ զբաղվածության հաստատմանը, տնտեսական աճի համար բարենպաստ պայմանների ապահովմանը, տնտեսության ներքին և արտաքին հավասարակշռության ապահովմանը: Պետության կայունացման քաղաքականությունը ենթադրում է անկայունության աղբյուրների վերլուծություն, վնասների գնահատում, համապատասխան մոդելի կայունացման ընտրություն:

Կայունացման քաղաքականությունը բախվում է որոշ լուրջ հիմնախնդիրների, որոնցից կարևորներն են՝ ժամանակային խզումների գոյությունը, մասնավոր հատվածի սպասումների դժվար կանխատեսելիությունը, տնտեսական անկումների, տնտեսության կառուցվածքի անորոշությունը:

Պետության կայունացման քաղաքականության գործիքներն են՝ հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունները, ամբողջական առաջարկի փոփոխություններին ուղղված միջոցառումները: Արդյունավետ կայունացման քաղաքականություն իրականացնելիս անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի համար վերլուծել հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների տարբեր գործիքների կիրառման առավելություններն ու թերությունները՝ չբացառելով դրանց համատեղումը:

Հարկաբյուջետային քաղաքականության տարբեր լծակների ազդեցության առանձնահատկությունները պայմանավորված են պետական ծախսերի կոնկրետ տեսակների բազմարկչային էֆեկտների տարբերությամբ:

Բաց տնտեսության մակրոտնտեսական կայունության հարցերը քննարկելիս պետք է դիտարկել հավասարակշռությունը տնտեսության երեք հատվածներում՝ ապրանքների և փողի շուկաների և վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռությունները: Բոլոր շուկաների հավասարակշռություններն ամփոփող մոդելը IS-LM-BP մոդելն է:

Հիպերինֆլյացիայի կանխման քաղաքականությունը բավական բարդ է, քանի որ փողի իրական պաշարի մեծությունը զգայուն է անվանական տոկոսադրույքի նկատմամբ: Եթե փողի քանակական տեսությունը լիներ ամբողջությամբ ճիշտ, և անվանական տոկոսադրույքը չազդեր փողի իրական պաշարի պահանջարկի վրա, ապա հիպերինֆլյացիայի զսպման խնդիրը հեշտությամբ կլուծվեր, այսինքն՝ բավական կլիներ, որ ԿԲ-ն դադարեցներ փողի թողարկումը: Երբ փողի պաշարը կայունանար, կկայունանար նաև գների մակարդակը: Բայց քանի որ փողի իրական պաշարի պահանջարկը կախված է անվանական տոկոսադրույքից, ապա հիպերինֆլյացիայի զսպումը դառնում է բավական բարդ:

Հիպերինֆլյացիայի հաղթահարումն ու զսպումը պահանջում է տնտեսական միջոցառումների ամբողջական փաթեթի կիրառում, որոնք կազդեն փոխանակային կուրսի, պետական բյուջեի, փողի առաջարկի, աշխատավարձերի և գների վրա: Կարևոր նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, թե բնակչությունը որքանով կվստահի պետության կողմից իրականացվող միջոցառումների ծրագրին:

Հիմնական հասկացություններ՝

«պարզ և բարդ բազմարկիչներ».

«ավտոնոմ ծախսեր».

«ավտոնոմ ծախսերի բազմարկիչ».

«պետական ծախսերի և հարկերի միաժամանակյա փոփոխություն».

«հավասարակշռված բյուջեի բազմարկիչ».

«հիպերինֆլյացիա».

«հիպերինֆլյացիայի չափանիշներ».

«դրամական ռեֆորմ»:

Կրկնության հարցեր

1. Որո՞նք են մակրոտնտեսական անկայունության պատճառները:
2. Ինչպիսի՞ լուրջ հիմնախնդիրների է բախվում կայունացման քաղաքականությունը:
3. Կայունացման քաղաքականության ինչպիսի՞ գործիքներ գիտեք:
4. Ինչո՞վ են բացատրվում տնտեսության վրա տնտեսական քաղաքականության լծակների ազդեցության տարբերությունները:
5. Ո՞ր մոդելի օգնությամբ կարելի է դիտարկել տնտեսության երեք հատվածներում՝ ապրանքների և փողի շուկաների և վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռությունները:
6. Ի՞նչ առանձնահատկություններ են դրսևորվում տնտեսական քաղաքականության արդյունքում՝ կապիտալի կատարյալ շարժունակության պայմաններում:
7. Որո՞նք են քեյնսյան պարզ և բարդ բազմարկիչների տարբերությունները:
8. Ո՞րն է անկայունության կանխատեսման աղետների տեսության հիմնական բովանդակությունը:
9. Որո՞նք են հակաինֆլացիոն քաղաքականության առանձնահատկությունները կարճ և երկար ժամկետներում:
10. Օգտագործելով Մանդել-Ֆլեմինգի մոդելը լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում բացատրել, թե ինչպե՞ս կփոխվի ամբողջական եկամուտը, փոխանակային կուրսը և ընթացիկ գործառնությունների հաշիվը հարկերի բարձրացման դեպքում:
11. Ինչպիսի՞ն կլինեն այդ հետևանքները հաստատագրված փոխանակային կուրսի պայմաններում:
12. Մանդել-Ֆլեմինգի մոդելի օգնությամբ բացատրեք, թե փոխանակային կուրսի լողացող պայմաններում ինչպե՞ս կփոխվեն եկամուտը, փոխանակային կուրսը և առևտրային հաշվեկշռի մնացորդը փողի առաջարկի կրճատման դեպքում:
13. Ինչպիսի՞ն կլինի այս փոփոխությունը հաստատագրված կուրսի պայմաններում:
14. Օգտագործելով Մանդել-Ֆլեմինգի մոդելը՝ բացատրեք, թե լողացող և հաստատագրված փոխանակային կուրսերի պայմաններում ի՞նչ ազդեցություն կունենա ավտոմեքենաների ներմուծման թույլատրաչափի վերացումը համախառն եկամտի, փոխանակային կուրսի և առևտրային հաշվեկշռի վրա:
15. Որո՞նք են հաստատագրված և լողացող փոխանակային կուրսերի առավելությունները:

Թ Ե Ա Տ Ե Ր

1. Մակրոտնտեսական ներքին հավասարակշռությունը ենթադրում է.
 - ա. առևտրի ցանկալի հաշվեկշռի և կապիտալի ցանկալի միջազգային հոսքերի ապահովում,
 - բ. երկրի տնտեսության կայուն աճ՝ գործազրկության բնական մակարդակի պայմաններում,
 - գ. սպառման, ներդրումների և պետական ծախսերի հավասարաչափ բաշխում,
 - դ. արդյունավետ տնտեսական քաղաքականության բացակայություն:
2. Մակրոտնտեսական արտաքին հավասարակշռությունը ենթադրում է.
 - ա. երկրի տնտեսության կայուն աճ՝ գործազրկության բնական մակարդակի պայմաններում,
 - բ. արտահանման և ներմուծման ծավալների հավասարություն,
 - գ. սպառման, ներդրումների և պետական ծախսերի հավասարաչափ բաշխում,
 - դ. առևտրի ցանկալի հաշվեկշռի և կապիտալի ցանկալի միջազգային հոսքերի ապահովում:
3. IS-LM-BP մոդելում կորերը նկարագրում են հետևյալ շուկաների հավասարակշռությունները.
 - ա. IS կորը՝ ապրանքների և ծառայությունների շուկայի, LM-ը՝ փողի շուկայի, BP-ն՝ արտաքին հատվածի,
 - բ. IS կորը՝ փողի շուկայի, LM-ը՝ ապրանքների շուկայի, BP-ն՝ արտաքին հատվածի,
 - գ. IS կորը՝ ապրանքների և ծառայությունների շուկայի, LM-ը՝ փողի շուկայի, իսկ BP-ն՝ վճարային հաշվեկշռի,
 - դ. փողի, աշխատանքի և ապրանքների:
4. IS-LM-BP մոդելում BP կորի թեքությունը կախված է.
 - ա. ներդրումների տոկոսային զգայունությունից,
 - բ. սպառման սահմանային հակվածությունից,
 - գ. կապիտալի միջազգային շարժունակությունից,
 - դ. փոխանակային կուրսից:
5. IS-LM-BP մոդելում յուրաքանչյուր BP կոր կառուցվում է.
 - ա. երկրում զների և փոխանակային կուրսի տվյալ մակարդակի պայմաններում,
 - բ. տրված հարկաբյուջետային քաղաքականության համար,

գ. տրված դրամավարկային քաղաքականության համար,
դ. քեյնսյան խաչի և ներդրումների ֆունկցիայի գրաֆիկի օգ-
նությամբ:

6. IS-LM-BP մոդելում BP կորից աջ-ներքև առկա է.

- ա. վճարի հաշվեկշռի ավելցուկ,
- բ. ապրանքների ավելցուկ,
- գ. փողի ավելցուկ,
- դ. վճարային հաշվեկշռի պակասուրդ:

7. IS-LM-BP մոդելում կապիտալի բացարձակ շարժունակության և լողացող փոխանակային կուրսի պայմաններում արդյունավետ է.

- ա. դրամավարկային քաղաքականությունը,
- բ. հարկաբյուջետային քաղաքականությունը,
- գ. արժութային քաղաքականությունը,
- դ. ճիշտ պատասխանը նշված չէ:

Խնդիրներ

Խնդիր 1

Ենթադրենք՝ լողացող փոխանակային կուրսով փոքր բաց տնտե-
սության LM կորը նկարագրվում է $Y=200r-200+2(M/P)$ հավա-
սարմամբ, իսկ IS կորը՝ $Y=400+3G-2T+3NX-200r$: NX ֆունկ-
ցիան տրված է $NX=200-100e$, որտեղ՝ e-ն փոխանակային կուրսն
է: Գների մակարդակը (P) հաստատագրված է $P=1.0$ արժեքում:

Համաշխարհային տոկոսադրույքը՝ $r^*=2.5\%$:

ա) Սկզբնական փոխանակային կուրսը հավասար է 1.0: Նկատի
չունենալով համաշխարհային տոկոսադրույքը, որոշել հա-
վասարակչի վիճակում Y, r, NX մեծությունների արժեքները
LM, IS կորերի հատման կետում, եթե $M=100$, $G=100$, $T=100$
 $e=1.0$: Ստացված r տոկոսադրույքը բա՞րձր է, թե՞ ցածր հա-
մաշխարհային r^* տոկոսադրույքից:

բ) IS կորը հավասարակչի վիճակի չձգտելու համար պե՞տք է
արդյոք շարժվի դեպի աջ-վերև կամ դեպի ձախ-ներքև, կորի
տեղափոխումը տեղի կունենա փոխանակային կուրսի փո-
փոխությամբ, այն կա՞ճի, թե՞ կնվազի:

գ) Զուտ արտահանման ինչպիսի՞ ծավալ է անհրաժեշտ հավա-
սարակչության համար, ինչի՞ է հավասար հավասարակչի
փոխանակային կուրսը: Ինչպիսի՞ն են կարճաժամկետ Y-ի և
r-ի մակարդակները:

- դ) եթե կառավարությունը ցանկանում է պահպանել փոխանակային կուրսը $e=1.0$ կետում, ի՞նչ ծավալի G -ի դեպքում կստեղծվի հավասարակշիռ վիճակ: Ինչպիսի՞ն կլինեն Y -ի և r -ի մակարդակները այդ դեպքում:
- ե) Ենթադրենք՝ մենք շարժվում ենք հավասարակշիռ վիճակից, երբ $G=100$, և այն աճում է մինչև $G=200$, ինչպիսի՞ն կլինի նոր հավասարակշիռ վիճակը Y , r , NX , e մեծությունների համար: Փոփոխվե՞լ է արդյոք այլ մեծություն, բացի G/Y հարաբերությունից: Ի՞նչն է փոփոխվել:
- զ) Ենթադրենք՝ M -ը աճել է մինչև 150 ($G=200$): Ինչի՞ են հավասար Y, r, NX, e մեծությունները կարճաժամկետ հեռանկարում: Ինչո՞վ են տարբերվում այդ տվյալները նախկին կետի տվյալներից:

Խնդիր 2

Ենթադրենք հաստատագրված կուրս ունեցող փոքր բաց տնտեսության եկամտի կորի հավասարումն ունի $Y=200r + 200 + 2(M/P)$ տեսքը, իսկ IS կորը $Y=400+3G - 2T + 3NX - 200r$ տեսքը, $NX=200-100e$, որտեղ՝ e -ն փոխանակային կուրսն է: Գների մակարդակը $P=1.0$: Համաշխարհային տոկոսադրույթը՝ $r^*=2.0\%$, փոխանակային կուրսը սկզբնապես հավասար է $e=1.0$:

- ա) եթե $M=100$, $G=100$, $T=100$ և $e=1.0$, ապա ինչի՞ են հավասար Y, r, NX մեծությունները: Ինչի՞ են հավասար հավասարակշիռ փոխանակային կուրսը:
- բ) Ենթադրենք՝ M -ը աճում է, ի՞նչ է տեղի ունենում հաստատագրված կուրսով փոքր բաց տնտեսությունում:
- գ) Ենթադրենք G -ն աճում է մինչև 150: Ինչպիսի՞ն կլինեն կարճաժամկետ հավասարակշիռ վիճակները Y, r , և NX մեծությունների համար: Քանի որ M -ը փոխվում է փոխանակային կուրսը անփոփոխ պահելու համար և ազգային տոկոսադրույթը համաշխարհային տոկոսադրույթի մակարդակին պահելու համար, ապա ինչպիսի՞ն կլինի M -ի նոր հավասարակշռող մեծությունը:

Գ Լ ՈՒ Խ 5

ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Գլխում դիտարկվում են.

- հարկային պլանավորման անհրաժեշտությունը բյուջեի ձևավորման և կատարման գործում,
- հարկային բեռի կարգավորման խնդիրները,
- հարկային համակարգի սկզբունքները,
- հարկաբյուջետային քաղաքականության նպատակը և ուղղությունները,
- հարկաբյուջետային կայունացման քաղաքականության դասական մոդելները,
- հարկաբյուջետային կայունացման քաղաքականության քեյնսյան մոդելները,
- պետական բյուջեի պակասուրդը և պետական պարտքը,
- պետական պարտքի տնտեսական հետևանքները, դեֆոլտի ռիսկերը,
- հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների կոորդինացման խնդիրները,
- հարկաբյուջետային քաղաքականության երկարաժամկետ և կարճաժամկետ նպատակներն ու դրա իրականացման գործիքները:

5.1. Բյուջեի ձևավորման և կատարման գործում հարկային պլանավորման անհրաժեշտությունը

Հարկային պլանավորումը ենթադրում է պետական իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և հարկատուների այնպիսի գործունեություն, որն ուղղված է տրված ժամանակահատվածում համախմբված կամ տեղական բյուջե տնտեսապես հիմնավորված չափերի հարկային մուծումների որոշմանը: Հետևաբար, այն անհրաժեշտ է դիտարկել ինչպես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այնպես էլ տնտեսավարող սուբյեկտների տեսանկյունից:

Հարկային պլանավորումը պետք է համապատասխանի հարկային քաղաքականության նպատակներին: Միաժամանակ, յուրաքանչյուր երկրում այն կախված է համապատասխան հարկային

օրենսդրությունից, վարչական ազդեցության և իրավական սահմանափակումների մեխանիզմից, բնակչության հարկային մշակույթի առանձնահատկություններից, երկրի հարկային միջավայրից, դատական համակարգի իրավիճակից և այլն: Մակրո- և միկրո մակարդակներում հարկային պլանավորումն իրականացվում է տարբեր նպատակներով:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով հարկային պլանավորումը հիմք է հանդիսանում երկրի և առանձին տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական զարգացման միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի և կանխատեսումների, պետական և տեղական բյուջեների հիմնավորված նախագծերի մշակման, ինչպես նաև համապատասխան բյուջեների կատարման ընթացքում անհրաժեշտ քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական որոշումներ կայացնելու համար:

Հարկային պլանավորումն իրականացվում է ազգային տնտեսության և նրա առաջատար ճյուղերի կարևորագույն մակրոտնտեսական կանխատեսվող ցուցանիշներին համապատասխան, ինչպիսիք են՝ ՀՆԱ-ն, ՋԱԱ-ն, ԱԵ-ն, բնակչության եկամուտները, վճարային հաշվեկշիռը և այլն: Նշված ցուցանիշներից յուրաքանչյուրը հիմք է հանդիսանում ինչպես հարկային մուտքերի ընդհանուր գումարի, այնպես էլ հարկերի առանձին խմբերի և տեսակների հաշվարկի համար: Մասնավորապես՝ ՀՆԱ-ի միջոցով կանխատեսվում է հարկային մուտքերի ընդհանուր մեծությունը, քանի որ հենց այս ցուցանիշն է ձևավորում հարկային բազան: ՋԱԱ-ն և ԱԵ-ն հնարավորություն են տալիս համապատասխանաբար կանխատեսելու անուղղակի և ուղղակի հարկերի մեծությունը: Բնակչության եկամուտների և շահույթի հիման վրա կանխատեսվում են եկամտահարկը և շահութահարկը: Վճարային հաշվեկշիռը ձևավորող ցուցանիշների օգնությամբ որոշվում է արտաքին տնտեսական գործոնների ազդեցությունն ինչպես ամբողջ, այնպես էլ արտահանման և ներմուծման ուղղվածություն ունեցող ճյուղերի հարկային բազայի ձևավորման վրա: Վերջինիս միջոցով պլանավորվում է նաև պետական սահմանի հատման ժամանակ հավաքագրվող հարկերի ծավալը:

Մակրոմակարդակում հարկային պլանավորում իրականացնող հիմնական մարմինը ֆինանսների նախարարությունն է: Դրան կարող են մասնակցել նաև այլ տնտեսական գերատեսչություններ:

Հարկային պլանավորման ժամանակ պետական մարմինները կողմնորոշված են ապահովելու առավել բարձր մակարդակի մուտքեր: Դա առավելապես պայմանավորված է պետության անընդմեջ աճող պահանջումներով: Ժամանակակից փուլում պետության

հարկային պլանավորման կատարելագործման հեռանկարային ուղղություններից է բյուջեի իրական հարկային բազայի քանակական գնահատման մեթոդիկան, որը հիմնվում է հարկային ներուժի վրա: Հարկային ներուժը գործող հարկային օրենսդրության պայմաններում, որոշակի տարածքում, որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում (սովորաբար ֆինանսական տարում) բնակչության մեկ շնչի հաշվով հարկային մուտքերի առավելագույն հնարավոր մեծությունն է: Այլ կերպ ասած՝ դա տվյալ տարածքի ներուժային հնարավորությունն է՝ բյուջեի առավելագույն հարկային եկամուտներ ապահովելու առումով:

Հարկային եկամուտների աճի պլանավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորող օբյեկտիվ պատճառներից են բնակչության բնական աճը, գիտատեխնիկական առաջընթացի զարգացման անհրաժեշտությունը, երկրի անվտանգության և պաշտպանունակության ապահովումը, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացումը և այլն: Սուբյեկտիվ պատճառները կապված են կառավարման մարմինների, ինչպես նաև համապատասխան գերատեսչությունների՝ առավել մեծ ֆինանսական հնարավորություններ ունենալու ձգտման հետ:

Միաժամանակ, ծախսումների ավելացման ձգտումը և դրանով պայմանավորված՝ հարկատուներից առավելագույն չափով գանձումներ իրականացնելու ուղղորդվածությունն ունեն որոշակի տնտեսական սահմանափակումներ՝ կախված ազգային տնտեսության և դրա առանձին ճյուղերի աճի հնարավորությունից, արդյունավետության բարձրացումից: Բացի այդ, սահմանային թույլատրելի չափերը գերազանցող հարկերի պլանավորումը կարող է հանգեցնել հարկային բազմարկչի ազդեցության մեծացմանը և դրա հետևանքով՝ արդյունավետ պահանջարկի իջեցմանը, իսկ վերջնահաշվով՝ արտադրության ծավալների կրճատմանը: Ընդ որում, այդ գործոնների ազդեցությունը, որպես կանոն, ի հայտ է գալիս գալիք հարկային ժամանակահատվածում՝ կապված մակրոտնտեսական գործընթացների ընդհանուր ինտեգրից բնույթի հետ:

Այսպիսով, որպես սահմանափակիչ է հանդես գալիս նաև հարկային գանձումների մակարդակը, որի սահմանից դուրս հարկերը կարող են ոչ միայն բացասական ազդեցություն ունենալ տնտեսության զարգացման վրա, այլև, որոշակի պայմանների դեպքում, ձեռնարկատիրական գործունեության կրճատման պատճառ դառնալ: Ուստի նշված գործոններն անպայմանորեն պետք է հաշվի առնվեն հարկերի պլանավորման գործընթացում:

Տարբերում են հարկային պլանավորման երկու տեսակ. ընթացիկ (օպերատիվ, կարճաժամկետ) և հեռանկարային (միջնաժամ-

կետ, երկարաժամկետ): Օպերատիվ հարկային պլանավորումն իրականացվում է ամսվա կամ եռամսյակի կտրվածքով: Այն կոչված է ապահովելու մոտ ապագայում հարկային մուտքերի իրական գնահատումը, ինչպես նաև հաստատված բյուջեի սահմաններում նախարարությունների, գերատեսչությունների, մարզերի և պետական ծրագրերի ֆինանսավորման չափերի որոշումը:

Օպերատիվ պլանավորումը միաժամանակ որոշում է նաև կարճաժամկետ (տարվա կտրվածքով) հարկային պլանավորման համար վերլուծական տվյալների նախապատրաստման խնդիրը, քանի որ դրա ընթացքում բացահայտվում են տարվա բյուջեի մուտքային մասի դրական և բացասական կողմերը, հարկային գանձումների մակարդակը, տնտեսությունում հաշվարկների վիճակը և դրանց ազդեցությունը հարկային մուտքերի աճի կամ նվազման վրա: Հատկապես օպերատիվ պլանավորման գործընթացում են արվում հարկային օրենսդրության հետագա կատարելագործման առաջարկները: Օպերատիվ հարկային պլանավորման գործընթացին, ֆինանսական մարմինների հետ, մասնակցում են նաև հարկային մարմինները, որոնք հարկման ենթակա բազայի վերլուծության և հաջորդ ամսվա, եռամսյակի հարկային մուտքերի կանխատեսման հիման վրա, հարկային օրենսդրության կատարելագործման առաջարկությունների մշակման հետ, որոշում են վերահսկողական աշխատանքների մարտավարությունը, ինչպես նաև իրենց ազդեցության ոլորտը՝ մոտ ապագայում ստուգման ենթակա կոնկրետ կազմակերպությունները և փաստաթղթային ստուգման ենթակա հարկատեսակները:

Կարճաժամկետ հարկային պլանավորումը հաջորդ տարվա համար կառավարման համապատասխան մակարդակների բյուջեների նախագծերի կազմման հիմք է ծառայում: Դրա համար կարևոր են երկրի հաջորդ տարվա սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսումային ցուցանիշները, ընթացիկ տարում հարկային մուտքերի վերլուծությունն ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ ըստ առանձին հարկատեսակների: Կարճաժամկետ պլանավորումն իրականացվում է ֆինանսների նախարարության, հարկային և այլ տնտեսական մարմինների անմիջական մասնակցությամբ:

Հարկային մարմինների մասնակցությունն այս գործընթացին կանխորոշված է ընթացիկ ժամանակահատվածի հարկային մուտքերի որակյալ վերլուծական տվյալների առկայությամբ, գործող հարկային համակարգի ազդեցության տեսանկյունից՝ կոնկրետ տնտեսավարող սուբյեկտների և հարկային գանձումների մակարդակի օպերատիվ իրավիճակի իմացությամբ:

Կարճաժամկետ պլանավորումը բաղկացած է մի շարք փոխկապված հաջորդական գործընթացներից: Նախ՝ իրականացվում է տվյալ պահին գործող հարկային օրենսդրության ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ հարկերի առանձին տեսակների դրական և բացասական կողմերի մանրակրկիտ վերլուծություն:

Երկրորդ՝ մշակվում են միջոցառումներ հարկային օրենսդրության բացասական գործոնների վերացման, լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու, հարկային բազայի ընդլայնման, հարկերի խթանող դերը բարձրացնելու և դրա հիման վրա բոլոր մակարդակների բյուջեների մուտքերի ավելացման համար:

Երրորդ՝ վերլուծության են ենթարկվում տնտեսական գործոնները, որոնք դրական կամ բացասական ազդեցություն են ունեցել ընթացիկ տարում հարկային մուտքերի վրա և միջոցառումներ են մշակվում՝ վերացնելու բացասական գործոնները և ամրապնդելու դրական միտումները:

Չորրորդ՝ ընթացիկ ժամանակահատվածում ըստ առանձին հարկատեսակների մուտքերի ընթացքի և մինչև տարեվերջ սպասվելիք մուտքերի վերլուծության հիման վրա, հաշվի առնելով հարկային օրենսդրությունում սպասվելիք փոփոխությունները և հաջորդ տարում տնտեսական ցուցանիշների փոփոխության բոլոր գործոնները, հաշվարկվում են առանձին հարկատեսակների և ողջ հարկային մուտքերի գումարները: Ընդ որում՝ հաշվարկներում անհրաժեշտ է հաշվի առնել կարևորագույն սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների հնարավոր, հավանական փոփոխությունները հաջորդ տարում, ինչպես նաև քաղաքական իրավիճակի ազդեցությունը:

Հինգերորդ՝ հաջորդ տարվա հարկային մուտքերի նախագծերը, երկրի և համապատասխան մարզերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսվող ցուցանիշների, հարկային օրենսդրությունում նախատեսվող լրացումների և փոփոխությունների հետ, նախ քննարկվում են գործադիր մարմնում և հավանության արժանանալուց հետո ներկայացվում են իշխանության օրենսդիր մարմնին: Իշխանության օրենսդիր մարմիններում այդ փաստաթղթերը մանրամասն քննարկվում են, վերլուծվում, դրանցում կատարվում են անհրաժեշտ փոփոխություններ և լրացումներ, իսկ այնուհետ հաստատվում համապատասխան օրենքով:

Հարկային պլանավորումը չի կարող ունենալ հասցեական բնույթ՝ կոնկրետ տնտեսական սուբյեկտներին ներկայացված պլանային առաջադրանքների տեսքով: Այդ կապակցությամբ բյուջե մուտքերի պլանն ունի կանխատեսվող բնույթ և ձևավորվում է մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսումների հիման վրա:

Միաժամանակ, համապատասխան բյուջեի մասշտաբով, ինչպես նաև ըստ առանձին հարկատեսակների պլանավորվող հարկային ցուցանիշները ներառվում են բյուջեի մուտքային մասում և հաստատվում հաջորդ տարվա բյուջեի մասին օրենքի առանձին հոդվածների տեսքով: Ելնելով հիմնական հարկերի տեսքով օրենքով որոշված մուտքերից՝ ձևավորվում է բյուջեի ծախսային մասը՝ այն բաշխելով ըստ առանձին ստացողների՝ գերատեսչությունների, տարածաշրջանների, համապետական ծրագրերի, ինչպես նաև գործող բյուջետային դասակարգմանը համապատասխան՝ ըստ ծախսերի առանձին հոդվածների:

Օպերատիվ և կարճաժամկետ հարկային պլանավորումներն իրենցից ներկայացնում են միասնական ընթացիկ պլանավորման բաղկացուցիչներ: Ընթացիկ պլանավորման ժամանակ հիմնականում որոշվում են մարտավարական խնդիրներ, որոնց արդյունքում ձևավորվում են կարևորագույն նախադրյալներ հարկային պլանավորման ռազմավարության մշակման համար: Այդ ռազմավարությունը որոշվում է միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հարկային պլանավորման գործընթացում: Նշված հարկային պլանավորման տեսակները, որոնք կարելի է բնորոշել որպես հեռանկարային պլանավորում, էապես տարբերվում են օպերատիվ և կարճաժամկետ պլանավորումներից:

Ընթացիկ հարկային պլանավորումը հիմք է ծառայում համապատասխան բյուջեների կազմման համար, որոնք մշակվում և հաստատվում են մեկ տարվա կտրվածքով: Ընդ որում, մանրամասն վերլուծվում և որոշվում են ինչպես բոլոր հարկերն ամբողջությամբ, այնպես էլ դրանց առանձին տեսակների չափերը, իսկ հեռանկարային պլանավորման ժամանակ, որպես կանոն, հարկատեսակները չեն առանձնացվում, այլ ընդգրկվում է հարկերի ողջ ամբողջությունը: Ե՛վ ընթացիկ, և՛ հեռանկարային պլանավորումները միաժամանակ հիմնվում են ժամանակի տվյալ հատվածում երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսումների վրա և հիմք են ծառայում այդ կանխատեսման հիմնական բնութագրիչների որոշման համար: Մասնավորապես՝ հարկային մուտքերի և հավաքելիության ծավալներից կախված են, օրինակ պետական ներդրումների ծավալները պլանավորվող ժամանակահատվածում, հետևաբար նաև տնտեսական զարգացման տեմպերը: Հեռանկարային պլանավորման մեջ երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կախվածությունը հարկային մուտքերի ծավալներից զգալիորեն մեծ է: Հարկային պլանավորումն այստեղ օգտագործվում է որպես տնտեսական կանխատեսման մեթոդ: Ընդ որում ընթացիկ հարկային պլանավորումը հիմք է ծառայում երկարաժամկետ հեռանկարում

հարկային ռազմավարության մշակման համար:

Հարկային պլանավորումը պետք է ունենա և՛ փաստորեն ունի ակտիվ դեր պետության հարկային և բյուջետային քաղաքականության մշակման ժամանակ: Ըստ էության, մակրոմակարդակում հարկային պլանավորումը պետական և համապետական ու ճյուղային խնդիրների լուծման գործընթաց է: Հարկային մուտքերի պլանավորումը բարդ և պատասխանատու աշխատանք է, որը պահանջում է հանրապետությունում և առանձին մարզերում սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական գործընթացների, դրանց հեռանկարների և զարգացման միտումների լուրջ վերլուծություն, ինչպես նաև հարկային օրենսդրության լիարժեք իմացություն: Միայն այս դեպքում է հնարավոր իրատեսորեն գնահատել նախատեսվող ժամանակահատվածում հարկային մուտքերը և դրա հիման վրա բոլոր մակարդակներում ապահովել բյուջեների ժամանակին և որակյալ կազմումն ու հաստատումը:

Հարկային պլանավորման գործընթացը հիմնվում է ընդհանուր տնտեսական մեթոդների վրա. փորձագիտական գնահատում, վերլուծություն, կոռելյացիա և այլն: Ընդ որում՝ մեթոդի ընտրությունը պայմանավորված է կոնկրետ ժամանակահատվածում առաջադրված նպատակներով, ժամանակային սահմաններով, հարկերի կոնկրետ տեսակներով:

Այսպիսով, մակրոմակարդակում հարկերի պլանավորումը համատեղ կատարվող և փոխազդող միջոցառումների իրականացում է՝ տվյալ ժամանակահատվածում համապատասխան մակարդակի բյուջե հիմնավորված հաշվարկով հարկային մուտքերի չափերի որոշման խնդրի լուծման համար:

Հարկային պլանավորման անբաժան տարր է հարկային մուտքերի վերլուծությունն ինչպես ամբողջության մեջ, այնպես էլ ըստ առանձին հարկատեսակների: Վերլուծության առարկա են ոչ միայն մուտք եղած հարկերի գումարները և դրանց դինամիկան: Առավել կարևոր է վերլուծել հարկադրվող բազայի և դրա բաղկացուցիչ մասերի զարգացման միտումները, ինչպես նաև հարկատուների կառուցվածքը: Հարկային պլանավորման գործընթացը հիմնված է հարկադրման բազայի և դրա առանձին տարրերի միտումների և դինամիկայի գործոնային վերլուծության վրա:

Տնտեսավարող սուբյեկտների հարկային պլանավորումը նրանց գործունեության ֆինանսական պլանավորման մի մասն է և նշանակում է կազմակերպության ամորտիզացիոն քաղաքականության, ինչպես նաև հարկերի գծով արտոնությունների, հարկադրվող բազայից օրենքով նախատեսված պակասեցումների և հարկային պարտավորությունների օպտիմալացման նպատակով օրենքով

սահմանված մյուս մեթոդների օգտագործում: Այս մակարդակում հարկային պլանավորման անհրաժեշտությունը հիմնավորված է շուկայական տնտեսության պահանջներով և դրանից բխող՝ տնտեսավարող սուբյեկտների ծգտումով՝ կրճատելու ծախսումները և օգտագործելու ստացված եկամուտը՝ առևտրային գործունեության ընդլայնման և արտադրության զարգացման ռազմավարական խնդիրների լուծման համար: Վերջին հաշվով, բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների համար հարկերն արտաքին ծախսերի բաղկացուցիչ մաս են և ուղղված են եկամուտների իջեցմանը: Այդ պատճառով էլ կազմակերպությունների համար շատ կարևոր է տեղեկատվությունն այն հարկերի մասին, որոնք առավել չափով բացասական ազդեցություն կունենան իրենց գործունեության ֆինանսական արդյունքների վրա: Հարկատու կազմակերպությունների համար հարկային պլանավորման գործընթացը կարևորագույն արարողակարգ է, քանի որ այդ ոլորտում կանխատեսման բացակայությունը կարող է ունենալ անկանխատեսելի հետևանքներ կազմակերպության ընթացիկ կամ հեռանկարային գործունեության համար:

«Հարկային պլանավորում» հասկացությունը պետք է տարանջատել մյուս մոտ, բայց ոչ նույնական «հարկերի վճարումից խուսափել» հասկացությունից: Հարկատուի կողմից երկու հասկացությունների օգտագործման նպատակը նույնն է՝ պակասեցնել պետությանը վճարվող հարկերի գումարը: Այդ պատճառով էլ հարկային պարտավորությունները նվազագույնի հասցնելու (օպտիմալացնելու) այս միջոցներն ի հայտ են եկել հարկային իրավունքի ձևավորմանը զուգընթաց:

Հարկատուն հարկերի վճարումից խուսափում է եկամուտների կամ հարկադրման ենթակա այլ օբյեկտի թաքցման, հարկերի հաշվարկման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի չներկայացման կամ ոչ ճիշտ տվյալներով փաստաթղթերի ներկայացման, անօրինական հարկային արտոնությունների ստացման և այլ հակաօրինական գործողությունների միջոցով:

Այսպիսով, պետական և հարկատուի մակարդակում հարկային պլանավորումն իրենից ներկայացնելով հարկային գումարների որոշման գործընթաց, տարբերվում է պետության և տնտեսավարող սուբյեկտների շահերի տեսանկյունից: Պետությունը ծգտում է ստանալ որքան հնարավոր է շատ միջոցներ իր գործառույթներն իրականացնելու համար, ինչը հակամետ է հարկային ցանկություններին: Հարկատուն ծգտում է պետության առջև իր պարտավորությունների հնարավորինս նվազեցմանը, դրա համար օգտագործե-

լով օրենսդրությամբ սահմանված բոլոր իրավունքներն ու հնարավորությունները, իսկ հաճախ էլ շրջանցելով օրենքները:

Այդ պատճառով էլ հարկային պլանավորման գործընթացում տեղի է ունենում հարկադրման օպտիմալ մակարդակի փնտրտուք, որը կբավարարի երկու կողմերին էլ և կնպաստի նրանց ֆինանսական հնարավորությունների անհրաժեշտ հաշվեկշռվածության ձեռքբերմանը:

5.2. Հարկային բեռի կարգավորման խնդիրները

Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ հարկային գանձումների օպտիմալ մակարդակի սահմանման ժամանակ առաջին պլանում պետք է լինեն տնտեսության զարգացման խթանները, այսինքն՝ ապրանք արտադրողների շահերը:

Օպտիմալ հարկային համակարգը, ապահովելով պետության ֆինանսական պահանջմունքները, չպետք է կաշկանդի հարկատուի ձեռներեցչական խթանները, միաժամանակ, վերջինիս պետք է պարտավորեցնի մշտապես ուղիներ որոնել տնտեսավարման արդյունավետության բարձրացման համար: Ուստի, հարկատուի հարկային բեռի ցուցանիշը երկրի հարկային համակարգի որակի գնահատման առումով բավականին լուրջ միջոց է:

Հարկային բեռը երկրի ողջ տնտեսության, նրա առանձին սուբյեկտների վրա հարկերի ամփոփ ազդեցության ցուցանիշ է: «Հարկային բեռ» արտահայտությունը փաստորեն ծագել է հարկ հասկացության հետ միաժամանակ: Դեռևս XVIII դարում Ա.Սմիթն իր հանրահայտ աշխատության մեջ նշել է հարկային բեռի և պետական բյուջե միջոցների մուտքագրման միջև կարևոր տնտեսական կախվածությունը. «Հարկային բեռի իջեցման ժամանակ պետությունն ավելի է շահում, քան թե ուժից վեր հարկադրման դեպքում. հարկերից ազատված միջոցներով հնարավոր է ստանալ լրացուցիչ եկամուտ, որից գանձապետարանը կհամալրվի հարկերով: Ընդ որում, հարկատուներն այդ մուծումները կկատարեն հեշտությամբ, ինչը պետությանը կազատի պատիժներով և շորթումով հարկերի հավաքագրման համար լրացուցիչ ծախսերից»¹:

Գիտնականները մշտապես փորձել են սահմանել հարկադրման հիմնավորված մակարդակ, հարկային բեռի քանակական գնահատման ցուցանիշ: Դեռևս XVIII-XIX դարերում մի շարք տնտեսա-

¹ Смит А., Исследование о природе и причинах богатства народов. М. Соцэкгиз 1962.

գետների կողմից նշվել են բյուջեի և ազգային եկամտի միջև բավականին կոնկրետ համամասնություններ, առաջարկվել տնտեսավարող սուբյեկտների և քաղաքացիների եկամուտների հարկման սահմանային մասնաբաժիններ: Ֆ.Յուսուին (1705-1779թթ.) հարկային բեռը սահմանել է որպես բյուջեի և պետության ազգային եկամտի միջև հարաբերակցություն: Ընդ որում՝ նա նշել է, որ երկրի բյուջեն չպետք է ծախսի ազգային եկամտի 1/6-ից ավելին:

Ա. Բիֆելդը հարկատուի եկամտի գանձման սահման է համարել դրա 1/4-ը. «Եթե դրանից ավել պահանջվի, ապա, կարծում եմ, ժողովուրդը կհիշովի, իսկ պակասի դեպքում՝ պետական բոլոր ծախսերի համար չի բավականացնի»:²

Հարկային բեռի նկատմամբ տնտեսագիտության հետաքրքրությունը պատահական չէ, քանի որ այն կարևոր դեր ունի հարկային պլանավորման և տնտեսության կարգավորման գործում:

Հարկային բեռի ցուցանիշի կիրառման հիմնական ուղղություններն են.

- Այն անհրաժեշտ է պետությանը՝ հարկային քաղաքականության մշակման համար: Սահմանելով նոր հարկեր և վերացնելով հիները, փոփոխելով հարկային դրույքաչափերը և արտոնությունները, պետությունը պարտավոր է որոշել և չանցնել տնտեսության վրա ճնշում գործադրելու թույլատրելի սահմանները: Սակրոնակարգակում հարկային բեռի ցուցանիշն օգտագործվում է նաև բյուջեի եկամուտների կանխատեսման, երկրի հարկային բազայի զարգացման և սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա հարկային համակարգի ազդեցության արդյունավետության գնահատման համար:
- Համապետական մակարդակով հարկային բեռի հաշվարկումն անհրաժեշտ է տարբեր երկրների հարկային բեռնվածության համեմատական վերլուծության, ինչպես նաև տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից արտադրության տեղաբաշխման, ներդրումների բաշխման, կապիտալի հոսքերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս:
- Հարկային բեռի ցուցանիշն անհրաժեշտ է պետության սոցիալական քաղաքականության ձևավորման վրա հարկային համակարգի ազդեցության վերլուծության համար: Երկրի բնակչության նկատմամբ հարկման համընդհանրության և արդարության, տարբեր սոցիալական խմբերի միջև հարկման ծանրության ուսումնասիրությունն ու գործնական վերլուծությունը պետությանը հնարավորություն են տալիս առավել արդարացի

² Соловей Г.Г. Государственные бюджеты М. А. 1928. с.5.

բաշխելու տարբեր խմբերի միջև հարկման ծանրությունը՝ երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի կայունացման համար:

- Հարկային բեռի ցուցանիշն օգտագործվում է որպես տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական վարվելակերպի ինդիկատոր: Այս ցուցանիշի մակարդակից է մեծապես կախված, թե տնտեսավարող սուբյեկտներն իրենց ֆինանսական ռեսուրսները տնտեսության որ ճյուղում կամ բնագավառում կներդնեն:

Հարկային բեռը հաշվարկվում է մակրո- և միկրո մակարդակներում: Մեզ առավելապես հետաքրքրում է մակրոմակարդակը:

Մակրոմակարդակը ենթադրում է երկրի ողջ տնտեսության հարկման բեռի հաշվարկում: Այստեղ գնահատվում է նաև հարկային բեռի բաշխումը տնտեսության առանձին ճյուղերի միջև, ինչպես նաև երկրի բնակչության հարկային բեռնվածությունը:

Տնտեսության հարկային բեռը մուտքագրված բոլոր հարկերի հարաբերությունն է համախառն ներքին արդյունքին: Այս ցուցանիշի տնտեսագիտական բովանդակությունը հարկերի միջոցով վերաբաշխվող ՀՆԱ-ի մասնաբաժնի գնահատումն է:

Համաշխարհային պրակտիկայում բնակչության հարկային բեռը ևս գնահատվում է ինչպես միկրո, այնպես էլ մակրոմակարդակներում. մի կողմից՝ որպես առանձին աշխատողի հարկման մակարդակ, իսկ մյուս կողմից՝ ողջ բնակչության հարկման մակարդակ: Կարևոր է ինչպես ողջ բնակչության, այնպես էլ առանձին ընտանիքների որպես հարկային հարաբերությունների սուբյեկտի հարկային բեռի համեմատական գնահատումը: Երկրի ողջ բնակչության հարկային բեռը բնակչության մեկ շնչին ընկնող վճարված բոլոր հարկերի և բնակչության միջին եկամուտների (ներառյալ նրանց ստացած նյութական բարիքների դրամական մեծությունը) հարաբերությունն է:

Բնակչության հարկային բեռի ցուցանիշը կարելի է հաշվարկել հետևյալ բանաձևով.

$$\text{Հբ} = \frac{\text{Հ} : \text{Բ}_\text{բ}}{\text{Ե} : \text{Բ}_\text{բ}}$$

Հբ. - հարկային բեռի մակարդակն է,

Հ - մ' բնակչության կողմից վճարված բոլոր հարկերն են, ներառյալ անուղղակի հարկերը,

Բբ. - մ' բնակչության ընդհանուր թիվն է,

Ե - մ' բնակչության կողմից ստացված եկամուտներն են:

Նշված բանաձևով հաշվարկի բարդությունը բնակչության կողմից վճարվող հարկերի չափերի որոշման մեջ է: Այս ցուցանիշի մեծությունը կախված է ոչ միայն հարկվող գումարների մեծությունից,

այլև բնակչության բարեկեցության մակարդակից և առաջին հերթին աշխատավարձի մակարդակից:

Աշխատողի հարկային բեռը փաստորեն հավասար է եկամտահարկի դրույքաչափին, քանի որ երկրների գերակշիռ մասում աշխատողների կողմից վճարվող հարկատեսակը դա է: Այդ ցուցանիշն օգտագործվում է տարբեր երկրների աշխատողների եկամտային հարկման մակարդակների համեմատության նպատակով:

Արդարացի հարկադրման սկզբունքն առավել հստակ դրսևորվում է հարկատուների միջև հարկային բեռի բաշխման ժամանակ: Այդ պատճառով այն պետք է բաշխվի համաչափ և արդար: Տարբեր երկրներում հարկային համակարգի կառուցման ժամանակ աստիճանաբար ավելի մեծ գործածություն է գտնում «ցածր հարկադրույքներ-լայն ընդգրկում» սկզբունքը, որն իրենից ներկայացնում է հարկային արտոնությունների վերացման և նվազագույն հարկադրույքների կիրառման հաշվին հարկման բազայի ընդլայնում: Հակառակ դեպքում, առանձին հարկատուների արտոնյալ հարկադրումը ենթադրում է մյուս հարկատուների համար լրացուցիչ հարկային բեռ:

Միաժամանակ, ամեն մի առանձին երկրում հավասարության և արդարության սկզբունքի կիրառումը պայմանավորված է տվյալ երկրի տնտեսական և սոցիալական քաղաքականությամբ: Եթե պետությունն իրականացնում է հասարակության ընդհանուր բարեկեցության ապահովմանն ուղղված քաղաքականություն, ապա հարկային քաղաքականության կիրառմամբ խնդիր չի դնի հարկերի օգնությամբ վերաբաշխել առավել ապահովված խավերի եկամուտները՝ ի օգուտ առավել աղքատ խավերի: Նման տեսական մոտեցումը գործնականում կիրառվում էր բազմաթիվ սոցիալիստական երկրներում, այդ թվում նաև Խորհրդային Միությունում:

Դրա հետ գոյություն ունի նաև այլ տեսություն, ըստ որի հասարակության ընդհանուր բարեկեցությունը պետք է ապահովվի նրա առավել աղքատ խավի բարեկեցության բարձրացման հաշվին: Այս տեսությունը զարգացրել է ամերիկացի տնտեսագետ Դ. Ռոուլզը: Նա այն կարծիքին էր, որ տնտեսական (հարկային) քաղաքականությունը պետք է իրականացվի հարկերի առավելագույն վերաբաշխման ուղղությամբ: Նշված երկու հայեցակարգերը խիստ բևեռային են: Կարելի է ասել, որ նման ծայրահեղ ձևով դրանք որևէ երկրում չեն կիրառվում: Իրականում կիրառվում են դրանց միջինացված տարբերակները: Այստեղից կարելի է եզրահանգել, որ հարկային համակարգի կատարելագործումը պետք է իրականացնել ինչպես եկամուտների վերաբաշխման, այնպես էլ հարկատուների իրական հարկային բեռի սահմանման տեսանկյունից:

Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ հարկային քաղաքականություն մշակողները և իրականացնողները, տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության, հետևաբար և ողջ տնտեսության ֆինանսական արդյունքների վրա հարկային գործընթացի ազդեցությունը վերլուծելու նպատակով, կատարում են հարկատուների լայն շրջանակի ուսումնասիրություն: Այդ ուսումնասիրության ժամանակ հարկատուները դասակարգվում են՝ նմանատիպ բնութագրերից ելնելով: Հիմնական դասակարգումը կատարվում է ըստ գործունեության բնագավառի: Ասենք, օրինակ՝ բանկային, առողջապահական, նորանուծական, ապահովագրական ծառայությունները և արդյունաբերական արտադրությունն իրենց բնույթով միանգամայն տարբեր են, հետևաբար համապատասխան հարկատուները միավորվում են հետազոտվող տարբեր խմբերում: Այդ խմբերում ևս կարող են առանձնացվել ենթախմբեր, որոնք միմյանցից տարբերվում են իրենց արտադրության կազմով: Դրանով հատկապես առանձնանում են արդյունաբերական ձեռնարկությունները: Նման ուսումնասիրության արդյունքում որոշվում է տարբեր խմբերի հարկատուների հարկային բեռի մակարդակը և կատարվում են համապատասխան հետևություններ հարկային համակարգում փոփոխություններ կատարելու նպատակահարմարության մասին:

Հարկային քաղաքականության բնագավառի համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ հարկային բեռի բարձրացման ժամանակ հարկային համակարգի արդյունավետությունը սկզբում աճում է՝ հասնելով առավելագույն մակարդակի, այնուհետև կարող է կտրուկ կրճատվել: Ընդ որում՝ բյուջետային համակարգի կորուստները կարող են անդառնալի լինել, քանի որ նման իրավիճակում տնտեսավարող սուբյեկտների մի մասը կսնանկանա կամ կփոխի իր գործունեության բնույթը, իսկ մի մասն էլ կորոնի հարկերից խուսափելու զանազան ուղիներ: Կարևոր է նաև այն փաստը, որ հարկային օրենսդրության լրացումներն ու փոփոխությունները հաճախ ուղեկցվում են տնտեսավարողների կողմից իրականացվող որոշակի նորարարությամբ՝ կապված կազմակերպությունների ծախսային կազմի փոփոխության հետ (ծախսերի մեջ ներառվում են հողվածներ, որոնք իբր թե նպատակ ունեն ընդլայնելու և կայունացնելու բիզնեսը): Բնականաբար, նման նորարարությունները կարող են հանգեցնել եկամուտների թաքցման հնարավորությունների ընդլայնմանը, հետևաբար և հարկման բազայի կրճատմանը:

Այդ առումով, օպտիմալ հարկային բեռի հիմնախնդիրը յուրահատուկ դեր է կատարում ցանկացած պետության (ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող) հարկային համակարգի ձևավորման և կատարելագործման գործում:

Զարգացած շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրների բազմադարյա պատմությունը մշակել է որոշակի ցուցանիշներ, առանց որոնք պահպանելու հնարավոր չէ ապահովել արդյունավետ ձեռնարկատիրական գործունեություն: Նրանց փորձը վկայում է այն մասին, որ եկամուտների 1/3-ից ավելի գանձման դեպքում սկսվում է խնայողությունների կրճատման գործընթաց, և դրանով պայմանավորված՝ կրճատվում են նաև տնտեսության մեջ ներդրումները: Հարկադրույքների՝ 40%-ից ավելի աճն ամբողջությամբ չեզոքացնում է արտադրության կազմակերպման և ընդլայնման ուղղությամբ տնտեսավարողների խթանները:

Միաժամանակ, տարբեր երկրներում հարկային բեռի թուլատրելի սահմանները կախված են բազմաթիվ այլ գործոններից: Խոսքը, առաջին հերթին, վերաբերում է այն պարտականությունների մակարդակին, որ ամեն մի պետություն իր վրա է վերցնում ինչպես իր քաղաքացիների, այնպես էլ ողջ տնտեսության առումով: Այսինքն՝ հարկային բեռի մակարդակը կախված է առողջապահական, կրթական, կոմունալ-բնակարանային, գիտահետազոտական, նորանվճարական, ներդրումային և այլ ծրագրերում պետության ունեցած մասնաբաժնից: Այսպես, Շվեդիայի հարկային համակարգը կառուցված է այնպես, որ հարկատուն իր եկամուտների ավելի քան 50%-ը մուծում է պետությանը, սակայն նրա խթանները չեն նվազում, քանի որ պետությունը կենտրոնացված կարգով այդ հարկային մուծումներն ուղղում է բնակչության բոլոր խավերի սոցիալական բազմաբնույթ խնդիրների լուծմանը:

Ամեն մի երկրում գործում են հազարավոր կազմակերպություններ, որոնք միմյանցից տարբերվում են ոչ միայն իրենց գործունեության բնույթով, այլև բազմաթիվ այլ հայտանիշներով, որոնք ազդում են նրանց հարկման բազայի ձևավորման և վճարվող հարկերի մեծության վրա: Նման հայտանիշներից են՝ արտադրության և շրջանառության ծախքերի կառուցվածքը, արտադրության ֆոնդատարությունն ու գիտատարությունը, եկամտաբերության մակարդակը և այլն: Հարկային համակարգի ձևավորման ժամանակ դրանց հաշվառումը կարևոր է, սակայն շատ բարդ: Հենց այդ դեպքում էլ օգտագործվում է վճարված հարկերի և ՀՆԱ-ի հարաբերության ցուցանիշը:

Աշխարհի զարգացած երկրների գերակշիռ մասը հասել է հարկային համակարգի միջոցով ՀՆԱ-ի բաշխման հնարավոր առավելագույն մակարդակին: ՀՆԱ-ի մեջ հարկերի ամենաբարձր տեսակարար կշիռն ապահովվում է Շվեդիայում (շուրջ 55%), զարգացած մյուս երկրներում այն տատանվում է 30-50 տոկոսի միջակայքում (2008թ. տվյալներով ՀՀ-ում այն կազմում է 16.7%): Հետևաբար,

բյուջե հարկային մուծումների հետագա աճն այդ երկրները կարող են ապահովել ՀՆԱ հետագա աճի և հարկային մուծումների կառուցվածքի փոփոխության հաշվին: Իսկ հարկադրույքների հետագա աճը հղի է տնտեսական և սոցիալական անցանկալի հետևանքներով:

ՀՀ հարկային համակարգն աչքի է ընկնում հարկերի միջոցով ՀՆԱ-ի վերաբաշխման ոչ այնքան բարձր մակարդակով: Այսպես, ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկային մուծումների տեսակարար կշիռը 2001 թվականին կազմել է 14.4 տոկոս, 2002 թվականին՝ 15.0 տոկոս, իսկ հետագայում կրճատվել է (2003-2006թթ-ին կազմելով 13.4%-ից մինչև 14.1%), այնուհետև որոշ չափով աճել է՝ 2007-2008 թվականներին համապատասխանաբար կազմելով 15.7 և 16.7 տոկոս (*տես աղյուսակ 5.2. 1*):

Աղյուսակ 5.2.1

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Հարկային եկամուտների տեսակարար կշիռը (%)*	14.4	15.0	13.4	13.6	13.9	14.1	15.7	16.7

ՀՀ տնտեսության հարկային բեռը վերջին տարիներին փոփոխվել է չնչին չափով: Այն իր մակարդակով զգալիորեն տարբերվում է զարգացած երկրների ցուցանիշից: ՀՀ տնտեսության հարկային բեռի վերլուծության ժամանակ, հատկապես այլ երկրների հետ համեմատություններ կատարելիս, անհրաժեշտ է հաշվի առնել ներկա փուլում մեր տնտեսության յուրահատկությունները: ՀՀ-ում հարկազանձման կամ ՀՆԱ-ում հարկերի տեսակարար կշռի ցուցանիշի վրա ազդում են մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են.

- հարկային կարգապահությունը,
- հարկերի հավաքելիության աստիճանը,
- ՀՆԱ-ի հաշվարկման անճշտությունները,
- հարկային օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունները,
- տնտեսության առանձին ճյուղերի և մարզերի տնտեսական զարգացածության աստիճանի խիստ անհամաչափությունը և այլն:

Հարկային բեռի նվազեցման հիմնախնդիրը ՀՀ-ում զգալի չափով կապված է հարկման բազայի ընդլայնման, այդ թվում, ի հաշիվ արտոնությունների վերացման, ստվերից դուրս գալու, հարկային և ֆինանսական կարգապահության բարձրացման հետ:

5.3. Հարկային համակարգի սկզբունքները

Պետությունների գերակշիռ մասում հարկային համակարգերը ձևավորվել են զանազան տնտեսական, քաղաքական ու սոցիալական պայմանների ազդեցության ներքո: Բնականաբար, տարբեր երկրների հարկային համակարգերը տարբերվում են միմյանցից ըստ հարկերի տեսակների և կառուցվածքի, հարկային դրույքաչափերի, զանձման միջոցների, իշխանության տարբեր մակարդակի մարմինների ֆիսկալ լիազորությունների, սահմանված արտոնությունների մասշտաբի, քանակի և մի շարք այլ հայտանիշների: Միաժամանակ, բոլոր երկրների համար գոյություն ունեն հարկադրման ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք թույլ են տալիս ստեղծել օպտիմալ հարկային համակարգեր:

Հարկադրման կանոնների մշակման պահանջն առաջացել է բառացիորեն հարկերի ծագման հետ և այդ պահից էլ գրավել է ֆինանսական գիտության տեսաբանների ուշադրությունը: Այդ ժամանակաշրջանում նրանց աշխարհայացքը ձևավորվել է պետության և հարկերի անհատականացման տեսությունների հիման վրա, ըստ որի պետությունը որքան հնարավոր է պետք է քիչ ծանրաբեռնի հարկատուին: Ինչ վերաբերում է պետության շահերին, ապա, այդ տեսությունների համաձայն, հարկերը պետք է բավարարեն զանձապետարանի նվազագույն պահանջմունքները:

Արդի համաշխարհային համակարգի հիմքում Ա. Սմիթի կողմից մշակված և Ա. Վազների կողմից լրացված հարկադրման սկզբունքներն են:

Նրանց մշակած և XX դարի տնտեսական ու ֆինանսական տեսությունների, ինչպես նաև գործնական իրողությունների հիման վրա ճշգրտված հարկադրման սկզբունքները կարելի է բաժանել երեք խմբի. տնտեսական, կազմակերպչական և իրավաբանական:

Մեզ առավելապես հետաքրքրում են հարկադրման տնտեսական սկզբունքները: Առաջին հերթին պետք է առանձնացնել հավասարության և արդարության սկզբունքը: Այս սկզբունքի համաձայն՝ հարկային բեռի բաշխումը պետք է լինի հավասար, և յուրաքանչյուր հարկատու պետք է արդարացի բաժին մուծի զանձապետարան: Բոլոր իրավաբանական անձինք պետք է նյութական մասնակցություն ունենան պետության ֆինանսական պահանջմունքների բավարարման գործում՝ իրենց եկամուտներին համաչափ, որոնք ստանում են պետության հովանավորությամբ և օգնությամբ: Միաժամանակ, հարկադրումը պետք է լինի համընդհանուր և համամասնականորեն բաշխվի հարկատուների միջև:

Ընդ որում՝ հարկադրման հավասարությունը և արդարությունը պետք է ապահովվեն և ուղղահայաց, և՛ հորիզոնական տեսան-

կյուններով: Ըստ ուղղահայաց հավասարության և արդարության սկզբունքի հարկերը պետք է գանձվեն կոնկրետ հարկատուի նյութական հնարավորություններին խիստ համապատասխան: Այլ կերպ ասած՝ եկամուտների աճին զուգընթաց պետք է մեծանա նաև հարկադրույթը: Միաժամանակ, պետք է ավելի շատ հարկեր վճարեն նաև այն հարկատուները, ովքեր պետությունից ստանում են ավելի շատ նյութական և այլ բարիքներ:

Ըստ հորիզոնական հավասարության և արդարության սկզբունքի՝ հավասար պայմաններում գտնվող հարկատուները հարկային օրենսդրությամբ պետք է դիտարկվեն նույն հարթության վրա, այսինքն՝ նույն եկամուտներով հարկատուները պետք է հարկադրվեն միանման հարկադրույթներով:

Համաշխարհային պրակտիկայում գոյություն ունեն երկու մոտեցումներ՝ հավասարության և արդարության սկզբունքի իրացման համար:

Առաջին մոտեցման հիմքում հարկատուի շահի ապահովումն է: Այս մոտեցման համաձայն՝ վճարվող հարկերը համապատասխանում են այն օգուտներին, որոնք հարկատուն ստանում է պետության ծառայություններից, այսինքն՝ հարկատուին բյուջեից վերադարձվում է վճարված հարկերի մի մասը՝ տարբեր տեսակի փոխհատուցումների, տրանսֆերտների, կրթության և առողջապահության ֆինանսավորման և այլ սոցիալական ծախսումների ձևով: Այսպիսով, տվյալ դեպքում երևում է այդ մոտեցման կապը բյուջեի ծախսերի կառուցվածքի հետ:

Հավասարության և արդարության սկզբունքի իրացման երկրորդ մոտեցումը հաշվի է առնում հարկատուի՝ հարկ վճարելու ունակությունը: Տվյալ դեպքում այս մոտեցումը կապ չունի բյուջեի ծախսերի կառուցվածքի հետ: Յուրաքանչյուրն իր մասը վճարում է իր վճարունակությանը համապատասխան:

Համաշխարհային հարկային համակարգերի կառուցման գործընթացում այս երկու մոտեցումները, որպես կանոն, զուգակցվում են, որն ապահովում է առավել բարենպաստ պայմաններ հարկային համակարգի կառուցման այս կարևորագույն սկզբունքի իրացման համար:

Հարկադրման տնտեսական սկզբունքներից առավել կարևոր նշանակություն ունի արդյունավետության սկզբունքը՝ բաղկացած երկու ինքնուրույն սկզբունքներից, որոնք միավորված են արդյունավետության ընդհանուր գաղափարախոսությամբ.

- Հարկերը չպետք է ազդեցություն ունենան տնտեսական որոշումների ընդունման վրա, կամ էլ այդ ազդեցությունը պետք է լինի նվազագույն: Այլ կերպ ասած՝ հարկերը չպետք է խոչըն-

դոտեն արտադրության զարգացմանը: Դրանք պետք է նպաստեն երկրի տնտեսության կայունացման և զարգացման քաղաքականության իրականացմանը: Արդյունավետ հարկային համակարգը ենթադրում է այնպիսի գործիքների առկայություն, որոնք կխթանեն տնտեսության աճը, քաղաքացիների և կազմակերպությունների տնտեսական ակտիվությունը: Այս սկզբունքի իրացումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ հարկը սահմանվում է ոչ թե արտադրական կապիտալի, այլ հենց եկամտի վրա: Այստեղ գլխավոր միտքը ոչ թե այն է, որ բացառվում է արտադրական գույքի հարկադրումը, այլ այն, որ հարկի չափը չպետք է գերազանցի գույքի կրճատմանը հանգեցնող մեծությամբ:

- Յուրաքանչյուր կոնկրետ հարկատեսակի արդյունավետությունը՝ արտահայտված հարկերի հավաքման և հարկային վարչակազմի պահպանման համար պետության և հասարակության ցածր ծախսումներով: Այլ կերպ ասած՝ հարկային համակարգի կառավարման և հարկային օրենսդրության պահպանման վարչական ծախսումները պետք է լինեն նվազագույն:

Հարկավոր է առանձնացնել հարկերի համաչափելիության սկզբունքը: Այս սկզբունքը կարելի է ձևակերպել որպես հարկատուի և զանձապետարանի շահերի տնտեսական հաշվեկշռվածության սկզբունք: Հարկերի սահմանման և դրանց հիմնական տարրերի որոշման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն տնտեսական հետևանքները ոչ միայն բյուջեի և ազգային տնտեսության զարգացման հեռանկարների վրա, այլև դրանց ազդեցությունը հարկատուի տնտեսական գործունեության վրա, մասնավորապես՝ ապրանքարտադրողների հարկային բեռի մակարդակի:

Հարկերի բազմակիության սկզբունքը ներառում է մի շարք տեսանկյուններ: Դրանցից կարևորն այն է, որ պետության հարկային համակարգը պետք է հիմնված լինի հարկերի և հարկադրման օբյեկտների տարբերակված ամբողջության վրա: Տարբեր հարկերի և հարկադրվող օբյեկտների համադրումները պետք է ձևավորեն այնպիսի համակարգ, որը կհամապատասխանի ըստ հարկատուների հարկերի վերաբաշխման օպտիմալության պահանջներին:

Այս սկզբունքը հաշվի է առնում մեկ այլ ոչ պակաս կարևոր հանգամանք՝ «մեկ հարկի բյուջեի» անթույլատրելիությունը, քանի որ տնտեսական կամ քաղաքական իրավիճակի անսպասելի փոփոխությունների ժամանակ բյուջեի մուտքային մասը պարզապես չի կատարվի: Հարկերի բազմակիությունը հնարավորություն է տալիս նախադրյալներ ստեղծել պետության ճկուն հարկային քաղա-

քականության իրականացման համար, բացահայտել հարկատուների վճարունակությունը, համահարթեցնել և ընդհանուր հարկային բեռը դարձնել քիչ տեսանելի, արտացոլել եկամուտների տարբեր ձևերը՝ հաշվի առնելով քաղաքացիների և կազմակերպությունների տնտեսական գործունեության բոլոր կողմերը, ազդել սպառման և կուտակման վրա:

Բացի այդ, բազմակիության սկզբունքից բխում է հարկերի փոխլրացման էֆեկտը, որի համաձայն՝ որևէ հարկի արհեստական օպտիմալացումն անպայման հանգեցնում է մեկ այլ հարկատեսակի վճարումների մեծացմանը:

Հարկերի բազմակիության սկզբունքի գործնական կիրառումը պետք է կառուցվի ուղղակի և անուղղակի հարկերի խելամիտ համակցության վրա: Այս սկզբունքի իրացման համար պետք է օգտագործվի բոլոր տեսակի հարկերի բազմազանությունը, որը հնարավորություն կտա հաշվի առնելու հարկատուների ինչպես գույքային դրությունը, այնպես էլ նրանց ստացած եկամուտները: Այս սկզբունքի կիրառումը կարևոր է նաև պետության ֆինանսների կայունության համար, հատկապես՝ տնտեսությունում ճգնաժամային իրավիճակների սրման ժամանակ, քանի որ տնտեսապես առավել հիմնավորված է ունենալ բյուջեի լրացման բազմաթիվ աղբյուրներ՝ համեմատաբար ցածր դրույքներով, քան սահմանափակ հարկային մուտքատեսակներ՝ բարձր հարկադրույքներով:

Հավասարության և արդարության սկզբունքի հետ սերտ կապված է համընդհանրության սկզբունքը: Այս սկզբունքի համաձայն՝ յուրաքանչյուր անձ պետք է վճարի օրենքով սահմանված հարկերը՝ դրանով մասնակցելով համապետական ծախսումների ֆինանսավորմանը:

Միաժամանակ, նշված սկզբունքը չի կրում բացարձակ բնույթ: Այն տարածվում է ոչ բոլոր անձանց վրա, այլ վերաբերում է միայն նրանց, ովքեր համարվում են «հարկատու»: Սա նշանակում է, որ հարկային օրենսդրությունը չպետք է բացառություններ սահմանի առանձին հարկատուների համար: Միևնույն ժամանակ, տվյալ սկզբունքը չի նշանակում, որ առանց բացառության պետք է հարկ վճարեն բոլորը, անկախ այն հանգամանքից, թե ունեն եկամուտ կամ տիրապետում են գույքի:

Հարկային համակարգի ձևավորման ժամանակ կարևոր նշանակություն ունեն կազմակերպական սկզբունքները, որոնցից է հարկադրման ընդհանրականության (ունիվերսալության) սկզբունքը: Դրա էությունը կարելի է արտահայտել երկու փոխկապված պահանջներով.

- Հարկային համակարգը պետք է ներկայացնի միանման պահանջներ կոնկրետ հարկատուի տնտեսական գործունեության արդյունավետությանը՝ անկախ սեփականության ձևից, հարկադրման սուբյեկտից, նրա ճյուղային կամ այլ պատկանելությունից: Այլ կերպ ասած՝ չի թույլատրվում լրացուցիչ հարկերի, հարկերի բարձրացված կամ տարբերակված դրույքների, հարկային արտոնությունների սահմանում՝ կախված սեփականության ձևից, ձեռնարկության կազմակերպչ-իրավական տեսակից, ֆիզիկական անձի քաղաքացիությունից կամ հարկատուի կանոնադիր կապիտալի, ֆոնդի ու գույքի ծագման երկրից, տարածաշրջանից: Բացի այդ, հարկերը չեն կարող սահմանվել կամ տարբերակված կիրառվել ելնելով քաղաքական, տնտեսական, էթնիկ կամ այլ նմանատիպ չափորոշիչներից:

- Պետք է ապահովվի հարկերի հաշվարկման միասնական մոտեցում՝ անկախ եկամտի կամ հարկադրման օբյեկտի աղբյուրից, ձևավորման տեղից:

Հարկատուի համար կարևոր է նաև հարկի գանձման հարմարավետության և ժամանակի սկզբունքը: Ելնելով դրանից՝ յուրաքանչյուր հարկ պետք է գանձվի այն ժամանակահատվածում և այնպիսի եղանակով, որն առավել հարմար է հարկատուի համար: Այլ խոսքով՝ հարկային համակարգի ձևավորման և ցանկացած հարկատեսակի ներդրման ժամանակ պետք է վերացվեն ձևականությունները՝ հարկի վճարման ակտը պետք է լինի առավելագույնս պարզեցված:

Բացառիկ նշանակություն ունի ըստ իշխանության մակարդակների հարկերի բաժանման սկզբունքը: Այն անպայման պետք է հաստատագրված լինի օրենքով, որը սահմանում է, որ իշխանության յուրաքանչյուր մարմին (մարզային, տեղական) օժտված է կոնկրետ իրավասություններով՝ հարկերի սահմանման կամ հանման, արտոնությունների, հարկադրույքների կամ հարկադրման այլ տարրերի սահմանման բնագավառում: Միաժամանակ, տարբեր մակարդակների բյուջեներ մուտքերը կարող են կարգավորել ինչպես դրանց բաշխման երկարաժամկետ նորմատիվներով, այնպես էլ տարեկան բյուջեի հաստատման ժամանակ:

Եական է նաև հարկային համակարգի միասնականության սկզբունքը, որը բխում է միասնական ֆինանսական քաղաքականությունից՝ ներառած հարկային քաղաքականությունը, ինչպես նաև միասնական տնտեսական տարածությունից: Ելնելով այս սկզբունքից՝ չպետք է սահմանվեն երկրի միասնական տնտեսական տարածություն և հարկային համակարգը խաթարող հարկեր:

5.4. Հարկաբյուջետային քաղաքականության նպատակը և ուղղությունները

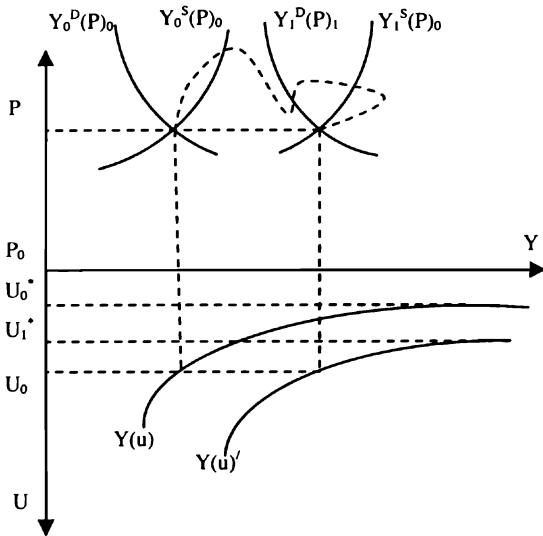
Հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ասելով նկատի է առնվում տնտեսության վրա պետության ազդեցությունը պետական ծախսերի և հարկերի փոփոխության միջոցով: Քանի որ պետական ծախսերն իրականացվում են բյուջեից, իսկ հարկերն ապահովում են բյուջեի եկամտային մասը, ապա հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հանդիսանում է պետական բյուջեի մանիպուլյացիա:

Ընդհանուր առմամբ, հարկաբյուջետային քաղաքականության նպատակը տնտեսության կայունացումն է, այսինքն՝ պետության կողմից ամբողջական պահանջարկի կամ ամբողջական առաջարկի վրա ազդեցության միջոցով դրանց դինամիկ հավասարակշռության ապահովումն է՝ գների, զբաղվածության և եկամուտների ցանկալի մակարդակներ պահպանելով:

Ենթադրենք՝ տնտեսությունը գտնվում է E_0 կետում (գծանկար 5.4.1): Ամբողջական առաջարկը հավասար է ամբողջական պահանջարկին Y_0 եկամուտների և P_0 գների պայմաններում: Միևնույն ժամանակ, ինչպես երևում է Օուկենի $Y(u)$ կորից, տնտեսությունում առկա է կառուցվածքային գործազրկություն $U_0-U_0^*$ չափով: Կայունացման քաղաքականության խնդիրն է ապահովել տնտեսության անցումը E_0 հավասարակշռության կետից E_1 հավասարակշռության նոր կետ, թույլ չտալով, սակայն, վերջինիս ինքնակամ տեղաշարժը կետագծերով նշված երթուղով: Այդ պատճառով կառավարությունը պետք է իրականացնի խթանող տնտեսական քաղաքականություն անկման ժամանակաշրջանում և զսպող քաղաքականություն՝ վերելքի ժամանակաշրջանում:

Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ տեղաշարժվել կարող են ոչ միայն ամբողջական առաջարկի և ամբողջական պահանջարկի կորերը, այլ նաև Օուկենի կորը, քանի որ գործազրկության բնական մակարդակը, ինչպես գիտենք, կարող է փոփոխվել ժողովրդագրական և տեխնիկական գործոնների ազդեցությամբ:

Կայունացման քաղաքականության նպատակը տնտեսության մեջ հավասարակշռության E_0 կետից E_1 -ին անցումն ապահովելն է P_0 գների մակարդակին համապատասխան գծի երկայնքով՝ թույլ չտալով ինքնակամ տեղաշարժ կետագծերով նշված երթուղով: Այդ դեպքում գների նույն P_0 մակարդակին կհամապատասխանի Y_1 արտադրության ծավալը:

Կայունացման քաղաքականության խնդիրը

Եթե E_1 կետում $Y(u)$ կորը ընդունի $Y(u)'$ դիրքը, ապա կառուցվածքային գործադրությունը կպահպանվի, թեև ավելի փոքր չափով՝ U_0-U_1 :

Պետական ծախսերն իրականացվում են պետական բյուջեի միջոցներով, իսկ հարկերն ապահովում են բյուջեի եկամուտները, ուստի միջնաժամկետ հատվածում հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական ուղղություններն են.

1. ծախսերի մասով բյուջետային քաղաքականության կատարելագործում այնպիսի չափանիշների հիման վրա, որոնք արտահայտում են բյուջետային միջոցների ծախսման արդյունավետությունն ու սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունները,
2. պետության ակտիվների և պասիվների կառավարման համակարգի ձևավորում, որը հնարավորություն կտա բարձրացնելու բյուջետային քաղաքականության ճկունությունը, կնվազեցնի պետական պարտքի կառուցվածքի հետ կապված ռիսկերը,
3. բյուջետային գործընթացի կատարելագործում, բյուջեի և բյուջետային գործընթացների թափանցիկության ապահովում բյուջետային համակարգի բոլոր մակարդակներում,

4. արդար, չեզոք և արդյունավետ հարկային համակարգի ձևավորում՝ ձեռնարկատիրական գործունեության զարգացման, տնտեսավարող սուբյեկտների հարկային բեռի թեթևացման, ինչպես նաև պետական բյուջեի հավասարակշռության ապահովման նպատակով:

Թեև պետական ծախսերը ֆինանսավորում են պետբյուջեից, այնուամենայնիվ, դրանք կարող են գերազանցել բյուջեի մուտքերը: Կայունացման հարկաբյուջետային քաղաքականություն իրականացնելիս կարող է առաջանալ ինչպես բյուջեի պակասուրդ, այնպես էլ ավելցուկ: Հարկաբյուջետային քաղաքականության բնորոշման համար կարևոր է, թե ինչպես է ֆինանսավորվում բյուջեի պակասուրդը, և ինչպես է օգտագործվում բյուջեի ավելցուկը: Փակ տնտեսությունում բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ միջոցները պետությունը կարող է փոխ առնել ինչպես կենտրոնական բանկից, այնպես էլ բնակչությունից՝ նրան պարտատոմսեր վաճառելու միջոցով: Առաջին դեպքում աճում է փողի բազան, ասում ենք տեղի է ունենում պետական պարտքի փողայնացում (մոնետարացում): Այդ դեպքում բյուջեի պակասուրդը կարելի է ներկայացնել $b = \Delta B + \Delta M$, որտեղ՝ b -ն բյուջեի պակասուրդն է, ΔB -ն՝ պակասուրդի ֆինանսավորման համար լրացուցիչ վաճառված պարտատոմսերն են, իսկ ΔM -ը՝ փողի զանգվածի փոփոխությունն է:

Բյուջեի ավելցուկի դեպքում պետությունը կարող է այն ուղղել պարտքի մարմանը՝ բնակչությունից հետ գնելով պարտատոմսեր կամ մարել ԿԲ պարտքը: Առաջին դեպքում փողի առաջարկը տնտեսությունում չի փոփոխվում, պարզապես պետության հաշվից անցնում է բնակչությանը, իսկ երկրորդ դեպքում ԿԲ ակտիվների կրճատման պատճառով տնտեսությունում փողի քանակը կրճատվում է:

Երկար ժամկետում բյուջեի պակասուրդը միշտ ուղեկցվում է շրջանառության մեջ փողի քանակի ավելացմամբ: Եթե ԿԲ-ն խոչընդոտում է պակասուրդի փողայնացմանը, կառավարությունը ստիպված պետք է մեծացնի պարտատոմսերի առաջարկը, ինչը կհանգեցնի տոկոսադրույքի բարձրացմանը, որի արդյունքում էլ փողի առաջարկը կմեծանա: Բացի դրանից, տոկոսադրույքի աճն առաջացնում է դուրսմղման էֆեկտ՝ պարտատոմսերի բարձր տոկոսադրույքը կլանում է ողջ ներդրումային ռեսուրսները: Դա թույլ չտալու համար պետք է մեծացնել փողի առաջարկը:

Պետության կայունացման քաղաքականության հնարավորություններն ու հետևանքները միանգամայն տարբեր են քեյնսյան և դասական հայեցակարգերում:

5.5. Հարկաբյուջետային քաղաքականության դասական մոդելներ

Ամբողջական առաջարկն ու ամբողջական պահանջարկը
նորդասական մոդելում

Հարկաբյուջետային ազդակի ժամանակակից մեկնաբանությունը հիմնված է նորդասականների՝ Ռ. Բարրո, Ռ. Լուկաս, Թ. Սարջենթ, Ն. Ուոլես, գների բացարձակ ճկունության և փողի չեզոքության կանխավարկածի վրա: Ըստ այս մոդելի՝ ամբողջական պահանջարկը փակ տնտեսության մեջ ներկայացվում է

$$Y^D = C(i) + I(i) + G$$

տեսքով, որտեղ սպառումը հակադարձ կախվածություն ունի i տոկոսադրույքից, քանի որ տոկոսադրույքի աճը ստիպում է քիչ սպառել այսօր, որը կբերի ավելի մեծ սպառման ապագայում, և հակառակը: Եթե հարկերի հաշվին ֆինանսավորվող պետական ծախսերի աճը ներառենք ամբողջական պահանջարկի հավասարման մեջ, կստացվի.

$$Y^D = C(i, G) + I(i) + G$$

սպառման հակադարձ կախվածությանը G -ից կանդրադառնանք հետագա շարադրանքում:

Ինչ վերաբերում է ամբողջական առաջարկին, ապա նորդասական մոդելում այն ունի հետևյալ տեսքը.

$$Y^S = Y^S(i)$$

Կարճ ժամկետում արտադրության գործոնների և արտադրական տեխնոլոգիայի անփոփոխ մնալու պարագայում ամբողջական առաջարկը որոշող հիմնական փոփոխականը դառնում է I տոկոսադրույքը, որից թողարկման ծավալի կախվածությունը դրական է: Այսպես, եթե տոկոսադրույքը հանդիսանում է ներկա և ապագա սպառման հարաբերակցությունը որոշող գործոնը, իսկ սպառողական զամբյուղի մեջ բարիքներից մեկը՝ ազատ ժամանակը, ապա տոկոսադրույքի աճի դեպքում բանական սպառողը կրճատում է ներկա ազատ ժամանակն է՝ նախընտրելով աշխատել այսօր, այսինքն՝ մեծացնում է աշխատանքի առաջարկը, իսկ իջնելու դեպքում՝ կրճատում է:

Այսպիսով, նորդասական մոդելում տոկոսադրույքի բարձրացման դեպքում աշխատանքի առաջարկն ավելանում է՝ մեծացնելով նաև թողարկման ծավալը, այդ պատճառով ամբողջական առաջարկն ուղիղ համեմատական է տոկոսադրույքին:

Եթե նորդասական մոդելում ներառենք նաև հարկերի հաշվին ֆինանսավորվող պետական ծախսերը, ապա ամբողջական առաջարկը կընդունի հետևյալ տեսքը

$$Y^S = Y^S(i, G):$$

Պետական ծախսերի աճի ազդեցությունը տնտեսական իրավիճակի վրա դրսևորվում է հետևյալ կերպ.

- կրճատվում է տնային տնտեսությունների տնօրինվող եկամուտը, քանի որ պետական ծախսերը ֆինանսավորվում են հարկերի միջոցով.
- կրճատվում են սպառողական ծախսերը, քանի որ տնային տնտեսությունների պահանջմունքների մի մասը բավարարվում է պետության հաշվին՝ անվճար կրթություն, առողջապահություն և այլն.
- մեծանում է արտադրության արդյունավետությունը, քանի որ պետությունը ֆինանսավորում է հիմնարար գիտական հետազոտությունները, կադրերի վերապատրաստումը, ճանապարհների շինարարությունը և այլն:

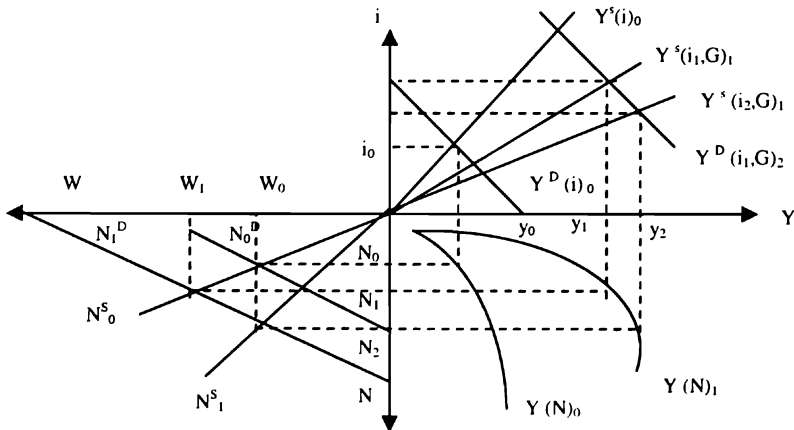
Ենթադրենք պետական ծախսերը 1 միավորով աճելու դեպքում տնային տնտեսությունների սպառմանն ուղղված ծախսերը կրճատվում են α չափով, իսկ արտադրության ծավալն ավելանում է β չափով: Պետական ծախսերի աճի հետևանքների գնահատականը կախված է α և β մեծություններից: Եթե $\alpha + \beta > 1$, ապա պետական ծախսերի աճը տնտեսապես նպատակահարմար է, քանի որ սպառողական ծախսերի տնտեսման և ազգային արդյունքի հավելածի գումարը ծածկում է հարկմամբ պայմանավորված կորուստները: Հետևաբար բնակչությունը շահագրգռված է այն բանում, որ պետական բյուջեի բաժինը ՀՆԱ-ում աճի այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի ձևավորվել $\alpha + \beta = 1$ հավասարությունը: Պետական ծախսերի աճի մեջ շահագրգռված է նաև պետությունը, քանի որ ծախսերի աճը նշանակում է ազգային արդյունքի վերաբաշխման գործընթացում պետության դերի մեծացում, բացի դրանից պետական ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցության աճն ուղղակիորեն նշանակում է տնտեսությանը պետական միջամտության ավելացում: Ուստի ընդհանուր շահագրգռվածության պայմաններում (բնակչության և պետության) բանական է ենթադրել, որ բարեկեցության բարձրացման այս հնարավորությունն իրացված է յուրաքանչյուր երկրում: Այդ պատճառով դիտարկենք այն դեպքը, երբ պետական ծախսերի հետագա աճը տեղի է ունենում $\alpha + \beta < 1$ պայմանի դեպքում:

Հաշվի առնելով այս հանգամանքը դիտարկենք ֆիսկալ ազդակների հետևանքները: Դրանք տարբերվում են կախված նրանից, թե պետական ծախսերի աճը ժամանակավոր է (մեկանգամյա), թե երկարաժամկետ (անընդհատ), այսինքն՝ տնային տնտեսությունների տնօրինվող եկամուտը կրճատվում է որևէ մեկ ժամանակահատվածում, թե մի քանի ժամանակահատվածներում անընդմեջ:

Պետական ծախսերի մեկանգամյա աճը

Քանի որ բանական, վաղվա օրով մտահոգված սպառողները նախընտրում են ողջ կյանքի ընթացքում ունենալ կայուն, համա-
չափ սպառում, ապա տնօրինվող եկամտի մեկանգամյա կրճատու-
մը սպառման ծավալների փոփոխություն չի առաջացնի, և պետա-
կան ծախսերի ֆինանսավորման նպատակով հարկերի բարձրաց-
մամբ պայմանավորված՝ տնօրինվող եկամտի մեկանգամյա կրճա-
տումը փոխհատուցվում է խնայողությունների կրճատմամբ: Այնու-
ամենայնիվ, սպառողական ծախսերը կրճատվում են տնային
տնտեսությունների տնտեսման չափով, որն առաջանում է նրանց
կողմից հանրային բարիքների լրացուցիչ՝ պետական ֆինանսա-
վորմամբ սպառման արդյունքում: Այդ պատճառով պետական ծախ-
սերի ΔG աճը բարիքների նկատմամբ ամբողջական պահանջարկը
կմեծացնի $\Delta Y^D = \Delta G - \alpha \Delta G$ չափով (զծանկարում՝ Y_0^D -ից Y_1^D տեղա-
շարժ):

Գծապատկեր 5.5.1

Պետական ծախսերի մեկանգամյա աճի հետևանքները նորոգասական հայեցակարգում

Պետական ծախսերի մեկանգամյա աճի հետևանքով ամբողջա-
կան պահանջարկի կորը կտեղաշարժվի աջ-վերև $Y^D(i) \rightarrow Y^D(i, G)_1$,
իսկ ամբողջական առաջարկի կորը աջ-ներքև $Y^s(i) \rightarrow Y^s(i, G)_1$: Ար-
դյունքում տոկոսադրույքը կբարձրանա: Տոկոսադրույքի աճի հե-
տևանքով ներդրումային և սպառողական պահանջարկները
կկրճատվեն, իսկ աշխատանքի առաջարկը կմեծանա, որի հե-
տևանքով ամբողջական առաջարկի կորը նորից կտեղաշարժվի

աջ-ներքև Y_1^S -ից Y_2^S : Արդյունքում՝ տոկոսադրույքը փոքր-ինչ կնվազի նպաստելով ներդրումների և սպառման ծավալների աճին:

Բարիքների ամբողջական առաջարկը կաճի $\Delta Y^S = \beta \Delta G$: Այն կարտահայտվի Y^S կորի դեպի աջ-ներքև տեղաշարժի տեսքով՝ Y_0^S - Y_1^S , և որպես հետևանք՝ աշխատանքի շուկայում աշխատուժի նկատմամբ պահանջարկը կաճի N_0^D -ից N_1^D չափով: Քանի որ պետական ծախսերի աճը տեղի է ունենում $\alpha + \beta < 1$ պայմաններում, ապա ամբողջական պահանջարկի աճը գերազանցում է ամբողջական առաջարկի աճը: Գծանկարում այն ներկայացվում է հետևյալ կերպ. Y^D կորը դեպի աջ տեղաշարժվում է ավելի մեծ չափով, քան Y^S կորի տեղաշարժն է: Բարիքների շուկայում հավասարակշռության վերականգնման համար տոկոսադրույքը պետք է բարձրանա: Սա տեղի է ունենում կապիտալի շուկայում խնայողությունների կրճատման հետևանքով: Տոկոսադրույքի աճի արդյունքում և՛ ներդրումային, և՛ սպառողական պահանջարկները կկրճատվեն (Y_1^D կորի վրայով դեպի վեր տեղաշարժ), իսկ աշխատանքի առաջարկը կավելանա (N_0^S -ից N_1^S) չափով: Աշխատանքի առաջարկի ավելացման հետևանքով ամբողջական առաջարկի կորը նորից կտեղաշարժվի աջ Y_1^S -ից Y_2^S , որի արդյունքում տոկոսադրույքը փոքր-ինչ կնվազի, իսկ ներդրումային և սպառողական պահանջարկները կմեծանան:

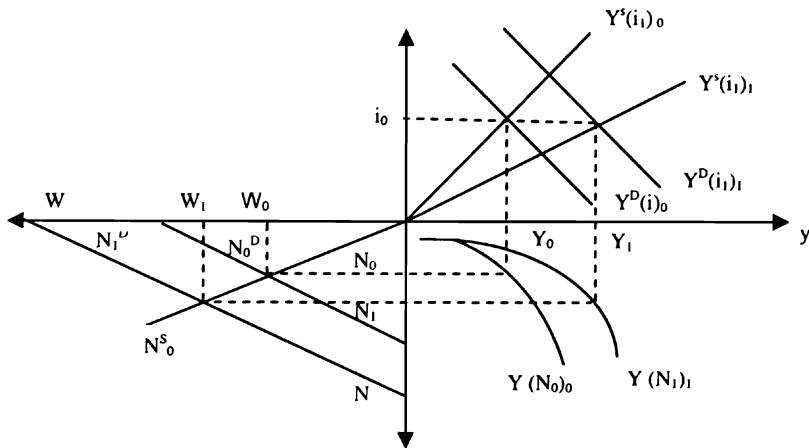
Պետական ծախսերի մեկանգամյա ավելացման ամփոփ արդյունքը հետևյալն է. արտադրության ծավալի և օգտագործվող աշխատանքի քանակի ավելացում և տոկոսադրույքի բարձրացման հետևանքով մասնավոր սպառման և ներդրումների կրճատում: Արտադրության ծավալն աճում է, սակայն դուրսնղման էֆեկտի հետևանքով արտադրության ծավալի հավելաճն ավելի փոքր է պետական ծախսերի հավելաճից, քանի որ բազմարկիչը փոքր է մեկից:

Պետական ծախսերի անընդհատ աճը

Եթե պետական ծախսերն աճում են անընդհատ, այդ ժամանակ տնային տնտեսությունների տնօրինվող եկամուտը նվազում է ոչ միայն ընթացիկ, այլ նաև հաջորդ ժամանակահատվածներում: Այդ դեպքում պետական ծախսերի աճն ուղեկցվում է տնային տնտեսությունների սպառման (այսինքն՝ սպառողական ծախսերի), այլ ոչ թե խնայողությունների կրճատմամբ: Խնայողությունների մեծությունը որոշվում է ձևավորված տոկոսադրույքի և տնօրինվող եկամտին համապատասխան: Հետևաբար սպառողական ծախսերի կրճատումը հավասար է պետական ծախսերի աճին: Քանի որ տնային

տնտեսությունների սպառողական ծախսերի և պետական ծախսերի փոփոխության չափը նույնն է, սակայն դրանք փոխվում են տարբեր ուղղություններով, հետևաբար բարիքների նկատմամբ ամբողջական պահանջարկը չի փոփոխվում: Սակայն պետական լրացուցիչ ծախսերը մեծացնում են ազգային արդյունքը $\Delta Y^S = \beta \Delta G$ չափով: Քանի որ ազգային արդյունքի այդպիսի ավելացում տեղի է ունենում ամեն տարի, ուստի տնային տնտեսությունները մեծացնում են սպառումն այդ նույն մեծության չափով: Արդյունքում՝ $\Delta Y^S = \beta \Delta G = \Delta Y^D$, այսինքն՝ ամբողջական պահանջարկի և ամբողջական առաջարկի կորերը տեղաշարժվում են միևնույն չափով, և բարիքների շուկայում վերականգնվում է հավասարակշռությունը նույն տոկոսադրույքի և ավելի մեծ Y եկամտի պայմաններում:

Փճապատկեր 5.5.2

Պետական ծախսերի անընդհատ աճի հետևանքները նորոգասական հայեցակարգում

Պետական ծախսերի անընդհատ աճի դեպքում ամեն անգամ արտադրության ծավալը աճում է $\beta \Delta G$ չափով, իսկ տնային տնտեսությունների սպառումը կրճատվում է $\Delta C = (1-\beta) \Delta G$ չափով, տոկոսադրույքը, ներդրումները և զբաղվածությունը չեն փոփոխվում:

Այսպիսով, պետական ծախսերի անընդհատ աճի դեպքում ամեն փուլում արտադրությունն աճում է $\Delta Y^S = \beta \Delta G$, տնային տնտեսու-

թյունների սպառողական ծախսերը կրճատվում են $\Delta C = (1 - \beta) \Delta G$ չափով, տոկոսադրույքը, ներդրումները և զբաղվածությունը չեն փոփոխվում: Այսինքն՝ պետական ծախսերը դուրս են մղում մասնավոր սպառումը:

Պետության խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության ընդհանուր գնահատականը, ըստ նորոգասականների, բացասական է, քանի որ պետական ծախսերի աճը կրճատում է մասնավոր սպառումը և ներդրումները, ինչն էլ խոչընդոտում է կայուն տնտեսական աճին:

5.6. Հարկաբյուջետային քաղաքականության քեյնսյան մոդելներ

Քեյնսյան հայեցակարգում հարկաբյուջետային քաղաքականության վերջնական արդյունքը կախված է բազմարկչի էֆեկտից: Ենթադրենք՝ գործազրկության կրճատման նպատակով պետությունն ավելացնում է պետական ծախսերը, որոնք պետք է ֆինանսավորեն բնակչությանը պարտատոմսերի վաճառքից ստացված միջոցներով: Դիտարկենք պետական ծախսերի աճի ազդեցությունը գծապատկերի միջոցով, որտեղ տնտեսությունն ի սկզբանե գտնվում է կարճաժամկետ հավասարակշռության վիճակում, միաժամանակ առկա է նաև գործազրկություն:

Հարկաբյուջետային ազդակը քեյնսյան մոդելում դրսևորվում է հետևյալ կերպ.

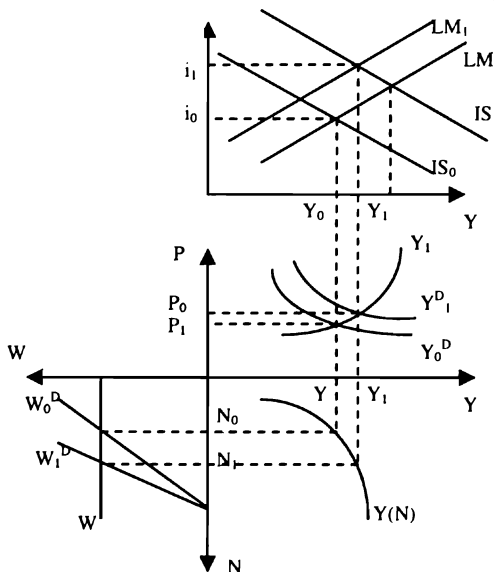
Պետական ծախսերի աճը IS_0 կորը տեղաշարժում է դեպի աջ վերև: Սակայն LM_0 կորի և IS_1 նոր կորի հատման կետը տնտեսությունում հավասարակշռության կետ չի հանդիսանում: IS -ի դեպի աջ տեղաշարժի հետ միասին տեղաշարժվում է նաև ամբողջական պահանջարկի կորը՝ Y_0^D -ից Y_1^D : Այս դեպքում ամբողջական պահանջարկը գերազանցում է ամբողջական առաջարկը, բարիքների շուկայում առաջանում է ապրանքային պակասուրդ, և գները սկսում են աճել: Գների աճը միաժամանակ փոխում է և՛ ամբողջական առաջարկի, և ամբողջական պահանջարկի մեծությունները:

$IS-LM$ մոդելում գների աճի հետևանքով փողի իրական պաշարի մեծությունը կրճատվում է, և LM -ը տեղաշարժվում է դեպի ծախ փոքրացնելով արդյունավետ պահանջարկը (նկատենք, որ ամբողջական պահանջարկի կորը չի տեղաշարժվում, քանի որ LM -ի տեղաշարժի պատճառը գների մակարդակի փոփոխությունն է, այլ ոչ թե փողի քանակի փոփոխությունը):

Աշխատանքի շուկայում գների բարձրացման հետևանքով աշխատանքի սահմանային արդյունքը մեծանում է, և աշխատանքի պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է դեպի ձախ-ներքև, արդյունքում զբաղվածությունն ու ամբողջական առաջարկն աճում են:

Այսպիսով, պետական ծախսերի աճը մեծացրեց ազգային արդյունքի և զբաղվածության մակարդակը, սակայն տեղի ունեցավ նաև գների և տոկոսադրույքի աճ: Եթե ընդունենք, որ աշխատավարձի մակարդակը (հաշվի առնելով վերջինիս չփոփոխվելու հայտնի պատճառները) ավելի դանդաղ է փոխվում, ապա գների բարձրացման հետևանքով իրական աշխատավարձը կրճատվում է: Արդյունքում՝ տոկոսադրույքի աճը առաջ բերեց դուրսմղման էֆեկտ, այսինքն՝ պետական ծախսերի աճն ուղեկցվում է մասնավոր հատվածի ներդրումների կրճատմամբ:

Փճապատկեր 5.6.1

Հարկաբյուջետային ազդակը քեյնսյան հայեցակարգում

Քեյնսյան հայեցակարգում հարկաբյուջետային ազդակն առաջ է բերում գների և տոկոսադրույքի աճ, սակայն աշխատավարձը բարձրանում է ավելի դանդաղ՝ հաշվի առնելով աշխատավարձի կոշտության հայտնի պատճառները: Արդյունքում՝ իրական աշխատավարձը կրճատվում է, տոկոսադրույքի աճն առաջ է բերում դուրսմղման էֆեկտ, այսինքն՝ պետական ծախսերի աճը ուղեկցվում է մասնավոր հատվածի ներդրումների կրճատմամբ:

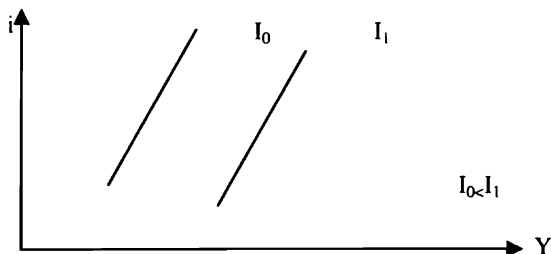
Պետական ծախսերի աճով պայմանավորված տնտեսական իրավիճակի փոփոխությունները նույնությամբ տեղի կունենան նաև հարկերի կրճատման դեպքում, հարկերի կրճատումը IS կորը նորից կտեղաշարժի դեպի աջ:

Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության տարբերակների ընտրության ժամանակ որպես տնտեսության վրա ազդեցության գործիքներ պետք է հաշվի առնել ոչ միայն ավտոնոմ ծախսերի և հարկային բազմարկիչների միջև տարբերությունները, այլև նկատի ունենալ, որ պետական ծախսերի աճը ենթադրում է ազգային արդյունքի վերաբաշխման գործում պետական մասնակցության ավելացում, իսկ հարկերի կրճատումը՝ տնտեսությանը պետական միջամտության կրճատում: Այդ պատճառով հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների ընտրությունը կախված է տվյալ պահին պետական բյուջեի մեծությունից:

Հարկաբյուջետային ազդակն ընդլայնված քեյնսյան մոդելում դրսևորվում է հետևյալ կերպ:

Քանի որ պետական ծախսերի աճն առաջ է բերում i -ի, Y -ի միաժամանակյա աճ, իսկ ըստ քեյնսյան մոդելի ներդրումները ֆունկցիա են տոկոսադրույթից և եկամտից՝ $I=I(i,Y)$, ապա հարկաբյուջետային ազդակը կարող է չուղեկցվել ներդրումների դուրսմղմամբ: Պետական ծախսերի աճի դեպքում ներդրումների չնվազելը բացատրելու համար ներկայացնենք հավասար կամ իզոներդրումների կորը, որը ցույց է տալիս, թե տոկոսադրույթի և ազգային եկամտի ինչպիսի համադրումների դեպքում է ներդրումների մեծությունը նույնը: Կորն ունի դրական թեքություն, քանի որ տոկոսադրույթի բարձրացման դեպքում ներդրումների նույն ծավալի պահպանման համար անհրաժեշտ է մեծացնել ազգային եկամուտը:

Փժապատկեր 5.6.2

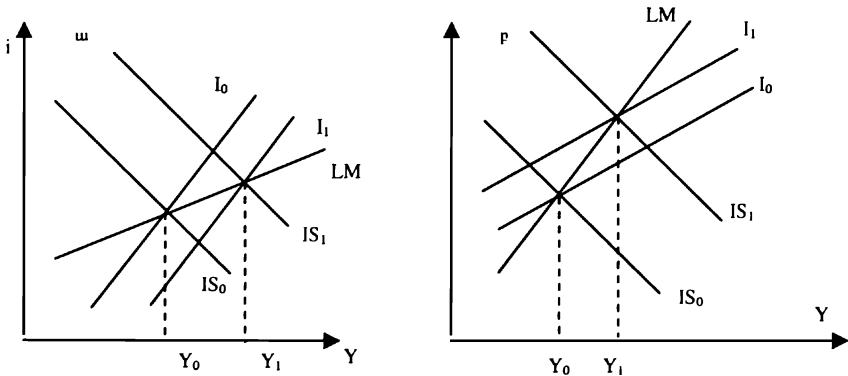

Հավասար ներդրումների (իզոներդրումների) կորը

Հավասար ներդրումների կորը ցույց է տալիս ազգային եկամտի և տոկոսադրույքի այն համադրումները, որոնց դեպքում ներդրումների ծավալը նույնն է:

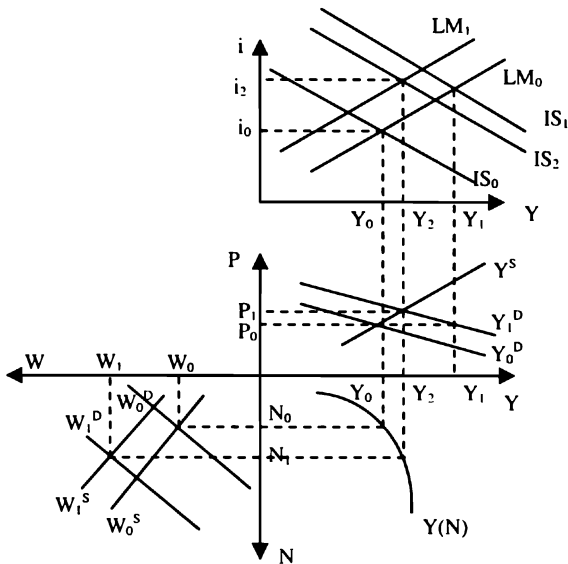
Եթե ընդհանուր տնտեսական հավասարակշռության վիճակում հավասար ներդրումների կորն ավելի կտրուկ է, քան LM-ը, ապա պետական ծախսերի աճն առաջ է բերում ներդրումների աճ: Եթե LM-ը ավելի կտրուկ է իզոներդրումների կորից, ապա պետական ծախսերի աճն առաջացնում է դուրսմղման էֆեկտ (տես գծապատկեր. 5.6.3):

Գծապատկեր 5.6.3

Ներդրումների աճի (ω) և կրճատման (p) պայմանները պետական ծախսերի ավելացման դեպքում

Սպառման ֆունկցիայում տնային տնտեսությունների ունեցվածքը հաշվի առնելը նույնպես արտահայտվում է հարկաբյուջետային ազդակի արդյունքում IS կորի տեղաշարժի վրա: Գծանկար 5.6.4-ում ներկայացված է տնտեսության նախնական հավասարակշռության վիճակը i_0 , Y_0 , P_0 , N_0 , W_0 պայմաններում:

Հարկաբյուջետային ազդակն ընդլայնված քեյնսյան մոդելում

Պետական ծախսերի աճն արտահայտվում է IS կորի տեղաշարժով՝ IS_0 - IS_1 , որին հետևում է Y_0^D -ից Y_1^D տեղաշարժը: Գների անփոփոխ մակարդակի դեպքում բարիքների շուկայում առաջանում է պահանջարկի ավելցուկ, և գները սկսում են բարձրանալ: Գների աճի հետևանքով:

1. Փողի իրական պաշարը կրճատվում է, և LM կորը տեղաշարժվում է դեպի ծախ՝ LM_0 -ից LM_1 :
2. Կրճատվում է ունեցվածքի իրական մեծությունը, և սպառողական ծախսերի կրճատման հետևանքով IS-ը տեղաշարժվում է դեպի ծախ՝ IS_1 -ից IS_2 :
3. Դեպի ծախս-ներքև է տեղաշարժվում նաև (այսինքն՝ մեծանում է) աշխատանքի պահանջարկի կորը, և որոշ ուշացումով (հարմարվող սպասումների պատճառով) ծախս-վերև է տեղաշարժվում նաև աշխատանքի առաջարկի կորը: Արդյունքում՝ զբաղվածությունն աճում է, արտադրության ծավալներն ավելանում են:

Երբ գները հասնում են P_1 մակարդակին, ձևավորվում է նոր մակրոտնտեսական հավասարակշռություն բոլոր շուկաներում: Ի

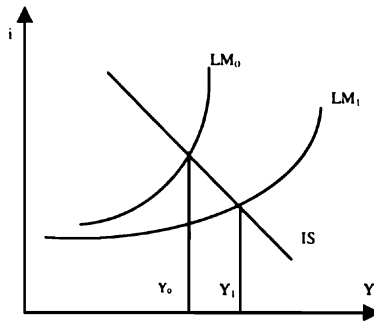
տարբերություն 5.6.1 գծանկարի, այս դեպքում IS կորը հետ տեղաշարժ է կատարում IS₁-ից IS₂:

LM կորի դեպի ծախ տեղաշարժը կարող է առաջ գալ ոչ միայն գների բարձրացման, այլև փողի նկատմամբ պահանջարկի «ճամպրուկային տեսությունից» ելնելով: Եթե տնային տնտեսությունները պետության պարտավորությունների աճը ΔB , դիտարկեն որպես սեփական ունեցվածքի ավելացում, ապա ճամպրուկային տեսության համաձայն՝ նրանք կմեծացնեն փողի նկատմամբ պահանջարկը: IS-LM մոդելում այն կարտահայտվի LM կորի դեպի ծախ տեղաշարժով: Արդյունքում պետական ծախսերի աճը, որը ֆինանսավորվում է բնակչությանը լրացուցիչ պարտատոմսերի վաճառքի միջոցով, կարող է ուղեկցվել արդյունավետ պահանջարկի կրճատմամբ, եթե LM-ի դեպի ծախ տեղաշարժն ավելի մեծ լինի, քան IS-ի դեպի աջ տեղաշարժն է:

5.7. Պետական բյուջեի պակասուրդը և պետական պարտքը

Ինչպես արդեն նշել ենք, կայունացման քաղաքականությունը հանդես է գալիս որպես պետական բյուջեի մանիպուլյացիա և փողի առաջարկի փոփոխություն, ուստի դրա իրականացումն ուղղակիորեն ազդում է բյուջեի պակասուրդի չափերի և պետական պարտքի մեծության վրա: Բյուջեի պակասուրդը կարելի է ֆինանսավորել կամ փողայնացման (մոնետարացման), կամ բնակչությունից և արտաքին աշխարհից փոխառությունների միջոցով:

Քանի որ պետական բյուջեի փողայնացումը նշանակում է փողի առաջարկի աճ, հետևաբար որոշակի պայմաններում այդպես կարելի է վերացնել բյուջեի պակասուրդը: Դա երևում է գծանկար 5.7 1-ից: Եթե Y_0 եկամտի պայմաններում բյուջեն պակասուրդային է, ապա դրա վերացման համար փողի առաջարկը պետք է ավելացնել այն չափով, որ LM կորի դեպի աջ տեղաշարժի արդյունքում ձևավորվի $tY_1 = G$ պայմանը: Դա հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե բարիքների ամբողջական առաջարկը գների տրված մակարդակի պայմաններում բացարձակ առածական է:

Պետական բյուջեի պակասուրդի փողայնացման
խթանող ազդեցությունը

Եթե բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման համար ԿԲ-ն իրականացնի էմիսիա, ապա LM_0 -ն կտեղաշարժվի LM_1 , և կծնավորվի բյուջեի հավասարակշռություն:

Սակայն ամբողջական առաջարկի կորը հազվադեպ է հորիզոնական լինում: Սովորաբար բարիքների շուկայում առաջարկի ավելացման համար անհրաժեշտ է գների բարձրացում, այդ պատճառով առկա է հակադարձ կախվածություն գների մակարդակի և ազգային արդյունքի միջև $P=P(Y)$: Հաշվի առնելով նաև, որ թողարկման ծավալի և փողի առաջարկի միջև կապը դրական է՝ $Y=Y(M)$, բյուջեի (Pb) անվանական պակասուրդը կարող ենք ներկայացնել հետևյալ կերպ.

$Pb=P[Y(M)][G-tY(M)]$, որտեղ t -ն հարկման սահմանային դրույքաչափն է, այդ դեպքում՝

$$\begin{aligned} \frac{\Delta Pb}{\Delta M} &= \frac{G \Delta P}{\Delta Y} \cdot \frac{\Delta Y}{\Delta M} - t \left[\frac{P \Delta Y}{\Delta M} + \frac{Y \Delta P}{\Delta Y} \frac{\Delta Y}{\Delta M} \right] = \\ &= (G - tY) \frac{\Delta P}{\Delta Y} \frac{\Delta Y}{\Delta M} - \frac{Pt \Delta Y}{\Delta M} \end{aligned}$$

Հավասարման $(G - tY) \frac{\Delta P}{\Delta Y} \frac{\Delta Y}{\Delta M}$ անդամը ցույց է տալիս, թե որքան

է կազմում բյուջեի պակասուրդը գների բարձրացման հետևանքով (քանի որ պետության կողմից գնվող ապրանքների գները նույնպես

բարձրանում են), իսկ $\frac{Pt\Delta Y}{\Delta M}$ -ն ցույց է տալիս, թե որքան կփոքրա-

նա պակասուրդը փողի առաջարկի ավելացման դեպքում (քանի որ փողի առաջարկի աճը տնտեսության վրա խթանող ազդեցություն է ունենում): Եթե առաջին անդամն ավելի մեծ է երկրորդից, ապա պակասուրդի մոնետարացումն ուղեկցվում է վերջինիս աճով: Եթե պետական պարտքի չափերը մեծ են, դրա սպասարկումը հանդիսանում է բյուջեի ծախսերի առաջնահերթ ուղղություններից մեկը, ինչն էլ զգալիորեն սահմանափակում է կառավարության հնարավորությունները կայունացնող քաղաքականություն իրականացնելու գործում: Պետական պարտքի վճարումները կարող են դառնալ պետական բյուջեի պակասուրդի առաջացման գլխավոր կամ նույնիսկ միակ պատճառը՝ ստեղծելով փակ շրջան. բյուջեի պակասուրդ \Rightarrow պետական պարտքի աճ \Rightarrow պարտքի սպասարկման մեծ ծախսեր \Rightarrow բյուջեի պակասուրդ:

Պետական բյուջեի ընդհանուր պակասուրդը, առանց պետական պարտքի տոկոսների, կոչվում է *առաջնային պակասուրդ*: Այն երկրները, որոնք ունեն մեծ պետական պարտք, առաջնային պակասուրդի բացակայության դեպքում հաճախ առկա է պետական բյուջեի ընդհանուր պակասուրդ: Քանի որ պետական պարտքը պակասուրդների գումարն է, պարտքի հետագա կուտակումը կարելի է կանխել՝ թույլ չտալով բյուջեի ծախսերի գերազանցումը եկամուտներից:

Սակայն, եթե կառավարությունը տնտեսական քաղաքականություն իրականացնելիս ստիպված է ունենալ ամենամյա հավասարակշռված բյուջե, ապա նրա գործողությունները կարող են ուժեղացնել կառուցվածքային տատանումները: Ճգնաժամերի ընթացքում եկամուտների ընդհանուր կրճատման պայմաններում կրճատվում են նաև բյուջեի եկամուտներն ու ծախսերը, ինչը թույլ չի տալիս տնտեսությանը դուրս գալ ճգնաժամից: Եվ հակառակը, տնտեսական վերելքի ժամանակաշրջանում բյուջեի եկամուտների, հետևաբար և ծախսերի աճը հանգեցնում է տնտեսության «շիկացմանը»:

Եթե կայունացման քաղաքականությունը անհամատեղելի է ամենամյա հավասարակշռված բյուջեի հետ, ապա բյուջեի հավասարակշռվածության ապահովումը կարելի է իրականացնել տնտեսական պարբերաշրջանի շրջանակներում այնպես, որ պետության եկամուտներն ու ծախսերը հավասարակշռվեն ողջ պարբերաշրջանի ընթացքում:

Սակայն բյուջեի պարբերաշրջանային հավասարակշռության ապահովումը կհամատեղվի պետության կայունացնող քաղաքականության հետ միայն այն դեպքում, եթե տնտեսական ճգնաժամներն ու վերելքները համընկնեն ինչպես իրենց տևողությամբ, հաճախականությամբ, այնպես էլ ամպլիտուդով: Ուստի բյուջեի անհավասարակշռությունն ու պետական պարտքի առկայությունը կարող են դիտվել որպես կայունացնող քաղաքականության անխուսափելի հետևանքներ: Միևնույն ժամանակ, այդպիսի քաղաքականությունը, նպաստելով ազգային եկամտի աճին ճգնաժամերի ընթացքում և զսպելով տնտեսության զարգացումը վերելքի փուլում, նպաստում է պետական բյուջեի հավասարակշռվածությանը երկարաժամկետ հատվածում: Այսինքն՝ բոլոր դեպքերում երկրի կառավարությունն առավել հակված է դեպի բյուջեի պակասուրդը, քանի որ բյուջեի պակասուրդ թույլ տալու միջոցով պետությունը կարող է զգալիորեն բարձրացնել տնտեսական քաղաքականության արդյունավետությունը՝ մեղմելով տնտեսական տատանումների հետևանքները:

Կայունացնող քաղաքականության և բյուջեի վիճակի միջև կախվածության վերլուծության ժամանակ տարբերում ենք բյուջեի պակասուրդի կառուցվածքային, պարբերաշրջանային և ֆունկցիոնալ ֆինանսների հայեցակարգերը:

Կառուցվածքային պակասուրդը (b_s) պետության ընթացիկ եկամուտների և այն եկամուտների միջև տարբերությունն է, որը բյուջեն կարող էր ստանալ լրիվ զբաղվածության պայմաններում՝ գործող հարկային համակարգի միջոցով.

$$b_s = G - tY_n$$

Պարբերաշրջանային պակասուրդը (b_c) փաստացի և կառուցվածքային պակասուրդների տարբերությունն է.

$$b_c = b - b_s = (G - tY) - (G - tY_n) = t(Y_n - Y)$$

Անկման փուլում ($Y < Y_n$), կառուցվածքային պակասուրդին գումարվում է պարբերաշրջանային պակասուրդը, իսկ վերելքի փուլում ($Y > Y_n$)՝ կառուցվածքային պակասուրդը կրճատվում է պարբերաշրջանային պակասուրդի բացարձակ մեծության չափով: Անկման փուլում փաստացի պակասուրդը կառուցվածքային պակասուրդից ավելի մեծ է, իսկ վերելքի փուլում՝ ավելի փոքր:

Կառուցվածքային պակասուրդը խթանող քաղաքականության արդյունք է, իսկ պարբերաշրջանային պակասուրդը ինքնակայունարարների գործունեության հետևանք։ Այդ պատճառով, բյուջեի պակասուրդի չափերից ելնելով, հնարավոր չէ դատել, թե պետությունը որքան ակտիվ հարկաբյուջետային քաղաքականություն է իրականացնում։ Որոշ դեպքերում անկման շրջանում պակասուրդը կարելի է փոքրացնել ոչ թե ծախսերի կրճատման, այլ ավելացման միջոցով։ Օրինակ, եթե ավտոնոմ ծախսերի բազմարկիչը հավասար է 5, եկամտահարկի դրույքաչափը $t = 0,25$, ապա ΔG պետական ծախսերի ավելացման դեպքում հարկային մուտքերը կաճեն $\Delta Y \cdot t = 0,25 \cdot 5 \Delta G = 1,25 \Delta G$ չափով։

Ազգային արդյունքի աճը բյուջետային մուտքերի աճի հետ միասին մեղմում է պետական պարտքի սպասարկման ծանրությունը։ Այդ տեսակետի հիմնավորման համար պետական պարտքի բաժինն ազգային արդյունքի մեջ նշանակենք $g = D/PY$, այդ դեպքում.

$$\Delta g = \left[\frac{PY \Delta D - D \Delta(PY)}{(PY)^2} \right] = \frac{\Delta D}{PY} - \frac{D}{PY} \frac{\Delta(PY)}{PY} = \frac{\Delta D}{PY} - g(\pi + y)$$

որտեղ y իրական ՀՆԱ-ի հավելաճի տեմպն է։

Պետական պարտքի ΔD աճը հավասար է բյուջեի ընթացիկ պակասուրդի և պետական պարտքի գծով տոկոսների գումարին։

$$\Delta D = P(G - T) + iD$$

Այդ պատճառով, նախորդ հավասարման աջ մասի առաջին անդամը հավասար է.

$$\frac{\Delta D}{PY} = \frac{P(G - T)}{PY} + \frac{iD}{PY}$$

Հաշվի առնելով այս հավասարումը ազգային արդյունքի մեջ պետական պարտքի տեսակարար կշռի աճը կկազմի.

$$\Delta g = \frac{P(G - T)}{PY} + \frac{iD}{PY} - g(\pi + y) = \frac{P(G - T)}{PY} + g(i - \pi - y)$$

Հավասարումից հետևում է, որ պետական պարտքի բաժինն ազգային արդյունքի մեջ կկրճատվի երկու դեպքում. եթե ձևավորվի բյուջեի առաջնային ավելցուկ ($G < T$), և եթե իրական ՀՆԱ հավելաճը գերազանցի իրական տոկոսադրույքը։

Ֆունկցիոնալ ֆինանսների հայեցակարգը

Այս հայեցակարգում բյուջեի հաշվեկշռվածության խնդիրը համարվում է երկրորդային, քանի որ առաջնահերթ խնդիրը տնտեսական կայուն զարգացման ապահովումն է։ Ձբաղվածության բարձր

մակարդակի ապահովումը հաշվեկշռված բյուջե ունենալուց, անշուշտ, ավելի կարևոր է: Միևնույն ժամանակ, պետական պարտքի աճը պետության սնանկացում չի ենթադրում, եթե առկա է զարգացած ֆինանսական համակարգ և պետության նկատմամբ բարձր վստահություն: Այս տեսակետը փաստարկվում է հետևյալ կերպ.

- Նախ պետական պարտքը վերադարձնելու կարիք չկա, քանի որ պետական պարտատոմսերը, իրենց բարձր վստահելիությամբ կազմում են յուրաքանչյուր ներդրողի պորտֆելի մի զգալի մասը: Ընդ որում՝ ազգային արդյունքի աճին զուգահեռ պետական պարտատոմսերի մեջ ներդրումների ծավալն աճում է: Այդ պատճառով պետական պարտքի խնդիրը կապված է ոչ թե դրա վերադարձման, այլ սպասարկման, այսինքն՝ պետական պարտատոմսերի մասով տոկոսների վճարման հետ: Հետևաբար, պետական պարտքը միշտ կարելի է վերաֆինանսավորել ներդրողների համար պետական պարտատոմսերի բարձր գրավչությունից ելնելով:
- Երկրորդ՝ պետությունն ունի պետական պարտքի կրճատման առավել փորձված մեթոդ՝ փողի զանգվածի ավելացումը:
- Երրորդ՝ պետությունը միշտ կարող է բարձրացնել հարկերը և ավելացնել բյուջեի եկամտային մասը:

Վերջին տարիներին այս հայեցակարգը կիրառում են բազմաթիվ երկրներում՝ կայունացման նպատակով ակտիվորեն օգտագործելով հարկաբյուջետային միջոցառումներ: Միևնույն ժամանակ, առաջ են գալիս որոշ հարցեր. օրինակ՝ որո՞նք են բյուջեի պակասուրդի և պետական պարտքի թույլատրելի չափերը: Այս հարցը կքննարկենք ավելի ուշ, պարտքի տնտեսական հետևանքները շարադրելիս: Այժմ տեսնենք, թե ինչ գործոններ են ազդում պետության պարտքի վրա բացի բյուջեի պակասուրդից:

Պետական պարտքի դինամիկայի վրա ազդում են բազմաթիվ գործոններ, որոնց մեջ հարկ է առանձնացնել ընդհանուր և առաջնային պակասուրդների միջև հարաբերակցությունը, ՀՆԱ-ի աճի տեմպերը և պետական պարտատոմսերի իրական տոկոսադրույքը:

Պետության պարտավորությունները կրճատվում են, եթե ձևավորվում է առաջնային ավելցուկ կամ եթե ՀՆԱ-ի աճի տեմպը գերազանցում է իրական տոկոսադրույքը:

Բյուջեի ընթացիկ պակասուրդի և տնտեսական աճի տեմպերի միջև կախվածությունը կարող ենք ներկայացնել հետևյալ կերպ. եթե y պետական պարտքի բաժինն է (Y) ՀՆԱ-ի մեջ, իսկ y ՀՆԱ-ի աճի տեմպն է, այդ դեպքում ժամանակի t պահին ՀՆԱ-ն, պետական պարտքը և բյուջեի պակասուրդը կարող ենք որոշել.

ՀՆԱ

$$Y_t = Y_0(1+y)^t,$$

պետական պարտք $D_t = Y_0 g(1+y)^t$,

բյուջեի պակասուրդ $b_t = b_0 + Y_0 g(1+y)^t + Y_0 g(1+y)^t$:

Այս հավասարումը կարող ենք ներկայացնել նաև հետևյալ տեսքով.

$$b_t = -\frac{b_0}{Y_0(1+y)^t} + \frac{g(1+y)[(1+y)^t - 1]}{y(1+y)^t}.$$

Ժամանակի t պահին բյուջեի պակասուրդը կկազմի.

Այս արտահայտությունն իրենից ներկայացնում է ՀՆԱ-ի մեջ բյուջեի պակասուրդի տեսակարար կշռի և տնտեսական աճի տեմպերի միջև կախվածությունը: Եթե Y_0 տրված է, ապա D_0 և g հաստատուն են, հետևաբար՝

$$\lim_{t \rightarrow \infty} D_t = \frac{g(1+y)}{y}$$

Այսինքն՝ որքան բարձր է տնտեսական աճի տեմպը, այնքան մեծ բյուջեի պակասուրդ կարող է իրեն թույլ տալ երկիրը: Սակայն գոյություն ունեն տեխնիկական և ինստիտուցիոնալ բնույթի խնդիրներ, որոնք ճշգրտումներ են մտցնում պետական պարտքի չափերի գնահատման մեջ: Դրանք են.

- Կապիտալի բյուջե տավորում – ցանկացած տնտեսական գործակալի ֆինանսական հնարավորությունների հստակ և լիարժեք գնահատականն արտահայտվում է նրա բյուջե տալիս սահմանափակման տեսքով: Սակայն բյուջե տալիս սահմանափակումը հաշվի է առնում միայն տվյալ գործակալի եկամուտների և ծախսերի հարաբերակցությունը, իսկ նրա ունեցվածքի (գույքի) փոփոխություններն անտեսվում են: Այդ պատճառով պետական պարտքի մեծության ճշգրիտ գնահատման համար անհրաժեշտ է պարտքի մեծությունը համեմատել ոչ միայն ՀՆԱ-ի, այլ նաև պետության ակտիվների փոփոխության հետ:
- Չհաշվառված պարտավորություններ պետական պարտքի գումարի մեջ սովորաբար չեն ներառվում տարբեր տեսակի պարտավորություններ, որոնք այսպես թե այնպես ազդում են բյուջեի պակասուրդի և պետական պարտքի մեծության վրա: Դրանք չինվլիդներն են, որոնք թռչանում են, սոցիալական բնույթի կենսաթոշակները, ամենատարբեր պարտավորությունները, որոնք իրենց բնույթով կապված են պետական

պարտքի ձևավորման և սպասարկման հետ, սակայն բյուջեում հաշվառվում են առանձին:

- Ինֆլացիա բյուջեի պակասուրդը և պետական պարտքն անվանական ցուցանիշներ են: Այդ պատճառով, գոնե մակրոտնտեսագիտական վերլուծությունների և պարտքի իրական մեծության ճշգրտման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև ինֆլացիան, ինչն իրենից որևէ դժվարություն չի ներկայացնում, սակայն միշտ չէ, որ կիրառվում է գործնականում:

5.8. Պետական պարտքի տնտեսական հետևանքները: Դեֆոլտի ռիսկերը

Որո՞նք են պետական պարտքի սոցիալ-տնտեսական հետևանքները: Տարածված կարծիք կա, որ պետական պարտքի հիմնախնդիրը թվացյալ է, այսինքն՝ պետությունը չի կարող սնանկանալ: Այդ կարծիքի համաձայն պետության սնանկացման հնարավորությունն անիրական է մի քանի պատճառներով:

- Նախ՝ պետությունը չի կարող սնանկանալ, քանի որ միշտ առկա է պարտքի վերաֆինանսավորման հնարավորությունը: Պարտքի վերաֆինանսավորումը նոր տեսակի պետական պարտատոմսերի թողարկումն է, որոնց վաճառքից ստացված միջոցներն օգտագործվում են նախկինում վաճառված պարտատոմսերի դիմաց տոկոսների վճարման համար³: Բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման այդ մեխանիզմը տնտեսագիտության մեջ հայտնի է Պոնզիի սխեմա անվանումով:
- Երկրորդ՝ համաձայն Սահմանադրության՝ միայն պետությունն իրավունք ունի հարկել բնակչությանն ու ֆիրմաներին, որպեսզի կարողանա վճարել նաև պետական պարտքը:
- Երրորդ՝ պետությունն ունի էմիսիայի մենաշնորհի իրավունք, ուստի դժվար է պատկերացնել այնպիսի տնտեսական սուբյեկտի սնանկանալու հնարավորությունը, որը միշտ կարող է փողի թողարկել:

Իհարկե, ներքին և արտաքին պարտքի ֆինանսավորման նպատակով պետությունը կարող է դիմել վերաֆինանսավորման: Սա-

³ Պարտքի վերաֆինանսավորման ճանապարհով Ռուսաստանի կառավարությունը կառուցում էր “ֆինանսական բուրգ”, որը փլուզվեց 1998թ. օգոստոսի 17-ին, երբ հայտարարվեց ներքին պարտքի սառեցման և իրենց արտաքին վարկատուների նկատմամբ առևտրային բանկերի պարտքի 90-օրյա դադարեցման մասին:

կայն այդ միջոցին դիմել կարող է (առանց սնանկանալու վտանգի) միայն մինչև որոշակի սահմանը: Եթե նոր պարտատոմսերի վաճառքից ստացված միջոցները չեն օգտագործվում տնտեսության կառուցվածքային բարելավման, գիտատեխնիկական առաջընթացի խթանման, նոր աշխատատեղերի ստեղծման և դրանով իսկ հարկման բազայի ընդլայնման նպատակով, այլ օգտագործվում են պետության հին պարտքի դիմաց տոկոսների վճարման համար, ապա վաղ թե ուշ այդպիսի ֆինանսական բուրգը կփլուզվի:

Երբ բյուջետային միջոցները չեն բավարարում ներքին ու արտաքին պարտքի և դրանց տոկոսների վճարման համար, պետությունը կարող է հայտարարել դրանց վճարումից հրաժարվելու մասին, այսինքն՝ դեֆոլտ: Դա հենց պետության սնանկացումն է: Դեֆոլտի հիմնախնդրի հետ առնչվել են բազմաթիվ երկրներ Առավել դրամատիկ են եղել Մեքսիկայի ֆինանսական ճգնաժամը 1994 թվականին, Ռուսաստանի Դաշնության ճգնաժամը 1998թ., Արգենտինայի ճգնաժամը 2001թ.:

Տեսականորեն, պարտքի մարման նպատակով պետությունը կարող է և բարձրացնել հարկերը: Սակայն այստեղ առաջանում է հարկման «վերջին սահմանի» գաղափարը: Զարգացած երկրներում այն կազմում է ՀՆԱ-ի նկատմամբ առավելագույնը 50%-60%:

Եվ վերջապես պետական պարտքի մարման համար պետությունը կարող է դիմել միսիայի, սակայն այն կարող է դառնալ հիպերինֆլյացիայի աղբյուր:

Այնուամենայնիվ, գոյություն ունի նաև ներքին պետական պարտքի «անվտանգ» լինելու մասին ևս մեկ փաստարկ: Այսպես. ներքին պարտքը մեր պարտքն է մեզ: Քանի որ մի կողմից պետական պարտատոմսը պետության պարտավորությունն է, որը պետք է վճարվի, մյուս կողմից ձեռք բերողի ակտիվը, որի դիմաց նա պետք է տոկոսներ ստանա, և ի վերջո, այն պետք է նրան վճարվի: Այդ պատճառով դժվար է միանշանակ ասել, որ պարտքի բեռն ընկնում է ապագա սերունդների ուսերին, քանի որ, եթե անգամ պետությունը հայտարարի դեֆոլտի մասին, պետական պարտատոմսերը պետության պարտավորություններն են և պետությունը այն կվճարի ապագա սերունդներին: Այս դեպքում չափազանց կարևոր հարց է դառնում ընդհանրապես պետության և մասնավորապես վարվող տնտեսական քաղաքականության նկատմամբ արժանահավատությունը: Այսինքն՝ պետական պարտքի մեծ չափերը դեֆոլտի ռիսկ չի պարունակում միայն այն դեպքում, եթե բնակչությունը, որը պետության պարտատուն է, հավատում է, որ պետությունը մի օր կմարի իր պարտավորությունները:

Սակայն պետք է հիշել նաև, որ պետական պարտքը կարող է ունենալ նաև դուրս մղման էֆեկտ: Այսպես, պետական պարտատոմսերի բարձր տոկոսադրույքները կարող են կլանել ողջ ներդրումային ռեսուրսները: Դրա հետևանքով համախառն մասնավոր ներդրումները կկրճատվեն, որը երկարաժամկետ հատվածում կհանգեցնի արտադրական ներուժի կրճատմանը: Ներդրումների կրճատման հետևանքով զուտ ներդրումները դառնում են բացասական (մաշվածքը գերազանցում է ներդրումները), արդյունքում կրճատվում է կապիտալազինվածությունը, հետևաբար նաև ողջ արտադրական ներուժը: Այսինքն՝ պետական պարտքը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ կապիտալի կուտակման դինամիկայի վրա: Եվ այդպիսի օրինակները բազմաթիվ են: Այսպես, 1996-98թթ. Ռուսաստանի Դաշնության պետական կարճաժամկետ պարտատոմսերի եկամտաբերությունը հասել էր 100-200%-ի, որի հետևանքով երկրի ամբողջ ներդրումային ռեսուրսները հոսում էին պետական կարճաժամկետ պարտատոմսերի շուկա: Այն հետագայում հաջողվեց նվազեցնել, սակայն պետական պարտատոմսերի չափազանց բարձր եկամտաբերությունը հանգեցրեց դեֆոլտի:

Այնուամենայնիվ, պետական պարտքի տնտեսական հետևանքների այս տարակարածության մեջ պետք է նշել, որ բոլոր տնտեսագետներն էլ առանձնացնում են պետական պարտքի հետ կապված երկու կարևորագույն հիմնախնդիր.

- դուրսմղման էֆեկտը,
- արտաքին պարտքի մարումն ու սպասարկումը:

Արտաքին պարտքի մարման դեպքում չենք կարող ասել, որ տնտեսությունը պարտք է ինքն իրեն: Այս դեպքում տեղի է ունենում պարտապան երկրից ռեսուրսների արտահոսք: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է իրականացնել արտահանման խթանման և ներմուծման զսպման (փոխարինման) քաղաքականություն, որը կարող է ծառայել որպես արտաքին պետական պարտքի ֆինանսավորման աղբյուր: Նշենք, սակայն, որ արտաքին պարտքի բացարձակ մեծությունը դեռևս ոչինչ չի ասում ներքին սպառման վտանգների, վարկատու երկրներից կախվածության, ռեսուրսների արտահոսքի, արտադրական ներուժի կրճատման մասին: Առավել կարևոր են արտաքին պետական պարտքի հարաբերական ցուցանիշները, ինչպիսիք են արտաքին պետական պարտքի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում, պարտքի մեծությունն արտահանման նկատմամբ և պարտքի սպասարկումն արտահանման նկատմամբ:

Կրիտիկական կամ վտանգավոր են համարվում հետևյալ չափերը. երբ արտաքին պետական պարտքի մեծությունը ՀՆԱ-ի նկատ-

մամբ գերազանցում է 50% (ըստ Մասստրիխտյան⁴ չափանիշների՝ 60%), արտաքին պարտքի մեծությունն արտահանման նկատմամբ գերազանցում է 275%-ը, պարտքի տարեկան մարումն ու սպասարկումն արտահանման նկատմամբ 30%-ը: Իհարկե, այս չափանիշները տարբերակված են առավել ծանր, միջին և նվազ պարտքի բեռ ունեցող երկրների համար:

5.9. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականություններ համակարգման խնդիրներ

Ինչպես հայտնի է, հարկաբյուջետային քաղաքականություն իրականացնող իշխանություններն առավել զգայուն են նախընտրական ճնշումների նկատմամբ, քան դրամավարկային քաղաքականության իշխանությունները, որոնք առավել շրջահայաց են և հակված չեն դեպի ինֆլյացիան: Այդ պատճառով հարկաբյուջետային քաղաքականություն իրականացնող իշխանություններն ավելի հաճախ են դիմում բյուջեի պակասուրդ առաջացնող միջոցառումներին, քան ցանկալի է: Այն հաճախ առաջանում է մեղմ հարկաբյուջետային քաղաքականությամբ պայմանավորված չափազանց կոշտ դրամավարկային քաղաքականության հետևանքով: Այդպիսի տեսակետի հիմնավորման համար օգտագործվում է դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականության մարմինների համագործակցության մոդել: Մոդելում ենթադրվում է, որ այդ իշխանություններն անկախ են, իսկ նրանց նպատակային գործառույթները տարբեր են: Այդ նպատակային գործառույթները արտահայտում են գործազրկության՝ որպես տնտեսական ակտիվության չափման ցուցանիշի, ինֆլյացիայի և բյուջեի S ավելցուկի տարբեր չափերի նախընտրություններ: Ընդ որում՝ գործազրկության մակարդակը դրական կախվածություն ունի բյուջեի (S) ավելցուկից և (R) տոկոսադրույքից, որոնք հանդիսանում են կարգավորման գործիքներ: S-ի և R-ի աճը փոքրացնում է ամբողջական եկամուտը, հետևաբար տնտեսական ակտիվության մակարդակը նվազում է և գործազրկությունն աճում է:

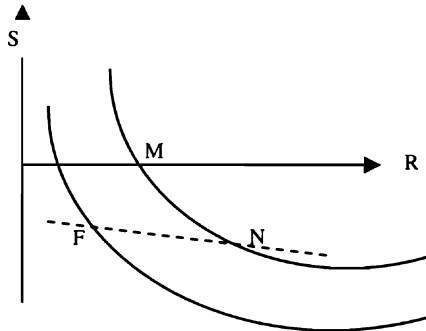
Այդ դեպքում ամբողջական պահանջարկի (եկամտի) որոշակի կոնկրետ մեծությունը տնտեսությունում կարող է ձեռք բերվել S և R քաղաքականության տարբեր համադրումների դեպքում. որքան

⁴ Մակրոտնտեսական ցուցանիշների սահմանված չափանիշներ են, որոնց համապատասխանությունը թույլ էր տալիս եվրոպական երկրներին մասնակցել միասնական եվրոարժույթի Մասստրիխտյան համաձայնագրի իրականացմանը:

բարձր է տոկոսադրույքը, այնքան փոքր է ներդրումային պահանջարկը, հետևաբար այդքան փոքր պետք է լինի բյուջեի ավելցուկը: Այլ կերպ ասած՝ S-R հարթության մեջ ամբողջական եկամտի հավասարակշիռ կորն ունի բացասական թեքություն:

Ակնհայտ է, որ ամբողջական պահանջարկը կնվազի, եթե հավասարակշիռ եկամտի կորը տեղափոխվի աջ-վերև: Գծանկար 5.9.1-ում ներկայացված են հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության մարմինների նպատակային կողմնորոշիչները, ընդ որում՝ դրամավարկային կողմնորոշիչն ավելի աջ է տեղադրված հարկաբյուջետային կողմնորոշիչի համեմատ, քանի որ դրամավարկային իշխանությունների նպատակը, վերջին հաշվով, ամբողջական պահանջարկի կրճատումն է: Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության մարմինների անկախության պարագայում տեղի է ունենում նրանց շահերի բախում: Հարկաբյուջետային քաղաքականության մարմինները ձգտում են պակասուրդի աճի գնով խթանելով ամբողջական պահանջարկը՝ նվազեցնել գործազրկության մակարդակը: Իսկ դրամավարկային քաղաքականության մարմինները հակազդում են դրան տոկոսադրույքի բարձրացման միջոցով՝ պայքարելով ինֆլացիայի դեմ:

Գծապատկեր 5.9.1

Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության մարմինների արձագանքի ֆունկցիան

Դրամավարկային քաղաքականության մարմինների արձագանքի ֆունկցիայի գրաֆիկը համընկնում է ամբողջական պահանջարկի կորի հետ, որն անցնում է դրամավարկային քաղաքականության նպատակային կողմնորոշիչի M կետով: Հարկաբյուջետային քաղաքականության մարմինների արձագանքի կորն առավել հորիզոնական է, քան ամբողջական պահանջարկի կորը, որն անցնում է հար-

կաբյուլջետային քաղաքականության F կետով: Տրված տոկոսադրույքի պայմաններում նպատակային ֆունկցիայի օպտիմալ մեծությունն ապահովող բյուջեի ավելցուկն ավելի մեծ է, քան անհրաժեշտ է եկամտի նպատակային մակարդակի ապահովման համար, այդ պատճառով փաստացի եկամուտն ավելի փոքր է նրա նպատակային մեծությունից: Հավասարակշռությունը գտնվում է դրամավարկային և հարկաբյուլջետային քաղաքականությունների արձագանքման կորերի հատման (N) կետում:

Կարևոր է ընդգծել, որ այդ կետում պակասուրդը կլինի ավելի մեծ, իսկ տոկոսադրույքն ավելի բարձր, քան իշխանություններից յուրաքանչյուրի նպատակային մակարդակը:

Կոորդինացված քաղաքականության հնարավոր համադրումների տարբերակները ցույց է տալիս FN կորը: Համեմատելով դրանք հավասարակշռության կետի հետ՝ կարելի է որոշել չկոորդինացված քաղաքականության իրականացման կորուստները:

Ինչպես ցույց է տալիս Մեծ Բրիտանիայում չհամաձայնեցված քաղաքականության օրինակը, այդ կորուստները զգալի են, հանգեցնում են ազգային արժույթի վերագնահատման և արտադրության ծավալների կրճատման:

1990 թթ. սկզբին Անգլիայում իշխանության եկած լեյբորիստների առաջին քայլերից մեկն Անգլիայի բանկին անկախության տրամադրումն էր: Բանկն իրավունք ուներ ինքնուրույն որոշելու տոկոսադրույքը, որը կապահովեր ինֆլյացիայի նպատակադրված մակարդակը: Ենթադրվում էր, որ այդ կերպ վերացվում են դրամավարկային քաղաքականության վրա ճնշումների հնարավորությունները թույլ չտալով նախընտրական ժամանակաշրջանում պահանջարկի ինֆլյացիոն խթանումներ: Առաջին մի քանի տարիներին մանրածախ գների ինդեքսը Մեծ Բրիտանիայում կազմում էր միջինը 2.8%, իսկ թողարկման աճն ավելի բարձր էր նրա ներուժային մակարդակի համեմատ:

Աճի բարձր տեմպն ու ցածր ինֆլյացիան բացատրվում էր իրականացվող քաղաքականության կայունությամբ և իշխանությունների ընդգծված հակաինֆլյացիոն կողմնորոշմամբ, որն ապահովվում էր դրամավարկային մարմինների անկախությամբ:

Սակայն 1997թ. վերջում աճը դանդաղեց, սպառման աճը արագացավ, որն ուղեկցվում էր ինֆլյացիայով, հատկապես ծառայությունների ոլորտում: Կառավարությունը որոշեց պայքարել ինֆլյացիայի դեմ զսպող դրամավարկային քաղաքականությամբ: Արդյունքում տոկոսադրույքը բարձրացավ ավելի, քան կպահանջվեր ամբողջական պահանջարկի աճը հարկաբյուլջետային միջոցառումների միջոցով կանխելու դեպքում:

Թեև այդ միջոցառումը նվազեցրեց ամբողջական պահանջարկը, սակայն զգալի խզումով: Իսկ անմիջական հետևանքը եղավ նախ՝ անվանական, ապա՝ նաև իրական փոխանակային կուրսի բարձրացումը, հետևաբար և առևտրային հաշվեկշռի վատթարացումը: Այսպիսով, կարգավորման բեռն ավելի շատ ընկավ արտադրական ոլորտի վրա:

Ընդհանուր առմամբ, առանց դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների կոորդինացման, Անգլիայի բանկին անկախ գործիքների տրամադրումն առաջ բերեց թողարկման ավելի մեծ փոփոխություններ՝ ցանկալի ինֆլյացիայի ապահովման համար: Այսպիսով, աճի տեմպը դանդաղեց, քանի որ մոնետար քաղաքականությունը չափազանց կոշտ էր, իսկ բյուջետային քաղաքականությունը ավելի մեղմ:

Հարկ է նշել նաև, որ 1990 թթ. վերջում առաջ եկան քննարկված մոդելի նաև այլ էմպիրիկ ապացույցներ: Այսպես, օգտագործելով Կենտրոնական բանկի երեք տարբեր միջոցառումներ՝ Ուելշը Եվրամիության 12 անդամ երկրների համար գնահատեց ԿԲ անկախության էֆեկտն ինֆլյացիա-թողարկում կարճաժամկետ ընտրության վրա: Արդյունքում նա եկավ հետևյալ եզրակացության. առավել անկախ ԿԲ ունեցող երկրներում ինֆլյացիայի կրճատման ծախսերն առավել մեծ են:

5.10. Հարկաբյուջետային քաղաքականության երկարաժամկետ և կարճաժամկետ նպատակներն ու դրանց իրականացման գործիքները

Կարճ ժամկետում խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության նպատակը պարբերաշրջանային անկման հաղթահարումն է, որը ենթադրում է պետական ծախսերի աճ կամ հարկերի իջեցում, կամ էլ դրանց համատեղ իրականացում: Երկար ժամկետում հարկերի կրճատումը կարող է առաջ բերել արտադրության գործոնների առաջարկի մեծացում և տնտեսական ներուժի աճ: Այդ նպատակների իրականացումը կապված է հարկային համալիր բարեփոխումների և ԿԲ կողմից կոշտ դրամավարկային քաղաքականության իրականացման հետ՝ միաժամանակ պետական ծախսերի կառուցվածքի օպտիմալացմամբ:

Զսպող հարկաբյուջետային քաղաքականության կարճաժամկետ նպատակը պարբերաշրջանային վերելքի սահմանափակումն է և ենթադրում է պետական ծախսերի կրճատում կամ հարկերի բարձրացում կամ դրանց համատեղ իրականացում: Կարճ ժամկե-

տում այդ միջոցառումները հնարավորություն են տալիս կրճատելու պահանջարկի ինֆլյացիան՝ գործազրկության աճի և արտադրության ծավալների կրճատման հաշվին: Երկար ժամկետում հարկերի աճը կարող է նպաստել ամբողջական առաջարկի կրճատմանը՝ առաջացնելով ստագֆլյացիա: Սա տեղի կունենա հատկապես այն դեպքում, եթե պետական ծախսերը կրճատվեն բյուջեի բոլոր հոդվածների գծով համամասնորեն: Պետական ծախսերի ոչ արդյունավետ կառավարման պատճառով առաջացող ստագֆլյացիան կարող է ստեղծել տնտեսական ներուժի նվազման նախադրյալներ, ինչը հաճախ պատահում է անցումային տնտեսություններում:

Կարճ ժամկետում հարկաբյուջետային քաղաքականության միջոցառումները տնտեսության վրա ազդում են բազմարկչի էֆեկտով: Կայունացման քաղաքականությունը քննարկելիս ցույց տվեցինք քեյնսյան բազմարկչիների դերը եկամուտների փոփոխության մեջ: Այժմ տեսնենք, թե հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքները կիրառելիս ինչ դեր են կատարում բազմարկչները բյուջետային գործընթացում:

Ինչպես գիտենք, *պետական ծախսերի բազմարկիչը*

$$\Delta Y / \Delta G = \frac{1}{1-b}, \text{ որտեղ } b \text{ սպառման սահմանային հակումն է:}$$

Սա քեյնսի պարզ բազմարկիչն է: Պետական ծախսերի բազմարկչի մեծությունը և արտադրության հավասարակշիռ մակարդակը կարող ենք որոշել հետևյալ հավասարումների համակարգի լուծման միջոցով.

$$\begin{cases} Y = C + I + G \\ C = a + bY \end{cases}$$

որտեղ

$Y = C + I + G$ ազգային հաշիվների հիմնական նույնությունն է,

$C = a + bY$ սպառման ֆունկցիան է,

a -ավտոնոմ սպառումը,

b - սպառման սահմանային հակումը:

Առաջին հավասարման մեջ տեղադրելով C -ի արժեքը՝ երկրորդ հավասարումից կստանանք

$$Y = a + bY + I + G \Rightarrow Y - bY = a + I + G \Rightarrow Y(1-b) = a + I + G$$

$$\text{կամ } Y = \left(\frac{1}{1-b}\right) a + I + G$$

որտեղ

$a+I+G$ ավտոնոմ ծախսերն են, որոնք կախված չեն Y եկամտից, $\frac{1}{1-b}$ բազմարկիչն է, որը ցույց է տալիս, թե որքան կավելանա հավասարակշիռ եկամտի մակարդակը *փակ տնտեսության* մեջ ոչ միայն պետական ծախսերի, այլ նաև ավտոնոմ ծախսերից յուրաքանչյուրի միավոր ավելացման դեպքում: Եթե եկամուտների հարկումը ներառենք սպառման ֆունկցիայի մեջ, ապա բազմարկիչի մոդելը կընդունի հետևյալ տեսքը.

$$Y=C+I+G$$

$$C = a + b(1-t)Y \Rightarrow Y = \frac{1}{1-b(1-t)}(a + I + G)$$

որտեղ՝ $\frac{1}{1-b(1-t)}$ ծախսերի բազմարկիչն է փակ տնտեսությունում, t հարկման սահմանային դրույքաչափն է:

Չարկման սահմանային դրույքաչափը հարկերի (հարկային մուտքերի) փոփոխության հարաբերությունն է եկամուտների փոփոխությանը.

$$t = \frac{\Delta T}{\Delta Y}$$

որտեղ t -հարկման սահմանային դրույքաչափն է,

ΔT -հարկերի փոփոխությունը,

ΔY -եկամտի հավելածը:

Պրոգրեսիվ հարկման համակարգը թուլացնում է բազմարկիչ գործողության էֆեկտը և կայունացնում է զբաղվածության մակարդակն ու թողարկման ծավալը: Այլ հավասար պայմաններում, որքան ցածր է հարկման դրույքաչափը, այնքան ուժեղ է բազմարկիչ ազդեցությունը:

Բաց տնտեսությունում բազմարկիչի ազդեցությունն ավելի մեղմ է փակ տնտեսության համեմատ: Բաց տնտեսությունում պետական ծախսերի բազմարկիչի մեծությունը և արտադրության հավասարակշիռ մակարդակը կարող ենք որոշել հետևյալ հավասարումների համակարգի լուծման միջոցով.

$$\begin{cases} Y=C+I+G+N_x \\ C=a+b(1-t)Y \\ N_x=g-m*Y \end{cases}$$

որտեղ $N_x=g-m*Y$ -զուտ արտահանման ֆունկցիան է:

$$Y = \frac{1}{1-b(1-t)+m} (a+I+G+g)$$

որտեղ՝ $\frac{1}{1 - b(1 - t) + m^*}$ - պետական ծախսերի բազմարկիչն է բաց
տնտեսությունում,
 m^* - ներմուծման սահմանային հակումն է:

Հավասարակշռված եկամտի վրա նույնպիսի բազմարկչային ազդեցություն է ունենում նաև հարկերի փոփոխությունը: *Հարկային բազմարկիչը*՝ $\frac{\Delta T}{\Delta Y} = \frac{b}{1-b}$: Եթե ընդունենք, որ բյուջեի հարկային եկամուտները կախված են միայն ընթացիկ եկամուտներից, ապա հարկման ֆունկցիան կարող ենք ներկայացնել $T=tY$ տեսքով, որտեղ t -ն հարկման սահմանային դրույքաչափն է:

Այդ դեպքում սպառման ֆունկցիան կընդունի հետևյալ տեսքը.

$$C=a+b(Y-tY)=a+b(1-t)Y,$$

իսկ հարկային բազմարկիչը՝

$$m_t = \frac{-b}{1-b(1-t)}$$

որտեղ m_t -ն հարկային բազմարկիչն է փակ տնտեսությունում:

Հարկման ֆունկցիայի լրիվ տեսքը կարող ենք ներկայացնել հետևյալ կերպ.

$$T=T_a+tY$$

որտեղ՝ T_a -ն ավտոնոմ հարկերն են, որոնք կախված չեն Y եկամտից (օրինակ՝ գույքահարկ, հողի հարկ և այլն):

Եկամուտներից հարկերի ֆունկցիոնալ կախվածությունը հաշվի առնելու դեպքում սպառման ֆունկցիան կունենա հետևյալ տեսքը.

$$C=a+b[Y-(T_a+tY)]$$

Այս դեպքում բաց տնտեսության մեջ արտադրության հավասարակշիռ ծավալի մոդելը կունենա հետևյալ տեսքը՝

$$Y = \frac{1}{1 - b(1 - t) + m^*} (a + I + G + g) - \frac{b}{1 - b(1 - t) + m^*} T_a$$

որտեղ $\frac{-b}{1-b(1-t) + m^*}$ հարկային բազմարկիչն է բաց տնտեսությունում:

Ընդ որում՝ հարկերի և ծախսերի միաժամանակ փոփոխության արդյունքում եկամտի հանրագումարային փոփոխությունը կկազմի.

$$\Delta Y = \left[\frac{\Delta G}{1 - b(1 - t) + m^*} \right] - \left[\frac{\Delta T_a b}{1 - b(1 - t) + m^*} \right]$$

Եթե պետական ծախսերն ու ավտոնոմ հարկերն ավելանան միևնույն չափով, ապա եկամտի հավասարակշիռ մակարդակը կա-

ծի: Այս դեպքում խոսքը *հաշվեկշռված բյուջեի բազմարկչի* մասին է, որը միշտ փոքր կամ հավասար է մեկի:

Հաշվեկշռված բյուջեի բազմարկիչը չի նշանակում բյուջեի բոլոր տեսակի պակասուրդների և ավելցուկների վերացում: Այս դեպքում խոսքը միայն բյուջեի եկամուտների և ծախսերի փոփոխության հավասարակշռվածության մասին է, այսինքն՝ $\Delta T = \Delta G$, որտեղ ΔT -ն բյուջեի բոլոր եկամուտների փոփոխությունն է, իսկ ΔG -ն՝ բյուջեի բոլոր ծախսերի փոփոխությունը:

Հարկերի կրճատման բազմարկչի ազդեցությունն ավելի թույլ է ծախսերի ավելացման բազմարկչի ազդեցությունից, որը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ պետական ծախսերի ազդեցությունը եկամուտների և սպառման վրա առավել ուժեղ է, քան հարկերինը: Այս տարբերությունը չափազանց կարևոր է հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների ընտրության ժամանակ: Եթե տնտեսական քաղաքականությունն ուղղված է տնտեսության մեջ պետական հատվածի ընդլայնմանը, ապա պարբերաշրջանային անկումը հաղթահարելու համար ավելացվում են պետական ծախսերը (որն ունենում է ուժեղ խթանող ազդեցություն), իսկ ինֆլյացիայի զսպման համար բարձրացվում են հարկերը (որը տնտեսության զսպման առավել մեղմ միջոց է):

Եթե հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ուղղված է պետական հատվածի կրճատմանը, ապա անկման փուլում իջեցվում են հարկերը (որն ունենում է ոչ մեծ խթանող ազդեցություն), իսկ վերելքի փուլում կրճատվում են պետական ծախսերը, ինչը հնարավորություն է տալիս առավել արագ նվազեցնելու ինֆլյացիան:

Այժմ տեսնենք, թե հարկերի և պետական ծախսերի փոփոխությունն ինչպես է ազդում *բյուջեի պակասուրդի* վրա:

Հարկերի և պետական ծախսերի միևնույն մեծությամբ փոփոխությունը տարբեր ազդեցություն է ունենում բյուջեի ընդհանուր պակասուրդի վրա: Քանի որ բյուջեի պակասուրդը հաստատագրված հարկային դրույքաչափերի դեպքում կարելի է ներկայացնել.

$$\Delta b_D = \Delta G - t \Delta Y$$

ΔY փոխարեն տեղադրենք նրա արժեքը.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-b(1-t)}$$

այդ դեպքում *փակ տնտեսության* մեջ բյուջեի պակասուրդի փոփոխությունը կկազմի.

$$\Delta b_D = \frac{1-t}{1-b(1-t)} \Delta G$$

քանի որ՝ $\frac{1-t}{1-b(1-t)}$ փոքր է մեկից, ապա բյուջեի պակասուրդի աճը ետ է մնում պետական ծախսերի աճից: Դա բացատրվում է հետևյալ կերպ. ամբողջական պահանջարկի աճը մեծացնում է տնային տնտեսությունների եկամուտները, արդյունքում աճում են նաև հարկային մուտքերը, որոնք մասամբ չեզոքացնում են պետական ծախսերի աճը:

Իսկ *բաց տնտեսության* պայմաններում պետական ծախսերի փոփոխության ազդեցությունը բյուջեի պակասուրդի վրա կարելի է որոշել.

$$\Delta b_D = \frac{1-t}{1-b(1-t)+m^*} \Delta G$$

Այժմ տեսնենք, թե պակասուրդի վրա ինչպես է ազդում հարկային դրույքաչափերի իջեցումը: Քանի որ պակասուրդը.

$$b_D = G - tY,$$

ապա անփոփոխ G դեպքում է իջեցումը պակասուրդը կդարձնի.

$$\Delta b_D = -T_Y Y - t\Delta Y - \Delta t\Delta Y = -\Delta t(Y + \Delta Y) - \Delta t\Delta Y = -T - t\Delta Y$$

տեղադրենք ΔY արժեքը. $\Delta b_D = \frac{1-bt}{1-b(1-t)} \Delta T$

Այսինքն՝ եկամտահարկի դրույքաչափի բարձրացումը բյուջեի պակասուրդը կկրճատի ավելի քիչ, քան ΔT , քանի որ դրույքաչափի բարձրացումը փոքրացնում է սպառողական ծախսերը, արդյունքում ամբողջական պահանջարկն ու ազգային եկամուտը կրճատվում են, հետևաբար հարկման բազան փոքրանում է: Իսկ է իջեցումը կառաջացնի պակասուրդ ավելի մեծ չափով:

Բաց տնտեսության համար հարկերի փոփոխության ազդեցությունը բյուջեի պակասուրդի վրա կորոշվի՝

$$\Delta b_D = \frac{1-bt}{1-b(1-t)+m^*} \Delta T$$

Հետևաբար, հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների միջև ընտրություն կատարելիս հարկ է հիշել, որ հարկերի կրճատումը և պետական ծախսերի աճը միևնույն մեծությամբ տարբեր ազդեցություն են ունենում ազգային արդյունքի աճի և բյուջեի պակասուրդի վրա: Ազգային արդյունքի աճն ավելի մեծ է պետական ծախսերի աճի, իսկ բյուջեի պակասուրդի աճը հարկերի կրճատման դեպքում:

Ամփոփում

Ըստ դասական տնտեսագիտության՝ խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության հետևանքները տարբեր են՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, թե պետական ծախսերի աճը ժամանակավոր է (մեկանգամյա), թե՝ երկարաժամկետ (անընդհատ):

Պետական ծախսերի մեկանգամյա ավելացման հետևանքով արտադրության ծավալը և օգտագործվող աշխատանքի քանակն աճում են, իսկ տոկոսադրույքը՝ բարձրանում, որի արդյունքում մասնավոր սպառումն ու ներդրումները կրճատվում են: Թեև արտադրության ծավալն աճում է, սակայն դուրսմղման էֆեկտի հետևանքով արտադրության ծավալի հավելածն ավելի փոքր է պետական ծախսերի հավելածից, քանի որ բազմարկիչը փոքր է մեկից:

Պետական ծախսերի անընդհատ աճի դեպքում ամեն փուլում արտադրությունն աճում է, տնային տնտեսությունների սպառողական ծախսերը կրճատվում, իսկ տոկոսադրույքը, ներդրումները և զբաղվածությունը չեն փոփոխվում: Այսինքն՝ պետական ծախսերը դուրս են մղում մասնավոր սպառումը:

Քեյնսյան հայեցակարգում պետական ծախսերի աճի հետևանքով ազգային արդյունքի ծավալն ու զբաղվածության մակարդակը աճում են, սակայն տեղի է ունենում նաև գների և տոկոսադրույքի աճ: Այնուամենայնիվ, աշխատավարձի մակարդակն ավելի դանդաղ է փոխվում (հաշվի առնելով վերջինիս չփոփոխվելու հայտնի պատճառները), ուստի գների բարձրացման հետևանքով իրական աշխատավարձը կրճատվում է: Արդյունքում՝ տոկոսադրույքի աճն առաջ է բերում դուրսմղման էֆեկտ, այսինքն՝ պետական ծախսերի աճն ուղեկցվում է մասնավոր հատվածի ներդրումների կրճատմամբ:

Խթանող հարկաբյուջետային քաղաքականության տարբերակների ընտրության ժամանակ, որպես տնտեսության վրա ազդեցության գործիքներ, պետք է հաշվի առնել ոչ միայն ավտոնոմ ծախսերի և հարկային բազմարկիչների միջև տարբերությունները, այլև պետք է նկատի ունենալ, որ պետական ծախսերի աճը ենթադրում է ազգային արդյունքի վերաբաշխման գործում պետական մասնակցության ավելացում, իսկ հարկերի կրճատումը՝ տնտեսությանը պետական միջամտության կրճատում: Այդ պատճառով հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների ընտրությունը կախված է տվյալ պահին պետական բյուջեի մեծությունից:

Կառուցվածքային պակասուրդը խթանող քաղաքականության արդյունք է, իսկ պարբերաշրջանային պակասուրդը՝ ինքնակայու-

նարարների գործունեության հետևանքը: Այդ պատճառով, բյուջեի պակասուրդի չափերից ելնելով, հնարավոր չէ դատել, թե պետությունը որքան ակտիվ հարկաբյուջետային քաղաքականություն է իրականացնում:

Պետական պարտքի դինամիկայի վրա ազդում են բազմաթիվ գործոններ, մասնավորապես՝ ընդհանուր և առաջնային պակասուրդների միջև հարաբերակցությունը, ՀՆԱ-ի աճի տեմպերը և պետական պարտատոմսերի իրական տոկոսադրույքը: Պետության պարտավորությունները կրճատվում են, եթե ձևավորվում է առաջնային ավելցուկ, կամ եթե ՀՆԱ աճի տեմպը գերազանցում է իրական տոկոսադրույքը:

Երբ բյուջետային միջոցները չեն բավարարում ներքին ու արտաքին պարտքի և նրանց տոկոսների վճարման համար, պետությունը կարող է հայտարարել դրանց վճարումից հրաժարվելու մասին, այսինքն՝ հայտարարում է դեֆոլտ: Դա պետության սնանկացումն է:

Հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների միջև ընտրություն կատարելիս հարկ է հիշել, որ հարկերի կրճատումը և պետական ծախսերի աճը միևնույն մեծությամբ տարբեր ազդեցություն են ունենում ազգային արդյունքի աճի և բյուջեի պակասուրդի վրա: Ազգային արդյունքի աճն ավելի մեծ է պետական ծախսերի աճի, իսկ բյուջեի պակասուրդի աճը՝ հարկերի կրճատման դեպքում:

Հիմնական հասկացություններ՝

«կայունացման հարկաբյուջետային քաղաքականություն»

«բյուջեի պակասուրդ»

«պետական պարտք»

«պարտքի փողայնացում (մոնետարացում)»

«ֆիսկալ ազդակ»

«իզոներդրումներ»

«կառուցվածքային պակասուրդ»

«պարբերաշրջանային պակասուրդ»

«ֆունկցիոնալ ֆինանսներ»

«կապիտալի բյուջետավորում»

«դեֆոլտ»

«ֆինանսական բուրգ»

«հարկման վերջին սահման»

«տնտեսական քաղաքականության կողմնորոշիչներ»

«կոորդինացում»:

Կրկնության հարցեր

1. Որո՞նք են հարկաբյուջետային քաղաքականության 3 հիմնական նպատակները:
2. Որո՞նք են բյուջետային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները միջնաժամկետ հատվածում:
3. Որն է եկամուտների վերաբաշխման գործառույթի վտանգը:
4. Ե՞րբ կարող է հարկաբյուջետային քաղաքականությունն օգտագործվել պահանջարկի կայունացման նպատակով:
5. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում պարտքի մոնետարացումը, և ե՞րբ է տեղի ունենում:
6. Ինչո՞ւ է բյուջեն կատարում ավտոմատ կայունացուցչի դեր:
7. Որո՞նք են պետական ծախսերի մեկանգամյա և անընդհատ աճի հետևանքների տարբերությունները նորդասական մոդելում:
8. Քեյնսյան մոդելում ո՞ր դեպքերում կարող է հարկաբյուջետային ազդակը չուղեկցվել ներդրումների դուրսմղմամբ:
9. Եթե բյուջեն հավասարակշռված է, իսկ պետական պարտքը դրական մեծություն է, ի՞նչ արագությամբ է աճում պետական պարտքը:
10. Ինչո՞վ է պայմանավորված պարտք-ՅՆԱ մեծությունը:
11. Ինչի՞ հետևանքով է առաջանում ինֆլացիոն հարկը և ու՞մ վրա է այն տարածվում:
12. Ե՞րբ է առաջանում ինֆլացիոն հարկը:
13. Ծի՞շտ է արդյոք հետևյալ դատողությունը. այլ հավասար պայմաններում հարկերի և պետական ծախսերի հավասարաչափ բարձրացումը կարող է հանգեցնել ՅՆԱ աճի:
14. Ծի՞շտ է արդյոք հետևյալ դատողությունը. դրամավարկային քաղաքականությունը վարվում է միայն գործազրկության և ինֆլացիայի մակարդակը կրճատելու նպատակով:
15. Ծի՞շտ է արդյոք հետևյալ դատողությունը. պետբյուջեի պարբերաշրջանային պակասուրդը առաջանում է պետության հակապարբերաշրջանային քաղաքականության հետևանքով, որն ուղղված է տնտեսական աճի խթանմանը:
16. Ինչպիսի՞ տեխնիկական և ինստիտուցիոնալ բնույթի խնդիրներ են առկա պետական պարտքի մեծության գնահատման ժամանակ:
17. Ծի՞շտ է արդյոք հետևյալ դատողությունը. ավտոմատ կայունացուցիչներն ավելացնում են պետական ծախսերը:

Թ Ե Ա Տ Ե Ր

1. Յուրաքանչյուր երկրում հարկային պլանավորումը կախված է ներքոնշյալներից, բացի.
 - ա) համապատասխան հարկային օրենսդրությունից,
 - բ) վարչական ազդեցության և իրավական սահմանափակումների մեխանիզմից,
 - գ) բնակչության հարկային մշակույթի առանձնահատկություններից,
 - դ) երկրի հարկային միջավայրից,
 - ե) դատական համակարգի իրավիճակից,
 - զ) հարկային պլանավորման մակարդակներից:
2. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով հարկային պլանավորումը հիմք է ներքոնշյալների համար, բացառությամբ.
 - ա) երկրի և առանձին տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական զարգացման միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի մշակման,
 - բ) երկարաժամկետ ծրագրերի և կանխատեսումների,
 - գ) պետական և տեղական բյուջեների հիմնավորված նախագծերի մշակման,
 - դ) բյուջեների կատարման ընթացքում անհրաժեշտ քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական որոշումների կայացման,
 - ե) համապատասխան հարկային օրենսդրության:
3. Հարկային ներուժը.
 - ա) գործող հարկային օրենսդրության պայմաններում, որոշակի տարածքում, որոշակի ժամանակահատվածում (սովորաբար ֆինանսական տարում) բնակչության մեկ շնչի հաշվով հարկային մուտքերի առավելագույն հնարավոր մեծությունն է,
 - բ) բյուջեի առավելագույն հարկային եկամուտների ընդհանուր մեծությունն է,
 - գ) փաստացի տարվա հարկային մուտքերի ընդհանուր մեծությունն է,
 - դ) ուղղակի և անուղղակի հարկերի ընդհանուր գումարն է,
 - ե) հարկային մարմինների կողմից հավաքագրված և հավաքագրվելիք գումարների ամբողջությունն է:
4. Հարկային եկամուտների աճի պլանավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորող օբյեկտիվ պատճառներից բերում են բոլոր նշվածները, բացի.
 - ա) բնակչության բնական աճից,

- բ) կառավարման մարմինների, ինչպես նաև համապատասխան գերատեսչությունների առավել մեծ ֆինանսական հնարավորություններ ունենալու ձգտումից,
- գ) գիտատեխնիկական առաջընթացի զարգացման անհրաժեշտությունից,
- դ) երկրի անվտանգության և պաշտպանունակության ապահովումից,
- ե) բնակչության կենսամակարդակի բարձրացումից:

5. Հարկային պլանավորման տեսակներն են.

- ա) օպերատիվ,
- բ) կարճաժամկետ,
- գ) միջնաժամկետ,
- դ) երկարաժամկետ,
- ե) բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

6. Կարճաժամկետ պլանավորման փոխկապված հաջորդական գործընթաց չէ.

- ա) տվյալ պահին գործող հարկային օրենսդրության, հարկերի առանձին տեսակների դրական և բացասական կողմերի մանրակրկիտ վերլուծությունը,
- բ) հարկային բազայի ընդլայնման, հարկերի խթանող դերը բարձրացնելու և դրա հիման վրա բոլոր մակարդակների բյուջեների մուտքերի ավելացման նպատակով միջոցառումների մշակումը,
- գ) տնտեսական այն գործոնների վերլուծությունը, որոնք դրական կամ բացասական ազդեցություն են ունեցել ընթացիկ տարում հարկային մուտքերի վրա,
- դ) պլանային առաջադրանքներ անմիջապես կատարողներին,
- ե) հաջորդ տարվա հարկային մուտքերի նախագծերի, հարկային օրենսդրությունում նախատեսվող լրացումների և փոփոխությունների քննարկումը գործադիր մարմնում և ներկայացումը օրենսդիր մարմնին:

7. Ընթացիկ պլանավորման ժամանակ հիմնականում որոշվում են.

- ա) մարտավարական խնդիրներ,
- բ) ռազմավարական խնդիրներ,
- գ) միջնաժամկետ խնդիրներ,
- դ) երկարաժամկետ խնդիրներ,
- ե) օրենսդրական խնդիրներ:

8. Բնակչության հարկային բեռի ցուցանիշը կարելի է հաշվարկել հետևյալ բանաձևով.

$$\text{ա) } \angle_p = \frac{\angle \cdot R_p}{C \cdot R_p}$$

$$\text{բ) } \angle_p = \frac{\angle \cdot R_p}{C \cdot R_p}$$

$$\text{գ) } \angle_p = \frac{C \cdot R_p}{\angle \cdot R_p}$$

$$\text{դ) } \angle_p = \frac{\angle \cdot R_p}{C \cdot R_p}$$

$$\text{ե) } \angle_p = \frac{\angle \cdot R_p}{C \cdot R_p}$$

9. ՀՀ-ում հարկազանծման կամ ՀՆԱ-ում հարկերի տեսակարար կշռի ցուցանիշի վրա ազդող հիմնական գործոններից են.

- ա) հարկային կարգապահությունը,
- բ) հարկերի հավաքելիության աստիճանը,
- գ) ՀՆԱ հաշվարկման անճշտությունները,
- դ) հարկային օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունները,
- ե) բոլոր տարբերակները ճիշտ են:

10. Հարկադրման սկզբունքները բաժանվում են երեք խմբի.

- ա) տնտեսական, սոցիալական և իրավաբանական,
- բ) տնտեսական, կազմակերպչական և իրավաբանական,
- գ) տնտեսական, կազմակերպչական և հասարակական,
- դ) տնտեսական, սոցիալական և հասարակական,
- ե) տնտեսական, սոցիալական և կազմակերպչական:

11. Հարկերի բազմակիությունը թույլ է տալիս նախադրյալներ ստեղծել, բացառությամբ.

- ա) պետության ճկուն հարկային քաղաքականության իրականացման համար,
- բ) հարկատուների վճարունակությունը բացահայտելու համար,
- գ) ընդհանուր հարկային բեռը քիչ տեսանելի դարձնելու համար,
- դ) հարկային բեռը չեզոքացնելու համար,
- ե) սպառման և կուտակման վրա ազդելու համար:

12. Հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական նպատակը.

- ա) գների կայունացումն է,

- բ) տնտեսության կայունացումն է,
- գ) սպառողական պահանջարկի կայունացումն է,
- դ) ֆինանսական կայունության ապահովումն է:

13. Նշվածներից բոլորը միջնաժամկետում բյուջետային քաղաքականության կատարելագործման ուղղություններ են, բացի.

- ա) պետության ակտիվների և պասիվների կառավարման արդյունավետ համակարգի ձևավորումից,
- բ) բյուջետային գործընթացի կատարելագործումից,
- գ) արդար, չեզոք և արդյունավետ հարկային համակարգի ձևավորումից,
- դ) պետական պարտատոմսերի վաճառքից:

14. Բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ միջոցները պետությունը կարող է փոխ առնել.

- ա) Կենտրոնական բանկից,
- բ) բնակչությունից՝ նրան պարտատոմսեր վաճառելու միջոցով,
- գ) միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններից,
- դ) բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

15. Պետական պարտքի փողայնացում (մոնետարացում) տեղի է ունենում, երբ կառավարությունը բյուջեի պակասուրդը ֆինանսավորելու համար պարտք է վերցնում.

- ա) Կենտրոնական բանկից,
- բ) բնակչությունից՝ վաճառելով պետական պարտատոմսեր,
- գ) միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններից,
- դ) այլ երկրներից:

16. Կարճ ժամկետում արտադրության գործոնների և արտադրական տեխնոլոգիայի անփոփոխ մնալու պարագայում, ամբողջական առաջարկը որոշող հիմնական փոփոխականը, ըստ դասական տնտեսագիտության.

- ա) գնաճի մակարդակն է,
- բ) աշխատավարձի մակարդակն է,
- գ) տոկոսադրույքն է,
- դ) փոխանակային կուրսն է:

17. Դասական հայեցակարգի համաձայն՝ պետական ծախսերի աճի հետևանքով.

- ա) կրճատվում է տնային տնտեսությունների տնօրինվող եկամուտը, քանի որ պետական ծախսերը ֆինանսավորվում են հարկերի միջոցով,

- բ) կրճատվում են տնային տնտեսությունների սպառողական ծախսերը, քանի որ տնային տնտեսությունների պահանջ-մուևքների մի մասը բավարարվում է պետության հաշվին,
- գ) աճում է արտադրության արդյունավետությունը, քանի որ պետությունը ֆինանսավորում է հիմնարար գիտական հետազոտությունները, կադրերի վերապատրաստումը, ճանապարհների շինարարությունը և այլն,
- դ) բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

18. Պետական պարտքի բաժինո ազգային արդյունքի մեջ կկրճատվի, եթե.

- ա) գնաճը դադարի,
- բ) կապիտալի ներհոսքը գերազանցի արտահոսքը,
- գ) մեծանա օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքը,
- դ) իրական ՀՆԱ հավելաճը գերազանցի իրական տոկոսադրույքը:

19. Որքան բարձր է տնտեսական աճի տեմպը, այնքան.

- ա) բյուջեի փոքր պակասուրդ կարող է իրեն թույլ տալ երկիրը,
- բ) բյուջեի մեծ պակասուրդ կարող է իրեն թույլ տալ երկիրը,
- գ) բյուջեի պակասուրդի չափերը տնտեսական աճի հետ կապ չունեն,
- դ) ճիշտ պատասխան նշված չէ:

20. Պետությունը չի կարող սնանկանալ, քանի որ.

- ա) միշտ առկա են պարտքի վերաֆինանսավորման հնարավորություններ,
- բ) պետությունը միշտ կարող է բարձրացնել հարկերը և վճարել պարտքերը,
- գ) պետությունն ունի էմիսիայի մենաշնորհ,
- դ) բոլոր պատասխանները ճիշտ են:

21. Բոլորը պետական պարտքի գնահատման հարաբերական ցուցանիշներ են, բացի

- ա) պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունից,
- բ) պարտք/արտահանում հարաբերակցությունից,
- գ) պարտքի սպասարկում/արտահանում հարաբերակցությունից,
- դ) պարտք/բնակչության թիվ հարաբերակցությունից,

ԽՆԴԻՐՆԵՐ

ԽՆԴԻՐ 1

Տնտեսությունը բնութագրվում է հետևյալ տվյալներով.

$$C=20+0,8(Y-T+F)$$

$I=60$ ներդրումներ

$T=40$ հարկեր

$F=10$ տրանսֆերտներ

$G=30$ պետական ծախսեր

ա) Հաշվարկել եկամտի հավասարակշիռ մակարդակը:

բ) Տնտեսությունը խթանելու նպատակով կառավարությունը ավելացնում է ծախսերը մինչև 40.

- Ի՞նչ է կատարվում պլանավորված ծախսերի կորի հետ,
- Ինչպե՞ս կփոխվի հավասարակշռված եկամուտը,
- Ինչպիսի՞ն է պետական ծախսերի բազմարկչի մեծությունը,
- Ինչպե՞ս կփոխվի պետական բյուջեի սալդոն:

գ) Կառավարությունն ավելացնում է հարկերը 40-ից՝ 50 (30 պետական ծախսերի մակարդակի դեպքում).

- Ի՞նչ է կատարվում պլանավորված ծախսերի կորի հետ,
- Ինչպե՞ս կփոխվի հավասարակշռված եկամուտը,
- Ինչպիսի՞ն է հարկային բազմարկչի մեծությունը,
- Ինչպե՞ս կփոխվի պետական բյուջեի սալդոն

դ) Կառավարությունը միաժամանակ ավելացնում է պետական ծախսերը 30-ից՝ 40, իսկ հարկերը՝ 40-ից՝ 50

- Ի՞նչ է կատարվում պլանավորված ծախսերի կորի հետ,
- Ինչպե՞ս կփոխվի հավասարակշռված եկամուտը,
- Ի՞նչ է կատարվում բազմարկչի էֆեկտի հետ,
- Ինչպե՞ս կփոխվի պետական բյուջեի սալդոն:

ԽՆԴԻՐ 2

Պետական գնումները կազմում են 500, հարկման ֆունկցիան ունի հետևյալ տեսքը՝ $T=0.4Y$, տրանսֆերտները տրված են $F=0.2Y$ ֆունկցիայով, գների մակարդակը՝ $P=1$: Պետական պարտքը՝ $D=1000$, $R=0.1$ տոկոսադրույքի պայմաններում: Փաստացի ՀՆԱ-2000, իսկ ներուժային ՀՆԱ-2500:

ա) Բյուջեն պակասուրդային է, թե՞ ավելցուկային:

բ) Որքա՞ն է կազմում բյուջեի կառուցվածքային պակասուրդը:

գ) Որքա՞ն է կազմում բյուջեի պարբերաշրջանային պակասուրդը:

Խնդիր 3

3,5% աճի տեմպի դեպքում երկրի պարտք/ՅՆԱ հարաբերակցությունը կազմում է 40%: Ինչպիսի՞ն պետք է լինի սկզբնական բյուջեի ավելցուկը, որպեսզի պահպանվի այդ հարաբերակցությունը, եթե իրական տոկոսադրույքը հավասար է 2%, 6%:

Խնդիր 4

Ենթադրենք՝ պարտք/ՅՆԱ հարաբերակցությունը կազմում է 100%, տնտեսական աճը՝ տարեկան 3%, իրական տոկոսադրույքը՝ 5%:

- ա) Ինչպիսի՞ն պետք է լինի սկզբնական բյուջեի ավելցուկը, որպեսզի կայունանա պարտք-ՅՆԱ հարաբերակցությունը:
- բ) Ինչպե՞ս կփոխվի այդ հարաբերակցությունը, եթե տոկոսադրույքը նվազի մինչև 2%, եթե տնտեսական աճի տեմպը նվազի մինչև 1%:

Գ Լ ՈՒ Խ 6

ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱՅԱՐՑԵՐ

Գլխում դիտարկվում են.

- դրամավարկային քաղաքականության ցուցանիշները և գործիքները,
դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգերը,
դրամավարկային քաղաքականության նպատակադրումները,
դրամավարկային քաղաքականության կանոնները և դրանց կիրառման առանձնահատկությունները,
բանկային համակարգի դրամավարկային ամփոփ ցուցանիշների կանխատեսումը,
ԿԲ ամփոփ ցուցանիշների կանխատեսումը,
հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համադրումը,
ԿԲ անկախության հիմնախնդիրը:

6.1. Դրամավարկային քաղաքականության ցուցանիշներ և գործիքներ

Դրամավարկային քաղաքականությունը ԴՎՔ պետության տնտեսական քաղաքականության բաղկացուցիչն է և ուղղված է զնաճի մակարդակի կարգավորմանը, ներդրումային ակտիվության աճին, ազգային արժույթի կայուն փոխարժեքի պահպանմանը և շուկայական տնտեսության սահուն գործունեության համար արդյունավետ ֆինանսական պայմանների ստեղծմանը: Դրամավարկային քաղաքականությունն իրականացվում է դրամաշրջանառության կարգավորման, բանկային տոկոսադրույքների սահմանման, արժույթային «միջանցքի» հաստատման և այլ միջոցառումների օգնությամբ:

Փողը շուկայական տնտեսության անբաժան տարրերից է՝ Փողի առաջարկի կարգավորումն ապահովում է տնտեսական աճի, գների և զբաղվածության մակարդակների դինամիկայի կայուն տեմպեր:

Շրջանառության մեջ փողի քանակության ցուցանիշները կոչվում են փողի ագրեգատներ: Փողի ագրեգատների մեջ մտնում են այն տարրերը, որոնք կարելի է «փող համարել»: Նեղ իմաստով՝

«փողի» մեջ ընդգրկվում են այն միջոցները, որոնք վճարամիջոցի գործառույթ են կատարում: Լայն իմաստով՝ «փողը» կատարում է նաև խնայողության գործառույթ: Որպես կանոն, վճարամիջոցի գործառույթ են իրականացնում շրջանառությունում կանխիկ դրամը և ցպահանջ ավանդները ներառյալ հաշիվները: Փողային ագրեգատներն ԱՄՆ-ում հետևյալներն են.

$M_1 = C +$ ցպահանջ ավանդներ (ընթացիկ հաշիվներ առևտրային բանկերում, խնայողական հաշիվներում, այլ խնայողական դրամարկղներում, որոնց նկատմամբ կարելի է չեկ դուրս գրել) + ճանապարհային չեկեր:

C-ն կանխիկ փողն է, որը հավասար է մետաղադրամներ + թղթադրամներ,

$M_2 = M_1 +$ ոչ չեկային խնայողական հաշիվներ + ժամկետային փոքր ավանդներ,

$M_3 = M_2 +$ ժամկետային մեծ ավանդներ,

$L = M_3 +$ պետության պարտքային պարտավորություններ + գանձապետական հաշիվներ + այլ իրացվելի ակտիվներ:

Մակրոտնտեսական վերլուծությունների ժամանակ լայն կիրառություն ունեն M_1 և M_2 ագրեգատները: Երբեմն առանձնացվում է կանխիկացման ցուցանիշը՝ C-ն կամ M_0 –ն որպես՝ M_1 ագրեգատի մի մաս, ինչպես նաև քվադի (համարյա) փող ցուցանիշը (QM)՝ որպես M_2 և M_1 ագրեգատների տարբերություն.

$M_2 = M_1 + QM$

Տարբեր երկրներում փողի առաջարկը ներկայացվում է տարբեր ագրեգատներով: Ֆրանսիայում և Գերմանիայում այդ ագրեգատները երկուսն են, ճապոնիայում՝ երեքը, ԱՄՆ-ում, ինչպես ներկայացվել է՝ չորսը: Տարբեր երկրներում փողի ագրեգատների կազմի ու կառուցվածքի տարբերությունները պայմանավորված են տնտեսությունների, դրանց ֆինանսական համակարգերի տարբերություններով և առանձնահատկություններով:

ՀՀ տնտեսության փողի ագրեգատները սահմանելիս հաշվի են առնվում ֆինանսական համակարգի հետևյալ առանձնահատկությունները.

- ֆինանսական գործիքների սահմանափակ ընտրանին,
- դոլարայնացման բարձր մակարդակը,
- ֆինանսական շուկայում ոչ բանկային ֆինանսական հաստատությունների փոքր բաժինը:

ՀՀ փողային համակարգին բնորոշ են հետևյալ գծերը.

- փողի ագրեգատների տեսակները սահմանափակ են,
- բանկային համակարգի կողմից ներգրավված արտարժու-թային միջոցները ներառվում են փողի ցուցանիշներում,
- ոչ բանկային ֆինանսական հաստատությունների պարտա-վորությունները փողի ագրեգատներում չեն ընդգրկվում,
- փողի ցուցանիշները և դրանց վերլուծությունը մեծ նշանա-կություն ունեն քաղաքականություն իրականացնելիս:

ՀՀ-ում գործում են հետևյալ ագրեգատները՝ M_1 , M_2 , M_2X :

Դրամային նեղ զանգվածը՝ M_1 –ը, ներառում է.

- շրջանառությունում կանխիկ ՀՀ դրամը: Այս ցուցանիշն ան-վանում են նաև բանկային համակարգից դուրս կանխիկ դրամ: Շրջանառությունում կանխիկ ՀՀ դրամը հաշվարկվում է ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամից հանելով առևտրային բանկե-րի դրամարկղերում առկա ՀՀ դրամը
- բանկային համակարգում գործակալների՝ դրամով ցպահանջ ավանդները՝ ներառյալ հաշիվները: Սրանք հաշվարկվում են որպես ԿԲ և առևտրային բանկերում ցպահանջ ավանդների հանրագումար:

Փաստորեն, M_1 -ը ընդգրկում է բանկային համակարգի վճարման միջոցի գործառույթ իրականացնող պարտավորությունները: Քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ ուղղակի վճարամիջոց է համարվում ՀՀ դրամը, արտարժույթով ցպահանջ ավանդները փողի նեղ զանգ-վածի մեջ չեն ներառվում:

Դրամային լայն զանգվածը՝ M_2 –ը, ընդգրկում է M_1 ագրեգատից բացի.

- իրական հատվածի սուբյեկտների՝ ձեռնարկությունների, տնային տնտեսությունների, տնային տնտեսություններին սպասարկող կազմակերպությունների և ոչ բանկային ֆինան-սական կազմակերպությունների ժամկետային և խնայողա-կան ավանդները,
- բանկերի՝ դրամով թողարկած ավանդային սերտիֆիկատնե-րը,
- իրական հատվածի սուբյեկտների հետ դրամով կնքված հա-կադարձ ռեպո համաձայնագրերը:

Վերջին երկու գործիքները չնայած ցածր իրացվելի են, սակայն ներառված են M_2 ագրեգատի մեջ, քանի որ իրենց բնույթով մոտ են ժամկետային ավանդներին:

Փողի լայն զանգվածը՝ M_2X -ը, իրենից ներկայացնում է M_2 -ի և \mathcal{R} գործակալների արտարժույթային բոլոր ավանդների (ներառյալ հաշիվները) գումարը:

\mathcal{R} դրամավարկային և ֆինանսական վիճակագրության ձեռնարկում որպես փողի ագրեգատ ներկայացվում է նաև փողի բազան, որն իրենից ներկայացնում է YF այն պարտավորությունները, որոնք նպաստում են փողի ստեղծմանը: Դա է պատճառը, որ փողի բազան երբեմն անվանում են «հզորությամբ օժտված փող»: Ըստ էության, փողի բազան ոչ թե փողի ագրեգատ է, այլ փողի ագրեգատների հիմքում ընկած մեծություն, որը ենթարկվելով փողի բազմարկչային էֆեկտին՝ նպաստում է փողի ստեղծման գործընթացին:

\mathcal{R} փողի բազան հաշվարկվում է օրական կտրվածքով և ընդգրկում է YF -ից դուրս կանխիկ դրամը և մետաղադրամը, առևտրային բանկերի պարտադիր և ավելցուկային միջոցները YF -ում, ռեզիդենտ իրական հատվածի դրամով և արտարժույթով ավանդները YF -ում:

Փողի զանգվածը կարգավորվում է ուղղակի և անուղղակի մեթոդներով, սակայն շուկայական հարաբերությունների զարգացման ներկա փուլում, կապված ֆինանսական շուկաների աճող դերի և նշանակության հետ, նախապատվությունը տրվում է անուղղակի մեթոդներին: Վերջիններիս կիրառումն ազդում է բանկային հատվածի իրացվելիության, տոկոսադրույքների մակարդակի ձևավորման, ինչպես նաև ֆինանսական գործիքների եկամտաբերության վրա, որն էլ դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման տարբեր ուղիների միջոցով իր ազդեցությունն է ունենում գների մակարդակի և \mathcal{R} -ի ծավալի վրա: Դրամավարկային քաղաքականության գործիքները տնտեսագիտական գրականության մեջ սովորաբար դասակարգվում են հետևյալ երեք խմբերում.

1. **Բաց շուկայական գործառնություններ**, որոնք ենթադրում են YF կողմից իրացվելիության ներարկման կամ ներքաշման նպատակով իրականացվող գործառնություններ երկրորդային շուկայում, մասնավորապես.

- արժեթղթերի առուվաճառքի միակողմանի գործառնություններ,
- ռեպո և հակադարձ ռեպո համաձայնագրերի կնքում:

Արժեթղթերը (բացի բաժնետոմսերից) ֆինանսական շուկայում չրջանառվող գործիքներ են, որոնք վկայում են, որ գործիքները թողարկող սուբյեկտները դրանք մարելու պարտավորություններ են ստանձնել: Արժեթղթերի հիմնական ձևերից են պետական գանձապետական մուրհակները, պետական պարտատոմսերը, կորպորա-

տիվ պարտատոմսերը, ձեռնարկությունների կարճաժամկետ պարտատոմսերը և այլն:

Ռեպո համաձայնագիրն արժեթղթերի հետգնման համաձայնագիր է, ըստ որի մի կողմը մյուսին արժեթղթեր է վաճառում՝ դրանք կամ նույն ժամկետի նմանատիպ այլ արժեթղթեր որոշ ժամանակ անց հետ գնելու պայմանով:

Բաց շուկայական գործառնություններն ունեն մի շարք առավելություններ: Դրանք են.

- գործիքը հնարավորություն է տալիս իրականացնելու նպատակային ցուցանիշների արդյունավետ վերահսկողություն, իրականացվում է ԿԲ նախաձեռնությամբ, կարող է օգտագործվել մեծ և փոքր մասշտաբներով, ճկուն է կիրառման կառուցակարգերի տեսանկյունից, լուրջ խթան է ֆինանսական շուկայի, միջբանկային մրցակցության զարգացման համար:

Դրամավարկային քաղաքականության այս գործիքի՝ ուշադրության արժանի միակ թերությունը զարգացած երկրորդային շուկայի առկայության անհրաժեշտությունն է:

2. **Մշտական հնարավորության գործիքներ**, որոնք նույնպես ծառայում են իրացվելիության ներարկման կամ կլանման նպատակի իրագործմանը: Ի տարբերություն բաց շուկայական գործառնությունների, իրականացվում են առևտրային բանկերի նախաձեռնությամբ: Մշտական հնարավորությունների ուղղությամբ մշակված են հետևյալ մեխանիզմները՝ *վերաֆինանսավորման և ավանդադրման*: Մշտական հնարավորության գործիքները կատարում են յուրատեսակ պաշտպանիչ գործառնությո բանկերի համար: Դրանց կիրառումը խիստ սահմանափակ է, և ցանկալի չէ ԿԲ կողմից դրանց հաճախակի օգտագործումը: Եթե բանկերը բավականին հաճախ են օգտվում մշտական հնարավորության գործիքներից, ապա կարելի է ենթադրել, որ առկա է համակարգային հիմնախնդիր:

3. **Պարտադիր պահուստավորում**: Սա նպաստում է կարճաժամկետ առումով իրացվելիության կառավարմանը և շուկայական տոկոսադրույքների կտրուկ տատանումների հարթմանը:

Պարտադիր պահուստներն իրականացնում են երկու գործառնությո.

- Համարվելով իրացվելի պահուստներ՝ դրանք ծառայում են որպես առևտրային բանկերի պարտավորությունների ապահովան միջոց: Պահուստավորման նորմի սահմանման միջոցով ԿԲ-ն պահպանում է բանկերի իրացվելիությունը նվազագույն թույլատրելի մակարդակի վրա՝ ելնելով տնտեսական իրավիճակից:

Պարտադիր պահուստները գործիք են, որոնք օգտագործվում են փողի զանգվածի կարգավորման համար: Փոփոխելով պարտադիր պահուստավորման նորմը, ԿԲ-ն ազդում է բանկերի ակտիվային գործարքների ծավալների վրա՝ սահմանափակելով կամ ընդլայնելով բանկերի՝ ավանդային էմիսիա իրականացնելու հնարավորությունները:

Հանգամանորեն ներկայացնենք ՀՀ ԿԲ կողմից կիրառվող ԴՎՔ գործիքները:

ՀՀ ֆինանսական շուկայում ԿԲ-ն հանդես է գալիս դրամավարկային քաղաքականության հետևյալ չորս խմբի անուղղակի գործիքներով:

1. *Հիմնական վերաֆինանսավորման գործիք:* Դա ռեպո գործարքն է, որով առևտրային բանկը ԿԲ-ին վաճառում է պարտատոմս շուկայական գնով՝ պարտավորվելով գործարքի մարման օրը դրանք հետ գնել և վճարել սահմանված տոկոսագումար, իսկ ԿԲ-ն սեփականության իրավունքով ձեռք է բերում պարտատոմսեր՝ պարտավորվելով մարման օրը դրանք հետ վաճառել: Գործարքի հիմքում ընկած են միայն ԿԲ-ի, ՀՀ ֆինանսների նախարարության և ԿԲ կողմից բարձր վարկանիշ ստացած առևտրային կազմակերպությունների կողմից թողարկված պարտատոմսերը: Գործարքն իրականացվում է ԿԲ նախաձեռնությամբ, ՀՀ տարածքում գործող այն առևտրային բանկերի հետ, որոնց հետ կնքվել է համապատասխան համաձայնագիր: Գործիքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի ավելացմանը: Այդ պատճառով, եթե բանկերի կողմից ներկայացված պահանջարկը գերազանցում է ԿԲ կողմից ներարկված դրամի մտապահված ծավալը, այն կարող է բավարարվել մասնակի: Գործարքն իրականացվում է ստանդարտ տենդերի օգնությամբ, հաստատագրված կամ տատանվող տոկոսադրույքով և, որպես կանոն, 7 օր ժամկետով: ՀՀ-ում գործարքի կատարման օր է համարվում յուրաքանչյուր չորեքշաբթի:

2. *Ճշգրտող գործիքներ:* Դրանք են՝ ռեպո, հակադարձ ռեպո, արտարժույթի տրամադրման և արտարժույթի ներգրավման սվոփ գործարքները: Այս խմբի գործիքների օգնությամբ ԿԲ-ն ճկուն և օպերատիվ եղանակով հարթում է իրացվելիության և տոկոսադրույքների հնարավոր կարճաժամկետ շեղումները:

Ի տարբերություն հիմնական վերաֆինանսավորման գործիք հանդիսացող ռեպո գործարքի, որպես ճշգրտող գործիք հանդիսացող ռեպոն կնքվում է արագ տենդերով, ոչ միայն աճուրդի, այլև երկկողմանի բանակցությունների միջոցով և, որպես կանոն, մեկից յոթ օր ժամկետով:

Հակադարձ ռեպո գործարքի դեպքում առևտրային բանկը ԿԲ-ից շուկայական գնով, սեփականության իրավունքով ձեռք է բերում պարտատոմսեր՝ պարտավորվելով դրանք գործարքի մարման օրը վաճառել, իսկ ԿԲ-ն վաճառում է պարտատոմս՝ պարտավորվելով գործարքի մարման օրը դրանք հետ գնել և վճարել սահմանված տոկոսագումար: Գործարքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի կրճատմանը: Գործարքն իրականացվում է մինչև 28 օր ժամկետով, աճուրդի և երկկողմանի բանակցությունների միջոցով, արագ տեճերով, հաստատագրված և տատանվող տոկոսադրույքներով:

Արտարժույթի տրամադրման և ներդրման սկսվի գործարքի կիրառումը ևս հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի ավելացման ու կրճատմանը: Գործարքներն իրականացվում են աճուրդի միջոցով, իրականացման կարգը՝ արագ տեճեր, ժամկետայնությունը՝ մինչև 91 օր:

3. *Կառուցվածքային գործիքներ:* Դրանք են՝ երկարաժամկետ ֆինանսավորման ռեպո գործարք, պարտատոմսերի առք, պարտատոմսերի վաճառք, ԿԲ պարտատոմսերի թողարկում, արտարժույթի առք և արտարժույթի վաճառք:

Երկարաժամկետ ֆինանսավորման գործիքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի ավելացմանը: Այս գործարքն իրականացվում է աճուրդի և երկկողմանի բանակցությունների միջոցով, ստանդարտ տեճերի իրականացման կարգով, հաստատագրված կամ տատանվող տոկոսադրույքով, մինչև 91 օր ժամկետով:

Պարտատոմսերի առքն ու վաճառքը ենթադրում են ԿԲ կողմից ՀՀ պետական պարտատոմսերի երկրորդային շուկայում պարտատոմսերի առք ու վաճառք: Եթե պարտատոմսերի առքը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի ավելացմանը, ապա պարտատոմսերի վաճառքը իրացվելիության մակարդակի կրճատմանը:

Գործարքներն իրականացվում են աճուրդի, բորսայի և երկկողմանի բանակցությունների միջոցով, օգտագործվում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկված պարտատոմսերը:

ԿԲ պարտատոմսերի թողարկումը ենթադրում է ԿԲ կողմից կարճաժամկետ՝ 91 և 182 օր մարման ժամկետով զեղչակտրոնային պարտատոմսերի թողարկում և տեղաբաշխում, իրականացվում է միայն աճուրդի միջոցով, գործիքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի կրճատման:

Արտարժույթի առքն ու վաճառքը ենթադրում են ԿԲ կողմից ՀՀ ֆինանսական շուկայում արտարժույթի առք ու վաճառք, իրակա-

նացվում է ՀՀ տարածքում գործող այն բանկերի հետ, որոնց հետ կնքվել են համապատասխան համաձայնագրեր:

Գործարքի իրականացման կարգն արագ տեղերն է, իրականացվում է աճուրդի, բորսայի և երկկողմանի բանակցությունների միջոցով՝ եթե արտարժույթի առջը հանգեցնում է իրացվելիության մակարդակի ավելացման, ապա վաճառքը՝ իրացվելիության մակարդակի կրճատման:

4. Մշտական հնարավորության գործիքներ: Ենթադրում է դրամական միջոցների տրամադրում և ներգրավում:

ԿԲ-ն գրավի դիմաց առևտրային բանկին տրամադրում է կարճաժամկետ՝ 1 օր ժամանակով դրամական միջոցներ՝ լոմբարդային վարկեր: Գործարքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության ավելացման: Բանկի կողմից ներկայացված դրամական միջոցների տրամադրման ցանկացած առաջարկություն բավարարվում է անվերապահորեն, գրավի առարկա են հանդիսանում ԿԲ-ի ու ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից թողարկված պարտատոմսերը: ԿԲ-ն նաև առևտրային բանկերից ներգրավում է դրամական միջոցներ 1 օր ժամկետով: Գործարքի կիրառումը հանգեցնում է իրացվելիության կրճատման: ԿԲ-ում առևտրային բանկի կողմից դրամական միջոցներ ներդնելու ցանկացած առաջարկություն բավարարվում է անվերապահորեն:

ԿԲ կողմից իրականացվող դրամական միջոցների տրամադրման, ներգրավման, վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքները սահմանվում են ԿԲ խորհրդի կողմից և հանդիսանում են ԿԲ գործարքների կնքման պայման միայն մասնագիտացված կապի և զանգվածային լրատվության միջոցներով հայտարարելուց հետո:

Հիմնական վերաֆինանսավորման գործիքի տոկոսադրույք է ընդունվում ԿԲ խորհրդի կողմից սահմանված վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը: Ռեպո, հակադարձ ռեպո, երկարաժամկետ վերաֆինանսավորման, արտարժույթի տրամադրման և ներգրավման սվոփ գործիքների տոկոսադրույքների սահմանման համար ԿԲ-ն հիմք է ընդունում ՀՀ ֆինանսական շուկայում ձևավորված միտումները: Պարտատոմսերի առք ու վաճառքի գործիքների տոկոսադրույքները սահմանվում են՝ առաջնորդվելով գործարքի կնքման նախորդ օրվա պետական պարտատոմսերի եկամտաբերության կորով:

6.2. Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգեր

Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգի վերաբերյալ տեսությունները մշակվել են Բեռնանկեի (1993), Գերտլեի (1993), Ստեյնի (1997), Դյուբարդի (1995) և Կեչետի (1995) աշխատություններում: Վերջիններս աշխարհի տարբեր երկրների կենտրոնական բանկերի առաջատար մասնագետներ են: Այս բնագավառում նրանց կողմից կատարված հետազոտություններում հիմնավորվել է դրամավարկային քաղաքականության իրականացման գործում փոխանցման մեխանիզմի բոլոր լծակների գործողության մեխանիզմների և արդյունավետության վերլուծության անհրաժեշտությունը: Սակայն այդ մեխանիզմների գործողության հիմնովին բացահայտումը դեռևս անավարտ է և լուրջ հետազոտական աշխատանքներ է պահանջում: Դա առավել բարդ հիմնախնդիր է զարգացող երկրների համար, որոնց բնորոշ են բազմաթիվ կառուցվածքային և համակարգային թերություններ: Կառուցվածքային բարեփոխումներին զուգընթաց, փոփոխության է ենթարկվում նաև փոխանցման մեխանիզմի էությունը, քանի որ դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն իր հերթին պահանջում է փոխանցման մեխանիզմի վերափոխում և հարմարեցում նոր համակարգին:

Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմն այն գործընթացների ամբողջությունն է, որոնց միջոցով իրականացված քաղաքականությունն առաջացնում է իրական ՀՆԱ-ի և գների մակարդակի ցանկալի փոփոխություն: Այն ենթադրում է այնպիսի գործընթաց, որն իրականացվում է ԿԲ կողմից դրամավարկային քաղաքականության վերջնական նպատակի ապահովման համար: Դրամավարկային քաղաքականության իրականացման սկզբնական փուլը դրամավարկային գործիքների կիրառումն է, որի միջոցով որոշակի խզումով տնտեսական միջավայրին են փոխանցվում դրամավարկային ազդակները՝ առաջ բերելով իրական ՀՆԱ-ի և գների մակարդակի համապատասխան փոփոխություններ: Դրամավարկային գործիքների կիրառումն իր ազդեցությունն է թողնում նախ և առաջ ֆինանսական շուկաներում տոկոսադրույքի և իրացվելիության մակարդակի վրա: Ֆինանսական շուկաներում առաջացած փոփոխություններն էլ փոխանցվում են մնացած շուկաներին՝ հանգեցնելով իրական ՀՆԱ-ի և գների մակարդակի փոփոխությունների: Անհրաժեշտ է առանձնացնել ՀՆԱ-ի և գների մակարդակի վրա դրամավարկային քաղաքականության ունեցած կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ազդեցությունները:

Այս նպատակով կատարված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ երկարաժամկետ հատվածում բավականին ուժեղ կապ է արտահայտվում փողի առաջարկի և սղաճի միջև և թույլ կապ՝ փողի առաջարկի և իրական ՀՆԱ-ի միջև (հետազոտությունը կատարվել է 110 երկրների 30 տարիների թվային շարքերի հիման վրա): Թեպետ այս բնագավառի բազմաթիվ տնտեսագետներ կասկածի տակ են դնում դրամավարկային քաղաքականության երկարաժամկետ ազդեցության դրսևորումն իրական ՀՆԱ-ի աճի վրա՝ գտնելով, որ երկարաժամկետ հատվածում փողի առաջարկի ավելացումն արտահայտվում է առավելապես գների մակարդակի բարձրացմամբ, այնուհանդերձ գրեթե բոլորն ընդունում են, որ իրական ՀՆԱ-ի աճի վրա դրամավարկային ազդակներն էական ազդեցություն են թողնում կարճաժամկետ հատվածում:

Տնտեսագետների մեջ դեռևս չկա ձևավորված միասնական կարծիք այն հարցի շուրջ, թե իրականում ինչ փոխանցման մեխանիզմով է դրամավարկային քաղաքականությունը ներգործում տնտեսության վրա: Տարբեր հեղինակների մոտ կարևորում և առանձնացնում են փոխանցման տարբեր մեխանիզմներ: Թեև հայտնի տնտեսագետներից մեկի՝ Թեյլորի համոզմամբ մեծապես կարևորվում է տոկոսադրույքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմի դերը, սակայն այլ տնտեսագետների հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ համախառն պահանջարկի վրա տոկոսադրույքի փոփոխության ազդեցությունը զգալի չէ: Ընդ որում, եթե տնտեսագետների որոշ խումբ նախապատվությունը տալիս է փոխանցման մեխանիզմի փոխարժեքի ուղղուն, ապա 1999 թվականին Նյու Յորքի դաշնային պահուստային բանկի հետազոտությունների վարչության պետի՝ Ստեֆեն Գ. Կեչետիի կողմից կատարված հետազոտություններում նախապատվությունը տրվում է բանկային վարկերի ծավալների փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմին և վերլուծվում է երկրի իրավական և ֆինանսական ենթակառուցվածքների առանձնահատկությունների ազդեցությունը դրա արդյունավետության վրա: Այս խնդրի վերաբերյալ ձևավորվող տեսակետները տարբերվում են զարգացման տարբեր մակարդակ ունեցող երկրների, և նույնիսկ նույն տնտեսական տարածաշրջանի (օր. Եվրամիության) երկրների կտրվածքով:

Յուրաքանչյուր երկրի դրամավարկային քաղաքականություն պահանջում է իր զարգացման մակարդակին հատուկ և առանձնահատկություններին համահունչ փոխանցման մեխանիզմ: Տնտեսության մեջ տեղի ունեցող ցանկացած էական փոփոխություն՝ սկսած տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսատնտեսական վիճակից, ֆինանսական հատվածում տեխնոլոգիական և ինստիտուցիոնալ

փոփոխություններից, վերջացրած տնտեսական քաղաքականության նկատմամբ ձևավորվող սպասումներից, պահանջում է անհրաժեշտ փոփոխություններ մտցնել ԿԲ կողմից իրականացվող քաղաքականության մեջ, որն էլ տրամաբանորեն պետք է հանգեցնի փոխանցման կառուցակարգի վերափոխմանը և դրա հարմարեցմանը ներկայացվող նոր պահանջներին:

Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգի արդյունավետ գործունեությունը մեծապես կախված է բանկային համակարգի մրցունակության աստիճանից: Որքան շուկայական տոկոսադրույքի փոփոխությանը արագ և համընթաց են ճշգրտվում բանկային վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքները, այնքան դրամավարկային ազդակների փոխանցումը տնտեսության իրական հատվածին արդյունավետ է ընթանում: Եթե տնտեսության բանկային հատվածում գերիշխող դիրք են գրավում սահմանափակ թվով բանկեր, ապա վարկային և ավանդային տոկոսադրույքների փոփոխությունը չի կարող ներդաշնակ լինել ԿԲ գործիքների տոկոսադրույքների փոփոխությանը: Համանման ձևով, բանկերի կառուցվածքում պետական բանկերի կշռի մեծացումը կնվազեցնի ֆինանսական շուկայի տոկոսադրույքների վրա դրամավարկային ազդակների ներգործության աստիճանը: Բանկային տոկոսադրույքների փոփոխության աստիճանն զգալիորեն կախված է նաև տնտեսավարող սուբյեկտների՝ ֆինանսավորման այլընտրանքային աղբյուրներին դիմելու հնարավորությունից, մասնավորապես՝ կապիտալի շուկայի զարգացածության և արտաքին ռեսուրսների հասանելիության աստիճանից: Այս առումով դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգի արդյունավետ գործունեությունը պայմանավորող կարևոր գործոն է ֆինանսական շուկաների զարգացման մակարդակը:

Անցումային տնտեսություն ունեցող երկրներում, որտեղ դրամավարկային քաղաքականության իրականացման ընթացքում շատ հաճախ առաջանում են էական շեղումներ՝ պայմանավորված մի շարք անորոշ և ավտոնոմ գործոններով, ինչպիսիք են՝ բյուջեի ծախսերի և բանկային համակարգի ավանդների անկայուն վարքագիծը, կապիտալի ներհոսքի անկանխատեսելի ծավալները, կանխիկ դրամի սեզոնային շարժերը, փոխարժեքի տատանումները և այլն, կարելի է ենթադրել, որ այդպիսի տնտեսություններում դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգը գործում է անարդյունավետ: Երբ շեղումներն աստիճանաբար կրճատվում են և նկատվում են կայունացման միտումներ, փոխանցման մեխանիզմը նույնպես վերափոխվում է, և բարձրանում է դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը:

Այսպիսով, տնտեսական համակարգի ցանկացած օղակի փոփոխությունն անհրաժեշտաբար իր արտացոլումն է գտնում դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմի կառուցվածքում:

Դրամավարկային ազդակները տնտեսությանը կարող են փոխանցվել բազմաթիվ մեխանիզմների միջոցով:

Սովորաբար առանձնացվում են դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման հետևյալ կառուցակարգերը.

1. տոկոսադրույքի,
2. ակտիվների գների, մասնավորապես.
 - 2.1. արժեթղթերի գնի փոփոխության,
 - 2.2. գույքի գների փոփոխության,
 - 2.3. բանկային վարկի ծավալների փոփոխության,
 - 2.4. ֆիրմաների հաշվեկշռի փոփոխության,
 - 2.5. տնային տնտեսության եկամուտների փոփոխության,
3. փոխարժեքի,
4. սպասումների ձևավորման:

Ծանոթանանք այդ կառուցակարգերի գործողությանը

1. Տոկոսադրույքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Դրամավարկային քաղաքականության (այսուհետ՝ ԴՎՔ) փոխանցման հիմնական ուղին սովորաբար համարվում է տոկոսադրույքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմը, որի վրա է հիմնվում քեյնսյան տեսությունը մեկնաբանող IS-LM մոդելը: Կառուցակարգն ունի բավական պարզ գործելակերպ. շեշտադրումը կատարվում է տեսական այն գաղափարի վրա, որ տոկոսադրույքի մակարդակը ներդրումների կատարման համար որոշիչ գործոն է: Քանի որ տոկոսադրույքը վարկային ռեսուրսների գինն է, իսկ ներդրումներն իրականացվում են մեծամասամբ այդ ռեսուրսների հաշվին, հետևաբար տոկոսադրույքի տատանումները համախառն ծախսերի միջոցով ազդում են տնտեսավարողների վերջնական շահույթի մակարդակի վրա: Հետևաբար, որքան փոքր է ներդրումների ֆինանսավորման տոկոսային ծախսը, այնքան մեծ է ներդրումներ կատարելու շահագրգռվածությունը:

$$M \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow,$$

որտեղ

$M \uparrow$ – ը դրամավարկային քաղաքականության ընդլայնողական ուղղությունն է,

- $i \downarrow$ – Ե ընդլայնողական ԴՎՔ արդյունքում տոկոսադրույքների նվազումն է,
- $I \uparrow$ – Ե տոկոսադրույքների նվազման արդյունքում ներդրումների աճն է,
- $Y \uparrow$ – Ե ներդրումների աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումն է:

Հարկ է նշել, որ այս ուղու գործողության կառուցակարգում շեշտադրում կատարվում է իրական տոկոսադրույքի վրա: Ընդհանուր առմամբ, որպես համախառն ծախսումների վրա ազդող որոշիչ գործոն, հիմնականում դիտարկվում է երկարաժամկետ տոկոսադրույքի փոփոխությունը:

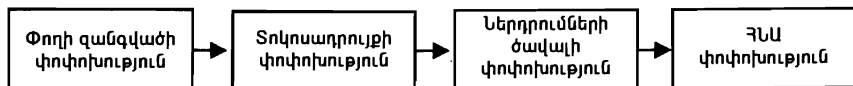
Վերոնշյալ պնդումը, որ տնտեսության մեջ կատարվող ծախսումների մակարդակն ավելի շատ պայմանավորված է իրական, քան անվանական տոկոսադրույքի փոփոխությամբ, հիմնավորում է այն, որ դրամավարկային քաղաքականությունը կարող է խթանել տնտեսական աճը նույնիսկ դեֆլացիոն ժամանակահատվածում, երբ անվանական տոկոսադրույքները մոտ են զրոյական մակարդակին: Այս պարագայում, ընդլայնողական ուղղվածություն ունեցող դրամավարկային քաղաքականությունը նպաստում է ինֆլացիոն սպասումների ձևավորմանը ավելի նվազեցնելով սպասվող իրական տոկոսադրույքը և արդյունքում խթանում ներդրումային ծախսերի կատարումը:

$$M \uparrow \Rightarrow P^e \uparrow \Rightarrow \pi^e \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow,$$

որտեղ՝

- $M \uparrow$ – Ե ցույց է տալիս ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունը,
- $P^e \uparrow$ – Ե գների սպասվող մակարդակի բարձրացումն է,
- $\pi^e \uparrow$ – Ե սպասվող գնաճի մակարդակը,
- $i \downarrow$ – Ե խթանող ԴՎՔ արդյունքում սպասվող իրական տոկոսադրույքների նվազումը,
- $I \uparrow$ – Ե տոկոսադրույքի նվազման արդյունքում ներդրումների աճը,
- $Y \uparrow$ – Ե ներդրումների աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի աճը:

Տնտեսության զարգացման վրա դրամավարկային քաղաքականության ներգործության քեյնսյան մոդելի գծապատկերն ունի հետևյալ տեսքը.

Տոկոսադրույքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգի ուսումնասիրության բնագավառում մեծածավալ հետազոտություններ են կատարվել Թեյլորի կողմից, որոնք հանգեցրել են այն եզրակացության, որ բավականին ուժեղ կապ է գործում տոկոսադրույքի փոփոխության և ծախսումների մակարդակի միջև: Չնայած դրան՝ այս ոլորտում կան նաև կատարված վերլուծություններ այլ տնտեսագետների կողմից, որոնց հետազոտությունների էմպիրիկ արդյունքներն ապացուցում են, որ տոկոսադրույքի և ծախսումների միջև գործող կապն ակնհայտ չէ:

Այնուամենայնիվ, Քեյնսն իր մոդելով հաղթահարել է դասական տեսության հարցադրումը փողի չեզոքության վերաբերյալ և հիմնավորել դրամավարկային քաղաքականության կարևոր ներգործչի դերը տնտեսության զարգացման գործում:

2. Ակտիվների գների փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Ի տարբերություն քեյնսյան տեսության՝ մոնետարիստական տեսությունը շեշտադրումը կատարում է ակտիվների գների փոփոխության միջոցով գործող դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգի վրա: Մոնետարիստների կողմից հիմնականում դիտարկվում է հարստության մակարդակի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմը, որի դեպքում ակտիվների գների փոփոխությունն անդրադառնում է տնտեսավարողների ֆինանսական դրության վրա և այնուհետև ազդում նրանց կողմից դրսևորվող պահանջարկի վրա:

Ակտիվների գների փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմում առանձնացվում են հետևյալ ուղղությունները.

2.1. Արժեթղթերի գնի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Այս ուղղությունն իր հերթին ներկայացվում է ներդրումների Տոբինի տեսության և սպառման ծախսերի վրա հարստության ազդեցության փոխանցման մեխանիզմներով:

Թոբինի գ տեսությունը: Տոբինի տեսության մեջ գ մեծությունը բնութագրվում է որպես ձեռնարկությունների շուկայական արժեքի և կատարված ներդրումային ծախսերի հետզնման հարաբերություն: Երբ գ-ն բարձր է, նշանակում է ձեռնարկությունների շուկայական արժեքն ավելի բարձր է, քան ներդրումային ծախսերի հետզնումը, որի դեպքում ձեռնարկությունների համար նոր ներդրումների կատարումը դառնում է առավել շահավետ: Նման պայմաններում ձեռնարկությունները կարող են նոր արժեթղթեր թողարկել

ավելի բարձր արժեքով, քան իրականում դրանց հիմքում ընկած ներդրումային ծախսերն են: Այս պարագայում ներգրավված լրացուցիչ ռեսուրսների հաշվին տնտեսությունում կատարվող ներդրումային ծախսերը կավելանան:

Դրամավարկային քաղաքականության ազդակների փոխանցումն այս մեխանիզմի օգնությամբ, փաստորեն, իրականացվում է արժեթղթերի նկատմամբ տնտեսավարող սուբյեկտների պահանջարկի փոփոխության միջոցով, որը հանգեցնում է արժեթղթերի գնի փոփոխության: Այսպիսով, ձեռնարկությունների արժեթղթերի գնի բարձրացումը, տանելով Թոբինի q -ի մեծացման, խթանում է ներդրումային ծախսերի կատարումը:

$$M \uparrow \Rightarrow P^e \uparrow \Rightarrow q \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow,$$

որտեղ՝

$M \uparrow$ –ը ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$P^e \uparrow$ –ը՝ արժեթղթերի գների սպասվող մակարդակի բարձրացումը,

$q \uparrow$ –ը՝ արժեթղթերի գների մակարդակի բարձրացման հետևանքով q բարձրացումը,

$I \uparrow$ –ը՝ q -ի բարձրացման հետևանքով ներդրումների աճը,

$Y \uparrow$ –ը՝ ներդրումների աճի հետևանքով համախառն պահանջարկի ավելացումը:

Հարստության էֆեկտը: Սպառողների տեսանկյունից, վերը նկարագրվածի այլընտրանքային տարբերակ է հարստության մակարդակի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմը: Ֆ. Մոդիլյանի կողմից մշակված կենսապարբերաշրջանի վարկածում սպառողական ծախսերի կատարման համար որոշիչ գործոններ են մարդկային կապիտալը, իրական կապիտալը և ֆինանսական հարստության աստիճանը: Վերջինիս հիմնական բաղկացուցիչ մասն արժեթղթերն են: Արժեթղթերի գների աճը հանգեցնում է սպառողների ֆինանսական դրության բարելավմանը, և արդյունքում նրանք հակված են ընդլայնելու իրենց սպառողական ծախսերը:

$$M \uparrow \Rightarrow P^e \uparrow \Rightarrow \text{հարստություն} \uparrow \Rightarrow \text{սպառում} \uparrow \Rightarrow Y \uparrow,$$

որտեղ

$M \uparrow$ –ը ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$P^e \uparrow$ –ը արժեթղթերի գնի սպասվող մակարդակի բարձրացումը,

$Y \uparrow$ –ը ֆինանսական հարստության աստիճանի բարձրացման և դրանով պայմանավորված՝ սպառման ծախսերի ավելացման արդյունքում համախառն պահանջարկի ավելացումը:

2.2. Գույքի գների փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Այս մեխանիզմը մեծ տարածում ունի հատկապես զարգացած երկրներում: Ինչպես տեսանք, Տոբինի գ տեսությունը և հարստության մակարդակի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմը դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը նկարագրում են արժեթղթերի գների փոփոխության տեսանկյունից: Տոբինի գ տեսությունը կարող է ներկայացվել նաև տնտեսավարողների ու անհատ սպառողների համար գույքի, մասնավորապես՝ բնակարանների և հողի գների փոփոխության միջոցով: Բնակարանների գների աճը, որը հանգեցնում է բնակարանների հարաբերական գնի բարձրացման, ուղեկցվում է Տոբինի գ-ի մեծության բարձրացմամբ՝ խթան հանդիսանալով բնակարանային շինարարությունում ներդրումների մեծացման համար: Բնակարանների և հողի գները հանդիսանում են անհատ սպառողների հարստության մակարդակը պայմանավորող որոշիչ գործոններ, և դրանց փոփոխությունն ազդում է սպառողական ծախսերի մեծության վրա:

Այսպիսով, խթանող դրամավարկային քաղաքականությունը բնակարանների և հողի գների բարձրացման ճանապարհով հանգեցնում է համախառն պահանջարկի մեծացմանը:

2.3. Բանկային վարկերի ծավալների փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Բանկերը հանդիսանում են դրամավարկային քաղաքականության ազդակները տնտեսությանը փոխանցող օղակ: Բանկային համակարգը, շուկայական տոկոսադրույքների փոփոխությանը համապատասխան, մշտապես ճշգրտում է իր ակտիվների և պասիվների տոկոսադրույքները, հետևաբար դրամավարկային քաղաքականության, մասնավորապես՝ ԿԲ տոկոսադրույքի փոքր փոփոխությունն անգամ անդրադառնում է բանկերի գործունեության վրա: ԿԲ վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի փոփոխությանը զուգընթաց բանկերը մշտապես ճշգրտում են տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքը: Վերջինս նպատակ է հետապնդում հավասարակշռություն պահպանելու վարկերի դիմաց ստացվող սահմանային եկամտի և այդ գումարները բանկային այլընտրանքային ակտիվներում ներդնելու դեպքում ստացվող եկամտի միջև: Փաստորեն դրամավարկային քաղաքականությունը, ուղղված լինելով իրացվելիության կամ տոկոսադրույքների մակարդակի կարգավորմանը, վերջին հաշվով անդրադառնում է բանկերի վարկավորման հնարավորությունների կամ տնտեսությանը տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի վրա: Խթանող դրամավարկային քաղաքականության

արդյունքում աճում են բանկերի ավելցուկային պաշարները, բանկերը լրացուցիչ իրացվելիություն են ստանում, որոնք հանգեցնում են վարկավորման ծավալների ընդլայնմանը՝ ուղեկցվելով ներդրումային ծախսերի աճով:

$M \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow \text{բանկային վարկեր} \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$,

որտեղ

$M \uparrow$ —ը ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$i \downarrow$ —ը ընդլայնողական ԴՎՔ տոկոսադրույքների նվազումը, բանկային վարկեր \uparrow տոկոսադրույքների նվազման արդյունքում բանկային վարկերի ծավալների աճը,

$I \uparrow$ —ը բանկային վարկերի ծավալների մեծացման արդյունքում ներդրումների աճը,

$Y \uparrow$ —ը ներդրումների աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ դրամավարկային քաղաքականությունն այս ուղու միջոցով ավելի մեծ ազդեցություն է ունենում փոքր ձեռնարկությունների գործունեության վրա, քանի որ վերջիններիս կախվածությունը բանկային վարկերից ավելի մեծ է: Մեծ ձեռնարկությունները տիրապետում են ֆինանսական շուկաներից օգտվելու ավելի մեծ հնարավորությունների, ինչպես նաև բարձր է նրանց ինքնաֆինանսավորման մակարդակը: Դրանք կարող են ռեսուրսներ ներգրավել ուղղակիորեն արժեթղթերի շուկայից՝ առանց բանկերի որևէ միջնորդության: Փոխանցման կառուցակարգի այս ուղու գործունեության արդյունավետությունը կախված է նրանից, թե ինչ տեսակարար կշիռ ունեն բանկային վարկերից մեծ կախվածություն ունեցող ձեռնարկությունները, և որքանով են երկրի օրենսդրական և ֆինանսական ենթակառուցվածքները հնարավորություն տալիս օգտվելու ֆինանսավորման այլ աղբյուրներից:

Ֆինանսական ենթակառուցվածքների վրա հիմնված մոնետար քաղաքականության մոդելները հնարավորություն են տալիս պարզելու տարբեր երկրներում փոխանցման կառուցակարգի տարբերությունների պատճառները: Ինչպես ցույց է տալիս զարգացած երկրների փորձը, դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման կառուցակարգի այս ուղին առավել ուժեղ է գործում այն երկրներում, որտեղ ձեռնարկություններն առավել կախյալ են բանկային համակարգից, իսկ բանկային համակարգը դեռևս լիովին կայացած չէ: Վերջինս բացատրվում է նրանով, որ ֆինանսական միջնորդության բարձր աստիճանով զարգացած բանկային համակարգ ունեցող երկրներում որքան մեծ են բանկերի պահուստները, այնքան քաղաքականության հետևանքով նրանց փոփոխությունը չնչին է և չի հանգեցնում վարկավորման գործընթացի ընդլայնմանը:

Մասնավորապես ԱՄՆ-ում կատարված հետազոտություններն ապացուցում են, որ այս կառուցակարգի ազդեցությունը մեծ չէ: Փաստարկը բերվում է այն առումով, որ ամերիկյան բանկերի համար չկան խոչընդոտներ պարտավորությունների սահմանափակման առումով, և զսպող դրամավարկային քաղաքականության իրականացման դեպքում պարտադիր պահուստավորվող գումարների կրճատումը բանկերը կարող են փոխհատուցել ավանդային սերտիֆիկատներ թողարկելով: Այս պարագայում դրամավարկային քաղաքականության փոփոխությունը փոխանցման վարկային մեխանիզմի միջոցով նշանակալի ազդեցություն չի թողնում բանկերի վարկավորման ծավալների փոփոխության վրա:

Որքան արագ են վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքները ճշգրտվում շուկայական տոկոսադրույքի փոփոխությանը համապատասխան, այնքան դրամավարկային ազդակներն ավելի արդյունավետ են փոխանցվում տնտեսության իրական հատվածին: Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմի արդյունավետությունը հիմնականում կախված է բանկային համակարգի մրցունակության աստիճանից: Եթե տնտեսության բանկային հատվածում գերիշխող դիրք չեն գրավում սահմանափակ թվով բանկեր, ապա վարկային և ավանդային տոկոսադրույքներն ամբողջությամբ իրենց վրա կկրեն ԿԲ բաց շուկայական գործիքների տոկոսադրույքների փոփոխման ազդեցությունը: Համանման ձևով պետական բանկերի կշռի մեծացումը բանկային համակարգի կառուցվածքում կնվազեցնի դրամավարկային քաղաքականության ազդեցության աստիճանը տոկոսադրույքների վրա: Վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքների մակարդակը զգալիորեն կախված է նաև տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսավորման այլընտրանքային աղբյուրներին դիմելու հնարավորության աստիճանից, մասնավորապես, այսպես կոչված «ոչ բանկ» ֆինանսական հաստատություններին (ապահովագրական ընկերություններ, կենսաթոշակային հիմնադրամներ, ներդրումային բանկեր), զարգացած կապիտալի շուկային և արտաքին ռեսուրսներին: Որքան կապիտալի շուկան երկրում զարգացած է, և առկա օրենսդրությունը հնարավորություն է տալիս ֆիրմաներին առավել հեշտությամբ օգտվելու ֆինանսավորման այս աղբյուրից, այնքան փոխանցման այս մեխանիզմը թույլ է արտահայտված:

2.4. Ֆիրմաների հաշվեկշռի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Այս կառուցակարգի գործունեությունը պայմանավորված է վարկային շուկայում ասիմետրիկ տեղեկատվության առկայության պարագայում առաջացած խնդիրներով:

Դրամավարկային քաղաքականության ազդակները տնտեսավարողների մոտ հաշվեկշռի փոփոխությունների միջոցով կարող են ազդել մի քանի ուղղություններով.

- Որքան աճում է վարկավորվող օբյեկտների զուտ արժեքը, այնքան իջնում է վարկավորման բնագավառում բանկերի, այսպես կոչված՝ «անհաջող ընտրության» հավանականությունը, քանի որ մեծանում է այդ վարկերի գրավային ապահովվածությունը:

Այսպիսով, ընդլայնողական դրամավարկային քաղաքականության արդյունքում վարկավորվող օբյեկտների, մասնավորապես՝ ձեռնարկությունների զուտ արժեքի մեծացումը հանգեցնում է բանկերի վարկավորման ծավալների աճի: Մյուս կողմից, երբ տնօրինվող ակտիվների արժեքը ավելանում է, տնտեսավարողները հակված չեն լինում ընդգրկվելու ռիսկային ծրագրերում: Ստացվում է, որ ձեռնարկությունների զուտ արժեքի ավելացումը հանգեցնում է բանկերի ոչ ռիսկային վարկային ծավալների ավելացման միջոցով ներդրումային ծախսումների ավելացմանը:

$M \uparrow \Rightarrow P^e \uparrow \Rightarrow$ անհաջող ընտրություն $\downarrow \Rightarrow$ ռիսկ $\downarrow \Rightarrow$ վարկավորում $\uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$,

որտեղ

$M \uparrow$ – ը ԴՎՔ ընդլայնողական ընտրությունն է,

$P^e \uparrow$ – ը՝ ընդլայնողական ԴՎՔ հետևանքով գների մակարդակի բարձրացումը,

$I \uparrow$ – ը՝ ռիսկի նվազմամբ պայմանավորված՝ վարկավորման և արդյունքում՝ նաև ներդրումների աճը,

$Y \uparrow$ – ը՝ ներդրումների աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումը:

- Տնտեսավարողների կանխիկ դրամական հոսքերի մեծությունը որոշ չափով պայմանավորվում է տոկոսադրույքի մակարդակով, քանի որ տնտեսավարողները կարճաժամկետ ռեսուրսների պահանջի դեպքում հաճախ են դիմում բանկային վարկերի օգնությանը: Խթանող դրամավարկային քաղաքականությունը, որը հանգեցնում է անվանական տոկոսադրույքների նվազմանը, նպաստում է տնտեսավարողների իրացվելիության աստիճանի բարձրացմանը, քանի որ այս դեպքում մեծանում են

նրանց կանխիկ դրամական հոսքերը: Մյուս կողմից, ֆինանսական շուկայի տոկոսադրույքների իջեցման դեպքում տնտեսավարողներն ավելի քիչ տոկոսային ծախսեր են կատարում իրենց գործունեության ընթացքում: Արդյունքում՝ նույնպես մեծանում են կանխիկ դրամական հոսքերը՝ նպաստելով ներդրումային ծախսերի մեծացմանը:

$M\uparrow \Rightarrow i\downarrow \Rightarrow \text{կանխիկ հոսքեր}\uparrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$,

որտեղ

$M\uparrow$ – ը ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$i\downarrow$ – ը՝ ընդլայնողական ԴՎՔ արդյունքում տոկոսադրույքների նվազումը,

$I\uparrow$ – ը՝ տնտեսավարող սուբյեկտների մոտ տոկոսադրույքների նվազման և դրանով պայմանավորված՝ կանխիկ դրամական հոսքերի ավելացման արդյունքում ներդրումների աճը,

$Y\uparrow$ – ը՝ ներդրումների մեծացման արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումը:

Հարկ է շեշտել այն, որ այս կառուցակարգում որպես կանխիկ հոսքերի փոփոխության վրա ազդող վճռորոշ գործոն է դիտարկվում անվանական տոկոսադրույքը: Այս մեխանիզմը որոշ չափով նման է տոկոսադրույքի փոխանցման մեխանիզմին, սակայն տարբերվում է նշված մեխանիզմից նրանով, որ եթե այստեղ ներդրումային ծախսերի մակարդակը պայմանավորվում է անվանական տոկոսադրույքի մեծությամբ, ապա նախորդում որոշիչ գործոն է իրական տոկոսադրույքի մակարդակը: Ակնհայտ է, որ քննարկվող խնդրում դիտարկվում է կարծաժամկետ տոկոսադրույքը, քանի՜ որ կանխիկ հոսքերի մեծությունն առաջին հերթին պայմանավորում են կարծաժամկետ պարտքի դիմաց վճարվող տոկոսագումարները:

- Վերը նշվածի հետ փոխկապված մեխանիզմ է, այսպես կոչված՝ «վարկերի նորմավորման» միջոցով դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը համախառն պահանջարկի վրա: Այսպես, բարձր տոկոսադրույքի պայմաններում փոխառուները հակված են լինում իրականացնելու բարձր ռիսկային ներդրումային ծրագրեր, որոնք մեծացնում են բանկերի վարկավորման անհաջող ընտրության հավանականությունը: Երբ խթանող դրամավարկային քաղաքականության իրականացման արդյունքում ընկնում են տոկոսադրույքները, մեծանում է ցածր ռիսկային ծրագրերի նկատմամբ պահանջարկը և վարկատուները, այսինքն՝ բանկերը, հակված են լինում մեծացնելու ցածր ռիսկային ծրագրերի վարկավորման ծավալները: Այսպիսով, տոկոսադրույքի նվազումը նկարագրված մեխանիզմի միջոցով

հանգեցնում է ներդրումների, արդյունքում նաև համախառն ծախսերի մեծացմանը:

- Վերջին տարբերակը գործում է գների ընդհանուր մակարդակի վրա դրամավարկային քաղաքականության ազդեցության միջոցով: Քանի որ պարտքի տոկոսավճարներն անվանական արտահայտությամբ հաստատագրված են որոշակի ժամանակի ընթացքում, հետևաբար գների չկանխատեսված աճը նվազեցնում է ձեռնարկությունների պարտավորություններն անվանական արտահայտությամբ (անվանական արտահայտությամբ պարտքի ծանրության աստիճանը նվազում է)¹ թողնելով անփոփոխ ակտիվների իրական արժեքը: Հետևաբար, խթանող դրամավարկային քաղաքականությունը, որը հանգեցնում է գների մակարդակի չկանխատեսված բարձրացման, դառնում է ձեռնարկությունների զուտ արժեքի մեծացման պատճառ, որն էլ, իր հերթին, նպաստում է բանկերի կողմից վարկավորման անհաջող ընտրությանը և ռիսկի աստիճանի նվազեցմանը: Արդյունքում՝ տոկոսադրույքի փոփոխությունն այս ուղու միջոցով հանգեցնում է ներդրումային ծախսերի, հետևաբար նաև համախառն ծախսերի մեծացմանը:

$M \uparrow \Rightarrow$ անկանխատեսելի $P \uparrow \Rightarrow$ անհաջող ընտրություն $\downarrow \Rightarrow$ ռիսկ $\downarrow \Rightarrow$ վարկավորում $\uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$,

որտեղ՝

$M \uparrow$ –ը ԴԲԸ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$P \uparrow$ –ը՝ գների անկանխատեսելի բարձրացումը,

$I \uparrow$ –ը՝ ռիսկի նվազմամբ պայմանավորված՝ վարկավորման և արդյունքում՝ նաև ներդրումների աճը,

$Y \uparrow$ –ներդրումների աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումը:

2.5. Տնային տնտեսությունների եկամուտների և ծախսերի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգի

Զնայած փոխանցման վարկային կառուցակարգում հիմնականում շեշտադրումը կատարվում է ձեռնարկությունների ծախսումների մեծության վրա, սակայն այս մեխանիզմը հավասարապես գործում է և՛ ձեռնարկությունների, և՛ սպառողական ծախսումների համար: Զսպող դրամավարկային քաղաքականության հետևանքով բանկային վարկերի ծավալների կրճատումը կհանգեցնի տևական օգտագործման ապրանքների սպառման կրճատմանը: Նմանապես, տոկոսադրույքի բարձրացումը հանգեցնում է տնային տնտեսու-

թյունների եկամուտների և ծախսերի հաշվեկշռի վատթարացման այնքանով, որքանով տոկոսադրույքի բարձրացումն անհատ սպառողների համար տոկոսների վճարման ձևով ուղեկցվում է կանխիկ հոսքերի մեծացմամբ:

Իրացվելիության տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի սպառողների ակտիվների պորտֆելի որակական կազմը: Այսպես, ֆինանսական ռեսուրսների անհրաժեշտության դեպքում սպառողները ստիպված են իրացնել երկարատև օգտագործման ակտիվների որոշ մասը, սակայն ակտիվների իրացվելիության ցածր աստիճանի պատճառով որոշ կորուստներ են ունենում գործարքի իրականացումից:

Ֆինանսական դրության գնահատումը կարևոր նշանակություն ունի սպառողների համար՝ իրենց կողմից կատարվող ծախսումների մակարդակը գնահատելու համար: Այսպես, երբ ֆինանսական ակտիվները գերազանցում են պարտավորությունները, ապա ապագայում ֆինանսական դժվարություններ ունենալու հավանականության աստիճանը սպառողների կողմից գնահատվում է ցածր, և այդպիսով մեծանում է սպառողական ծախսումներ կատարելու հակվածությունը: Այսպես, արժեթղթերի գնի բարձրացմանը հետևում է ֆինանսական հարստության մակարդակի բարձրացումը, որն էլ սպառման մեծացման պատճառ է դառնում, քանի որ այս դեպքում սպառողները ֆինանսապես առավել ապահով են զգում իրենց:

$M\uparrow \Rightarrow P^e\uparrow \Rightarrow \text{ֆինանսական ակտիվներ}\uparrow \Rightarrow \text{ֆինանսական դժվարություններ}$
 $\text{ուրեքնալու հավանականություն}\downarrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow,$

որտեղ

$M\uparrow$ – ը ԴՎՔ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$P^e\uparrow$ – ը՝ գների նվազման արդյունքում ներդրումների աճը,

$I\uparrow$ – ը՝ ռիսկերի նվազման արդյունքում ներդրումների աճը,

$Y\uparrow$ – ը՝ ներդրումների աճի արդյունքում ամբողջական պահանջարկի աճը:

Երկարատև օգտագործման ապրանքների իրացվելիության ցածր աստիճանով պայմանավորված՝ ներկայացվում է մեկ այլ փաստարկ, թե կաշկանդող դրամավարկային քաղաքականությունը, որը հանգեցնում է տոկոսադրույքների բարձրացման, կանխիկ հոսքերի կրճատման միջոցով ինչպես է նպաստում սպառողական ծախսերի կրճատմանը: Կանխիկ հոսքերի կրճատումը ձևավորում է սպառողների վատատեսական սպասումներ ապագա ֆինանսական դրության վերաբերյալ, որի հետևանքով էլ կրճատվում են սպառողական ծախսերը: Նկարագրված կառուցակարգի և կանխիկ հոսքերի մեխանիզմի գործողության միակ տարբերությունն այն է,

որ կանխիկ հոսքերի կառուցակարգում սպառողական ծախսերի կրճատումը պայմանավորված է վարկատուների կողմից վարկի ծավալների կրճատման հետևանքով սպառողական ծախսերի նվազմամբ, իսկ երկրորդ կառուցակարգի սպառողական ծախսերի կրճատումը պայմանավորված է սպառողների վարքագծով:

3. Փոխարժեքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգ

Համաշխարհային տնտեսության մեջ երկրների ինտեգրման աստիճանի բարձրացմանը զուգընթաց առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում փոխարժեքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման կառուցակարգին: Թեև այն ներկայացնում է փոխանցման կառուցակարգի առանձին տարբերակ, սակայն դրա գործողությունը զուգակցվում է տոկոսադրույքի միջոցով փոխանցման կառուցակարգի գործունեության հետ: Այսպես, ներքին տոկոսադրույքի անկման հետևանքով ազգային արժույթն արտասահմանյան ներդրողների համար դառնում է պակաս գրավիչ, ազգային արժույթի նկատմամբ պահանջարկը նվազում է, որն ուղեկցվում է արժույթի արժեզրկմամբ: Վերջինս հանգեցնում է ազգային արժույթով արտահայտված ներքին արտադրության ապրանքների էժանացման և նպաստում արտահանման ծավալների մեծացմանը: Կառուցակարգն առավելապես գործում է բաց՝ առևտրային արգելքներ չունեցող և կապիտալի հոսքերը չկաշկանդող երկրներում:

$$M\uparrow \Rightarrow i\downarrow \Rightarrow E\downarrow \Rightarrow NX\uparrow \Rightarrow Y\uparrow,$$

որտեղ

$M\uparrow$ —ԴՎԲ ընդլայնողական ուղղությունն է,

$i\downarrow$ —ը՝ ընդլայնողական ԴՎԲ արդյունքում տոկոսադրույքների նվազումն է,

$E\downarrow$ —ը տոկոսադրույքների նվազման արդյունքում փոխարժեքի արժեզրկումն է,

$NX\uparrow$ —ը՝ փոխարժեքի արժեզրկման արդյունքում զուտ արտահանման աճն է,

$Y\uparrow$ —ը՝ զուտ արտահանման աճի արդյունքում համախառն պահանջարկի մեծացումն է:

4. Սպասումների և վստահության ձևավորման միջոցով ազդող փոխանցման կառուցակարգ

Դրամավարկային քաղաքականության ազդակները կարող են տնտեսությանը փոխանցվել նաև սպասումների և վստահության միջոցով: ԿԲ տոկոսադրույքի փոփոխությունը կարող է ազդել

տնտեսական ակտիվության վերաբերյալ ապագայում ձևավորվող սպասումների վրա: Այսպիսի փոփոխություններն անդրադառնում են ֆինանսական շուկայի մասնակիցների վարքագծի վրա, մասնավորապես՝ եկամուտների, զբաղվածության, իրացման ծավալների վերաբերյալ նրանց ունեցած կանխատեսումների վրա: Անշուշտ, դժվար է գնահատել նման փոփոխությունների աստիճանը:

Այսպես օրինակ՝ տոկոսադրույքի բարձրացումը կարող է մեկնաբանվել որպես տնտեսական աճի հետևանքով փողի պահանջարկի աճի գործոն, որն էլ իր հերթին կարող է սպասումներ առաջացնել ապագայում տնտեսական աճի և վստահության ամրապնդման ուղղությամբ: Սակայն մեծամասամբ, տոկոսադրույքի բարձրացումը տնտեսավարող սուբյեկտներին ազդանշան է հաղորդում այն մասին, որ ԿԲ-ն սղաճը զսպելու նպատակով վարում է զսպողական քաղաքականություն և այդպիսով ձևավորում ապագայում տնտեսական աճի դանդաղեցման սպասումներ: Իսկ խթանող դրամավարկային քաղաքականության իրականացման դեպքում տոկոսադրույքների նվազումը ենթադրում է, որ ապագայում կստեղծվեն տնտեսական աճի և այդպիսով նաև եկամուտների բարձրացման իրական հնարավորություններ: Այս պարագայում, բնակչության շրջանում կծեփվեն տնտեսական աճի նկատմամբ լավատեսական սպասումներ, որոնք ընդլայնողական ուղղությամբ կազդեն սպառողական ծախսերի վրա:

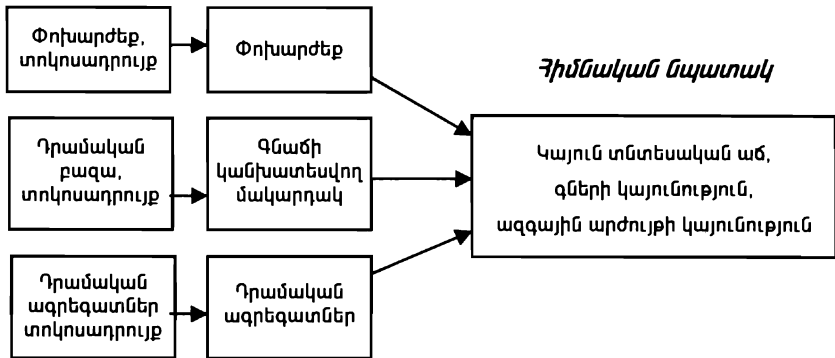
6.3. Դրամավարկային քաղաքականության նպատակադրումները, գնաճի նպատակային մակարդակի ընտրության մոդել

«Դրամավարկային քաղաքականության նպատակ» հասկացությունն առաջին անգամ օգտագործել է հոլանդացի տնտեսագետ Յան Թիմբերգենը: Ըստ նրա մեկնաբանման՝ նպատակը որոշակի ճշտված քանակական ցուցանիշ է, որին ձգտում է հասնել դրամավարկային քաղաքականությունն իր գործիքակազմի օգնությամբ: Դրամավարկային քաղաքականության հիմնական նպատակներ կարող են լինել կայուն երկարաժամկետ տնտեսական աճը, գների կայունությունը, ազգային արժույթի կայունությունը:

«Դրամավարկային քաղաքականության» նպատակների ծառը կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերով.

**Գործառնական
նպատակներ**

**Միջանկյալ
նպատակներ**

Բազմաթիվ երկրների կենտրոնական բանկեր, մասնավորապես՝ եվրոպական կենտրոնական բանկը, ՀՀ ԿԲ-ն, Շվեյցարիայի ազգային բանկը դրամավարկային քաղաքականության հիմնական նպատակ են համարում գների կայունության ապահովումը:

Գների կայունության ապահովմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրների լուծման նպատակով կենտրոնական բանկերը դիմում են տարբեր մեթոդների և գործիքակազմերի: Վերջնական նպատակին՝ գների կայունությանը հասնելու համար կենտրոնական բանկերը սահմանում են միջանկյալ նպատակ՝ անվանական խարիսխ: Դրամավարկային քաղաքականության միջանկյալ նպատակներն այնպիսի տնտեսական ցուցանիշներ են, որոնք սերտորեն կապված են վերջնական նպատակի հետ և օժանդակում են դրա արդյունավետ իրականացմանը: Տարբեր երկրների կենտրոնական բանկերը դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու համար ընտրում են տարբեր անվանական խարիսխներ: Դրամավարկային քաղաքականության միջանկյալ նպատակի ընտրության հարցում կենտրոնական բանկերը հիմնվում են հետևյալ չափանիշների վրա՝ վերջնական նպատակի հետ համապատասխանություն, գնահատելիություն, վերահսկողություն: Ազգային տնտեսություններում դրամավարկային քաղաքականության անվանական խարիսխի դեր են կատարում փոխարժեքը, փողի ագրեգատները և գնաճի կանխատեսվող մակարդակը: Ըստ ընտրվող անվանական խարիսխի իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության՝ ռազմավարություններն անվանվում են համապատասխանաբար՝ փոխարժեքի նպատակադրման, փողի ագրեգատների նպատակադրման և գնաճի նպատակադրման ռազմավարություն: Տնտեսագիտական գրա-

կանության մեջ դեռևս չի ձևավորվել կայուն տեսակետ այս կամ այն ռազմավարության վերաբերյալ, սակայն միանշանակ է, որ ընտրությունը հիմնականում պայմանավորված է տվյալ երկրի տնտեսական առանձնահատկություններով:

Փոխարժեքի նպատակադրումն ունի մի շարք առավելություններ: Դրանք են.

- ուղղակիորեն նպաստում է գնաճի տեմպերի կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը,
- սահմանում է դրամավարկային քաղաքականության իրականացման համար ինքնաշխատ (ավտոմատ) կանոններ,
- սահմանափակում է կենտրոնական բանկի կողմից վարվող հայեցողական քաղաքականության հնարավորությունները՝ նվազեցնելով ժամանակային անհամատեղելիության ազդեցությունը տնտեսավարող սուբյեկտների վրա:

Այս ռազմավարության թերություններն են.

- անկախ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու անհնարինությունը,
- սպեկուլյատիվ հարձակման թիրախ դառնալու ռիսկը:

Փոխարժեքի նպատակադրման ռազմավարության ընդունումը հետապնդում է երկու հիմնական նպատակ՝ գնաճի զսպում և տնտեսական ինտեգրում: Ամրագրված փոխարժեքի առավելությունը գնաճի սպասումներն անմիջականորեն չեզոքացնելն է, որը հատկապես կարևոր է անցումային տնտեսությամբ երկրների համար:

Տնտեսական ինտեգրման նպատակով փոխարժեքի ամրագրումը թույլատրվում է միայն այն երկրի արժույթին, որի հետ իրականացվում է արտաքին առևտրի առնվազն 35%-ը, այդ երկրների միջև գոյություն ունի արտադրության գործոնների միջինից բարձր շարժունակություն, երկրները ենթակա են նմանատիպ տնտեսական ցնցումների ազդեցությանը:

Ընդհանուր առմամբ, փոխարժեքի նպատակադրման ռազմավարությունը կարևոր դեր ունի տնտեսության պետական կարգավորման գործընթացում, քանի որ նպաստում է գնաճի զսպմանը՝ կարգավորելով վճարային հաշվեկշիռը, տնտեսական ինտեգրմանը և ապահովում է երկրի տնտեսության մակրոտնտեսական ցուցանիշների ցանկալի դինամիկան:

Փողի ազդեցատների նպատակադրումը ենթադրում է փողի ազդեցատների քանակական սահմանափակումներ վերջնական նպատակի համար: Սա բավականին արդյունավետ ռազմավարություն է անցումային փուլում գտնվող տնտեսությունների համար, որտեղ անխուսափելի են առաջարկի, պահանջարկի ցնցակաթվածները, դժվար է գնահատել տնտեսական աճի համար անհրաժեշտ գնաճի

բեկումնային մակարդակը: Ռեժիմի հիմնական առավելությունն այն է, որ հնարավորություն է ընձեռում կենտրոնական բանկերին համարժեք քայլեր ձեռնարկելու տնտեսության ներքին ցնցակաթվածների ի հայտ գալու դեպքում: Փաստորեն փողի ագրեգատների կառավարման ճանապարհով հնարավոր է ճկուն արձագանքել փոխարժեքի և տնտեսական աճի կարճաժամկետ տատանումներին, իսկ գների կայունությունն ձեռք է բերվում մակրոտնտեսական հաշվեկշռվածության ապահովումից հետո: Այս ռազմավարության առավելություն կարելի է համարել նաև.

- անկախ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու հնարավորությունը,
- նպատակի վերաբերյալ անմիջապես տեղեկատվություն ստանալու հնարավորությունը:

Դրամական ագրեգատների նպատակադրումն ունի մեկ թերություն. վերջնական նպատակի և նպատակադրվող դրամական ագրեգատի միջև պետք է գոյություն ունենա հստակ և հուսալի կապ: Եթե վերջնական և միջանկյալ նպատակների միջև կապը թույլ է, ապա ռեժիմի գործունակությունը խաթարվում է: Այս ռազմավարությունը հատկապես արդյունավետ է գործում անցումային երկրներում: Ռազմավարության հաջող իրականացումը պայմանավորված է որոշ հանգամանքներով. նախ՝ կարևոր է գնաճի և դրամական ագրեգատների միջև կայուն կապի ապահովումը, երկրորդ՝ ԿԲ-ն պետք է կարողանա լիարժեք կառավարել դրամական ագրեգատները, քանի որ վարկերի, ավանդների նկատմամբ պահանջարկի և առաջարկի, փողի զանգվածի կառուցվածքի, դոլարայնացման մակարդակի զգալի փոփոխությունների հետևանքով նկատելիորեն նվազում է կանխատեսելիության աստիճանը:

Գնաճի նպատակադրումը. 1990-ական թվականներից Նոր Զելանդիան, Շվեդիան, Ավստրալիան և Իսպանիան որդեգրեցին գների նպատակադրման ռեժիմը: Գնաճի նպատակադրումը դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու ծրագիր է, որը բնութագրվում է գնաճի՝ մեկ տարվա կամ որոշակի ժամանակահատվածի պաշտոնական ծրագրային ցուցանիշի հրապարակային հայտարարմամբ:

Գնաճի նպատակադրումը ենթադրում է գնաճի նպատակային ցուցանիշի սահմանում, գնաճի կանխատեսում նույն ժամանակահատվածի համար, նպատակաուղղված քաղաքականության իրականացում՝ ծրագրային և կանխատեսված ցուցանիշների միջև շեղումը վերացնելու նպատակով: Գնաճի նպատակադրման ռազմավարության ժամանակ կարևորվում են նպատակադրման հետևյալ չափորոշիչները.

- գնաճի կողմնորոշիչ նպատակային մակարդակի սահմանումը,
- գնաճի կողմնորոշիչ մակարդակի կետի կամ միջակայքի որոշումը,
- գնաճի նպատակային ցուցանիշի սահմանումը,
- ժամանակային հորիզոնի սահմանումը,
- գնաճի նպատակադրման իրավասու սուբյեկտի որոշումը:

Զարգացած երկրներում գնաճի կողմնորոշիչ մակարդակը տատանվում է 0-3%-ի սահմաններում: Որոշ երկրներ սահմանում են կոնկրետ կողմնորոշիչ նպատակային կետ, որոշներն էլ՝ որոշակի միջակայք: Միջակայքի սահմանումն էական է, քանի որ նույնիսկ զարգացած երկրներում նեղ միջակայքի պահպանումը կապված է համաշխարհային շուկայում մի շարք կարևորագույն արտադրատեսակների գների կտրուկ փոփոխությունների կանխատեսման հետ, որը բարդ գործընթաց է, իսկ լայն միջակայքը բացասական կարծիք է ձևավորում տվյալ երկրի դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնող սուբյեկտի վերաբերյալ: Նպատակային կետի պահպանումն առավել ևս դժվար է, այդ պատճառով որոշ երկրներ սահմանում են գնաճի նպատակադրման առավելագույն կետ:

Որպես գնաճի նպատակային ցուցանիշ՝ հիմնականում ընդունվում է ՍԳԻ-ն, չնայած այն հանգամանքին, որ լիարժեք չի արտահայտում գնաճի ընդհանուր չափը:

Ժամանակային հորիզոն սահմանվում է 1-ից 3 տարին: Զարգացած երկրների մի մասը ժամանակային հորիզոն ընդհանրապես չի սահմանում:

Որպես գնաճի նպատակադրման իրավասու սուբյեկտ սովորաբար հանդես է գալիս տվյալ երկրի ԿԲ-ն: Եթե այն չունի անհրաժեշտ մակարդակի հայեցողականություն, գնաճի նպատակադրումը կառավարվում է կառավարությունների կողմից (Ավստրալիա, Մեծ Բրիտանիա), որոշ երկրներում էլ ԿԲ-ն կառավարության հետ համատեղ (Կանադա, Նոր Զելանդիա):

Այս ռազմավարության առավելություններն են.

- նպատակի պարզությունը և հստակությունը,
 - անկախ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու հնարավորությունը,
 - դրամական զանգվածի և գնաճի մակարդակի միջև հստակ կապի գոյության ոչ պարտադիր լինելը,
 - ԿԲ նկատմամբ վստահության աճը:
- Թերություններն են.
- նպատակի վերաբերյալ ուշացած տեղեկատվությունը,

- համախառն արդյունքի տատանողական աճը, եթե դիտարկվում է միայն գնաճի մակարդակը,
- դրամավարկային կանոնների կոշտությունը:

Տարբերակում են գնաճի նպատակադրման ռազմավարության *ամբողջովին կայացած, էկլեկտիկ և թեթև* ռեժիմներ: Ամբողջովին կայացած ռեժիմ ընդունում են այն երկրները, որտեղ ԿԲ-ները վարում են թափանցիկ քաղաքականություն, ունեն վստահության միջինից բարձր աստիճան, հստակ պահպանում են նպատակային ցուցանիշը: Այսպիսի ռազմավարություն ընտրած երկրներում ֆինանսական շուկաները զարգացած են, գործում են տոկոսադրույքների միջոցով ազդող փոխանցման մեխանիզմները, գործառնական նպատակ է տոկոսադրույքը: Այդպիսի երկրներ են Նոր Զելանդիան, Կանադան, Մեծ Բրիտանիան, Չեխիան, Հունգարիան, Լեհաստանը:

Էկլեկտիկ /հայեցողական/ ռեժիմ ընդունած երկրների ԿԲ-ների նկատմամբ վստահությունն այնքան բարձր է, որ կարելի է գների կայունությունն ապահովել առանց հստակ միջանկյալ նպատակի հայտարարման: Գնաճի ցածր մակարդակը և, ընդհանրապես, ֆինանսական կայունության բարձր աստիճանը մակրոտնտեսական կայունության ապահովման ճկուն հնարավորություններ է ընձեռում:

Թեթև նպատակադրում ընդունած երկրների ԿԲ-ների առջև ծառացած են գնաճի նպատակային ցուցանիշի ապահովմանը խոչընդոտող մի շարք հիմնախնդիրներ: Այդպիսի երկրներում գործառնական նպատակ են ընդունվում ինչպես փողի ագրեգատները, այնպես էլ տոկոսադրույքները, հաճախակի կիրառվում են արտարժույթի առք ու վաճառքի գործառնությունները:

1996թ. «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով ՀՀ ԿԲ գլխավոր խնդիրը ՀՀ-ում գների կայունության ապահովումն է: ՀՀ ԿԲ-ին հաջողվել է ապահովել գլխավոր նպատակի իրականացումը, և գների մակարդակը ցուցաբերել է կայուն վարքագիծ⁵:

ՀՀ կենտրոնական բանկն իր հիմնական նպատակը իրականացնելու համար սահմանում է միջանկյալ նպատակ: Սկզբնական շրջանում որպես միջանկյալ նպատակ էին ընտրվել փողի ագրեգատները: Փողի ագրեգատների նպատակադրումը ենթադրում էր փողի ագրեգատների քանակական սահմանափակումներ՝ գների կայունության ապահովման համար: Սա արդյունավետ ռազմավարություն էր անցումային շրջանում գտնվող տնտեսության համար, որտեղ անխուսափելի էին առաջարկի և պահանջարկի ցնցակաթվածները: Սահմանափակված լինելով գների կայունության ապահովման պահանջով՝ ՀՀ ԿԲ-ն պարբերաբար վերանայել է փողի ագ-

⁵ Տե՛ս ՀՀ ԿԲ տարեկան հաշվետվությունները:

րեզատների նպատակային ցուցանիշը՝ բացատրություն տալով հասարակությանը, ՀՀ Ազգային ժողովին, միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններին: Հայեցողականությունը պայմանավորված է եղել փողի ագրեգատների և գնաճի միջև անկայուն կապով, փողի պահանջարկի տատանողական վարքագծով, արտաքին ցնցակաթվածներով, գնաճի վրա ոչ մոնետար գործոնների զգալի ազդեցությամբ: Մասնավորապես՝ 2005 թվականի ընթացքում արտարժույթի ներհոսքի պայմաններում դրամի փոխարժեքն արժևորվել է, ինչը հանգեցրել է փողի պահանջարկի կտրուկ աճի: Հաշվի առնելով դրամավարկային ցուցանիշների ծրագրային զգալի շեղումները՝ ԿԲ-ն տարվա երկրորդ կեսից վերանայել է դրամավարկային ցուցանիշների ծրագրային մակարդակները /խթանող դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու նկատառումով/: Նման իրավիճակում փողի ագրեգատների նպատակադրումը չէր կարող լինել վստահելի խարիսխ և ՀՀ ԿԲ առջև ծառացել էր նոր ռազմավարության ընտրության խնդիր: 2006թ-ից ՀՀ կենտրոնական բանկը փոխել է դրամավարկային քաղաքականության ռազմավարությունը՝ փողի ագրեգատների նպատակադրման ռազմավարությունից անցնելով գնաճի նպատակադրման ռազմավարության: Փաստորեն, վերջնական նպատակն ընդունվել է գնաճի նպատակային մակարդակը, իսկ որպես անվանական խարիսխ՝ գնաճի կանխատեսվող մակարդակը: Ինստիտուցիոնալ պայմանների առումով ՀՀ ԿԲ-ն բավարարում է ռազմավարությանն առաջադրվող պահանջները: Գնաճի նպատակադրման ռազմավարության պայմանները դասակարգվում են ինստիտուցիոնալ, գործառնական և մակրոտնտեսական խմբերում:

Ինստիտուցիոնալ խումբ

1. Գների կայունությունը որպես ԿԲ գլխավոր նպատակի սահմանում:
2. Գնաճի ցուցանիշի, միջակայքի և ժամանակային հորիզոնի ընտրություն:
3. Քաղաքականության իրականացման հայեցողականություն:
4. Թափանցիկություն և հաշվետվելիություն:
5. Գործառնական անկախություն:

Գործառնական խումբ

1. Գնաճի կանխատեսում:
2. Փոխանցման կառուցակարգի մասին հստակ պատկերացում: Մակրոտնտեսական խումբ
1. Զարգացած ֆինանսական շուկա:
2. Ֆիսկալ դոմինանտության բացակայություն,

3. Ներքին և արտաքին կայունություն:⁶

Գնաճի կանխատեսումն իրականացվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի կախատեսող խմբի կողմից, որը սահմանում է գնաճի կանխատեսման եռամսյակային և ամսական ընթացակարգերը: Կանխատեսող խմբի գործունեությունը կարգավորվում է համապատասխան աշխատակարգով: Կանխատեսող խումբը գնաճի նպատակադրման ռազմավարության ներքո գնաճի և այլ մակրոտնտեսական ցուցանիշների ամսական և եռամսյակային կանխատեսումներն իրականացնող և ներկայացնող միավոր է, որի կազմում ընդգրկվում են. Կենտրոնական բանկի դրամավարկային քաղաքականության վարչության (ԴՔՎ) պետը (խմբի ղեկավար), ԴՔՎ ֆինանսական ծրագրավորման և կանխատեսումների, ՀՀ տնտեսության, ֆինանսական շուկայի վերլուծության և կարճաժամկետ ծրագրավորման, արտաքին տնտեսական հարաբերությունների բաժինների պետերը (անդամներ): Անհրաժեշտության դեպքում հրավիրվում են տնտեսագիտական հետազոտությունների, վիճակագրության, բանկային մեթոդաբանության և վերլուծությունների վարչությունների պետերը:

Գնաճի կանխատեսման եռամսյակային ընթացակարգով նախատեսվում է հինգ հանդիպում: Յուրաքանչյուր եռամսյակի վերջին ամսվա առաջին աշխատանքային օրը տեղի է ունենում առաջին հանդիպումը: Հստակեցվում են հաջորդ եռամսյակի գնաճի կանխատեսման ընթացքում քննարկվելիք խնդիրների ցանկը, ժամանակացույցը, խմբի անդամների պատասխանատվության շրջանակը: Քննարկվում են նաև տվյալ ժամանակահատվածում գնաճի մոդելի կիրառման առանձնահատկությունները: Առաջին հանդիպումից հետո երրորդ աշխատանքային օրը տեղի է ունենում երկրորդ հանդիպումը: Կանխատեսող խումբը ներկայացնում է տնտեսության իրական, արտաքին, հարկաբյուջետային և դրամավարկային հատվածների փաստացի զարգացումները, կատարվում է դրանց վերաբերյալ կարծիքների փոխանակում: Երրորդ հանդիպումը տեղի է ունենում երկրորդ հանդիպումից հետո հինգերորդ աշխատանքային օրը: Յուրաքանչյուր հատվածի համար պատասխանատու խմբի անդամը ներկայացնում է համապատասխանաբար տնտեսության իրական, արտաքին, հարկաբյուջետային և դրամավարկային հատվածների նախնական կարճաժամկետ կանխատեսումները, քննարկվում են յուրաքանչյուր հատվածի հնարավոր ռիսկերը:

⁶ Տե՛ս ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից գնաճի նպատակադրման ռազմավարության ընդունման հիմնավորում, էջ 9-15:

Կանխատեսող խմբի անդամներն ըստ գործող գնաճի մոդելի իրականացնում են գնաճի կանխատեսումներ, որոնք քննարկվում են չորրորդ հանդիպման ընթացքում, որը տեղի է ունենում երրորդ հանդիպումից հետո հինգերորդ աշխատանքային օրը: Այս հանդիպման ժամանակ անհրաժեշտության դեպքում ճշգրտվում են մոդելի արդյունքները: Չորրորդ հանդիպումից հետո երրորդ աշխատանքային օրը տեղի է ունենում հինգերորդ հանդիպումը, որի ընթացքում ամփոփվում են կանխատեսումների արդյունքները դրանք ճշգրտելով ԱՎԾ կողմից ստացված փաստացի նոր տվյալների հիման վրա: Յուրաքանչյուր հանդիպումից հետո կազմվում է արձանագրություն, դրանք կցվում են ԿԲ խորհրդին ներկայացվող փաստաթղթերի փաթեթին: Հինգերորդ հանդիպումից հետո երրորդ աշխատանքային օրը ԿԲ խորհուրդը նախնական քննարկում է ներկայացված փաթեթը: ԿԲ խորհրդի նախնական նիստից չորս աշխատանքային օր հետո կանխատեսող խումբը ներկայացնում է վերջնական փաթեթը, որը ներառում է նաև ընտրված սցենարը, դրամավարկային ամփոփագիրը և եռամսյակային ծրագրավորումը: Վերջիններս հիմք են ծառայում հաջորդ եռամսյակի դրամավարկային քաղաքականության ուղղությունների վերաբերյալ որոշման կայացման համար:

ԱՎԾ-ն յուրաքանչյուր ամիս հրապարակում է մակրոտնտեսական հիմնական ցուցանիշները: Ամսական ընթացակարգով յուրաքանչյուր ամսվա 22-ից 25-ը ընկած ժամանակահատվածում կանխատեսող խումբը հավաքվում է՝ մակրոտնտեսական փաստացի ցուցանիշները քննարկելու նպատակով: Քննարկումից հետո երրորդ աշխատանքային օրը տեղի է ունենում երկրորդ հանդիպումը, որտեղ ներկայացվում և քննարկվում են տեսակետներ եռամսյակային կանխատեսումների հնարավոր ճշգրտումների վերաբերյալ: Յուրաքանչյուր ամսվա սկզբին ԱՎԾ կողմից նախորդ ամսվա գնաճի փաստացի ցուցանիշի հրապարակումից երկու օր հետո կանխատեսող խումբը ԿԲ խորհրդին է ներկայացնում փաթեթ, որը ներառում է հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների փաստացի տվյալները, մակրոտնտեսական ցուցանիշների ճշգրտված կանխատեսումները, նախորդ ամսվա «դրամավարկային ամփոփագիրը», կարճաժամկետ իրացվելիության ծրագիրը: Սրանք հիմք են հանդիսանում ԿԲ խորհրդի կողմից Կենտրոնական բանկի գործիքների տոկոսադրույքների վերաբերյալ որոշումների կայացման համար:

6.4. Դրամավարկային քաղաքականության կանոնների կիրառման առանձնահատկությունները (Ֆրիդմենի, Թեյլորի և Մակ-Քելամի կանոնները)

Տնտեսագետների շրջանում ամենամեծ տարակարծություններն առաջանում են տնտեսական քաղաքականության բնույթի հարցերի շուրջ:

Ջոն Մեյնարդ Բեյնսի հետևորդներն այն կարծիքին են, որ անկայունությունը տնտեսությանը ներքնապես բնորոշ հատկություն է, և տնտեսությունը մշտապես ենթարկվում է ամբողջական առաջարկի և պահանջարկի ցնցակաթվածների, որոնք հանգեցնում են տնտեսական անկման: Անկման ժամանակաշրջանին բնորոշ են գործազրկության բարձր մակարդակը, հետևաբար բնակչության ցածր կենսամակարդակը: AD-AS մոդելի շրջանակներում դրանք ցույց են տալիս, թե դրամավարկային և հարկաբյուջետային միջոցառումներն ինչպես են կանխում անկումները:

Ջոն Մեյնարդ Բեյնսի հետևորդները հնարք գտնելու արվեստը ցուցադրում են առաջին հերթին տոկոսադրույքի օգնությամբ, քանի որ հենց տոկոսադրույքն է փոխում վարկի գինը, կարող է ավելացնել կամ կրճատել ներդրումները, այսինքն՝ փոխել գործարար ակտիվությունը: Այս տնտեսագետների կարծիքով խելամիտ չի լինի տնտեսական կարգավորման լծակներից հրաժարվելը:

Զժխտելով տոկոսադրույքի կարգավորիչ դերը, որը միայն կարճատև արդյունքներ է ապահովում, Միլտոն Ֆրիդմենը գտնում է, որ տնտեսությունը ներքնապես կայուն է: Եթե ժամանակ առ ժամանակ ենթարկվում է ուժեղ և վտանգավոր տատանումների, ապա պատճառն այն է, որ ճիշտ տնտեսական քաղաքականություն մշակելիս պետք է հաշվի առնել քաղաքականության հնարավորությունների սահմանափակությունը: Ըստ Միլտոն Ֆրիդմենի. «Մեզ իսկապես անհրաժեշտ է ոչ միայն տնտեսության նրբարվեստ կառավարում, հարանման այն հմուտ վարորդի գործողություններին, որ ղեկի սահուն շարժումներով խույս է տալիս ճանապարհի անհարթություններից, այլ նաև այն եղանակը, որով կարելի է դրամավարկային քաղաքականությունը որոշելու իշխանությամբ օժտված ուղևորին ետ պահել այն բանից, որ նա չկառչի ղեկից և մեքենան չգցի խրամառվի մեջ»: Նորդասականներն իրենց քաղաքականության գլխավոր գործիքը համարում են փողի զանգվածը, որը, ինչպես գիտենք, որոշում է գների մակարդակը: Մոնետարիստների կարծիքով դաշնային պահուստային համակարգի նպատակը պետք է լինի փողի առաջարկի հաստատումն աճի տեմպերի պահպանումը: Փողի առաջարկի տատանումների մեջ են նրանք տեսնում տնտեսական տա-

տանումների սկզբնաղբյուրը և այն կարծիքին են, որ փողի զանգվածի կայուն աճի պահպանումը հնարավորություն կտա կայունացնելու արտադրության ծավալները, զբաղվածության ցուցանիշներն ու գները: Ըստ նորոգասականների՝ ԿԲ կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը պետք է լինի պասիվ և հիմքում ունենա հետևյալ դրույթները.

- քանի որ բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորումը խարխլում է ողջ ֆինանսական համակարգը, տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ազգային արդյունքի բաշխման ու օգտագործման գործում պետության մասնակցության կրճատմանը,
- ըստ Միլտոն Ֆրիդմենի՝ անհրաժեշտ է փողի զանգվածն ավելացնել աստիճանաբար և իրավիճակային տատանումներից անկախ: Փողի ավելացման ուղենիշը պետք է լինի ՀՆԱ աճը՝ բացառելով տվյալ պահի համար առավել հարմար քաղաքականության ընտրության հնարավորությունը,
- Դաշնային պահուստային համակարգը պարտավոր է իր վրա վերցնել փողի զանգվածի կայուն աճն ապահովելու խնդիրը, և թույլ չտալ սեզոնային կամ այլ տատանումներ,
- ԴԴՀ-ին պետք է զրկել պարտադիր պահուստների նորմի կարգավորման հնարավորությունից: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է մտցնել վարկային ռեսուրսների 100%-անոց ապահովվածություն դեպոզիտային գումարներով:

Այսպիսով, ըստ Ֆրիդմենի, արժեթղթերի կայուն ապահովվածությունը և առևտրային բանկերին փող ստեղծելու հնարավորությունից զրկելը փակում է փողի լրացուցիչ էմիսիայի ուղիները: Այս կանոնները գործնական կիրառություն են գտել ԱՄՆ-ում և Անգլիայում: Փաստորեն, հարց է առաջանում՝ ո՞րն է փողի զանգվածի աճի թույլատրելի սահմանը: ԱՄՆ-ում մոնետարիստները գտնում են, որ դրա հիմքում պետք է դրվի ՀՆԱ 3% միջին տարեկան աճը, և դրամի շրջապտույտի արագության թեթևակի հեռանկարային միտումը՝ 1%, այսինքն՝ 4%:

Մ.Ֆրիդմենի կանոնը 1970-1980թթ. արևմտյան զարգացած երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների անկյունաքարերից էր: Սակայն ակադեմիական աշխարհում տեղի ունեցող վեճերի և գործնականում տվյալ կանոնի օգտագործման արդյունքում առաջացած մի շարք խնդիրների հետևանքով ներկայումս այդ կանոնը համարվում է կոշտ ու սահմանափակ: Արդյունքում առաջարկվեցին մի շարք *հետադարձ կապով* (feedback) կանոններ, որոնք պարունակում են վերջնական նպատակի տատանումներից

կախված գործիքի մակարդակի ճշգրտման գործակից: Այդպիսի կանոններից է Մակ-Քելամի կանոնը:

Անգլիացի տնտեսագետ Մակ-Քելամի կողմից 1988-1993թթ. կատարված հետազոտությունների արդյունքում Անգլիայի բանկին առաջարկվեց կիրառել դրամական բազայի կարգավորման հետևյալ կանոնը՝

$$b_t - b_{t-1} = \alpha - 1/16 * (Y_{t-1} - b_{t-1} - Y_{t-17} + b_{t-17}) + \lambda * (Y^* - Y)_{t-1}$$

որտեղ b -ն դրամական բազայի մակարդակի լոգարիթմն է, Y^* և Y -ը համապատասխանաբար ներուժային և փաստացի ՀՆԱ-ների մակարդակների լոգարիթմներն են: Բոլոր ցուցանիշները եռամսյակային կտրվածքով են:

Ինչպես երևում է կանոնից, առաջարկվում է դրամական բազայի աճը կախվածության մեջ դիտարկել հետևյալ երեք փոփոխականներից՝

1. α -ն հաստատուն է, որը հավասար է լրիվ զբաղվածության պայմաններում անվանական ՀՆԱ-ի ներուժային աճին (համապատասխանում է Ֆրիդմենի X % աճին): Անգլիայի բանկի համար այն կազմում է 0.01 (կամ եռամսյակում՝ 1%), որին համապատասխանում է տարեկան անվանական ՀՆԱ-ի 4% աճ, որից 2.25/2.5%-ը միջին հաշվով բաժին է ընկնում իրական ՀՆԱ-ի աճին, իսկ 1.25/1.5%-ը՝ զմաճին:

2. Երկրորդ բաղադրատարրը ճշգրտում է դրամական բազայի աճը հարթեցված դրամի շրջապտույտի արագության չափով: Մակ-Քելամն առաջարկում է յուրաքանչյուր եռամսյակի համար այն հաշվարկել նախորդ 4 տարիների ընթացքում դրսևորված վարքագծի սահող միջինի չափով: Միջինացման այդպիսի երկար ժամկետը պայմանավորված է նրանով, որ հարթեցումը պետք է ընդգրկի ոչ թե պարբերաշրջանային, այլ ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները:

3. Երրորդ գործոնն ապահովում է հետադարձ կապը ՀՆԱ-ի պարբերաշրջանային տատանումների և դրամավարկային քաղաքականության միջև: Հենց այս գործոնի միջոցով էլ վերոնշյալ կանոնը տարբերվում է Ֆրիդմենի X %-անոց աճի կանոնից:

λ գործակիցն իրենից ներկայացնում է հետադարձ կապի գործակից, որի մեծությունից է կախված այն արագությունը, որով պետք է արձագանքի դրամավարկային քաղաքականությունը ՀՆԱ-ի պարբերաշրջանային տատանումներին: Լամբդան ընդունում է (0;1) միջակայքում ընկած արժեքներ, որոնք էլ ապահովում են կանոնի դինամիկ կայունությունը և հավասարակշռությունը:

Y^* -ը համարվում է կայուն 0.01 (կամ եռամսյակը՝ 1%-ով) աճող ՀՆԱ-ի մակարդակ և հաշվարկվել է հետևյալ բանաձևով՝

$$Y_t^* = Y_{t-1} + 0.01$$

Համաձայն Մակ-Քելամի, նույնիսկ գնաճի մակարդակը կառավարող երկրներում անհրաժեշտ է վերջնական նպատակ ընդունել անվանական ՀՆԱ-ն, քանի որ դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը գնաճի վրա միջնորդավորվում է անվանական ՀՆԱ-ով, ուստի գնաճն առաջանում է փաստացի ամբողջական պահանջարկի և լրիվ զբաղվածության ներուժային ՀՆԱ-ի մակարդակների միջև եղած ճեղքվածքի արդյունքում:

Թեյլորի կանոնն իրենից ներկայացնում է ԱՄՆ ԴՊՀ-ի կողմից տրամադրվող վարկերի անվանական տոկոսադրույքի կառավարման կանոն՝ կախված հետևյալ գործոններից.

1. փաստացի գնաճի մակարդակ,
2. իրական տոկոսադրույքի հավասարակշիռ մակարդակ:

Թեյլորի կանոնը ենթադրում է, որ դրամավարկային քաղաքականության մշակման և իրականացման ժամանակ գլխավոր դերը պատկանում է իրական տոկոսադրույքին, որն իր ազդեցությունն է ունենում երկրի տնտեսական ակտիվության մակարդակի վրա: Սակայն ԿԲ կողմից կառավարվում է և գործիք է հանդիսանում ոչ թե իրական, այլ անվանական տոկոսադրույքը, ուստի դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելիս անհրաժեշտություն է առաջանում հաշվի առնել նաև գնաճի մակարդակը:

Այսպես, երբ երկիրը գտնվում է իր հնարավորությունների ներուժային մակարդակում, Թեյլորի կանոնը առաջարկում է անվանական տոկոսադրույքը կառավարել գնաճի մակարդակից գծային կախվածությամբ՝ իրական տոկոսադրույքը պահելով հաստատուն մակարդակի վրա:

Թեյլորի կողմից առաջարկված կանոնը հիմնված է որոշ եթադրությունների վրա և ունի կոնկրետ քանակական արտահայտություն.

$$r_t = p_t + 2 + 0.5 \cdot (p_t - 2) + 0.5 \cdot [(Y_t - Y_t^*) / Y_t^*];$$

որտեղ

r –ը ԴՊՀ-ի տոկոսադրույքն է,

p –ն՝ ՀՆԱ դեֆլատորը,

Y և Y^* –ը՝ համապատասխանաբար փաստացի և ներուժային (օպտիմալ) ՀՆԱ-ների մակարդակներն են:

6.5. Դրամավարկային քաղաքականության հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում և կիրառում

Հայաստանի Հանրապետությունում դրամավարկային հատվածը երկաստիճան բանկային համակարգի դասական օրինակ է: Համակարգի առաջին աստիճանը, որպես համակարգի գործունեությունը կարգավորող մարմին, Կենտրոնական բանկն է, երկրորդը՝ առևտրային բանկերը: Նշվածը հաշվի է առնվում նաև դրամավարկային հատվածի կանխատեսման ժամանակ՝ քայլերի հետևյալ հերթականությամբ.

1. Բանկային համակարգի դրամավարկային ամփոփ ցուցանիշների կանխատեսում,

- փողի պահանջարկի (փողի զանգված) կանխատեսում, որն իրականացվում է.
 - փողի պահանջարկի ֆունկցիայի գնահատման ճանապարհով,
 - դրամի շրջապտույտի արագության վարքագծի գնահատման մոտեցմամբ:

2. Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշռային ցուցանիշների կանխատեսում

- փողի բազայի կանխատեսում, որը ներառում է.
 - բազմարկչի կանխատեսում,
 - փողի բազայի բաղադրատարրերի առանձին գնահատում:

Փողի պահանջարկի կանխատեսում

Դրամավարկային քաղաքականության մշակման արդյունավետությունը մեծապես կախված է փողի պահանջարկի կանխատեսելիության աստիճանից: Փողի պահանջարկի կանխատեսումը, որպես կանոն, իրականացվում է կամ ռեգրեսիոն վերլուծության միջոցով փողի պահանջարկի ֆունկցիայի գնահատմամբ, կամ դրամի շրջապտույտի արագության վարքագծի վերլուծության մեթոդով:

Համաձայն փողի քանակական տեսության՝ փողի պահանջարկի ֆունկցիան ընդհանուր առմամբ ունի հետևյալ տեսքը՝

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(Y, R)$$

$\left(\frac{M}{P}\right)^d$ – մ փողի իրական պաշարի պահանջարկն է, որտեղ M -ն արտահայտում է փողի ագրեգատների ամբողջությունը, իսկ P -ն՝ գների մակարդակն է,

Y –ն՝ իրական ՀՆԱ ծավալը,

R–ը՝ փողի այլընտրանքային ծախսի ցուցանիշը (հիմնականում տոկոսադրույքը):

Կանխատեսումների և գործոնային վերլուծությունների ժամանակ ընդունված է փողի պահանջարկը դիտարկել իրական արտա-

հայտությամբ՝ $\left(\frac{M}{P}\right)^d$ այն պատճառով, որ գները, որպես այդպի-

սիք, դրամի առաջարկի հետևանք են, և հավասարումը ճշգրիտ տեսք չի ունենա, եթե հավասարման աջ կողմում անկախ փոփոխականները մասնակցեն անվանական մեծություններով:

Այս տեսքի ֆունկցիայի կիրառման ամենատարածված տարբերակը նշված փոփոխականների, բացառությամբ R-ի, լոգարիթմների օգտագործումն է, որի դեպքում «α» գործակիցներն արտահայտում են արտածին (էկզոգեն) և ներծին (էնդոգեն) փոփոխականների ճկունությունները՝

$$\ln\left(\frac{M}{P}\right)_t^{D*} = \alpha_1 \ln Y_t + \alpha_2 R_t + \alpha_0$$

Շատ դեպքերում փողի այլընտրանքային ծախսը բնութագրելու համար չեն սահմանափակվում մեկ փոփոխականով:

Փողի շրջապտույտի արագության կիրառման մեթոդը

Էմպիրիկ ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվում է, որ անցումային տնտեսություններում փողի պահանջարկի և քաղաքականության նպատակների (մասնավորապես՝ գներ և տնտեսական աճ) միջև կախվածության աստիճանը հաճախակի փոփոխվում է: Դա հիմնականում բացատրվում է տնտեսության կարճաժամկետ անկայուն դրսևորումներով և կառուցվածքային բարեփոխումներով, որոնք, որպես կանոն, հանգեցնում են փողի պահանջարկի երկարաժամկետ փոփոխությունների:

Մյուս կողմից, ֆունկցիայի բնութագրիչների փոփոխության պատճառ է նաև դիտարկվումների (թվային շարքերի) սահմանափակությունը: Սա էական հանգամանք է, որը շատ դեպքերում կասկածի տակ է դնում գնահատականի հավաստիությունն ու իրատեսությունը: Նման պարագաներում ընդունված է կիրառել փողի շրջապտույտի արագության վարքագծի ուսումնասիրության հիման վրա արվող դատողությունների մեթոդը: Անցումային տնտեսություններում փողի շրջապտույտի արագությունը, որպես կանոն, դրսևորում է նվազման միտումներ, և ցուցանիշի կանխատեսման ժամանակ այդ թեզը հաշվի է առնվում: Այսպիսով, նախ փորձագիտական կամ տրենդային վերլուծության միջոցով կանխատեսվում է փողի շրջա-

պտույտի արագությունը, այնուհետև ՀՆԱ-ն հարաբերելով գնահատված մակարդակին՝ ստանում ենք փողի պահանջարկը:

Դրամավարկային հատվածի կանխատեսումը ՀՀ ԿԲ-ում ⁷

Փողի զանգվածի կանխատեսումն իրականացվում է դրամի նկատմամբ պահանջարկի ֆունկցիայի գնահատման և արտարժույթային դեպոզիտների կանխատեսման միջոցով: 2002 թվականի համար դրամի նկատմամբ պահանջարկի կանխատեսումները կատարվել են ADL (Autoregressive Distributed Lags) ռեգրեսիոն մոդելի միջոցով, որի հիմքում ընկած է հետևյալ ռեգրեսիոն հավասարումը.

$$M_2 = c + \alpha_1 M_{2,t-1} + \beta_0 \text{GDP} + \beta_1 \text{GDP}_{t-1} + \gamma_0 \text{DEF} + \gamma_1 \text{DEF}_{t-1}$$

որտեղ

M_2 -ը իրական դրամային զանգվածն է,

GDP- ն՝ իրական ՀՆԱ-ն,

DEF-ն՝ ՀՆԱ դեֆլյատորը:

Փողի զանգվածը կանխատեսելուց հետո հաշվարկվում է փողի շրջապտույտի արագության ցուցանիշը՝ որպես ՀՆԱ-ի և փողի զանգվածի հարաբերություն: Փողի շրջապտույտի արագության ստացված մեծությունը պետք է համապատասխանի դրամավարկային հատվածի ընդհանուր զարգացումների, դրամավարկային և մասնավոր հատված կապի վերաբերյալ նախապես ունեցած կամ ծրագրավորման արդյունքում ի հայտ եկող պատկերացումներին: Հակառակ դեպքում կանխատեսված ցուցանիշները կարիք ունեն վերանայման:

Փողի բազայի կանխատեսումն իրականացվում է երկու եղանակով.

- փողի բազայի առանձին բաղադրատարրերի գնահատման ճանապարհով:
- բազմարկչի կանխատեսման միջոցով:

Փողի բազմարկչի կանխատեսման հնարավոր տարբերակներից մեկը հիմնվում է բազմարկչի գործոնային $M = m \cdot B$ վերլուծության վրա: Բազմարկչի կանխատեսումը հնարավորություն է տալիս նույնության միջոցով ստանալու փողի բազան (հնարավոր է նաև հակառակ տարբերակը՝ ըստ տարրերի կանխատեսվում է բազան և այնուհետև հաշվարկվում է բազմարկիչը)

$$B = \frac{M}{m}$$

որտեղ՝

⁷ Տե՛ս «2002թ. դրամավարկային քաղաքականության ծրագիր»:

Ե-ն՝ փողի բազան է,
Մ-ը՝ փողի զանգվածը,
Թ-ը՝ փողի բազմարկիչը:

Փողի բազայի գնահատման երկրորդ տարբերակի ժամանակ կանխատեսվում են կամ բազայի կառուցվածքային տարրերն առանձին (կանխիկ և թղթակցային հաշիվներ), կամ ագրեգատի ակտիվային կողմը՝ ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվները (ՉԱԱ) և զուտ ներքին ակտիվները (ՉՆԱ):

ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվները համախառն արտաքին ակտիվների և համախառն արտաքին պարտավորությունների տարբերությունն են, և արտացոլում են արտաքին աշխարհի նկատմամբ Կենտրոնական բանկի դերը:

Չուտ ներքին ակտիվների ցուցանիշը դրամավարկային քաղաքականության իրականացման համար կարևոր վերլուծական ցուցանիշ է, որը բացահայտում է արտաքին հատվածի գործոնների ազդեցությունը դրամավարկային ոլորտի վրա: Այն մասնավորապես հնարավորություն է տալիս գնահատելու փողի բազայի առաջացումը պայմանավորված ԿԲ կողմից զուտ արտաքին ակտիվների ձեռքբերմամբ:

Չուտ ներքին ակտիվներն իրենցից ներկայացնում են հետևյալ տարրերի գումարը.

- զուտ պահանջներ կառավարությանը,
- ՀՀ բանկերին ԿԲ պահանջների և բանկերի ժամկետային ավանդների, բանկերի հետ հակադարձ ռեպո համաձայնագրերի, արտարժույթի տրամադրման սվոփների տարբերություն,
- զուտ այլ ակտիվներ:

Փողի բազան կանխատեսվում է ըստ պասիվային բաղադրատարրերի: ԿԲ-ից դուրս կանխիկը հաշվարկվում է որպես շրջանառության մեջ եղած կանխիկ դրամի և բանկերի դրամարկղի միջոցների տարբերություն: «Կանխիկ շրջանառության մեջ» հոդվածը կանխատեսվում է որպես փողի զանգվածի տարր, իսկ ինչ վերաբերում է բանկերի դրամարկղի միջոցներին, ապա դրանք հաշվարկելու համար կրկին հիմք է ընդունվում նախորդ տարիներին գրանցված միջին մակարդակը: Թղթակցային հաշիվները հաշվարկվում են որպես պարտադիր պահուստավորման և ավելցուկային պաշարների հանրագումար:

Պարտադիր պահուստավորման միջոցների հաշվարկման համար արդեն կանխատեսված դրամային և արտարժույթային ավանդների ընդհանուր մեծության վրա կիրառվում է պարտադիր պահուստավորման նորմ: Այնուհետև ստացված մեծությունը ճշգրտվում է

ոչ գործակալների ներգրավված միջոցների և փողի զանգվածի այլ տարր չհանդիսացող, բայց պահուստավորման ենթակա միջոցների հնարավոր ծավալով, որի կշիռը պահուստավորման ենթակա միջոցների ծավալում դիտարկվում է անփոփոխ: Ավելցուկային պաշարների կանխատեսման ժամանակ որոշիչ գործոն է դիտարկվում ներգրավված ավանդների ընդհանուր ծավալը: Այդ մոտեցումը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ ավելցուկային պաշարների առաջնահերթ նշանակությունն առկա պարտավորությունների ընթացիկ սպասարկումն է:

Դրամական ագրեգատների կառուցվածքային տարրերը կանխատեսելուց հետո հաշվարկվում են փողի և դրամային բազմարկիչները, որոնց վարքագծերի ուսումնասիրության արդյունքներից ելնելով հնարավոր է ճշգրտումների կարիք առաջանա մինչ այդ արված դատողություններում:

6.6. Հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգումը

Անցումային և զարգացող երկրներում դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը կախված է նաև կենտրոնական բանկի և կառավարության քաղաքականության համակարգման մակարդակից, ԿԲ անկախության աստիճանից: Մակրոտնտեսական քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրներից մեկը դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների կոորդինացումն է՝ կայուն զմեռի և նպաստավոր արտաքին դիրքի պայմաններում տնտեսական աճ ապահովելու նպատակով: Դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականության փոխներգործության հիմնական ոլորտը բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորումն է և դրամական բազայի կառավարումը: Դրամավարկային քաղաքականության ուղղվածությունն (ընդլայնողական կամ զսպողական) ազդում է բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման հնարավորությունների վրա՝ փոփոխելով պետական պարտքի սպասարկման ծախսերը, ընդլայնելով կամ սահմանափակելով ֆինանսական հնարավոր աղբյուրները: Միևնույն ժամանակ, կառավարության ֆինանսավորման միջոցների նկատմամբ պահանջը և ֆինանսավորման ռազմավարությունը կարող են սահմանափակել ԿԲ գործառնական անկախությունը:

Եթե դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունները համակարգված չեն, կարող են տեղի ունենալ հետևյալ դեպքերը.

Երբ կենտրոնական բանկը լիովին անկախ է իր որոշումները կայացնելիս, կարող է որոշել դրամական բազայի աճի սահմանաչափը՝ անկախ կառավարության ֆինանսավորման պահանջներից: Այս դեպքում պետական բյուջեի պակասուրդը կֆինանսավորվի միայն ներքին և արտաքին ֆինանսական շուկաների միջոցով, ինչը կսահմանափակի բյուջեի պակասուրդի չափը: Արդյունքում կմեծանա կառավարության կախվածությունն արտաքին ֆինանսավորումից, իսկ ներքին պարտքի մեծացմամբ պայմանավորված՝ կարող են բարձրանալ իրական տոկոսադրույքները: Նշված հետևանքներից խուսափելու համար կառավարությունը կամ պետք է մեծացնի եկամուտները, կամ կրճատի ծախսերը:

Երբ լիովին անկախ է կառավարությունը, վերջինս կարող է որոշել բյուջեի պակասուրդի մեծությունը՝ առանց ԿԲ հետ խորհրդակցելու: Այսինքն՝ պետական արժեթղթերով նախատեսված պակասուրդի չֆինանսավորված մասը պետք է ֆինանսավորի ԿԲ-ն՝ դրամական բազայի աճի միջոցով: Եթե բազայի նման աճը հանգեցնում է իրական փողի պահանջարկի նկատմամբ առաջարկի գերազանցման, գնաճի՝ արտաքին պահուստների նկատմամբ ճնշումը կմեծանա: Բարձր գնաճը կսահմանափակի ֆինանսական շուկայի զարգացումը:

Երբ անկախ են և՛ կառավարությունը, և՛ կենտրոնական բանկը, ապա այս դեպքում կառավարությունը և ԿԲ-ն կարող են կայացնել ոչ հետևողական որոշումներ բյուջեի պակասուրդի չափի և դրամական բազայի աճի վերաբերյալ: Պակասուրդի այն մասը, որը չի ֆինանսավորվում սենյորաժի միջոցով, կառավարությունը պետք է ֆինանսավորի պետական արժեթղթերի միջոցով: Եթե ֆինանսական շուկան զարգացած չէ, նման ճանապարհով անհրաժեշտ ֆինանսավորում ապահովել չի հաջողվի: Եթե դրան ավելացնենք նաև արտաքին վարկեր ներգրավելու սահմանափակ հնարավորությունը, ապա պարզ կդառնա, որ կամ կառավարությունը, կամ կենտրոնական բանկը որոշ չափով պետք է զիջեն իրենց անկախությունը, այսինքն՝ տեղի կունենա վերոնշյալ դեպքերից մեկը:

Նկարագրված բոլոր դեպքերի պայմաններում դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համակարգումը կհանգեցնի լավագույն արդյունքների:

Դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համակարգումը կատարվում է ամսական, եռամսյակային և տարեկան ծրագրերի մշակման, ճշգրտման և իրականացման գործըն-

թացում: Կենտրոնական բանկը ՀՀ կառավարության հետ համատեղ մշակում է տնտեսական և ֆինանսական ծրագրեր, ինչպես նաև աջակցում է դրանց իրագործմանը, եթե դրանք չեն հակասում ԿԲ նպատակներին: Դրամավարկային քաղաքականության ծրագրի մշակման ընթացքում ԿԲ-ն խորհրդակցում է Կառավարության հետ:

Դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համակարգման հիմքը ՀՀ կենտրոնական բանկի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից համատեղ մշակված և ընդունված «ՀՀ կենտրոնական բանկի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության միջև փոխհարաբերությունների վերաբերյալ կանոնակարգը» է, որի համաձայն՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության լիազոր ներկայացուցիչները որոշակի ժամանակացույցով քննարկում են դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների վերոհիշյալ ծրագրերը և մասնակցում քաղաքականությունների իրագործման ընթացքը վերահսկող մշտական համաձայնագրովի աշխատանքներին՝ պաշտպանելով իրենց գերատեսչությունների շահերը և բարձրացնելով մասնագիտական հարցեր:

Պետք է նշել, որ դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համակարգման գործընթացում գոյություն ունեն մի շարք հակասություններ:

Դրամավարկային քաղաքականությունն իր նպատակներին հասնում է դրամաշրջանառության կառավարման միջոցով, իսկ հարկաբյուջետայինը՝ հարկային դրույքաչափերի սահմանման միջոցով: Այստեղ խիստ դժվար է գտնել համակարգման այնպիսի աստիճան, որը նպաստի տնտեսության զարգացմանը և գների կայունության ապահովմանը: Դրամավարկային քաղաքականությունը ավելի մեղմ է և հեշտությամբ է կիրառվում արդեն կայացած տնտեսություն ունեցող երկրներում: Իսկ հարկաբյուջետային քաղաքականությունն իր բնույթով կոշտ է և արդյունավետ գործում է նաև անցումային տնտեսությամբ երկրներում: Այսինքն՝ եթե ընդունենք, որ փողի նկատմամբ պահանջարկին բնորոշ է կայունությունը և կանխատեսելիությունը, ապա կենտրոնական բանկը կարող է դրամավարկային քաղաքականության միջոցով կարգավորել տնտեսությունը, իսկ եթե երկրում առկա է տնտեսական, քաղաքական անկայունություն, հետևաբար ավելի հեշտ է տնտեսությունը կարգավորել հարկաբյուջետային քաղաքականության միջոցով: Դրամավարկային քաղաքականության դեպքում ԿԲ-ն իր ուղղակի և անուղղակի գործիքների միջոցով հետապնդում է որոշակի նպատակներ՝ տնտեսական աճի տեմպերի կարգավորում, գնաճի զսպում, գործազրկության կրճատում և այլն: Հարկաբյուջետային քաղաքա-

կանության դեպքում կառավարությունը նույն նպատակին ձգտում է հասնել պետական ծախսերի և եկամուտների կարգավորման միջոցով:

Այսպիսով, երկրի մակրոտնտեսական կայունության և հետագա տնտեսական աճի համար բարենպաստ պայմանների ձևավորման գործընթացում խիստ կարևոր է դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների արդյունավետ համակարգումը:

6.7. Կենտրոնական բանկի անկախության հիմնախնդիրը

Կենտրոնական բանկի անկախության հիմնախնդիրն ամենաբանավեճայինն է շուկայական տնտեսությամբ երկրներում: Դրանք տեսական և գործնական մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում մաս անցումային տնտեսությամբ երկրներում:

ԿԲ անկախությունը, սահմանված օրենսդրական եղանակով կամ ձևավորված տվյալ երկրի պատմական զարգացման ընթացքում, հնարավորություն է տալիս ԿԲ-ին անկախ լինելու քաղաքական իրավիճակից, պահպանելու ազգային արժույթի կայունությունը, ընտրելու դրամավարկային կարգավորման առավել արդյունավետ գործիքներ:

Որքան անկախ է կենտրոնական բանկը կառավարությունից, այնքան բարձր է գնաճի ծրագրային ցուցանիշի ապահովման հավանականությունը: Էմպիրիկ տվյալների հիման վրա կատարված վերլուծությունները ցույց են տվել կենտրոնական բանկի անկախության և ցածր գնաճի միջև ուղղակի կապը⁸: Բանկային համակարգի կառավարման համար անհրաժեշտ է, որ նրա վերին մակարդակում առկա լինի ուժեղ և անկախ կենտրոնական բանկ, և կենտրոնական բանկն իշխանության որևէ ճյուղից կախվածություն ունեցող մարմին դարձնելը դատապարտված է ձախողման և ռազմավարապես սխալ է:⁹

Կենտրոնական բանկի անկախության աստիճանի և տվյալ երկրի տնտեսության տարատեսակ առանձնահատկությունների միջև կապի առկայության վերաբերյալ տարբեր տեսաբանների կողմից իրականացվել են բազմաթիվ հետազոտություններ: Կատարված հետազոտությունների մեծ մասը ցույց տվեց, որ որոշակի կապ

⁸ St'u, Cukierman A., Central Bank Strategy, Credibility and Independence. Theory and Evidence, MIT press, 1998, էջ 430:

⁹ Ст'u Тосунян Г. А., Викулин А. Ю., Деньги и власть, Теория разделения властей и проблемы банковской системы. 3-е изд., перераб. и доп. Москва, "Дело" 2000, էջ 106:

և հարաբերակցություն առկա է միայն կենտրոնական բանկի անկախության մակարդակի և տվյալ երկրի տնտեսությունում արձանագրված գնաճի փաստացի ցուցանիշների միջև: Մյուս ցուցանիշների հետ կապված ուղղակի կախվածություն առկա չէ:¹⁰

«Անկախություն» հասկացությունը բավականին բարդ և բազմաբովանդակ է: Այն բնորոշվում է բազմաթիվ և տարատեսակ բաղկացուցիչ տարրերով և կարող է գնահատվել միայն օրենսդրությամբ ամրագրված որոշակի հանգամանքների առկայության պայմաններում:

Այնուամենայնիվ, գոյություն ունեն գնահատականներ, որոնք համեմատության մեջ ցույց են տալիս տարբեր երկրների կենտրոնական բանկերի անկախության աստիճանները¹¹: Քուլքերմանը մեծ նշանակություն է տալիս ոչ միայն օրենսդրական, այլ նաև փաստացի անկախության առկայությանը, որը հիմնականում չափվում է կենտրոնական բանկերի նախագահների հոսունությամբ:¹²

Կենտրոնական բանկերի զարգացման պատմության, ինչպես նաև պատմականորեն ձևավորված՝ նրանց կարգավիճակը բնորոշող և միայն այդ կարգավիճակին հատուկ համապատասխան գործառնությունների, լիազորությունների, խնդիրների և նպատակների առանձնահատկությունների թելադրանքով ստեղծվել և ներկայումս կենտրոնական բանկի կարգավիճակի գլխավոր գործոններից է նրա անկախությունը:

Կենտրոնական բանկերին տրամադրված անկախության աստիճանից է կախված դրանց կառավարման մարմինների անկախությունը: Այս տեսանկյունից տարբերակվում է՝

1. խնդրի անկախություն (goal autonomy),
2. նպատակի անկախություն (target autonomy),
3. գործիքների անկախություն (instrument autonomy),
4. սահմանափակ անկախություն (limited):¹³

Խնդրի անկախության տեսանկյունից կենտրոնական բանկը պատասխանատու է դրամավարկային քաղաքականության և փոխարժեքի (exchange rate) սահմանման համար կամ պարզապես

¹⁰ St'u, Rogoff K., Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence (Harvard University, CERP & NBER. 1991), էջ 25:

¹¹ St'u, Cukierman A., Miller J., Neyapti B., Central Bank Reform, Liberalization and Inflation in Transition Economies. An International Perspective, Journal of Monetary Economics 49, 2002:

¹² St'u, Cukierman A., Central Bank Strategy, Credibility and Independence. Theory and Evidence, MIT press, 1998, էջ 349-454:

¹³ St'u, IMF WP/05/183, Governance Structures and Decision-Making Roles in Inflation Targeting Central Banks, 2005, էջ 5-14 կամ IMF WP/04/226, Central Bank Governance: A Survey of Boards and Management Washington. D.C. IMF, 2004, էջ 9-15:

դրամավարկային քաղաքականության համար, եթե փոխարժեքը լողացող է:

Խնդրի անկախությունն, ըստ էության, կենտրոնական բանկին օժտում է օրենքով սահմանված մի քանի խնդիրներից մեկն ընտրելու կամ այն սահմանելու լիազորությամբ, եթե դա օրենքով սահմանված չէ: Խնդրի անկախությունը կենտրոնական բանկերին տրամադրում է անկախության ամենալայն աստիճանը (օրինակ՝ ԱՄՆ դաշնային պահուստային համակարգում):

Թերևս այստեղ անհրաժեշտ է տարբերակել կենտրոնական բանկի՝ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու անկախությունը՝ նպատակների ընտրության և գործիքների ընտրության անկախություններ: Առաջինի դեպքում կենտրոնական բանկն անկախ է քաղաքականության նպատակների սահմանման հարցում, երկրորդի դեպքում կամ կառավարությունը միայնակ, կամ էլ կենտրոնական բանկի համաձայնությամբ սահմանում է նպատակային ցուցանիշ, իսկ քաղաքականության իրականացման համար գործիքների ընտրության իրավունքը պատկանում է միայն կենտրոնական բանկին: Վերջինս կենտրոնական բանկին ավելի մեծ պատասխանատվություն է տալիս, քան նպատակների ընտրության անկախությունը և համապատասխանում է գնաճի նպատակադրման ռազմավարության պահանջներին: Սակայն գործիքների ընտրության անկախությունը գնաճի նպատակադրման իրականացման համար սահմանափակում չէ:

Գործիքի անկախությունը ենթադրում է, որ պետական իշխանության օրենսդիր կամ գործադիր բարձրագույն մարմինը կենտրոնական բանկի համաձայնությամբ սահմանում է դրամավարկային քաղաքականության նպատակը կամ փոխարժեքի ռեժիմը, իսկ կենտրոնական բանկն օժտված է դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու բավարար լիազորություններով՝ իր կողմից ընտրվող գործիքների միջոցով (օրինակ՝ Նոր Զելանդիան):

Սահմանափակ անկախությունը նշանակում է, որ կենտրոնական բանկը, փաստորեն, կառավարության գործակալությունն է: Կառավարությունը որոշում է ինչպես քաղաքականությունը, այնպես էլ ազդեցություն է ունենում դրա կատարման վրա: Այս ռեժիմը գործում է պլանային տնտեսություն ունեցող և զարգացող երկրներում:

Կենտրոնական բանկերի անկախության նշված ռեժիմն իր ազդեցությունն ունի ինչպես կենտրոնական բանկերի կառավարման մարմինների կառուցվածքի, այնպես էլ դրա գործառույթների և լիազորությունների ծավալի վրա:

Արտասահմանյան գրականության մեջ գոյություն ունեն կենտրոնական բանկի անկախության որոշման մի քանի տարբերակներ:

Տարբերում են կենտրոնական բանկի քաղաքական և տնտեսական անկախությունը կամ ինստիտուցիոնալ անկախությունը, անձնական անկախությունը, գործառութային (գործառնական) անկախությունը և ֆինանսական անկախությունը¹⁴: Կենտրոնական բանկի քաղաքական և տնտեսական անկախության դասակարգումն ամենաընդհանուրն է ընդունված այլ դասակարգումների մեջ և ներառում է վերջիններիս կողմից առանձնացված բազմաթիվ տարրեր: Քաղաքական անկախությունը վերաբերում է պետական իշխանության մարմինների հետ հարաբերությունների ոլորտին, իսկ տնտեսական անկախությունը կենտրոնական բանկի տնտեսական ինքնուրույնությանը և դրամավարկային քաղաքականության իրականացման համար անհրաժեշտ սեփական նյութական միջոցների առկայությանը:¹⁵

Տարբեր երկրների կենտրոնական բանկերի անկախության գնահատման գործոններից են, օրինակ, պետական այլ մարմինների՝ դրամավարկային քաղաքականությանը միջամտելու հնարավորությունը, կենտրոնական բանկի նպատակների և խնդիրների՝ օրենսդրորեն արտացոլված լինելու աստիճանը, կենտրոնական բանկի կառավարման համակարգի ձևավորման և գործունեության սկզբունքները, կենտրոնական բանկի և պետության՝ ի դեմս կառավարության, հարաբերությունների ֆինանսական և բյուջետային ոլորտները և այլն: Այս առումով կարելի է առանձնացնել այն տարրերը, որոնք միասին կազմում են «կենտրոնական բանկի անկախություն» հասկացությունը: Դրանք են ինստիտուցիոնալ անկախությունը, գործառութային անկախությունը, գործիքային անկախությունը, գույքային անկախությունը, բյուջետային անկախությունը, ֆինանսական անկախությունը և կադրային անկախությունը:¹⁶

Ինստիտուցիոնալ անկախությունը որոշվում է պետական իշխանության մարմինների և ընդհանրապես պետական ինստիտուտների համակարգում կենտրոնական բանկի զբաղեցրած դիրքով, ինչպես նաև այն հանգամանքով, թե կենտրոնական բանկը ներգրավված է պետության իշխանությունների բաժանման համակարգում, թե՛ ոչ:

Գործառութային անկախությունը նշանակում է որոշումների ընդունման ազատության այն աստիճանը, որի պայմաններում կենտ-

¹⁴ St'u C.C.A. van den Berg. Independence, Accountability and Governance models. DNB 2007, էջ 17:

¹⁵ «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական կարգավիճակը» ատենախոսություն, Բաբաջանյան Մ.Մ., Երևան 2007 թ., էջ 15-36:

¹⁶ St'u Тосунян Г.А., Викулин А.Ю., Деньги и власть, Теория разделения властей и проблемы банковской системы. 3-е изд., перераб. и доп., Москва "Дело" 2000, їз 109:

րոնական բանկը կարող է իր դրամավարկային քաղաքականությունն ուղղել օրենքով սահմանված նպատակներին: Իսկ գործիքային անկախությունը նշանակում է կենտրոնական բանկի՝ դրամավարկային քաղաքականության գործիքների օգտագործման ինքնուրույնության աստիճանը:¹⁷

Գույքային անկախությունը նշանակում է իրեն պատկանող գույքի տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման ընթացքում կենտրոնական բանկի ինքնուրույնության աստիճանը:

Կադրային անկախությունը նախ և առաջ բնորոշվում է կենտրոնական բանկի կադրերի ընտրության և նշանակման, նրանց պաշտոնավարման ժամկետի առանձնահատկություններով, ինչպես նաև կենտրոնական բանկի ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնող անձանց լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման հնարավորությամբ:

Գիտական գրականության մեջ առկա են նաև «կենտրոնական բանկի անկախություն» հասկացությունը բնութագրող տարրերի դասակարգման այլ տեսակներ: Օրինակ՝ գերմանացի հետազոտողներն առանձնացնում են «կենտրոնական բանկի անկախություն» հասկացության միայն երեք բաղադրատարրեր

- գործառության (ինստիտուցիոնալ) անկախություն,
- տնտեսական (գործիքային) անկախություն,
- կադրային անկախություն:

Կենտրոնական բանկի անկախությունն առաջին հերթին որոշվում է օրենսդրական ակտերով, «բանկի վարքի կոդեքսով», որով կարգավորվում են ԿԲ-ի և գործադիր իշխանության փոխհարաբերությունները, վեճերը լուծելու կարգը: Վեճեր, որոնք վերաբերում են դրամավարկային քաղաքականության նպատակներին և գործիքներին, պետական բյուջեի ֆինանսավորմանը ԿԲ մասնակցության աստիճանին, ԿԲ վերլուծության վարչության աշխատանքների բնույթին և որակին, ԿԲ ղեկավարի անձնական հատկանիշներին:¹⁸

Համաշխարհային պրակտիկայում 1990-ականների սկզբներից կենտրոնական բանկերը շուկայի և հասարակության հետ հաղորդակցման ձևերի մեջ կտրուկ շրջադարձ կատարեցին: Մինչ այդ կենտրոնական բանկերը հիմնականում «գաղտնապահ» կազմակերպություններ էին համարվում: Նրանք նախընտրում էին հասարակությանը ոչ միայն չիրազեկել իրենց նպատակների և ռազմավարությունների մասին, այլ նաև թողնում էին, որ շուկաներն իրենք

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 112, 126:

¹⁸ Տե՛ս Алберова И.М., Емцов Р.Г., "Государственная экономическая политика: опыт перехода к рынку" Под общей ред. проф. д.е.н. Сидоровича А.В., Москва, изд. "Дело и сервис" 1998 էջ 135:

գուշակեին, թե ինչպիսին է լինելու ԿԲ վարքագիծը: ԿԲ-ների գաղտնապահությունը հիմնականում մեկնաբանվում և բացատրվում էր այն հանգամանքով, որ նրանք աշխատում էին զերծ մնալ քաղաքական գործիչների ճնշումներից, որոնք, հիմնականում լինելով «կարճատես», կենտրոնական բանկերին ստիպում էին վարել հասարակության համար ոչ օպտիմալ քաղաքականություն: Այլ կերպ ասած՝ ԿԲ-ներն իրենց գաղտնապահությամբ փորձում էին զերծ մնալ քաղաքական գործիչների ոչ օբյեկտիվ ճնշումներից և լուծել քաղաքականության ժամանակային անհամապատասխանության խնդիրը:

1990-ականներից՝ գնաճի նպատակադրման ռազմավարության ձևավորումից սկսած, ԿԲ-ներն արմատապես փոխեցին ժամանակային անհամապատասխանության խնդրի լուծման իրենց մոտեցումները: Նրանք ընդունեցին, որ թափանցիկությունը և հասարակության ու շուկաների (մասնակիցների) հետ մշտական հաղորդակցումը դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետ իրականացման բանալին են: Այլ խոսքով՝ ԿԲ-ների համար, իրենց քաղաքականության իրականացման տեսանկյունից, հասարակությունը և շուկաները «գործընկերներ» են, որոնց հանդեպ ԿԲ-ն պետք է լինի որոշակիորեն թափանցիկ և հաշվետու:

Թափանցիկության հարցի նկատմամբ թե՛ ակադեմիական շրջանակները և թե՛ քաղաքականություն մշակողներն ունեն համընդհանուր մոտեցումներ, որոնք տեսականորեն և գործնականում հիմնավորվել են: Դրանք են՝¹⁹

- ԿԲ թափանցիկությունը հասարակության մեջ նվազեցնում է ասիմետրիկ տեղեկատվությունը, որի առկայության պարագայում տնտեսության տատանումներն ավելի մեծ են լինում: Թափանցիկության շնորհիվ ԿԲ քաղաքականության ուղղությունների և ձևավորված տնտեսական միջավայրի վերաբերյալ հասարակության պատկերացումները միասնականանում են:

ԿԲ-ն թափանցիկության միջոցով կարողանում է ավելի արդյունավետ իրականացնել դրամավարկային քաղաքականություն, քանի որ թափանցիկությունն ու հաշվետվելիությունը նպաստում են հասարակության գնաճային սպասումների ձևավորմանը:

ԿԲ գործունեության թափանցիկությունը, հատկապես երբ դա ուղեկցվում է նախապես հայտարարված նպատակի ձեռք-

¹⁹ Տե՛ս ԴՀ կենտրոնական բանկի թափանցիկության համապատասխանությունը համաշխարհային ստանդարտին, ԴՀ ԿԲ, 2008 թ. էջ 7-12:

բերմամբ, նպաստում է հասարակության կողմից ԿԲ քաղաքականության աջակցմանը և ԿԲ անկախության ամրապնդմանը: Իսկ վերջինս փոխշահավետ իրավիճակ է ԿԲ և հասարակության համար, քանի որ հասարակությունը ստանում է օպտիմալ քաղաքականություն իր բարեկեցության առումով, իսկ ԿԲ-ն նվազագույնի է հասցնում իր ծախսերն այդ քաղաքականությունն իրականացնելու համար:

Թափանցիկության մասին քննարկումների ժամանակ սկզբնական շրջանում հիմնականում շեշտադրվում էր ԿԲ դրամավարկային քաղաքականության իրականացման թափանցիկության խնդիրը: Հետագայում քննարկման առարկա դարձավ նաև ֆինանսական այլ հաստատությունների թափանցիկության խնդիրը, քանի որ ԿԲ դրամավարկային քաղաքականությունը կապված էր նաև ֆինանսական շուկայում քաղաքականություն իրականացնող այլ մարմինների քաղաքականության հաջողությունների հետ:

Երկրների համար համընդհանուր միասնական չափանիշներ սահմանելու համար ֆինանսական համակարգի թափանցիկության ստանդարտներ մշակվեցին Հաշվարկների միջազգային բանկի, Համաշխարհային բանկի, Միջազգային ֆինանսական կորպորացիայի, Լատինաամերիկյան կենտրոնական բանկերի կորպորացիայի և ակադեմիական փորձագետների կողմից (1998թ.): Հետագայում դրանք հավանության արժանացան ԱՄՆ Կառավարիչների խորհրդում և հաստատվեցին ԱՄՆ Միջանկյալ կոմիտեում (1999թ.): Ֆինանսական համակարգի թափանցիկության ստանդարտները կանոններ են, որոնք վերաբերում են միմյանց հետ կապակցված դրամավարկային և ֆինանսական քաղաքականությունների ոլորտներին:

Քանի որ Հայաստանում, բացի բանկային վերահսկողության, փողերի լվացման և վճարահաշվարկային համակարգերի կարգավորման ոլորտներից, 2006 թ-ից ՀՀ կենտրոնական բանկին վերապահվեցին նաև ֆինանսական շուկայի այլ հատվածների կարգավորման գործառնությունները, ապա կարելի է ասել, որ այս միջազգային ստանդարտները գրեթե ամբողջությամբ վերաբերում են ՀՀ ԿԲ թափանցիկությանը: Ներկայացնելով ԱՄՆ «Դրամավարկային և ֆինանսական թափանցիկության ստանդարտների» բոլոր ենթակետերը՝ յուրաքանչյուր ստանդարտի և ենթաստանդարտի համար կատարվել են հղումներ, թե ինչ օրենսդրական, ենթաօրենսդրական կամ այլ ակտով է սահմանված տվյալ ստանդարտին ՀՀ ԿԲ համապատասխանությունը, անհրաժեշտության դեպքում տրված են նաև մեկնաբանություններ:

Ըստ միջազգային չափանիշների՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը *թափանցիկ* կառույց է: Մասնավորապես՝ փաստաթղթում առկա 77 կետերից 73-ի պահանջներին կենտրոնական բանկը *լիովին է համապատասխանում*, 1-ին՝ *մասամբ*, իսկ 3 դրույթներում ամրագրված պահանջները *կիրառելի չեն* ՀՀ կենտրոնական բանկի համար:²⁰ ԿԲ թափանցիկությունը ԿԲ անկախության բնութագրիչներից մեկն է, դրա միջոցով ԿԲ-ն կարողանում է ավելի արդյունավետ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնել, նպաստում է ԿԲ անկախության ամրապնդմանը: Սակայն այստեղ անհրաժեշտ է տարբերել ԿԲ թափանցիկությունը ԿԲ անկախությունից և չպետք է դրանք նույնացնել: Այսպես, հնարավոր է՝ ԿԲ-ն թափանցիկ կառույց լինի, բայց դա չի նշանակում, որ ԿԲ-ն պետք է անկախ լինի:

Կենտրոնական բանկի կազմավորման և գործունեության հիմքում որպես սկզբունք դրված նրա անկախությունը ներկայումս դարձել է կենտրոնական բանկերի մասին օրենսդրության անհրաժեշտ պայման: Այն ներկայումս անվիճելիորեն ընդունում են ժողովրդավարական իրավակարգ և տնտեսության շուկայական կառուցակարգեր որդեգրած երկրները, քանի որ դրա շնորհիվ է միայն հնարավոր տնտեսության բնականոն զարգացման համար անհրաժեշտ այնպիսի պայմանների ապահովումը, ինչպիսին է գների (ազգային արժույթի) կայունությունը կամ ֆինանսական կայունությունը:

Սակայն ԿԲ-ն բացարձակ անկախ լինել չի կարող, պետք է հաշվի առնի ընդհանուր տնտեսական նպատակները, որոնք դրվում են զարգացման հիմքում, համաձայնեցնի իր գործունեությունը կառավարության հետ, օգտագործի իր որոշումների ընդունման և կատարման որոշակի ընթացակարգեր:

Շուկայական տնտեսությամբ մի շարք երկրներում կենտրոնական բանկն ինքնուրույն է որոշում դրամավարկային քաղաքականության նպատակային կողմնորոշիչները: Այսպես, ԱՄՆ-ում Դաշնային պահուստային համակարգն անկախ է դրամավարկային քաղաքականության նպատակներն ընտրելիս, այդ համակարգի կազմակերպություններում կառավարության ներկայացուցիչներ չկան, և տարին երկու անգամ պետք է հաշվետվություն ներկայացնի ԱՄՆ կոնգրեսին ու քննարկի իր կողմից առաջադրված դրամավարկային քաղաքականության նպատակները:

Գերմանիայի Ազգային բանկն (Դոյչեբանկ) ինքնուրույն է որոշում դրամավարկային քաղաքականության ուղղությունները և նպատակները, պարտավորվում է աջակցել կառավարության

²⁰ Տե՛ս ՀՀ կենտրոնական բանկի թափանցիկության համապատասխանությունը համաշխարհային ստանդարտին, ՀՀ ԿԲ, 2008 թ. էջ 12:

տնտեսական որոշումների կատարմանը, սակայն միայն այն դեպքում, եթե դրանք համապատասխանում են բանկի գործառնություններին: Նրանց կողմից ընտրված քաղաքականությունը ենթակա չէ կառավարության հաստատմանը: Բանկի տարեկան հաշվետվությունը հրատարակվում է, բայց չի ներկայացվում ո՛չ կառավարությանը, ո՛չ պառլամենտին:

Շուկայական տնտեսությամբ շատ երկրներում (մեծամասամբ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում և Ճապոնիայում) ԿԲ զրկված էր դրամավարկային քաղաքականության նպատակները որոշելու ինքնուրույնությունից: Դրանք դրամավարկային քաղաքականության նպատակները որոշում էին կառավարության հետ, և եթե կային տարածայնություններ, ԿԲ-ն ենթարկվում էր կառավարությանը, քանի որ կառավարության նպատակը՝ տնտեսական աճի ապահովումը, և ԿԲ նպատակը՝ գների կայունությունը, իրար չէին հակասում, ուստի ԿԲ անկախության բացակայությունն անցանկալի հետևանքներ չէր առաջացնում:

Դրամավարկային քաղաքականության իրականացման արդյունավետության տեսանկյունից առավել կարևոր է ԿԲ անկախությունը դրամավարկային քաղաքականության գործիքներն ընտրելիս²¹: Խնդիրն այն է, թե արդյոք ԿԲ-ն ամբողջովին վերահսկում է տոկոսադրույքների ու վարկերի մակարդակը, և արդյոք ԿԲ-ն պետք է վարկավորի կառավարությանը: Միայն տոկոսադրույքների և վարկի մակարդակի լրիվ վերահսկողության դեպքում կարելի է կառավարության կողմից փողի էմիսիայի օգտագործման միջոցով բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորումը և նրա կողմից երկարաժամկետ ֆինանսավորման շրջանում սպասվող քաղաքականությունը համարել մինիմալ հավանական: Այդ իրավիճակում ԿԲ-ն ամբողջությամբ վերահսկում է դրամաշրջանառությունը և երաշխավորում է ազգային արժույթի գնողունակության պահպանումը:

²¹ Stu Анбегова И.М., Емцов Р.Г., "Государственная экономическая политика: опыт перехода к рынку" Под общей ред. проф. д.е.н. Сидоровича А.В. Москва, изд. "Дело и сервис" 1998 г., էջ 135-140:

Ամփոփում

Դրամավարկային քաղաքականությունը պետության տնտեսական քաղաքականության բաղկացուցիչն է և ուղղված է գնաճի մակարդակի կարգավորմանը, ներդրումային ակտիվության աճին, ազգային արժույթի կայուն փոխարժեքի պահպանմանը և շուկայական տնտեսության սահուն գործունեության համար արդյունավետ ֆինանսական պայմանների ստեղծմանը:

Մակրոտնտեսական կանխատեսումը հիմնվում է մակրոտնտեսական իրավիճակի վերլուծության վրա: Մակրոտնտեսական վերլուծության ուղղություններն են՝ գործարար ակտիվության պարբերաշրջանների, զբաղվածության ցուցանիշների, գների մակարդակի, վճարային հաշվեկշռի վերլուծությունները: Մակրոտնտեսական վերլուծությունը՝ նախորդելով մակրոտնտեսական իրավիճակի կանխատեսմանը, կարևորվում է դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների կանխատեսման համար:

Մակրոտնտեսական իրավիճակի կանխատեսումներն են երկրի ամբողջ տնտեսության համալիր տնտեսական ծրագիրը, որն արտացոլում է երկրի տնտեսության ապագա զարգացումը՝ ներառելով բոլոր մասնակի ծրագրերը և մասնակի կանխատեսումները, որոնք արտացոլում են երկրի սոցիալ-տնտեսական կյանքի տարբեր ոլորտների փոփոխությունները:

Դրամավարկային քաղաքականությունը պետության տնտեսական քաղաքականության բաղկացուցիչն է և իրականացվում է դրամաշրջանառության կարգավորման, բանկային տոկոսադրույքների սահմանման, արժույթային «միջանցքի» հաստատման և այլ միջոցների օգնությամբ:

ՀՀ տնտեսության փողի ագրեգատները սահմանելիս հաշվի են առնվում ֆինանսական համակարգի առանձնահատկությունները, որոնցով էլ պայմանավորված են ՀՀ փողային համակարգին բնորոշ գծերը:

Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմն իրենից ներկայացնում է այն գործընթացների ամբողջությունը, որի միջոցով իրականացված դրամավարկային քաղաքականությունը առաջացնում է ՀՆԱ իրական աճի և գների մակարդակի ցանկալի փոփոխություն: Այն ենթադրում է այնպիսի գործընթաց, որն իրականացվում է ԿԲ կողմից դրամավարկային քաղաքականության վերջնական նպատակի ապահովման համար:

Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմի արդյունավետ գործունեությունը մեծապես կախված է բանկային համակարգի մրցունակության աստիճանից: Որքան շուկայական

տոկոսադրույքի փոփոխությանը արագ և համընթաց են ճշգրտվում բանկերի վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքները, այնքան դրամավարկային ազդակների փոխանցումը տնտեսության իրական հատվածին արդյունավետ է ընթանում:

Մոնետարիստները տնտեսական տատանումների սկզբնաղբյուրը տեսնում են փողի առաջարկի տատանումների մեջ և այն կարծիքին են, որ փողի զանգվածի կայուն աճի պահպանումը հնարավորություն կտա կայունացնելու արտադրության ծավալները, զբաղվածության ցուցանիշները և գները: Ըստ Միլտոն Ֆրիդմենի՝ անհրաժեշտ է փողի զանգվածի ավելացումը կատարել աստիճանաբար՝ անկախ իրավիճակային տատանումներից: Փողի ավելացման ուղենիշը պետք է լինի ՀՆԱ աճը՝ բացառելով տվյալ պահի համար առավել հարմար քաղաքականության ընտրության հնարավորությունը:

Վերջնական նպատակին՝ գների կայունությանը հասնելու համար, կենտրոնական բանկերը սահմանում են միջանկյալ նպատակ՝ անվանական խարիսխ: Տարբեր երկրների կենտրոնական բանկերը դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելու համար ընտրում են տարբեր անվանական խարիսխներ: Ըստ ընտրվող անվանական խարիսխի իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության՝ ռազմավարություններն անվանվում են համապատասխանաբար՝ փոխարժեքի նպատակադրման, փողի ագրեգատների նպատակադրման և գնաճի նպատակադրման ռազմավարություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում դրամավարկային հատվածը երկաստիճան բանկային համակարգի դասական օրինակ է: Համակարգի առաջին աստիճանը Կենտրոնական բանկն է, երկրորդը՝ առևտրային բանկերը: Այս հանգամանքը հաշվի առնելով՝ դրամավարկային հատվածի կանխատեսումն իրականացվում է քայլերի հետևյալ հերթականությամբ. բանկային համակարգի դրամավարկային ամփոփ ցուցանիշների կանխատեսում, Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշռային ցուցանիշների կանխատեսում:

Դրամավարկային քաղաքականության մշակման արդյունավետությունը մեծապես կախված է փողի պահանջարկի կանխատեսելիության աստիճանից: Փողի պահանջարկի կանխատեսումն իրականացվում է կամ ռեգրեսիոն վերլուծության միջոցով փողի պահանջարկի ֆունկցիայի գնահատմամբ կամ դրամի շրջապտույտի արագության վարքագծի վերլուծության մեթոդով: Փողի զանգվածի կանխատեսումն իրականացվում է փողի պահանջարկի ֆունկցիայի և դրամի շրջապտույտի արագության վարքագծի գնահատման ճանապարհով: Փողի բազայի կանխատեսումն իրականացվում է

փողի բազայի առանձին բաղադրատարրերի գնահատման ճանապարհով և բազմարկչի կանխատեսման միջոցով:

2006թ.-ին ՀՀ կենտրոնական բանկը փոխել է դրամավարկային քաղաքականության ռազմավարությունը՝ փողի ագրեգատների նպատակադրման ռազմավարությունից անցնելով գնաճի նպատակադրման: Վերջնական նպատակը գնաճի նպատակային մակարդակն է, միջանկյալ նպատակը՝ գնաճի կանխատեսվող մակարդակը: Գնաճի նպատակադրումն իրենից ներկայացնում է գնաճի նպատակային ցուցանիշի սահմանում, գնաճի կանխատեսում նույն ժամանակահատվածի համար, նպատակաուղղված քաղաքականության իրականացում՝ ծրագրային և կանխատեսված ցուցանիշների միջև շեղումը վերացնելու համար: Գնաճի կանխատեսումն իրականացվում է ՀՀ ԿԲ կանխատեսող խմբի կողմից, որը սահմանում է գնաճի կանխատեսման եռամսյակային և ամսական ընթացակարգերը: Կանխատեսող խմբի գործունեությունը կարգավորվում է համապատասխան աշխատակարգով:

Հիմնական հասկացություններ

«դրամային նեղ զանգված».

«դրամային լայն զանգված».

«փողի լայն զանգված».

«բաց շուկայական գործառնություններ».

«ռեպո համաձայնագրեր».

«մշտական հնարավորության գործիքներ».

«պարտադիր պահուստավորում».

«Թեյլորի կանոն».

«Մակ-Քելամի կանոն».

«Ֆրիդմենի կանոն».

«դրամական ագրեգատների նպատակադրում».

«փոխարժեքի նպատակադրում».

«գնաճի նպատակադրում».

«գնաճի կանխատեսման ամսական ընթացակարգ».

«գնաճի կանխատեսման եռամսյակային ընթացակարգ».

«փողի բազայի կանխատեսում».

«փողի զանգվածի կանխատեսում».

«փողի պահանջարկի ֆունկցիայի գնահատում».

«դրամի շրջապտույտի արագության վարքագծի գնահատում».

«ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվներ».

«ԿԲ զուտ ներքին ակտիվներ».

«ԿԲ թափանցիկություն».

«ԿԲ անկախության հիմնախնդիր»

Կրկնության համար հարցեր

1. Ի՞նչ առանձնահատկություններ են հաշվի առնվում ՀՀ փողի ագրեգատները սահմանելիս:
2. Որո՞նք են փողի բազայի և փողի զանգվածի տարբերությունները:
3. Որո՞նք են դրամավարկային քաղաքականության անուղղակի գործիքները:
4. Ի՞նչ առավելություններ և թերություններ ունեն բաց շուկայական գործառնությունները:
5. Ի՞նչ գործառնություններ են իրականացնում պարտադիր պահուստները:
6. Դրամավարկային քաղաքականության ինչպիսի՞ փոխանցման մեխանիզմներ կան:
7. Որո՞նք են դրամավարկային քաղաքականության նպատակադրումները:
8. Ի՞նչ առավելություններ և թերություններ ունի փոխարժեքի նպատակադրումը:
9. Որո՞նք են դրամավարկային քաղաքականության դրամական ագրեգատների նպատակադրման առավելությունները:
10. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում գնաճի նպատակադրումը, ի՞նչ առավելություններ և թերություններ ունի:
11. Դրամավարկային քաղաքականության ի՞նչ կանոններ գիտեք:
12. Որո՞նք են դրամավարկային քաղաքականության կանոնների կիրառման առանձնահատկությունները:
13. Քայլերի ի՞նչ հերթականությամբ է իրականացվում դրամավարկային հատվածի կանխատեսումը:
14. Գնաճի կանխատեսման ի՞նչ ընթացակարգեր կան:
15. Ինչպե՞ս են իրականացվում զների կանխատեսման եռամսյակային և ամսական ընթացակարգերը:
16. Ի՞նչ է ենթադրում կենտրոնական բանկի անկախությունը:

Թ Ե Ս Ե Ի

1. ՀՀ տնտեսության փողի ագրեգատները սահմանելիս հաշվի են առնվում ֆինանսական համակարգի հետևյալ առանձնահատկությունները, բացառությամբ.
ա. ֆինանսական գործիքների սահմանափակ ընտրանին,
բ. դոլարայնացման բարձր մակարդակը,

- զ. ֆինանսական շուկայում ոչ բանկային ֆինանսական հաստատությունների փոքր տեսակարար կշիռը,
 - դ. բանկային համակարգի երկաստիճան լինելը:
2. ՀՀ փողային համակարգին բնորոշ գիծ չէ այն, որ.
- ա. պետությունը եկամուտ է ստանում փողի էմիսիայից,
 - բ. փողի ագրեգատների տեսականին սահմանափակ է,
 - գ. բանկային համակարգի կողմից ներգրավված արտարժույթի միջոցները ներառում են փողի ցուցանիշներում,
 - դ. փողի ցուցանիշների վերլուծությունը մեծ նշանակություն ունի դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնելիս:
3. Դրամային լայն զանգվածը՝ M_2 –ը, չի ներառում.
- ա. շրջանառության մեջ գտնվող կանխիկ ՀՀ դրամը,
 - բ. բանկային համակարգում գործակալների՝ դրամով ցպահանջ ավանդները՝ ներառյալ հաշիվները,
 - գ. ՀՀ գործակալների արտարժույթային բոլոր ավանդների գումարը,
 - դ. բանկերի՝ դրամով թողարկած ավանդային սերտիֆիկատները:
4. ՀՀ փողի բազան հաշվարկվում է.
- ա. ամսական կտրվածքով և ընդգրկում է ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամը, մետաղադրամը, առևտրային բանկերի պարտադիր և ավելցուկային միջոցները ԿԲ-ում, գործակալների իրական հատվածի՝ դրամով և արտարժույթով ավանդները ԿԲ-ում,
 - բ. օրական կտրվածքով և ընդգրկում է ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամը, մետաղադրամը, առևտրային բանկերի պարտադիր և ավելցուկային միջոցները ԿԲ-ում, գործակալների իրական հատվածի՝ դրամով և արտարժույթով ավանդները ԿԲ-ում,
 - գ. ամսական կտրվածքով և ընդգրկում է ոչ բանկային ֆինանսական կազմակերպությունների ցպահանջ ժամկետային և խնայողական ավանդները,
 - դ. օրական կտրվածքով և ընդգրկում է ոչ բանկային ֆինանսական կազմակերպությունների ցպահանջ ժամկետային և խնայողական ավանդները:
5. Դրամավարկային քաղաքականության անուղղակի գործիքների խումբ չեն.
- ա. բաց շուկայական գործառնությունները,
 - բ. մշտական հնարավորության գործիքները,

- զ. պարտադիր պահուստավորումը,
 - դ. դրամավարկային քաղաքականության փոխանցման մեխանիզմները:
6. Դրամավարկային քաղաքականության տոկոսադրույքի փոփոխության միջոցով գործող փոխանցման մեխանիզմը հիմնվում է.
- ա. քայնայան տեսությունը մեկնաբանող IS-LM մոդելի վրա,
 - բ. քայնայան տեսությունը մեկնաբանող «անտեսանելի ձեռքի» վրա,
 - գ. դասական տեսությունը մեկնաբանող AD-AS մոդելի վրա,
 - դ. նորդասական տեսությունը մեկնաբանող IS-LM մոդելի վրա:
7. Փողի առաջարկի ավելացմամբ պայմանավորված՝ ձեռնարկություններն արժեթղթերի գնի բարձրացումը, տանելով Թոբինի գի մեծացմանը՝
- ա. ավելացնում է պետական ծախսերը,
 - բ. ավելացնում է պետական տրանսֆերտները,
 - գ. խթանում է ներդրումային ծախսերը,
 - դ. կաշկանդում է ներդրումային ծախսերը:
8. Ըստ Միլթոն Ֆրիդմենի՝ փողի զանգվածի ավելացումը պետք է կատարել.
- ա. կտրուկ և իրավիճակային տատանումներից անկախ,
 - բ. աստիճանաբար և իրավիճակային տատանումներից անկախ,
 - գ. աստիճանաբար և կախված իրավիճակային տատանումներից,
 - դ. կտրուկ և կախված իրավիճակային տատանումներից:
9. Ըստ Մակ-Քելամի՝ անհրաժեշտ է վերջնական նպատակ ընդունել անվանական ՀՆԱ-ն, քանի որ.
- ա. գնաճն առաջանում է փաստացի և ներուժային ՀՆԱ-ների մակարդակների միջև եղած ճեղքվածքների հետևանքով,
 - բ. գնաճն առաջանում է անվանական և իրական տոկոսադրույքների մակարդակների միջև եղած ճեղքվածքների հետևանքով,
 - գ. դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը գնաճի վրա միջնորդավորվում է իրական ՀՆԱ-ով,
 - դ. դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը գնաճի վրա միջնորդավորվում է անվանական տոկոսադրույքով:

10. Թելյորի կանոնը ենթադրում է, որ դրամավարկային քաղաքականության մշակման և իրականացման ժամանակ գլխավոր դերը պատկանում է.

- ա. անվանական տոկոսադրույքին, որն անմիջաբար ազդեցություն է ունենում երկրի տնտեսական ակտիվության մակարդակի վրա,
- բ. անվանական ՀՆԱ-ին, որն անմիջաբար ազդեցություն է ունենում երկրի տնտեսական ակտիվության մակարդակի վրա,
- գ. իրական տոկոսադրույքին, որն անմիջաբար ազդեցություն է ունենում երկրի տնտեսական ակտիվության մակարդակի վրա,
- դ. գների սպասվող մակարդակին, որն անմիջաբար ազդեցություն է ունենում երկրի տնտեսական ակտիվության մակարդակի վրա:

11. Փոխարժեքի նպատակադրման թերությունն այն է, որ.

- ա. ուղղակիորեն նպաստում է գնաճի տեմպերի կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը,
- բ. սահմանում է դրամավարկային քաղաքականության իրականացման համար ինքնաշխատ կանոններ,
- գ. սահմանափակում է ԿԲ կողմից իրականացվող հայեցողական քաղաքականության հնարավորությունները,
- դ. մեծացնում է սպեկուլյատիվ հարձակման թիրախ դառնալու ռիսկերը:

12. Գնաճի նպատակադրման թերությունն է.

- ա. դրամավարկային կանոնների կոշտությունը,
- բ. նպատակի պարզությունը և հստակությունը,
- գ. անկախ դրամավարկային քաղաքականություն իրականացվող հնարավորությունը,
- դ. ԿԲ նկատմամբ վստահության աճը:

13. Փողի բազայի կանխատեսման եղանակ չէ.

- ա. փողի բազայի առանձին բաղադրատարրերի գնահատումը,
- բ. բազմարկչի կանխատեսումը,
- գ. արտաթուփային ավանդների կանխատեսումը,
- դ. փողի բազայի կառուցվածքային տարրերի կանխատեսումը:

14. ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվները.

- ա. համախառն արտաքին ակտիվների և համախառն արտաքին պարտավորությունների տարբերությունն է,

- բ. համախառն արտաքին ակտիվների և համախառն արտաքին պարտավորությունների գումարն է,
- գ. զուտ պահանջներն են կառավարությանը,
- դ. զուտ այլ ակտիվներն են:

15. Երբ ԿԲ-ն լիովին անկախ է իր որոշումները կայացնելիս.

- ա. դրամական բազայի աճի սահմանաչափը որոշում է անկախ կառավարության ֆինանսավորման պահանջներից,
- բ. փոքրամուծ է կառավարության կախվածությունն արտաքին ֆինանսավորումից,
- գ. դրամական բազայի աճի սահմանաչափը որոշում է՝ ելնելով կառավարության ֆինանսավորման պահանջներից,
- դ. կրճատվում է ներքին պարտքի մեծությունը, որի արդյունքում բարձրանում է իրական տոկոսադրույքը:

Խնդիրներ

Խնդիր 1

Փողի առաջարկն ներկայացվում է $M=150+5i$ բանաձևով, շրջանառության արագությունը 2900 միավոր եկամտի ստեղծման ժամանակաշրջանում կազմում է 25 պտույտ: Տնային տնտեսությունների՝ փողի նկատմամբ պահանջարկը նախազգուշական շարժառիթներով կամ դրդապատճառներով կազմում է նրանց ստացած եկամտի 1%-ը, իսկ դրամի նկատմամբ իրական պահանջարկը բնութագրվում է $47-2i$ բանաձևով:

1. Որոշել հավասարակշիռ տոկոսադրույքը:
2. Կառուցել LM կորը:
3. Ինչպե՞ս կփոխվի LM կորի դիրքը, եթե ա) փողի շրջանառության արագությունը նվազի 2,5 անգամ և ինչու՞, բ) գների մակարդակը իջնի $1/4$ -ով:
4. 3 կետի իրադրության պայմաններում որքանո՞վ կարելի է վաճառել փոխառությունը, որը գնվել է 1 կետում 600 միավորով:

Խնդիր 2

Ի՞նչ ձևով կարող է տոկոսադրույքի բարձրացումն ազդել դեպոզիտների պահուստավորման և կանխիկ-դեպոզիտ հարաբերակցության վրա: Եթե հաշվի առնենք այս էֆեկտը, ինչպիսի՞ տեսք կունենա փողի առաջարկի կորը:

Խնդիր 3

Առևտրային բանկի գումարային պահուստները կազմում են 220 մլրդ դրամ: Դեպոզիտները հավասար են 950 մլրդ դրամի: Պարտադիր պահուստավորման նորմը կազմում է 20%: Ինչպե՞ս կարող է փոխվել դրամի առաջարկը, եթե բանկը որոշի օգտագործել իր բոլոր ավելցուկային պահուստները վարկեր տրամադրելու նպատակով:

Խնդիր 4

Պարտադիր պահուստավորման նորմը հավասար է 20%-ի: Առևտրային բանկը ստեղծել է ևս 5% ավելցուկային պահուստներ՝ դեպոզիտների գումարի նկատմամբ: Դեպոզիտների գումարը կազմում է 10 000: Ինչպիսի՞ առավելագույն գումար կարող է տրամադրվել բանկի կողմից վարկավորման համար:

Խնդիր 5

Կենտրոնական բանկն առևտրային բանկերից գնում է 100 մլն դրամի պետական փոխառություններ: Ինչպե՞ս կարող է փոխվել փողի առաջարկը, եթե առևտրային բանկերը լիովին օգտագործում են իրենց վարկային հնարավորությունները, պայմանով, որ դեպոզիտների պահուստավորման նորմը կազմում է 0,1:

Խնդիր 6

Շրջանառության մեջ գտնվում է 250 դրամական միավոր, որոնցից յուրաքանչյուրը միջին հաշվով տարեկան գործում է 10 պտույտ: Իրացվելիության նախընտրության սահմանային հակումը հավասար է 8 օր միավորի: Նախագգուշական նպատակներով փողի պահանջարկը հավասար է 0-ի: Երբ տարեկան տոկոսադրույքը բարձրանում է մինչև 25%, այդ ժամանակ փողի՝ որպես ունեցվածքի պահանջարկը նույնպես դառնում է 0: Ընթացիկ տոկոսադրույքը 12% է:

1. Աե ի՞նչ մեծության դեպքում գների մակարդակը կհավասարվի 1-ի:
2. Ինչպիսի՞ն կլինեն դրամի պահանջարկի անվանական ծավալները, եթե նույն տոկոսադրույքի և իրական Աե պայմաններում գների մակարդակը աճի 25%-ով:
3. Ինչպիսի՞ն կլինեն դրամի անվանական պահանջարկի ծավալները փողի շուկայում հավասարակշռությունը վերականգնելուց հետո:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՏՎԱԾԻ ՄՈԴԵԼԱՎՈՐՈՒՄ

Գլխում դիտարկվում են.

- ապրանքների արտահանելիության գործոնները և ճյուղերի դասակարգումը ըստ արտահանելիության, արտահանման TNT մոդելը և հավասարակշռության կառուցակարգն այդ մոդելում, արտաքին պարտքի մարման արտացոլումը TNT մոդելում, գների ձևավորումը և իրական եկամուտների համեմատությունը TNT մոդելի միջոցով, «Հոլանդական հիվանդության» ազդեցության գնահատումը, կապիտալի մասնակցությունը պահանջարկի ցնցումների ձևավորմանը, TNT մոդելի քեյնսյան մոտեցումները և դեալվացիայի քննադատությունը:

7.1. Ապրանքների արտահանելիության գործոնները և ճյուղերի դասակարգումն ըստ արտահանելիության

Ապրանքները և ծառայություններն իրենց որոշակի հատկությունների հիման վրա կարող են բաժանվել երկու խմբի՝ արտահանելի և ոչ արտահանելի: Այդ գործընթացի վրա էական ազդեցություն են գործում տրանսպորտային ծախսերը և պետական հովանավորչական քաղաքականությունը: Այն ապրանքները, որոնք ունեն փոքր ծավալ և մեծ արժեք (գումավոր մետաղները, թանկարժեք հագուստը) կարելի է փոխադրել մեծ հեռավորության վրա և տրանսպորտի ցանկացած տեսակով: Մինչդեռ մեծ ծավալ և փոքր արժեք ունեցող ապրանքները նպատակահարմար է փոխադրել էժան տրանսպորտի տեսակներով (գետային, ծովային և երկաթուղային տրանսպորտով): Եթե երկիրը սահմանում է տվյալ ապրանքի արտահանման սահմանաչափ (քվոտա), դրանով արգելակում է ապրանքների արտահանումը: Մի շարք ապրանքների և ծառայությունների արտահանումը դառնում է անհնար պայմանավորված դրանց հատկություններով: Օրինակ՝ շենքերը, ավտոճանապարհները, այգիները հնարավոր է օգտագործել միայն տվյալ երկրում, և դրանք նույնպես արտահանելի չեն:

Տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի հարցերը քննարկելիս անհրաժեշտ է տնտեսությունները դասակարգել նաև այս հատկանիշի հիման վրա, քանի որ արտահանվող ապրանքների գները ենթարկվում են միջազգային գների ազդեցությանը, իսկ չարտահանվող ապրանքների գների վրա նման ազդեցություն չկա: Նման դասակարգումը հնարավորություն է տալիս պարզաբանելու տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի փոփոխության ազդեցությունն արտահանման հնարավորությունների վրա, ինչպես նաև բացահայտելու կապիտալի և աշխատուժի ճյուղային փոփոխությունների միտումները:

ԱՄՆ արդյունաբերական դասակարգման ստանդարտով տնտեսության ճյուղերն ընդգրկվում են 9 խմբում.

1. գյուղատնտեսություն, որսորդություն, անտառտնտեսություն և ձկնորսություն,
2. հանքագործություն և քարհանքերի շահագործում,
3. արդյունաբերություն,
4. էներգետիկա, գազ և ջուր,
5. շինարարություն,
6. մեծածախ և մանրածախ առևտուր, ճաշարաններ և հյուրանոցներ,
7. տրանսպորտ, պահեստներ և հաղորդակցության ուղիներ,
8. ֆինանսներ, ապահովագրություն, անշարժ գույք և գործարար ծառայություններ,
9. համայնք, սոցիալական և անհատական ծառայություններ:

Իհարկե, նման դասակարգումը չի կատարվել արտահանելիության հատկանիշի հիման վրա, քանի որ հաճախ առաջին երեք ճյուղերում արտադրվում են ապրանքներ, որոնք արտահանելի չեն, իսկ մնացած 6 ճյուղերում կատարվում են ծառայություններ ու ստեղծվում ապրանքներ, որոնք արտահանելի են:

Այսպես, անտառտնտեսությունն իրականացնում է երկու գործառույթ անտառաբուծություն և ծառատնկում, որի արտադրանքը արտահանելի չեն և անտառշահագործում, որոնց արտադրանքն լրիվ արտահանելի կարող է լինել: Իր հերթին, էներգետիկայի արտադրանքը (էլեկտրաէներգիա), շինարարական նորագույն նախագծումները, գործարար ծառայությունների զգալի մասը, անհատական ծառայությունները կարող են արտահանվել՝ ավելացնելով երկրի զուտ արտահանման ծավալը:

7.2. Արտահանման TNT մոդելը և հավասարակշռության կառուցակարգն այդ մոդելում

Մոդելում ընդունվում է, որ երկիրը թողարկում է երկու արտադրանք՝ արտահանելի (T) և ոչ արտահանելի (N), դրանց արտադրության համար օգտագործում է միայն կենդանի աշխատանք, և աշխատուժն ամբողջությամբ ընդգրկված է արտադրության մեջ: Այժմ տեսնենք, թե ամբողջական առաջարկը և ամբողջական պահանջարկն ինչպես են արտահայտվում TNT մոդելում:

Ամբողջական առաջարկը TNT մոդելում

Եթե արտահանելի և ոչ արտահանելի արտադրանքի արտադրության ծավալները նշանակենք համապատասխանաբար Q_T -ով և Q_N -ով, ապա կարող ենք գրել.

$$Q_T = \alpha_T \cdot L_T$$

$$Q_N = \alpha_N \cdot L_N$$

որտեղ՝ L_T և L_N -ը մեծություններն այդ երկու արտադրանքների արտադրության մեջ զբաղվածների թիվն է, իսկ α_T – ն և α_N – ը դրանցից յուրաքանչյուրի միջին և սահմանային արտադրողականության ցուցանիշներն են, որոնք իրար հավասար են, քանի որ աշխատողների թվի և արտադրանքի ծավալի միջև կախվածությունը գծային տեսք ունի:

Եթե ընդունենք, որ երկրում գոյություն ունեցող աշխատուժն ամբողջությամբ ընդգրկված է արտադրության մեջ, ապա. $L = L_T + L_N$

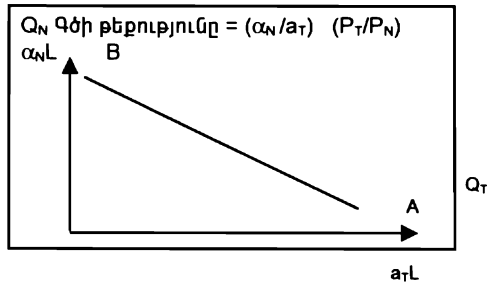
Եթե արտադրվում են միայն ոչ արտահանելի ապրանքներ, ապա.

$$Q_N = \alpha_N L$$

Միայն արտահանվող ապրանքների արտադրության դեպքում.

$$Q_T = \alpha_T L$$

Հետևաբար, եթե հորիզոնական առանցքի վրա տեղադրենք արտահանվող ապրանքների, իսկ ուղղահայաց առանցքի վրա՝ չարտահանվող ապրանքների արտադրության ծավալները, ապա արտադրական հնարավորությունների կորը (ԱՀԿ) կունենա հետևյալ տեսքը. (տես գծապատկեր 7.2.1)

Արտահանելի և ոչ արտահանելի արտադրանքի արտադրական հնարավորությունների կորը

AB գիծը ցույց է տալիս արտադրական հնարավորությունների կորը, որի թեքությունն արտահայտվում է չարտահանվող և արտահանվող ապրանքների արտադրության աշխատողների արտադրողականության մակարդակների հարաբերությամբ: Այն կարելի է արտահայտել նաև արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների գների հարաբերությամբ: Հարցն այն է, որ արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների արտադրության համար աշխատողները վարձատրվում են նույն չափով, քանի որ աշխատավարձի մակարդակը որոշվում է աշխատանքի շուկայի մրցակցության հիման վրա:

Ուստի, նկատի ունենալով, որ՝

$$P_T = W/\alpha_T, \text{ իսկ } P_N = W/\alpha_N,$$

կարող ենք գրել որ.

$$\alpha_T = W/P_T \text{ և } \alpha_N = W/P_N,$$

որոնց հարաբերությունից կստանանք՝

$$P_T / P_N = \alpha_N / \alpha_T$$

Այս հավասարումը թույլ է տալիս ենթադրել, որ ԱՀԿ թեքությունը կարելի է արտահայտել նաև գների P_T/P_N , հարաբերակցությամբ, այսինքն՝ որքան բարձր են արտահանվող ապրանքների գները չարտահանվող նույն ապրանքի գնի համեմատությամբ, այնքան ԱՀԿ-ն ավելի թեք է:

Այդ ապրանքների գների հարաբերությունն արտահայտում է նաև իրական փոխանակային կուրսի մակարդակը և կարելի է գրել.

$$E = P_T/P_N + \alpha_N/\alpha_T$$

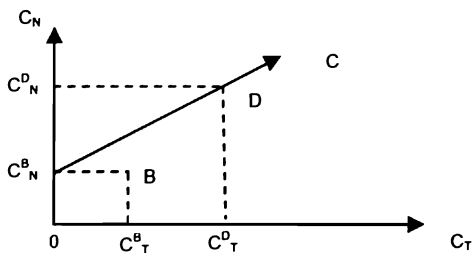
Ամբողջական առաջարկն արտարկվում է որպես երկու ապրանքների արտադրության հնարավորություն, իսկ ԱՀԿ յուրաքանչյուր կետ ցույց է տալիս արտահանվող և չարտահանվող ապրանքներից յուրաքանչյուրի արտադրության ծավալը՝ նկատի ունե-

նալով, որ մեկի ավելացումը պակասեցնում է մյուսի արտադրության հնարավորությունը:

Ամբողջական պահանջարկը TNT մոդելում

Ամբողջական պահանջարկի ուսումնասիրության ընթացքում կատարվում է ևս մեկ վերացարկում (աբստրահում): Նկատի է առնվում, որ արտադրված արտադրանքն օգտագործվում է միայն սպառման և արտահանման համար, այսինքն՝ ներդրումները դիտվում են որպես սպառման ձև տարբերություն չդնելով մասնավոր և պետական սպառման միջև (տես գծապատկեր 7.2.2):

Գծապատկեր 7.2.2

Սպառումը TNT մոդելում

Հետևաբար, եթե C_T -ն սպառումն է արտահանվող ապրանքներից, իսկ C_N -ը՝ սպառումը չարտահանվող ապրանքներից, ապա ամբողջական C սպառումը կորոշվի հետևյալ հավասարմամբ.

$$C = C_T + C_N$$

Մյուս վերացարկումն այս մոդելում այն է, որ ենթադրվում է սպառման երկու մասերի հավասար փոփոխությունը տնային տնտեսությունների եկամուտների աճի կամ նվազման ժամանակ: Այս վերապահումը հնարավորություն է տալիս այդ մեծությունները պատկերելու մեկ անկյան գծի վրա:

Գծանկարը ցույց է տալիս, որ B կետում սպառումը ավելի քիչ է, քան D կետի սպառումն է: Դրանք արտացոլվում են OB և OD հատվածների համադրումից:

Հավասարակշռությունը TNT մոդելում

TNT մոդելի գլխավոր դրույթն այն է, որ N չարտահանվող ապրանքների սպառումը պետք է հավասար լինի նրա ներքին արտադրությանը:

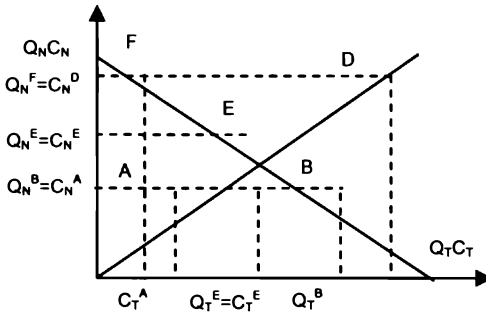
$$Q_N = C_N$$

Արտահանելի T ապրանքները կարող են արտակրվել, որի հետևանքով այս ապրանքների ներքին սպառումը կարող է տարբերվել ներքին արտադրությունից: Ուստի.

$$TB = Q_T - C_T$$

որտեղ՝ TB -ն արտահանվող մասն է:

Գծապատկեր 7.2.3

Հավասարակշռությունը TNT մոդելում

Ենթադրենք՝ տնային տնտեսությունների սպառումը գտնվում է A կետում (տե՛ս գծ. 7.2.3): Այդ կետում չարտահանվող ապրանքների սպառումը C_N^A -ն, արտահանվողներինը՝ C_T^A : Չարտահանվող ապրանքների C_N^A ծավալի դեպքում դրանց արտադրության ծավալը նույնպես պետք է կազմի C_N^A -ի չափ, այսինքն՝ $Q_N^B = C_N^A$: Արտադրական հնարավորությունների կորի վրա դա համապատասխանում է B կետին: Այս կետում արտահանվող ապրանքների արտադրությունը՝ Q_T^B -ն, ավելին է, քան A կետի C_T^A սպառումը: Հետևաբար, եթե արտադրությունը համապատասխանում է B , իսկ սպառումը՝ A կետին, ապա առևտրային հաշվեկշիռը դրական է: Եթե սպառումը D կետում է, այդ դեպքում արտադրությունը պետք է լինի F կետում: Քանի որ չարտահանվող ապրանքների սպառումը և արտադրությունը հավասար են, ապա այստեղ արտահանվող ապրանքների սպառումը գերազանցում է դրանց արտադրությունը: Առևտրային հաշվեկշիռը բացասական է:

A և D կետերի համեմատությունից գալիս ենք հետևյալ եզրակացության: Ամբողջական պահանջարկի աճի դեպքում արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների սպառումը աճում է: Ինչքան մեծ է չարտահանվող ապրանքների պահանջարկը, այնքան մեծ կլինի դրանց արտադրության ծավալը: D կետում չարտահանվող ապրանքների սպառումը կազմում է C_N^D մեծություն, որին հավասար արտադրությունը կապահովվի F կետում, քանի որ նյն գտնվում է $ԱՀԿ$ -ի վրա: D կետին համապատասխան արտադրու-

թյան ծավալի դեպքում արտահանվող արտադրանքի արտադրության ծավալը կկրճատվի, և այդ արտադրանքի տեղական սպառումը հնարավոր կլինի ապահովել միայն նրա ներմուծման հաշվին:

Եթե երկիրը փորձի ավելացնել արտահանվող արտադրանքի ծավալը, ապա պետք է նույն չափով կրճատի չարտահանվող արտադրանքը, որի դեպքում այն չի բավարարի տեղական պահանջները: Ընդհանրապես, այս մոդելի քննարկումներում դիտարկվում են ներքին և արտաքին հաշվեկշռվածություն հասկացությունները: Ներքին հաշվեկշռվածությունը ցույց է տալիս չարտահանվող ապրանքների առաջարկի և պահանջարկի հավասարությունը: Արտաքին հաշվեկշռվածությունը ցույց է տալիս արտահանման և ներմուծման ծավալների հավասարությունը: Գծանկարում հավասարակշռությունը գտնվում է E կետում, որտեղ և՛ արտահանվող, և՛ չարտահանվող ապրանքների պահանջարկը համապատասխանում է դրանց առաջարկին:

Սակայն, երբ պահանջվում է ավելացնել չարտահանվող ապրանքների արտադրության ծավալը, ապա ռեսուրսների փոխադրումն արտահանվող ապրանքների արտադրության ճյուղերից դեպի չարտահանվող ապրանքների արտադրության ճյուղեր, կհանգեցնի այն բանին, որ արտահանվող արտադրանքի ներքին պահանջը հնարավոր կլինի ապահովել միայն դրանց ներմուծման ավելացման հաշվին: Դա կսկսի մեծացնել երկրի արտաքին պարտքը, քանի որ ընդհանուր առմամբ երկրում սպառվող ապրանքների ծավալը կգերազանցի դրանց արտադրության ծավալը: Հետևաբար, E կետի սպառումը հնարավոր է ապահովել միայն առևտրային բացասական հաշվեկշռի դեպքում:

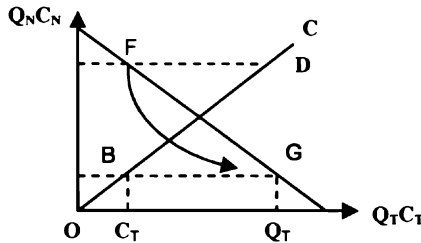
7.3. Արտաքին պարտքի մարման արտացոլումը TNT մոդելում

Շուկայական տնտեսություն ունեցող շատ երկրներ միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններից և այլ երկրներից հաճախ պարտք են վերցնում՝ տնտեսության վերակառուցման և տնտեսական բարեփոխումներ իրականացնելու համար: Արդյունքում՝ այդ երկրների արտաքին պարտքերը բավականին երկար ժամանակ կարող են աճել:

Մի շարք երկրներ սկսում են մարել պարտքերը, եթե տվյալ երկրի արտահանումը գերազանցում է ներմուծումը, և երկիրը արտադրում է ավելի, քան սպառում է, այսինքն՝ երկրի պետական բյուջեն ունի դրական մնացորդ:

TNT մոդելի միջոցով կարելի է պարզել, թե ինչ կառուցվածքային տեղաշարժեր են տեղի ունենում, երբ երկիրը սկսում է մարել իր պարտքերը (տես գծապատկեր 7.3.1):

Գծապատկեր 7.3.1

Արտաքին պարտքի մարումը TNT մոդելում

Եթե երկիրը սպառում է ավել, քան արտադրում է, ապա դա արտահայտվում է D կետի սպառմամբ, որը դուրս է ԱՅԿ-ից: Նման վիճակը նշանակում է, որ սպառման հավասարակշռության համար D կետին համապատասխանում է ԱՅԿ-ի վրա գտնվող F կետը, որի դեպքում չարտահանվող ապրանքների ծավալը զգալիորեն գերազանցում է արտահանվող ապրանքներին:

Եթե մտածենք, որ արտադրության ծավալը չի փոփոխվում և գտնվում է նույն ԱՅԿ-ի վրա, սակայն արտահանվող ապրանքների ծավալն ավելանում է այնքան, որ առաջանում է ավելցուկ դրանց սպառման գծով, ապա արտադրության ծավալը F կետից պետք է փոխադրվի G կետ:

Այդպիսի փոփոխությունը ենթադրում է, որ աշխատուժի մի զգալի մասը չարտահանվող ապրանքների արտադրությունից պետք է փոխադրվի արտահանվող ապրանքների արտադրության բնագավառ: Միաժամանակ, ապրանքների արտահանման ծավալը պետք է գերազանցի ներմուծման ծավալը:

Արտաքին պետական պարտք մարող երկրները չարտահանվող ապրանքների արտադրության կրճատման ժամանակ ստիպված են կրճատել այդ արտադրանքի ծավալները, որոնց հետևանքով առաջանում է գործազրկություն: Այդ ճյուղերի աշխատողները վերադասակարգվում են և փոխադրվում արտահանելի ապրանքների արտադրության ձեռնարկություններ: Այդ գործընթացների արդյունքում արտահանվող ապրանքների արտադրությունն ավելանում է՝ աշխատուժի և կապիտալի ավելացմամբ պայմանավորված: Հավասարակշռությունը գծանկար 4-ում F կետից փոխադրվում է G կետ:

Այսինքն, պարտքը մարելու համար կրճատվում է ներքին սպառումը, որն արտահայտվում է D կետից B կետ տեղափոխմամբ:

Արտաքին պարտքի մարման գործընթացը հաճախ նկարագրվում է Չիլիի տիպական օրինակով, որը 1970-ական թվականների վերջին ուներ զգալի արտաքին պարտքին և առևտրային հաշվեկշռի բացասական մնացորդ: 1982 թվականից սկսած՝ Չիլին սկսեց մարել իր արտաքին պարտքերը՝ առևտրային հաշվեկշիռը դարձնելով դրական: Առևտրային հաշվեկշռի և ՀՆԱ հարաբերակցությունը 1981 թվականին կազմում էր 8,2 տոկոս, 1983 թվականին կազմեց 5, իսկ 1984թ-ին՝ 1,9 տոկոս:

7.4. Գների ձևավորումը և իրական եկամուտների համեմատությունը TNT մոդելի միջոցով

Զբոսաշրջության մեջ նկատվում է մի հետաքրքիր երևույթ: Զարգացած երկրների զբոսաշրջիկները գերադասում են այցելել նոր զարգացող, ոչ հարուստ երկրներ: Դա բացատրվում է նաև այն հանգամանքով, որ այդ երկրներում չարտահանվող ապրանքներն ավելի էժան են, քան զարգացած երկրներում:

Ինչպես գիտենք, արտահանվող ապրանքների գները բոլոր երկրներում միմյանց հավասար են, եթե հաշվի չառնենք մաքսերը և փոխադրածախսերը: Այդպիսի դեպքերում հարց է առաջանում, թե ինչու չարտահանվող ապրանքների գների միջև մեծ տարբերություններ են առաջանում, և դրանք ավելի թանկ են կյանքի բարձր մակարդակ ունեցող, զարգացած երկրներում:

Դա TNT մոդելի միջոցով կարելի է բացատրել՝ համադրելով տարբեր երկրների բնակչության դրամական եկամուտները միասնական արտարժույթով: Այսպես, եթե մեր երկրի ապրանքների գների միջին մակարդակը նշանակենք P-ով, իսկ արտասահմանյան երկրինը՝ P*-ով, ապա դրանք համեմատելի դարձնելու համար կարող ենք արտահայտել EP* արտահայտությամբ, որտեղ E-ն մեր երկրի արժույթի և արտասահմանյան արժույթի փոխանակային կուրսն է:

Փորձենք գների միջին մակարդակը հաշվարկել արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների համար: Ընդունելով, որ s-ը արտահանվող ապրանքների արժեքի տեսակարար կշիռն է ընդհանուր արժեքում և կայուն է երկու երկրների համար, (1-s)-ը կլինի չարտահանվող ապրանքների արժեքի տեսակարար կշիռը, այդ դեպքում կարող ենք գրել. $P = sP_T + (1 - s)P_N$

$$EP^* = (EP^*_T) + (1 - s)(EP^*_N)$$

Եթե նկատի առնվի, որ արտահանվող ապրանքների համար գործում է համարժեքային գնողունակության օրենքը, և արդյունահանվող ապրանքները բոլոր երկրներում վաճառվում են նույն գներով, ապա.

$$P_T = EP^*_T$$

Այս հավասարումը նշանակում է, որ զների տարբերությունը ձևավորվում է չարտահանվող ապրանքների զների տարբերությունից, և P -ն մեծ է EP^* -ից, եթե $P_N > EP^*_N$: Իսկ ի՞նչն է որոշում չարտահանվող ապրանքների զների մակարդակը երկու երկրներում: Մենք գիտենք, որ $P_T = W/\alpha_T$, ինչպես նաև հաշվարկել ենք, որ $P_N = P_T (\alpha_T/\alpha_N)$, այսինքն՝ չարտահանվող ապրանքների գինը ձևավորվում է արտահանվող ապրանքի զնի և այդ երկու ոլորտների աշխատանքի արտադրողականության մակարդակների հարաբերակցությունից:

Եթե այդ օրինաչափությունը հանդես է գալիս նաև արտասահմանյան երկրում, ապա.

$$EP^*_N = EP^*_T (\alpha^*_T/\alpha^*_N)$$

Հետևաբար, չարտահանվող ապրանքի գինը (P_N) կախված է հարաբերական արտադրողականության մակարդակներից (α_T/α_N): Արտահանվող ոլորտում բարձր աշխատավարձը բարձր արտադրողականության արդյունք է, իսկ չարտահանվողի համար բարձր արտադրողականությունը նշանակում է արտադրանքի միավորի հաշվով ավելի քիչ աշխատանքային ներդրում:

Պարզ է դառնում, որ եթե մեր երկրի (α_T/α_N) հարաբերությունը մեծ է արտասահմանյան երկրի (α^*_T/α^*_N) հարաբերությունից, ապա մեր երկրի տնտեսությունն «ավելի թանկ է», քան ատասահմանյանը:

Հարաբերական արտադրողականության մակարդակների միջոցով կարելի է դիտարկել մի քանի տարբերակներ և ապացուցել, որ կյանքը հարուստ երկրներում ավելի թանկ է, քան աղքատ երկրներում:

Առաջին տարբերակ. և՛ արտահանվող և՛ չարտահանվող ապրանքների արտադրողականության մակարդակը մեր երկրում երկու անգամ բարձր է.

$$\alpha_T = 2\alpha^*_T \text{ և } \alpha_N = 2\alpha^*_N$$

Պարզ է, որ արտահանվող ապրանքները երկու երկրներում էլ կվաճառվեն նույն գնով, և երբ աշխատավարձը բարձր է արտահանվող ապրանքների արտադրության մեջ, ապա բարձր է նաև չարտահանվող ապրանքների համար, քանի որ այդ հարցը լուծվում է աշխատանքի շուկայում: Սակայն չարտահանվող ապրանք-

ների գները մեր երկրում կլինեն ավելի ցածր, քանի որ դրանց համար ավելի նվազ քանակի աշխատանք կծախսվի:

Երկրորդ տարբերակ. արտահանվող ապրանքների արտադրության մեջ արտադրողականության մակարդակները տարբերվում են, իսկ չարտահանվող արտադրության ոլորտում դրանք նույնն են.

$$\alpha_T = 2\alpha^*_T \text{ և } \alpha_N = \alpha^*_N$$

Այս դեպքում չարտահանվող ապրանքների արտադրության ծախսերը կհավասարվեն երկու երկրներում, քանի որ արտադրողականությունը չարտահանվող ոլորտում բարձր չէ, բայց քանի որ եկամուտները մեր երկրում բարձր են, մենք կսկսենք ավելի վճարել չարտահանվող ապրանքի համար:

Երրորդ տարբերակ. երկու երկրներում արտահանվող ապրանքների արտադրողականության մակարդակները հավասար են, իսկ չարտահանվող ապրանքներին տարբեր.

$$\alpha_T = \alpha^*_T ; \alpha_N = 2\alpha^*_N$$

Այս դեպքում աշխատավարձը երկու երկրներում կլինի նույնը, սակայն չարտահանվողի ծախսերը մեր երկրում կլինեն ավելի ցածր, քանի որ ավելի քիչ աշխատուժ է օգտագործվում, ուստի գներն ավելի ցածր կլինեն:

Եզրակացություն. արտահանվող ապրանքների ոլորտում արտադրողականությունը բարձրացնում է չարտահանվող ոլորտի աշխատավարձի ծախսերը, մինչդեռ չարտահանվողի բարձր արտադրողականությունը նվազեցնում է աշխատավարձի ծախսերն այդ ոլորտում: «Երկրում չարտահանվող ապրանքների գները հարաբերականորեն բարձր են, եթե արտադրողականությունը համեմատաբար բարձր է արտահանվող ապրանքի ոլորտում, որն էլ բարձրացնում է չարտահանվող ոլորտի արտադրության աշխատանքի ծախսերը», -եզրակացնում է Ջ.Սաքսը:²² Միաժամանակ ընդգծվում է, որ արտադրողականությունն ավելի արագ աճում է արտահանվող ոլորտում, որի հետևանքով արտադրական հնարավորությունների կորն ավելի արագ տեղաշարժվում է X-երի առանցքի վրա: Դա զգալիորեն նպաստում է արագ զարգացող երկրներում ինֆլյացիայի տեմպերի աճին, եթե նույնիսկ այդ երկրների արժույթների փոխանակային կուրսերը կայուն են, քանի որ աշխատավարձն աճում է նաև չարտահանվող ապրանքների արտադրությունում, որտեղ արտադրողականությունն աճում է ավելի պակաս չափով:

Տնտեսագետների շրջանում բանավեճի առարկա է այն հարցը, թե ինչպես համեմատել տարբեր երկրների կյանքի մակարդակները, եթե աղքատ երկրներում չարտահանվող ապրանքների գները

²² Տես՝ Ջեֆերի Սաքս և Ուիլյեմս, «Մակրոտնտեսագիտությունը գլոբալ տնտեսությունում», Երևան, «Տնտեսագետ», 2002թ., էջ 519:

բավականին ցածր են հարուստ երկրների նույն ապրանքների գների մակարդակից:

Այսպիսի դեպքերում համեմատության հիմնական մեթոդը տեղական ապրանքների գների արտահայտումն է տվյալ երկրի արժույթով և այն երկրի արժույթով, որի հետ համեմատվում է՝ հաշվի առնելով համարժեքային գնողունակության օրենքը: Տվյալ դեպքում աղքատ երկրի մակարդակն ըստ համարժեքային գնողունակության որոշ չափով կմոտենա հարուստ երկրի կյանքի մակարդակին: Ամենապարզունակ ձևով երկրների կյանքի մակարդակների համեմատություն կատարելու համար բավական է աղքատ երկրի սպառողական զամբյուղի արժեքը գնահատել հարուստ երկրի սպառողական գներով և համեմատել հարուստ երկրի սպառողական զամբյուղի արժեքի հետ:

7.5. «Հոլանդական հիվանդության» ազդեցության գնահատում

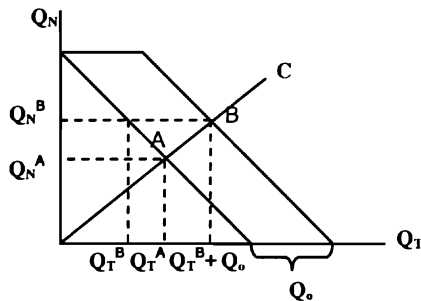
TNT մոդելը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն պարզելու պարտքերի մարման ընթացքում տնտեսությունում տեղի ունեցող կառուցվածքային փոփոխությունները, այլև գնահատելու տվյալ երկրում հայտնաբերված նոր ռեսուրսների, ինչպես նաև համաշխարհային շուկայում ռեսուրսների գների կտրուկ փոփոխությունների ազդեցությունը տվյալ երկրի արտահանման կառուցվածքի և ընդհանրապես վճարային հաշվեկշռի փոփոխությունների վրա:

Տնտեսության մեջ կատարվող ցանկացած փոփոխություն ազդում է արտահանման և ներմուծման ապրանքային կառուցվածքի վրա: Այդ ազդեցությունն ավելի զգալի է երկրի արժույթի կուրսի կտրուկ փոփոխության դեպքում: Ուստի, երբ այս կամ այն երկրում հայտնաբերվում են նոր ռեսուրսներ, որոնք համաշխարհային շուկայում մեծ պահանջարկ ունեն, ապա այդ արտադրանքի արտահանումը կտրուկ աճում է, և բարձրանում է երկրի արժույթի կուրսը: Մակրոտնտեսագիտությունից հայտնի է, որ երկրի արժույթի կուրսի բարձրացումը կաշկանդում է արտահանումը տվյալ երկրից, իսկ դա ազդում է արտահանման կառուցվածքի վրա հատկապես որևէ արտադրանքի արտահանման կտրուկ ավելացման դեպքում:

Այդպիսի երևույթ տեղի ունեցավ Նիդեռլանդներում 1960-ական թվականներին զագի մեծ պաշարների հայտնաբերման և դրա արտահանման հետևանքով: Ազգային արժույթի կուրսի կտրուկ աճի պատճառով մի շարք ապրանքների արտահանումն անկում ապրեց: Տնտեսագետները դա անվանեցին «հոլանդական հիվանդություն»,

չնայած տնտեսությունում իրական հիվանդության ախտեր չկային (տե՛ս գծապատկեր 7.5.1):

Գծապատկեր 7.5.1

«Դիվանդական հիվանդության» գծանկարային պատկերը

Իրականում ի՞նչ էր տեղի ունեցել: Մինչև գազի հայտնաբերումը տնտեսության հավասարակշռությունը գտնվում էր A կետում: Գազի հայտնաբերումից հետո տնտեսության արտահանման ներուժն ավելացավ Q_0 չափով: Նույն չափով աճեց նաև տնտեսության մեջ ամբողջական պահանջարկը, և սպառման ներուժը A կետից փոխադրվեց B կետ: Այս կորը փաստորեն արտացոլում է և՛ արտահանվող, և՛ չարտահանվող ապրանքների արտադրության ավելացումը, քանի որ, եթե պահանջարկը չավելանար, ապա արտահանվող ապրանքների արտադրության ծավալը կմնար Q_T^B մակարդակում: Ընդհանուր օրինաչափությունը, որ տեղի է ունենում նոր արդյունավետ հանքատեսակի հայտնաբերման արդյունքում այն է, որ արտահանվող նախկին ապրանքների արտադրության ծավալը կրճատվում է, սակայն նոր հայտնաբերված արտադրանքի արդյունավետությունն աճում է այնքան, որ ընդհանուր առմամբ արտահանվող արտադրանքի արտադրությունը և արտահանումն աճում են: Պարզ է, որ չարտահանվող ապրանքների տեղական պահանջարկի աճը բավարարվում է տեղական արտադրության հաշվին, իսկ արտահանվող արտադրանքի արտադրության ծավալի կրճատման դեպքում պահանջարկը բավարարվում է դրանց ներմուծման հաշվին:

Նման երևույթներ տեղի են ունենում, երբ արտահանվող որևէ արտադրանքի միջազգային գինը բարձրանում է, որի հաշվին տվյալ երկրում արտադրության առաջարկը սկսում է բարձրանալ, և արժույթի կուրսը իջնում է: Այդպիսին է նավթի և գազի միջազգային գների բարձրացումը Ռուսաստանի Դաշնության համար: Դրանց

գները 2000թ-ից մինչև 2008թ. աճեցին շուրջ 2.5 անգամ, որի արդյունքում մեկ դոլարի կուրսը 31 ռուբլուց իջավ 25 ռուբլու: Արդյունքում՝ առաջացավ շուրջ 450 մլրդ դոլարի պաշար ՌԴ պետական բյուջեում: Միաժամանակ փոփոխություններ տեղի ունեցան ՌԴ արտահանման ապրանքային կառուցվածքում:

«Հոլանդական հիվանդությունն» ավելի ցայտուն հանդես եկավ Կոլումբիայում, քանի որ արտահանվող ապրանքների գնի բարձրացումն ուղեկցվեց դրա ծավալի կտրուկ աճով: Լատինական Ամերիկայի մի շարք երկրներում (Բրազիլիա, Պերու) սուրճի տնկիների ցրտահարման և Գվատեմալայի երկրաշարժի պատճառով սուրճի առաջարկն աշխարհում 1975թ. խիստ կրճատվեց, որի հետևանքով գները բարձրացան շուրջ 5 անգամ: Խորհրդային Միությունում 1 կգ սուրճի գինը, որը մինչ այդ 4.5 ռուբլի էր, միանգամից բարձրացավ մինչև 20 ռուբլի, իսկ սուրճի ներմուծումը 54 հազ.-ից կրճատվեց 20 հազ. տոննայի: Այդ հանգամանքից օգտվելով՝ Կոլումբիան 1975-1981թթ. սուրճի արտադրությունն ավելացրեց 76%-ով, արտահանման հասույթն այդ ընթացքում աճեց 3 անգամ, իսկ դոլարի կուրսը նվազեց 2 անգամ:

Այդ երևույթը զգալիորեն ազդեց Կոլումբիայի արտահանման կառուցվածքի փոփոխության վրա: Եթե համեմատենք 1970-1975թթ. և 1976-1981թթ. ապրանքների արտադրության միջին ծավալները, ապա չարտահանվող բոլոր ապրանքների արտադրության միջին ծավալներն ավելացել են 2.5-4.5%-ով, իսկ արտահանվող բոլոր ապրանքների արտահանման ծավալները նվազել են 2.5-8%-ով, և միայն սուրճի արտահանումն է ավելացել 6.7%-ով:²³ Փաստորեն, տվյալ երկրի արժույթի կտրուկ արժևորումը կաշկանդում է արտահանվող ապրանքների ծավալի աճը, բացառությամբ այն ապրանքի, որի շնորհիվ արժույթի կուրսը բարձրանում է: Նման դուրսմղման պահն անվանում են «հոլանդական հիվանդություն», չնայած տնտեսության մակրոտնտեսական ցուցանիշներն անկում չեն ապրում:

²³ Տե՛ս Ջեֆերի Սաքս և ուրիշներ, Մակրոէկոնոմիկան գլոբալ տնտեսությունում, Երևան 2002թ., էջ 516:

7.6. Կապիտալի մասնակցությունը պահանջարկի ցնցումների ձևավորմանը

TNT մոդելում ամբողջական պահանջարկի և առաջարկի հավասարակշռությունը դիտարկվել է վերարտադրության կարևոր տարրի կապիտալի մասնակցության վերացարկմամբ, ընդունելով, որ արտադրանք ստեղծվում է միայն կենդանի աշխատանքով: Գործնականում արդյունքի ստեղծում առանց կապիտալի մասնակցության, հնարավոր չէ: Դիտարկենք արդյունքի ստեղծման՝ գործընթացը կապիտալի մասնակցությամբ՝ նկատի ունենալով, որ արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների գները պայմանավորված են և՛ տեխնոլոգիայով, և՛ ամբողջական պահանջարկով: Կապիտալի մասնակցությամբ արտադրական ֆունկցիաները կլինեն.

$$Q_T = Q_N(L_T, K_T)$$

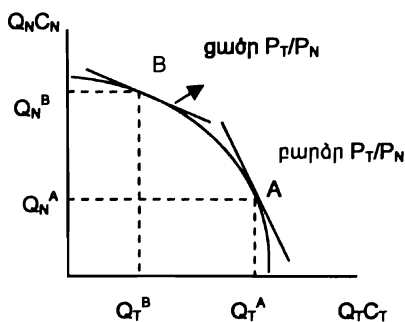
$$Q_N = Q_N(L_N, K_N)$$

Այս ֆունկցիաներում կապիտալի մասնակցությունը հաստատուն մեծություն է, իսկ արտադրական հնարավորությունները դիտարկվում են աշխատանքի սահմանային արտադրողականության փոփոխությամբ՝ նկատի ունենալով, որ երկու գործոնի ազդեցությամբ ֆունկցիան ունի կորագծի տեսք (տե՛ս, գծապատկեր 7.6.1):

Եթե փորձենք ՀՆԱ ծավալն արտահայտել արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների գումարի տեսքով, ապա կստանանք.

$$Q = Q_N + (P_T/P_N) Q_T$$

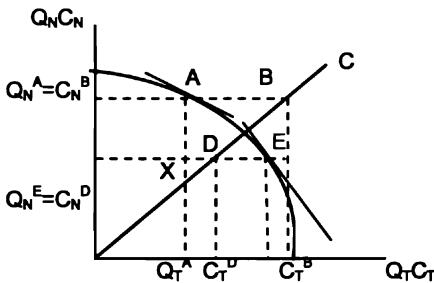
Գծապատկեր 7.6.1

Արտադրության կառուցվածքը և հարաբերական գները

A կետում ավելի շատ արտահանվող ապրանքներ են արտադրվում: Եթե փորձենք արտադրության ծավալը մոտեցնել B կետին, ապա աշխատողների թիվը չարտահանվող ապրանքների արտադրությունում կավելանա, որի հետևանքով աշխատուժի սահմանային ընդհանուր արտադրողականությունը կկրճատվի, քանի որ չարտահանվող ապրանքների արտադրության աշխատողների աշխատանքի արտադրողականությունը ցածր է: Տվյալ հետազոտության մեջ ընդունվում է ևս մեկ վերացարկում՝ արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների սպառման հարաբերակցությունը կայուն է և կախված չէ P_T/P_N գների հարաբերակցությունից: Չնայած դրան, հարաբերական գներն ազդում են արտադրության կառուցվածքի վրա, եթե երկիրը սպառում է ավելի, քան արտադրում է (տես գծապատկեր 7.6.2):

Գծապատկեր 7.6.2

Արտադրության հարմարվողականությունը սպառման պակասուրդի դեպքում

Գծանկարում B կետը գտնվում է արտադրական ներուժի կորից դուրս: Այդ դեպքում արտադրության ծավալը պետք է գտնվի A կետում, որտեղ արտահանվող ապրանքների պակասուրդը կկազմի $C_T^B - Q_T^A$: Այդ պակասուրդը հետագայում փակելու համար պետք է կրճատել արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների սպառումը, որի արդյունքում արտադրության ծավալը A կետից կփոխադրվի E կետ: P_T/P_N գների հարաբերական գիծը կբարձրանա: Դրա արդյունքում չարտահանվող ապրանքների արտադրության բնագավառում աշխատողների թիվը կկրճատվի, իսկ արտահանվող ապրանքների արտադրության բնագավառում՝ կավելանա: Նման կառուցվածքային փոփոխությունը պահանջում է.

- կրճատել սպառման տեսակարար կշիռն արտադրության ծավալում,

- արտադրության ծավալի մեծ մասն ապահովել արտահանվող ապրանքների բնագավառում, իսկ արժույթի իրական փոխանակային կուրսն իջեցնել P_T/P_N հարաբերության աճի չափով:

7.7. TNT մոդելի քեյնսյան մոտեցումները և դեալվացիայի քննադատություն

Մեր կողմից կատարված բոլոր նախորդ վերլուծությունները կառուցվել են այն ենթադրության վրա, որ տնտեսությունում գոյություն ունի լրիվ զբաղվածություն: Քանի որ քեյնսյան մոտեցումը թույլ է տալիս տնտեսության հավասարակշռություն ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում, ուստի ներքին սպառման կրճատման դեպքում հավասարակշռության մեխանիզմը հանդես կբերի որոշակի շեղումներ լրիվ զբաղվածության տարբերակի համեմատությամբ:

Եթե ընդունենք, որ փոխանակային կուրսը և արտահանման գները կայուն են, ապա պարզ կդառնա, որ ներքին սպառման ծավալի կրճատման դեպքում P_T/P_N հարաբերակցությունը կաճի միայն P_N մակարդակի իջեցման պայմաններում, որի հետևանքով գործազրկության մակարդակի կրճատումը կարգելակի արտահանվող ապրանքների արտադրության այնպիսի աճը, որի պարագայում այն կգտնվի արտադրական հնարավորությունների կորի վրա, մասնավորապես՝ 7.6.1 գծանկարի E կետում: Այդ գործընթացը տեղի կունենա մի փոքր ավելի դանդաղ, P_N -ի իջեցմանը համընթաց ձևով:

Քեյնսյան վարկածի պայմաններում չարտահանվող ապրանքների գների կայունության դեպքում կառավարությունը կարող է իրականացնել արժույթի արհեստական արժեզրկում, որի արդյունքում P_T/P_N հարաբերակցության աճը կհանգեցնի արտադրության ծավալի աճի, որը հանդես կգա 7.6.2 գծանկարի E կետում:

Այս տեսակետը միշտ չէ, որ ընդունվում է բոլոր տնտեսագետների կողմից, քանի որ շատերը համոզված են, որ կարճ ժամկետում արտահանվող ապրանքների գների աճը չի ապահովում արտադրության ծավալի համապատասխան աճ այդ գործընթացում ժամանակային խզման (լագի) պատճառով: Չարտահանվող ապրանքների արտադրության ծավալի կրճատումն արտահանվող ապրանքների ավելացումով փոխարինելու համար պահանջվում են տեխնոլոգիական փոփոխություններ:

Ուստի, այս տեսակետի կողմնակիցները մատնանշում են մի շարք հանգամանքներ, որոնք խոչընդոտում են արտահանվող ապրանքների արտադրության կտրուկ ավելացմանը.

Նախ՝ արժույթի կուրսի անկումը խթանում է երկրի ներսում ապրանքների գների աճը, որի ազդեցությամբ փողի իրական պաշարը կրճատվում է՝ փոխադրելով IS կորը ծախ-ներքև, որի հետևանքով ամբողջական պահանջարկը նվազում է և կաշկանդում արտադրության ծավալի աճը:

Եթե տեղի է ունենում ինֆլացիա, ապա աշխատավարձի ձևով եկամուտ ստացողներից եկամուտները հոսում են շահույթի ձևով եկամուտ ստացողներին, որոնք ունեն սպառման ավելի ցածր սահմանային հակում: Դրա հետևանքով ամբողջական սպառումը կաշկանդվում է: Այդպիսին է սպառման կառուցվածքի ազդեցությունն ամբողջական պահանջարկի վրա մալ ԳԳ-ում, որի հետևանքով արտահանվող ապրանքների արտադրությունն արագ չի աճում:

Հաճախ երկրներն արժույթի արհեստական արժեզրկում են կատարում՝ չմտածելով, որ դրա ազդեցությունը հանդես է գալիս միայն կարճ ժամկետում: Երկար ժամկետում այն գոյություն չունի, քանի որ ամբողջական առաջարկի վրա էական ազդեցություն չի գործում:

Ամփոփում

Ապրանքները և ծառայություններն իրենց որոշակի հատկությունների հիման վրա կարող են բաժանվել երկու խմբի՝ արտահանելի և ոչ արտահանելի: Դրանց բաժանման համար կարևոր գործոններ են տրանսպորտային ծախսերը և պետական հովանավորչական քաղաքականությունը:

Ըստ TNT մոդելի՝ եթե երկիրը փորձի ավելացնել արտահանվող արտադրանքի ծավալը, ապա պետք է նույն չափով կրճատի չարտահանվող արտադրանքը, որի դեպքում այն չի բավարարի տեղական պահանջարկը: Մոդելի քննարկումներում դիտարկվում են ներքին և արտաքին հաշվեկշռվածություն հասկացությունները: Ներքին հաշվեկշռվածությունը ցույց է տալիս չարտահանվող ապրանքների առաջարկի և պահանջարկի հավասարությունը: Արտաքին հաշվեկշռվածությունը ցույց է տալիս արտահանման և ներմուծման ծավալների հավասարությունը:

Արտաքին պետական պարտք մարող երկրները չարտահանվող ապրանքների արտադրության կրճատման ժամանակ ստիպված են կրճատել այդ արտադրանքի ծավալները, որոնց հետևանքով առաջանում է գործազրկություն: Այդ ճյուղերի աշխատողները վերաորակավորվում են և փոխադրվում արտահանելի ապրանքների ար-

տադրության ձեռնարկություններ: Այդ գործընթացների արդյունքում արտահանվող ապրանքների արտադրությունն ավելանում է՝ աշխատուժի և կապիտալի ավելացմամբ պայմանավորված:

Արտահանվող ապրանքների ոլորտում արտադրողականությունը բարձրացնում է չարտահանվող ոլորտի աշխատավարձի ծախսերը, մինչդեռ չարտահանվողի բարձր արտադրողականությունը նվազեցնում է աշխատավարձի ծախսերն այդ ոլորտում:

Ընդհանուր օրինաչափությունը, որ տեղի է ունենում «հոլանդական հիվանդության» ազդեցությամբ նոր արդյունավետ հանքատեսակի հայտնաբերման արդյունքում, այն է, որ արտահանվող նախկին ապրանքների արտադրության ծավալը կրճատվում է, սակայն նոր հայտնաբերված արտադրանքի արդյունավետությունն աճում է այնքան, որ ընդհանուր առմամբ արտահանվող արտադրանքի արտադրությունը և արտահանումը աճում են: Այդ դեպքում չարտահանվող ապրանքների տեղական պահանջարկի աճը բավարարվում է տեղական արտադրության հաշվին, իսկ արտահանվող արտադրանքի արտադրության ծավալի կրճատման դեպքում պահանջարկը բավարարվում է դրանց ներմուծման հաշվին:

Ֆիննական հասկացություններ՝

«արտահանելի ապրանքներ».

«ոչ արտահանելի ապրանքներ».

«արտահանման TNT մոդել».

«արտաքին պարտքի մարում».

«իրական եկամուտները TNT մոդելում».

«հոլանդական հիվանդություն».

«կապիտալի մասնակցություն».

«արտադրության հարմարվողականություն».

«TNT մոդելի քեյնսյան մոտեցում»:

Կրկնության հացեր

1. Ո՞ր խմբին են պատկանում հետևյալ ապրանքները արտահանելի, թե՛ չարտահանելի ա)ցեմենտ, բ)ավտոմեքենա, գ)հաց, դ)տեղեկատվության մշակում բանկի համար, ե)պղինձ:
2. Ի՞նչ գործոններ են ազդում ապրանքների արտահանելիության վրա: ՄԱԿ-ի դասակարգման ստանդարտով ո՞ր ճյուղերը կարելի է համարել արտահանելի:
3. Ի՞նչ տեսք ունի արտադրական հնարավորությունների կորը և ի՞նչ է ցույց տալիս:

4. Ինչո՞վ են տարբերվում արտահանվող ապրանքների առաջարկն ու պահանջարկը չարտահանվող ապրանքների առաջարկից ու պահանջարկից:
5. Ինչպե՞ս է արտացոլվում պետական պարտքի մարումը TNT մոդելում:
6. Ի՞նչ հետևանքներ են ունենում կառուցվածքային տեղաշարժերը տնտեսության մեջ:
7. Ինչպե՞ս կարելի է գնահատել կյանքի մակարդակները տարբեր երկրներում:
8. Կյանքն ավելի հարուստ երկրներում ավելի թանկ է, քան աղքատ երկրներում, քանի որ հարուստ երկրներում աշխատավարձի մակարդակը բարձր է: Ո՛չ, պատճառն այն է, որ հարուստ երկրներում տնտեսական աճի տեմպը բարձր է: Ո՞ր պնդումն է ճիշտ:
9. Ի՞նչ արտադրատեսակներ են արտահանվում ՀՀ-ից:
10. Ի՞նչ աղբյուրներից և ինչքա՞ն է ֆինանսավորվում ՀՀ պետական պարտքը:

Թ Ե Ս Տ Ե Ր

1. Արդյո՞ք կլանումը և ամբողջական պահանջարկը նույն մեծություններն են:
 - ա) ընդհանուր կլանումը ավելի մեծ է, քան արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների սպառման գումարը,
 - բ) ընդհանուր կլանումն ավելի փոքր է, քան արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների սպառման գումարը,
 - գ) և՛ փոքր, և՛ մեծ կլանման դեպքում սպառումը միշտ ավելին է, քան կլանումը,
 - դ) կլանումը միշտ հավասար է պահանջարկին, քանի որ միշտ գտնվում է պահանջարկի կորի վրա:
2. Տնտեսական աճի ավելի բարձր տեմպեր ունեցող երկրում ինչո՞ւ են ինֆլյացիայի ավելի բարձր տեմպեր դրսևորվում.
 - ա) տնտեսական աճի արագ տեմպեր ունեցող երկրում ոչ արտահանելի ապրանքների գներն աճում են ավելի արագ, և ինֆլյացիան էլ բարձր է,
 - բ) ավելի բարձր տնտեսական աճ ունեցող երկրում արտահանվող ապրանքների գները աճում են ավելի արագ, քան չարտահանվողներինը,

- զ) տնտեսական աճի բարձր տեմպեր ունեցող երկրում α_T/α_n հարաբերությունն աճում է ավելի դանդաղ, քան ցածր տեմպեր ունեցող երկրում,
 - դ) պայմանավորված է տվյալ երկրում իրականացվող արտաքին առևտրի քաղաքականությամբ:
- 3. Ի՞նչ ազդեցություն է ունենում ՀՆԱ-ի վրա երկրի արտահանման հիմնական ապրանքատեսակի՝ (ասենք՝ սուրճի) համաշխարհային գների անկումը.**
- ա) գների անկումը արտադրական հնարավորությունների կորը կտեղափոխի աջ,
 - բ) գների անկման արդյունքում եկամուտները կաճեն, արտահանելի և ոչ արտահանելի ապրանքների սպառումը կավելանա.
 - գ) տնային տնտեսությունների կողմից ոչ արտահանելի ապրանքների սպառումը կավելանա հարստության ավելացման արդյունքում,
 - դ) գների անկումից հետո արտադրական հնարավորությունների կորը տեղափոխվում է ձախ, եկամուտները կրճատվում են, սպառումը նվազում է:
- 4. Ի՞նչ ազդեցություն է ունենում ՀՆԱ-ի վրա երկրում նավթի պաշարների հայտնաբերումը.**
- ա) փոխանակային կուրսը նվազում է, արտահանվող ապրանքների արտահանումը և արտադրությունը ավելանում են,
 - բ) նավթի արտադրությունը ավելանում է, արտահանվող ապրանքների արտադրությունը կրճատվում,
 - գ) նավթի արտադրությունը և արտահանումն ավելանում են, հարստությունը մեծանում, ոչ արտահանելի ճյուղերն ընդլայնվում են, սպառումը՝ մեծանում,
 - դ) փոխանակային կուրսն աճում է, ավանդաբար արտահանվող ապրանքների արտահանումը և արտադրությունը ավելանում են:
- 5. Ինչու «հոլանդական հիվանդությունը» հիվանդություն չէ.**
- ա) «հոլանդական հիվանդության» ժամանակ չնայած որոշ ապրանքների արտահանումը կրճատվում է, սակայն ընդհանուր առմամբ տնտեսությունը վերելք է ապրում,
 - բ) հեշտությամբ բուժվում է դրամավարկային և հարկաբյուջետային լծակներով,
 - գ) արտահանելի բոլոր ապրանքների արտադրությունն ավելանում է,
 - դ) ոչ արտահանելի ապրանքները դառնում են արտահանելի:

Խնդիր

Ընդունենք՝ $\alpha_T = 3$, $\alpha_n = 2$, աշխատանքի ծավալը՝ տարեկան 120 000 մարդ-ժամ: Արտադրության միակ գործոնն աշխատանքն է: Աշխատավարձը՝ ժամում 10\$.

ա) գրել արտադրական հնարավորությունների սահմանների հավասարումը,

բ) գծել արտադրական հնարավորությունների կորը,

գ) որոշել հարաբերական գինը,

դ) որոշել արտահանվող և չարտահանվող ապրանքների գները:

Գրականություն

1. **Զեֆրի Դ., Սաքս Մ.,** «Մակրոտկոնոմիկա» Մ. 1996թ.
2. **Մենքյու Գր.,** Մակրոտկոնոմիկա, «Հայաստան», Երևան, 1997թ.
3. **Հ.Հովհաննիսյան,** Կանխատեսման օբյեկտները և դրանց տեղեկատվական ապահովումը սոցիալ-տնտեսական կանխատեսման մեջ: ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրները: Գիտաժողովի նյութեր: Երևան, Նահապետ, 1999թ:
4. **Արզումանյան Գ.** «Հարկային քաղաքականության ձևավորման առանձնահատկություններն անցումային տնտեսությունում ունեցող երկրներում», Էկոնոմիկա, N 4 Երևան, 2000թ.:
5. **Դավոյան Ս., Մարկոսյան Ա.** «Վերափոխումները անցումային տնտեսությունների երկրներում», Երևան 2003 թ.:
6. **Մարկոսյան Ա., Սաֆարյան Ռ.** «Շուկայական տնտեսության հիմունքները», Տիգրան Մեծ, Եր., 2004թ.:
7. «Մակրոտնտեսական կարգավորում» ուսումնական ձեռնարկ, «Տնտեսագետ» հրատարակչություն, Երևան, 2005թ:
8. **Աղաջանյան Հ.,** «Տնտեսության պետական կարգավորման արդի հիմնախնդիրները (տնտեսություն և պրակտիկա)», դոկտորական ատենախոսություն, ԵՊՏԻ, Երևան, 2004թ.:
9. **Աղազարյան Ա.Ա., Հարությունյան Ա.Գ.,** «Մակրոտնտեսական քաղաքականություն» ուսումնական ձեռնարկ, Երևան 2008թ.:
10. **Հ.Ղուշչյան և ուրիշներ,** «Մակրոտնտեսական կանխատեսում» ուսումնական ձեռնարկ, «Տնտեսագետ» Եր. 2008թ.:
11. **Գրիգորյան Կ.Հ.,** «Մակրոտնտեսական նորագույն մշակումներ», ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, «Տնտեսագետ», 2009թ:
12. **Добров Г.М.,** Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании. Киев. 1974г.
13. **Гайгер Л.,** "Макроэкономическая теория и переходная экономика", перевод с англ. Москва, ИНФРА-М, 1996г.
14. **Адири И.Г., Янов А.Я.,** Система моделей регионального прогнозирования. М. 1977г.
15. **Макконнелл К.Р., Брю С.П.,** Экономикс, том 1 и 2, 1992г.
16. **Долан Э.,** Макроэкономика, "Литера плюс" С.Петербург, 1994г.
17. **Линвуд Гайгер,** Макроэкономическая теория и переходная экономика, "Инфра-М", М., 1996г.
18. **Киреев А.,** Международная экономика, М., 1996г.
19. Курс экономики, под ред. **Райзберга Б.А.,** "Инфра-М", М. 1997г.
20. **Протас В.Ф.,** Макроэкономика, "Юнити", М., 1997г.
21. Курс переходной экономики, под редакцией академика **Абалкина Л.И.,** Москва, 1997г.

22. Черник Д.Г., "Налоги в рыночной экономике", Изд. ЮНИТИ-М, 1997г.
23. Хадов А.Г., Основы государственной экономической политики, М. 1997г.
24. Михаил Бурда, Чарлз Виплон., Макроэкономика. Европейский текст. С.Петербург, 1998 г.
25. Менкью Гр. Принципы экономикс, „Питер,, С.Петербург, 1999г.
26. Стратегическое планирование. под. ред. Э.А.Уткина. М. 1999 г.
27. Джеффри Д. Сакс, Фелипе Ларрен Б., Макроэкономика. Глобальный подход. М. 1999 г.
28. Орешин В.П., Государственное регулирование национальной экономики, М., 2000г.
29. Владимирова Л.П., Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Уч. пособие. М.2000 г.
30. Корнейчук Б. В., Симкина Л. Г., "Макроэкономика", Тесты и задачи, Санкт-Петербург, "Нева", Москва, "ОЛМА-ПРЕСС", 2002 г.
31. Агапова Т.А., Серегина С.Ф., „Макроэкономика,, МГУ им. Ломоносова, 5-е издание, М. Издательство Дело и Сервис,, 2002г.
32. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р., Макроэкономика, уч.для вузов, „Питер,, 2004г.
33. Лапкин В.В., Пантина В.И., Геоэкономическая политика и глобальная политическая история. М.: Олита, 2004г.
34. Трунин С.Н., Вукович Г.Г., Макроэкономика учебник пособие, г. Москва, 2007г.
35. Климов С.М., Селин А.П., Феодорова Т.А., Макроэкономика, Санкт-Петербург, 2008г.
36. Тарасевич Л.С., Макроэкономика, М. 2008г.
37. Мировая экономика и международный бизнес: Учебник под общей ред. В.В.Полянова и Р.К. Щенина: М. 2009, стр. 688
38. Dornbusch R.,Fisher.S, Macroeconomics, McGraw-Hill,1994
39. Barro R.J., X.Sala-i-Martin, Economic Growth, McGraw-Hill, 1995 г.
40. Landsburg S., Feinstone L., Macroeconomics, McGraw-Hill, 1998г. Burda M., Wyplosz Ch., Macroeconomics, Oxford University Press, 200.

MACROECONOMIC ANALYSIS AND FORECASTING

(macroeconomics, 3-rd level)

Textbook

Authors:

Chapter 1

Dr. Prof. Hamaz Gushchyan (1.1, 1.2),
Dr. Assoc. Prof. Tsovinar Karapetyan (1.3),
Dr. Assoc. Prof. Haykaz Hovhannisyan (1.4, 1.5)

Chapter 2

Dr. Assoc. Prof. Karen Grigoryan (2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5),
Dr. Assoc. Prof. Haykaz Hovhannisyan (2.6, 2.7, 2.8, 2.9)

Chapter 3

Dr. Assoc. Prof. Knarik Vardanyan (3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8),

Chapter 4

Dr. Assoc. Prof. Karen Grigoryan (3.1, 3.2)
Dr. Assoc. Prof. Knarik Vardanyan (4.1, 4.4, 4.5),
Lecturer Melanya Gharagozyan (4.2),
Dr. Assoc. Prof. Gayane Avagyan (4.3)

Chapter 5

Dr. Assoc. Prof. Arpenik Muradyan (5.1, 5.2, 5.3),
Dr. Assoc. Prof. Tatul Mkrtchyan (5.4, 5.5, 5.6, 5.7, 5.8, 5.9, 5.10)

Chapter 6

Dr. Prof. Ishkhan Tigranyan (6.1, 6.2),
Dr. Assoc. Prof. Gayane Avagyan (6.5, 6.6, 6.8),
Dr. Assoc. Prof. Ruben Ghantarchyan (6.3, 6.4, 6.7)

Chapter 7

Dr. Prof. Ishkhan Tigranyan (7.1, 7.2, 7.3),
Dr. Assoc. Prof. Haykaz Hovhannisyan (7.4, 7.5, 7.6, 7.7)

Chief editor: I. Tigranyan

Specialized editors: I. Tigranyan, H. Hovhannisyan

Մակրոտնտեսական վերլուծություն և կանխատեսում
(Մակրոտնտեսագիտություն, 3-րդ մակարդակ)
Ուսումնական ձեռնարկ

Макроэкономический анализ и прогнозирование
(макроэкономика, 3-ий уровень)
Учебное пособие

Macroeconomic analysis and forecasting
(macroeconomics, 3-rd level)
Textbook

Էջադրումը՝ **Վ.Անտոնյանի**

Համակարգչային ձևավորումը՝ **Ն.Խչեյանի**

Պատվեր՝ 621: Չափս՝ 60x84 1/16:
14.7 հեղ. մամուլ, 17.45 հրատ. մամուլ,
20,5 տպ. մամուլ, 19.06 տպ. պայմ. մամուլ:
Տպաքանակ՝ 800:

«Տնտեսագետ» հրատարակչություն
«Նաիրի հրատարակչություն» ՓԲԸ,
Երևան, Տերյան, 89: